

ALFRED ROLINGTON

HÍRSZERZÉS A 21. SZÁZADBAN

A MOZAIKMÓDSZER

Alfred Rolington

HÍRSZERZÉS A 21. SZÁZADBAN

A MOZAIKMÓDSZER

A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű:

Alfred Rolington: *Strategic Intelligence in the 21st Century: The Mosaic Method*,
Oxford University Press, 2013.

327

R79

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000579174

Copyright © Alfred Rolington, 2013
Hungarian translation © Szabó Mihály, 2014
Hungarian edition © Antall József Tudásközpont, 2015

Minden jog fenntartva.

ISBN 978-963-87486-3-8

Kiadta az Antall József Tudásközpont
1093 Budapest, Közraktár u. 4-6.
www.ajtk.hu • Telefon: (+36 1) 482 7703
Felelős kiadó: Antall Péter igazgató
Felelős munkatárs: Krivánszky Emőke

Szakmai lektor: Kis-Benedek József
Szerkesztő: Balázs Éva
Korrektor: Kótai Katalin
Tördelőszerkesztő: Somos Péter
A borítót tervezte: Simonfai Attila

Tartalom

Előszó	7
Bevezető	9
Köszönetnyilvánítás	11
Bevezetés: A jelenlegi helyzet	13
A jelenlegi válságok	16
ELSŐ RÉSZ	
A hírszerzés és a hírszerzési információ változó meghatározása	27
1. Hírszerzés az aszimmetrikus fenyegetésekről	28
A hírszerzés fogalmának meghatározásai	28
Információszerzés	34
A hírszerzés változó megítélése	35
Szélesebb körű fenyegetések és a változó stratégiai perspektíva	49
Új hírszerzési ciklus	51
2. Új információs forradalmak, és hatásaik a hírszerzési módszerekre	57
Az új médiumok hatásai	57
Környezeti jelzések és „társalgások”	60
Az elektronikus média és a modern hírszerzés	65
3. A hírszerzés írott történelme	69
A katonai felderítés	69
Machiavelli: A fejedelem	77
A hírszerzési ciklus	79
Kormányzati és gazdasági hírszerzés	81
MÁSODIK RÉSZ	
Posztmodern információ, tudás, igazság és a hírszerzés	85
4. Global 3.0: az új geopolitikai hírszerzési helyzet	86
(ALFRED ROLINGTON ÉS SAM WILKIN)	
Az új globális világgazdaság	87
Az öt mozgóerő	89
Modern globalizáció	94
5. Új információforrások	100
Az internet	100
A deep web	105
A dark vagy criminal web	107

6. Elhárítás, fedett művelet, konspiráció és propaganda	109
Elhárítás	109
Fedett tevékenységek	110
Összeesküvések – egyedülálló tények és koholmányok	111
Propaganda	119
7. Kulturális perspektíva és az elfogultság elemzése	124
Mit értünk kultúra alatt	125
Posztmodern hírszerzés	131
HARMADIK RÉSZ A hírszerzés áttekintése	135
8. Hagyományos hírszerzés	136
A hírszerzési ciklus	136
A hírszerzés áttekintése és a stratégiai fenyegetések	136
A hírszerzési információk gyűjtése	138
A hírszerzési ciklus erényei, gyengeségei és hibái	140
A hírszerzési folyamat felügyelete	142
9. Az elemző és a döntéshozó közötti kapcsolat	144
10. Gazdasági hírszerzés	149
A gazdasági hírszerzési ciklus	151
A stratégia fejlődése	155
A gazdasági hírszerzés története	156
A gazdasági hírszerzési modell	157
11. Paradigmaváltás a rendőri hírszerzésben	163
(SIR DAVID PHILLIPS ÉS DR. JOHN PHILLIPS)	
Láthatóság, láthatatlanság	164
A hírszerzés és a rendvédelem	165
„Központúság”	170
Innen oda jutni	173
12. Stratégiai hírszerzés a 21. században	176
Hagyományos, modern és posztmodern hírszerzés	176
A mozaik hálózati módszer	180
A hírszerzési folyamatok áttekintése	184
Az új hírszerzési modell	190
Név- és tárgymutató	197

Előszó

Az elmúlt 20 évben a hidegháború hagyományos és nukleáris fenyegetéseinek megszűnése általában biztonságosabbá tette a nyugati társadalmat, megóvta a hagyományos geopolitikai konfliktusoktól. Az elektronikus hálózati korszak beköszöntötte azonban földindulásszerűen megváltoztatta világunkat és annak biztonsági helyzetét. A hálózati globalizáció, valamint a hírközlő és elektronikus információs rendszerekhez történő könnyű hozzáférés sokkal jobban megnyitotta a határokat, mint a hidegháború éveiben, számos lehetőséget biztosítva – különösen a terroristáknak –, hogy kihasználják e nyitottságot. Ez az elektronikus és jórészt határok nélküli világ egyrészt elősegítette új szereplők megjelenését, másrészt biztosította számukra és állami támogatóik számára, hogy elfedjék valódi szándékaikat.

1992. december elején, néhány héttel azelőtt, hogy felkértek a központi hírszerzés (CI) igazgatói posztjának betöltésére, egyik beszédemben azt mondtam: csaknem 45 évig egy óriási sárkány ellen harcoltunk, és most, hogy elpusztítottuk, olyan őserdőben találtuk magunkat, amely tele van mérges kígyókkal. És ezeket sokkal nehezebb nyomon követni és felfedni!

Igazgatósági éveim alatt ezek a kígyók – amelyek a tömegpusztító fegyverek elterjedésében, a terrorizmusban, a kibernetikus és egyéb fenyegetésekben testesültek meg – kezdtek hatást gyakorolni a hírszerzési adatgyűjtés és elemzés számos aspektusára. Ezek a hatások az elmúlt két évtized alatt csak fokozódtak, és egyre több területet érintettek.

A kormányok és a hírszerző ügynökségek megalapozott stratégiai jövőképét erősen megnyirbálta, hogy egyetlen sárkány helyett már számos mérges kígyót kellett megtalálniuk, és felfedniük mozgásuk irányát. Ezenkívül természetesen a hagyományos geopolitikai kihívások is megmaradtak. Kína például bizonyos értelemben éppen olyan magatartást tanúsít, mint a Német Császárság a 20. század hajnalán. Ráadásul a terrorizmus, a felkelések, a számítógépes fenyegetések, a biológiai, vegyi és atomfegyverek, a nemzetközi bűnözés, a klímaváltozások társadalmi hatásai, az olajhoz, a vízhez és az ásványi nyersanyagokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos feszültségek komplex és egymást erősítő befolyást gyakorolnak, új szabályok és kihívások elé állítva az elemzőket, az adatszerzőket és a döntéshozókat. Vagyis a kígyók egyáltalán nem nyugszanak!

Ebből adódóan, például az amerikai kormány (és sokan mások is) egyre jelentősebb összegeket költ hírszerzésre. A szeptember 11-i (9/11) terrortámadás óta az Egyesült Államok kormánya kibővítette a hírszerzés „célpontjait”, beleértve többek között számos új fenyegetést, valamint az iraki és az afganisztáni konfliktust. Újabban az amerikai hírszerzés figyelme kiterjed az arab tavasz közel-keleti és afrikai hatásainak vizsgálatára is.

A hírszerzés ilyen mérvű kiterjedése, a vizsgálandó témák és az információáramlásban tapasztalt nagymérvű változások – vegyük például csak az internet megjelenését – új követelményeket támasztottak a hírszerzési modellekkel, az adatszerzéssel és az elemzési módszerekkel szemben.

Az információs technológiában lezajlott fejlődés például jelentősen növelte az adat-elemzés lehetőségét és hatékonyságát, még abban az esetben is, ha rendszerezetlen adatokról van szó. Napjainkban a kormányok és a nemzetközi vállalatok rendelkezésre álló adatok legalább 80 százaléka rendszerezetlen, ráadásul az ilyen jellegű adat- és információhalmazok egyre terjedelmesebbek. A mai körülmények között a világ országai egyre inkább összekapcsolódnak és hálózatba szerveződnek, ami jelentős hatást gyakorol az adatszerzés és -elemzés módszerére. Ezek a változások különösen érvényesek a hírszerző szolgálatokra, mivel azok mindig megpróbálnak megfelelni a jelenlegi helyzetnek, hogy valóban felhasználható és naprakész információkat szolgáltatassanak a döntéshozóknak.

A fenti, hírszerzési folyamatra ható tényezőket a kormányok figyelembe vették, és ennek megfelelően felülvizsgálták szolgálataik összetételét és felépítését. Ezeket a felülvizsgálatokat sokszor azok a baklövések „kényszerítették ki”, amelyeket általában hírszerzési kudarcoknak definiálnak, és amelyek szervezeti reformokhoz vezettek. Az ilyen jellegű reformok azonban nem bizonyultak elegendőnek, mert az elmúlt két évtized kihívásai módszertani és strukturális változtatásokat követelnek az egész hírszerzési folyamatban. A könyv ezekre a szükségszerű változtatásokra koncentrálnak.

Alfred Rolingont, a könyv szerzőjét, akkor ismertem meg, amikor a központi hírszerzés igazgatója voltam, és ő a Jane folyóirat szerkesztőségénél dolgozott. Azóta kapcsolatban maradtunk és gyakran találkozunk. A könyv fejezeteiben kiválóan kamatoztatja széles körű tapasztalatait és intuitív képességeit. Ebben a könyvben Rolington és munkatársai áttekintik a hagyományos hírszerzési ciklust és a feladatcentrikus megoldásokat, új szemléleteket és módszereket ismertetnek a kigyóktól hemzsegő környezetben, amit mind a hírszerzési elemzők, mind pedig a döntéshozók bizonyára érdekesnek és hasznosnak fognak találni. Az új modellekkel, struktúrákkal és módszerekkel kapcsolatos elképzeléseik sokat segítenek abban, hogy eredményesen nézzünk szembe a mai fenyegetésekkel.

A könyv szerzője, Alfred Rolington, a hírszerzési területen több évtizedes tapasztalattal rendelkező szakértő. R. James Woolsey

Phonogram kiadású könyv, 2017. évi kiadás.

Bevezető

Az elmúlt 30 évben rendszeresen foglalkoztam a tájékoztatás és a hírszerzés szerteágazó kérdéseivel. Tevékenységem elsősorban a nyílt forrásokból származó kiadói munkára irányult, amelynek során közvetlen tapasztalatok alapján érzékelhettem a stratégiai elemzések publikációja, a nemzetközi stratégia és a hírszerzés területén folyó változásokat.

Amikor a Jane tájékoztató csoportjának vezetői között dolgoztam, rájöttem, hogy az igaznak beharangozott, nyilvánosságra hozott információkat a kiadók sokszor manipulálják, hogy eleget tegyenek a (vélt vagy valós) kiadói, politikai és vezetői elvárásoknak. Ennek egyik jó – de egyáltalán nem az egyetlen – példája volt, amikor a biztonságpolitikai folyóirat szerkesztőségében olyan fotó közlésén morfondíroztunk, amely az egyik jó nevű magazin címlapján jelent meg. A kép az egyik háborús övezet utcáin készült, vagy legalábbis úgy tűnt. A Jane egyik vezetője odajött hozzám és közölte, a képet fel akarják használni az egyik készülő elemzéshez, de két elemző megkérdőjelezte a fotó eredetiségét. Egyikük szerint a képen látható fegyvereket nem használják az adott régióban, a másik pedig a viselt ruházatot találta gyanúsnak. A képet ellenőriztettük a magazin szerkesztőjével is, és némi vita után ő is elismerte: habár a fénykép valóban hasonlított a tényleges háborús zónában készített fotókra, ez a felvétel csak egy stúdióban készített utánzat volt.

Az ilyenfajta manipulációk és az igazság különféle észlelései, amelyeket nap mint nap fel kell dolgoznunk, egyre bonyolultabbá teszik a tájékoztatást. Amint számos elemző felhívta rá a figyelmemet: az *Amikor a farkok csóválja*¹ című, sötét humorú film – amelyben a sajtómágus és a hollywoodi producer összefog, és kiagyal egy háborút, hogy eltussolják az elnök szexbotrányát – jó példa lehet arra, kormányok és médiumok mit meg nem tehetnek a tények kedvező tállalására vagy megváltoztatására. A film egyébként 1997-ben került a közönség elé. Azóta a mai világméretű digitális összeköttetés – számos vonatkozásban – csak fokozta a fenti példához hasonló manipulációk lehetőségét.

A könyv kifejti, hogy az elmúlt két évtized „elektronikus forradalma” nem csupán a hagyományos geopolitikai és makrogazdasági modelleket számolta fel, hanem a ha-

¹ Barry Levinson rendezte, Dustin Hoffman és Robert de Niro főszereplésével

gyománys hírszerzési ciklust is. Az elektronikus forradalom oly mértékben átformálta a hírszerzési és biztonsági műveleteket, valamint a gazdasági versenyszféra nagy részét, hogy szükségessé vált más modellek létrehozása és alkalmazása, mert csak ezek biztosítják egy világosabb jelenlegi és jövőbeni kép felvázolását a döntéshozók számára. A könyv – abból a célból, hogy kellőképpen előretekintsen – visszatekint a múltba is. A múltbeli hírszerzési gyakorlattal együtt elemzi a jelenlegi információforrások történetét, mielőtt megvizsgálná a stratégiai tervezésre és a hírszerzési folyamatra vonatkozó mai elvárásokat. Új módszerekkel vázolja fel és elemzi, milyen jövője van a stratégiai hírszerzésnek a digitális korszakban, egy e-hálózatba szervezett – de még felszabdalt – posztmodern hidegháborús környezetben.

Köszönetnyilvánítás

Szeretettel ajánlom könyvem a legdrágább Ingridnek és Emilynek, valamint Peternek, Alysonnak és Lelanne-nek.

Köszönetemet fejezem ki R. James Woolsey-nek, Sir David Phillipsnek, Dr. John Phillipsnek, Sam Wilkinsnek, Ian Kay-nek, Chris Staggnak és Ingrid Holdennek azért, hogy közvetlenül hozzájárultak a könyv megírásához, és Sarah Edmondsnak, Krystyna Platernek, Emma Hawesnek, Sally Pelling-Deevesnek és John Firthnek, hogy segítettek a könyv kiadásában és lektorálásában.

Szeretném kifejezni köszönetemet azoknak is, akik kommentárjaikkal, tanácsaikkal, konzultációikkal hosszú időn át segítettek munkámban, ők név szerint: Lucy Alexander, Lawrence Ampofo, Christopher Andrew, Andrew Backhouse, Jack Barclay, Gary Barker, Jamie Bartlett, Geoff Beattie, Alex Boden, Paul Burton, Anthony Campbell, Marina Cheal, Shelby Coffey, Richard Collier, Alan Condon, Rik Coolsaet, James Copeman, Simon Craven, David Croom, David Crosswell, Peter Daniell, Michael Dell, Carol Dumaine, Colin Dyer, David Gautrey, Rick Gekoski, Anna Gilmour, David Gloe, Al Gore, Giles Grant, James Green, Gavin Greenwood, Kevin Hand, David Hartwell, Charlie Hobson, Richard Hooke, Mark Houghton, Graham Hutchins, Robert Hutchinson, Hal Jackman, Erik Jackson, Zina Kaye, Scott Key, Dr. Joanna Kidd, Peter Lake, Paul Langlois, Richard Lloyd, Robert Mackenzie, Ewen McAlpine, Sir Colin McColl, Ron Marks, Stephen Marlin, Tim Marsh, Peter Martland, Mia Marzouk, Carl Miller, Ilan Mizrahi, Linda Moore, Ron Murphy, Gerry Murray, Joe Murray, Patrick Murray, Victoria Powell, Julian Richards, David Robson, Katie Rothman, Mark Salisbury, Anette Savastano, Ian Simms, Mike Staton, Robert David Steele, Lord David Thomson, Ken Thomson, Peter Thomson, Patrick Tilbury, Tom Wales, Karin Wentworth Ping, Roger Woods, David Worlock és David Young.

BEVEZETÉS

A jelenlegi helyzet

Emlékezz, térj vissza a múltba, majd ugorj előre az elektronikus jövőbe, amely elnyeli a jelen minden részletét.

A médiumok radikális változáson mentek keresztül, új informatikai hálózatok, folyamatosan megújuló infrastruktúrák jönnek létre. A hírek könnyű elérhetősége és az információk áramlásának gyorsasága – amelyet a hírközlés egyre távoluló globalizációja csak tovább fokoz – mind gyökeresen megváltoztatják távlati jövőnket. Az általuk közvetített hírek és értesülések mennyisége rendkívül megnőtt, módosítva kulturális befogadóképességünkét és az egyre bővülő társadalmi hálózatokon belül rohamosan fejlődő kapcsolatrendszerünket. A hírközlés napjainkban alapvetően más képet fest, mint 30 évvel ezelőtt. Az internet 1990-es években történő megjelenése és népszerűvé válása óta a valóban hagyományos médiumok korszerűsödtek és új formát öltöttek, új hírközlési hálózatok és infrastruktúrák jöttek létre. Az új hírközlési technológia csaknem minden vonatkozásban szervesen beépült modern életünkbe, megváltoztatva tevékenységünk és gondolkodásunk kereteit és „időskáláját”, hatást gyakorolva a másokkal való mindennapos érintkezésre, és elárasztva bennünket az információk sokaságával. Az internet világméretű elérhetősége és az a gyorsaság, amellyel közli az információkat, olyan, soha nem tapasztalt kapcsolatrendszereket alakított ki, amelyek hatással vannak nemcsak kulturális toleranciánkra, egymás kölcsönös megértésére és személyes kapcsolatainkra, hanem hosszú távú jövőnkre is. Az elektronikus hálózatok elterjedésével és az elektronikus függőség kialakulásával megújodtak Marshall McLuhan 1960-as években kifejtett elméletei a tömegtájékoztatásról és annak dinamikájáról.² Természetesen hírszerzési szempontból a kommunikációs forradalom mélyen érintette a hírszerzési ciklus tradicionális elemeit is. Miközben továbbra is érvényes az a célkitűzés, hogy hasznos és időszerű hírszerzői információkat biztosítsunk a döntésekhez, maguk a döntéshozók és az elemzők is megváltoznak, nem csupán egymáshoz való viszonyukat illetően, hanem olyan vonatkozásban is, hogy miként kell feldolgozniuk az információkat, és hogyan kell együttműködniük. A napjainkban rendelkezésünkre álló információtömeg drámai kihívást jelent az elemzőknek, mivel nehezen

² Herbert Marshall McLuhan (1911–1980) kanadai filozófus, kommunikációs szakember. Ő alkotta meg pl. „a médium az üzenet” és a „globális falu” kifejezést. Állítólag ő már 30 évvel feltalálása előtt megjósolta a világháló megszületését.

és lassan képesek azt áttekinteni, jöllehet a politikusok döntéseihez és a PR-ügynökségek reagálásához sokkal gyorsabb elemzésre lenne szükség.

Vizsgáljuk meg alaposabban a fenti változásokat és hatásukat, először szellemi tevékenységünk, szokásaink és viselkedésünk vonatkozásában.

Az utóbbi években az információhoz való hozzáférés, az adatgyűjtés és feldolgozás módja gyökeresen megváltozott. Például ma kevesen olvassák végig a könyveket az elejétől a végéig, vagy ami még jellemzőbb, szinte sosem tekintik át az elektronikus közléseket teljes terjedelmükben. Általános gyakorlat, hogy a számítógépen lehívunk, majd gyorsan és felületesen áttekintünk nagy terjedelmű anyagot – akár kapcsolatos a keresett témával, akár nem –, majd átváltunk más információkra, illetve gyorsan válogatunk a szójegyzékben. Ezt a gyors, többirányú kalandozást az információk tengerében már el is neveztük „szörfözésnek”, és az elnevezés a mindennapi szókincsünk részévé vált. Becslés szerint a világ rohamosan növekvő lakossága 28 százaléka (valamivel több mint 2 milliárd főnek) közvetlen hozzáférése van a világhálóhoz, és csaknem 5 milliárd ember mobiltelefonnal rendelkezik. Mindennap átlagosan 247 milliárd e-mailt küldenek el (ennek 81 százaléka általában körlevél). Ez a százalékarány minden évben 24 százalékkal növekszik. Miközben mindez lehetővé teszi számunkra, hogy sok milliószor több információhoz jussunk, mint bármely előző generáció, szelektáló képességünk – az információk tömege miatt – nagymértékben csökken, nehezen tudjuk megkülönböztetni a helyes, adott témához tartozó hasznos adatokat a pontatlanoktól és a merő híresztelésektől, a propagandától, vagy a kifejezetten kereskedelmi reklámoktól.

A hírközlés gyorsasága miatt sokan elvárjuk, hogy azonnal választ kapjunk kérdésünkre és azonnal képesek legyünk kapcsolatba lépni egymással, amikor csak óhajtjuk. Mivel az információk sok esetben valóban azonnal rendelkezésünkre állnak; megváltozik az is, ahogyan a világra, egymásra és saját magunkra tekintünk. Mindez rányomja bélyegét azon szervezetek struktúrájára is, ahol dolgozunk, valamint arra a módra is, ahogy dolgozunk. A laptopok és az intelligens kézi készülékek biztosítják, hogy mozgásunk közben is kapcsolatot tartsunk. Így sokunk számára az otthonunk alternatív munkahellyé vált, megváltoztatva a munkanap jellegét és hosszát is. Az elektronikus üzenetek érkezését jelző kitartó csipogást bármikor hallhatjuk, éjjel és nappal egyaránt. Ezeket a változásokat az informatikában bekövetkezett gyors fejlődés idézte elő, aminek következtében – Moore törvényének 1965-ben történt megalkotása óta³ – a számítógépek kapacitása bővült, áruk pedig minden

³ Gordon Moore, az Intel társalapítója megállapította, hogy a chipeken a tranzisztorok száma minden 24 hónapban megkétszereződik. Ez a megállapítás továbbra is a high-tech ipar vezérelve maradt, ami világossá teszi, miért képes a számítógépipar egyre kisebb méretű, egyre hatékonyabb és olcsóbb termékeket előállítani. A másik sokszor idézett 18 hónapos időszak az Intel másik vezéralakjának a nevéhez, David House-hoz köthető.

24 hónapban jelentősen csökkent. Az elektronikus forradalmat a hírközlő eszközök felgyorsuló fejlődése idézte elő, radikálisan növelve az internet kapacitását, egyre inkább hálózatba kapcsolva a felhasználókat, miközben elmosta a folyamaton belüli határvonalakat és korlátokat. Mindez egy olyan világban történt, ahol a lakosság létszáma megkétszereződött: 25 év alatt 3,5 milliárról 7 milliárdra nőtt.

Társadalmi szemszögből vizsgálva az elektronikus hálózati oldalak a felhasználók százmillióit soha nem tapasztalt módon kötötték össze, megvalósítva azt a víziót, hogy a világ nem más, mint egy globális falu.

Talán a leginkább ismert szolgáltatás a Facebook, amelyet a harvardi egyetemista Mark Zuckerberg ötlött ki és hozott létre 2004-ben. Amikor 2012 májusában széleskörűen alkalmazásra került, már 900 millió „híve” volt, és több mint 100 milliárd dollár (63 milliárd font) hasznot produkált. Annak ellenére, hogy a háborgó részvényesek később pert indítottak Zuckerberg ellen az információk szándékos elhallgatása miatt, ő továbbra is a világ egyik leggazdagabb embere maradt. A Facebook egyszerű elv alapján működik. A felhasználók, miután regisztráltak magukat, személyes weboldalakat hozhatnak létre, felvehetik oda hozzátartozóikat és másokat mint barátait, akikkel üzeneteket válthatnak és információkat cserélhetnek. A Facebookot az tette egyedülivé, és működése azért válhatott sikertörténetté, mert a világon mindenütt elérhető, amit az internet lehetőségei biztosítanak.

A Facebookot más weboldalak is követték, például a Twitter, amelyet Jack Dorsey 2006-ban hozott létre. Ez is alapvetően úgy működik, mint egy internetes fórum vagy üzenetasztal, amelyen a felhasználók beszélgetéseket tárolhatnak postázott üzenetek formájában. A Twitter felhasználói 140 betűs szövegeket, ún. tweeteket (csipogásokat) postázhatnak. A Twitter a következő jelmonddal büszkélkedhet: „Azonnal kapcsolódj ahhoz, ami a legfontosabb számodra. Kísérd figyelemmel barátaidat, a szakértőket, kedvenc sztárjaidat és a rendkívüli adásokat.” Lényegében az adatok, a hírek és a pletykák cseréjét megkönnyítő kölcsönös összeköttetés segített átformálni a világ politikai arculatát. Például a jelenlegi közel-keleti politikai átrendeződés az arab tavasz (és az informatika elterjedésének) következménye volt. (Az elnevezés azt a forradalmi hullámot takarja, amelyet a tüntetések és tiltakozások robbantottak ki 2010 végén.) A tiltakozások átlépték a nemzeti határokat, és elhintették a polgári engedetlenség magvát, az olyan ellenállási módszereket, mint sztrájk, a tüntetések és a változásokat követelő tömeggyűlések. A web- és mobiltelefon-hálózatok (pl. a Facebook és a Twitter) ébresztették öntudatra a tömegeket, és buzdították ellenállásra az állami cenzúrával és elnyomással szemben. Ezek az akciók 2012 februárjára megbuktatták vagy lemondásra kényszerítették a tunéziai, a líbiai és a jemeni kormányt.

A közel-keleti drámai események felhívták a figyelmet a más régiókban várható változásokra is, például Kínában, Távol-Keleten, Dél-Amerikában és Afrikában csakúgy, mint Európában és Amerikában. Valójában a globalizálódott világ felkészült a kormányok és

társadalmak „átértékelésére”, hiszen felvetődik a kérdés: vajon van-e még igazi értelme az olyan régi gyarmati, tradicionális elnevezéseknek, mint Nyugat, Közel-Kelet és Távol-Kelet. És ahogyan a változások befolyásolják a nyelvi fogalmakat, jelentésüket és használatukat (beleértve az azonosító „jelzőiket”), ugyanúgy hatnak a régi típusú hivatalos szervezetek és személyiségek (pl. kormányok, egyházak és tudósok) társadalmi megítélésére is. Egyre inkább kételkedésre és kérdésekre felvetésre készítetnek bennünket: ezek valóban az igazság és a megértő hatalom letéteményesei? Sokan tudatában vannak annak, hogy az új hírközlő eszközök lehetővé teszik a kormányoknak az információk manipulálását, megváltoztatva tényleges mondanivalójukat, és eltérítve azokat a propaganda szférája felé. Ott, ahol a hatalmon lévők egykor a lakosságot szóban és írásban olyan adatokkal és véleményekkel „etették”, amelyeket megcáfolhatatlan igazságnak kiáltottak ki, ma már sokan kételkedve fogadják, vagy visszautasítják a „hatalmasok” hivatalos verzióit. Ahelyett, hogy kapásból elfogadnánk azt az információt, amelyet „elénk tálnak”, előbb ellenőrizzük több forrást is, és utána levonjuk a saját következtetéseinket. A mai informatikai környezet legjellemzőbb vonása az interaktivitás. Ahol régebben a feltétlen alázatot és tiszteletet követelték meg, ott ma már a független, önállóan alkotott gondolat uralkodik. A tradicionális hatalomtiszteltet eltűnése módosította az elemzők, a vezetők és a döntéshozók közötti viszonyt is, egyfajta átrendeződést idézett elő, amiről a szerző részletesen beszámol a kilencedik fejezetben. Ez az „átállás” lezajlik a kormányokban, a hírszerző szolgálatoknál, a katonaságnál, a rendfenntartó erőknél és a nagyvállalatoknál egyaránt. Az új, átrendeződött környezet megváltoztatja a társadalom viszonyát a döntéshozókhoz és a politikusokhoz, valamint a lakosság vagy egyes szervezetek hírszerzési elemzésekre történő reakcióját is. Néha nem is veszik tudomásul ezeket az elemzéseket.

A jelenlegi válságok

A személyeket és a gazdasági szervezeteket érintő világméretű technológiai, szellemi és szociális változásokhoz hasonlóan, változások történtek a kormányokban, a haderőknél és a rendfenntartási szerveknél is. Ezek a szervezetek az utóbbi időkben több információs és technológiai válságot éltek át, amelyeket gyakran hírszerzési kudarcnak minősítenek. Ezeket a válságokat viharos, világméretű események okozták; a New York-i ikerterrorok 2001 szeptemberében történt lerombolásától (9/11) kezdve az iraki háborúig, amely utóbbi kirobbantására olyan pontatlan hírszerzési információk alapján került sor, amelyeket a hírszerzők az iraki fegyverkezési képességről kaptak, természetesen hamis forrásoktól. Egyéb válsághelyzetek közé tartoznak: a 7/7 robbantás 2005-ben Londonban, a világméretű gazdasági visszaesés, amely 2008 szeptemberében különösen elmélyült, az arab tavasz eseményei (2010 decemberétől), valamint a 2011. augusztusi londoni zavargások.

A válságok sorába tartoznak azok a kisebb megrázkódtatások is, amelyeket olyan magányos elkövetők okoztak, mint Mohamed Merah, aki Toulouse-ban és Montauban két embert ölt meg három fegyveres támadás során, 2012 márciusában. A francia hírszerző szolgálat, a Központi Hírszerző Igazgatóság (DCRI) figyelmen kívül hagyta a merényletre utaló jeleket, jóllehet Merah neve már szerepelt megfigyelési listáján, és Washington DC repülési tiltólistáján is. Miközben ez a könyv íródott, felmerült (meglehetősen magas szinten) a brit olimpiai játékok elleni merénylet lehetősége is, szükségessé téve az eredetileg tervezett biztonsági intézkedések jelentős fokozását. A merénylet lehetősége valóban fennállt, mivel számtalan potenciális célpont volt jelen, és a játékok is igen sok színtéren zajlottak. 2012 májusában a brit kormány módosította a vonatkozó törvényt, és kibővítette a hírszerzés hozzáférési jogosultságát a médiumokhoz, például az e-mailhez. Ez felhatalmazta a Kormányzati Kommunikációs Parancsnokságot (*Government Communication Headquarters-GCHQ*), a technikai hírszerzésért felelős brit ügynökséget és más szolgálatokat, hogy szélesebb körben alkalmazzák lehallgatási módszereiket. De azután is, hogy engedélyt kaptak az adatok tömegének begyűjtésére, még mindig aggódtak: vajon elég-e mindez egy elszánt terrorista csoport vagy egy magányos merénylő megállítására?

A történelem során történt jelentős változások és paradigmaváltások, sőt információs forradalmak nagymértékben átalakították a gazdasági testületeket, a katonai alakulatokat és a kormányokat. Ezzel szemben a hírszerző szolgálatok csak akkor ébredtek rá a változtatás szükségességére, amikor valamilyen felderítési kudarc érte őket, vagy nem tudták megfelelő hatékonysággal elvégezni feladataikat. Ez a megállapítás azonban túlságosan leegyszerűsített, és nem taglalja az elemzés és az adatgyűjtés – sok esetben „menet közben” – nehézségeit, a jelenlegi változó és bizonytalan helyzet által megkövetelt fokozott körültekintést és hozzáértést. Természetesen, mint ahogyan sok hírszerző közösségek bizonyára emlegetik, a hírszerzési sikereket ritkán hozzák nyilvánosságra, „mivel a szabályok titoktartásra köteleznek”. (A baklövéseket azonban sok esetben igen!)

Néhány nevezetes siker azonban mégis napvilágra került. Az 1962-es kubai rakéta-válságot – a 13 napos veszélyes konfrontációt az USA és a Szovjetunió között a rakéták kubai telepítése miatt – az amerikaiak végül is sikeresen megoldották, miután egy amerikai felderítő gépnek sikerült lefényképeznie a rakétákat. Ezt a válságot a hidegháború egyik legveszélyesebb konfrontációjának tekintették, illetve annak a pillanatnak, amikor a legközelebb kerültünk egy atomháború kitöréséhez.⁴ Nem túl régen, Oszama bin Laden

⁴ A hidegháború gyakorlatilag 1945. szeptember 2-ától (Japán formális, második világháborút lezáró kapitulációjától) 1991. december 26-ig (a Szovjetunió hivatalos felbomlásáig) tartott. A hidegháború során a nagyhatalmak között sosem volt közvetlen katonai konfliktus, mivel mindkét hatalom olyan óriási nukleáris arzenállal rendelkezett, amelynek alkalmazása valószínűleg a kölcsönös megsemmisítéshez vezetett volna.

(az al-Kaida alapítója és a 9/11 kiagyalója) 2011 májusában történt likvidálását hírszerzési sikerként ünnepelték, éppen úgy, mint a líbiai kormányváltást 2011 októberében, amit a diktátor Kadhafi elűzése és megölése kísért.

Kutatásaim alapján azt javaslom, hogy a hírszerző szolgálatok, a rendfenntartó szervek és a kereskedelmi szervezetek „szakítsanak” a tradicionális hírszerzési ciklussal és tervezési modellel, alkossanak új információs és hírszerzési modelleket, amelyek sokkal jobban megfelelnek a mai elektronikus környezet által támasztott követelményeknek. Az összes szervezetnek sokkal mélyebben és folyamatosabban össze kell kapcsolódnia, miközben meg kell őriznie és javítania kell speciális műveleti képességét és függetlenségét. Ez az újragondolás és átszerveződés megköveteli a hagyományos piramis szervezési struktúrák megváltoztatását, együttműködőbb, hálózatba szervezett és egymással összeköttetésben álló szervezetek kialakítását.

E követelmény szemléltetésére vegyünk egy amerikai példát, ahol a hírszerző közösség 17 ügynökséget és szervezetet foglal magában, amelyek éves működési kiadásai eléri az évi 100 milliárd dollárt.⁵ Sok elemző szerint a közösséget teljesen át kellene alakítani, hálózatba szervezni és több tevékenységi területét összevonni. Olyan vélemény is elhangzott, hogy a közösség sokat nyerne egy nemzeti, belső hírszerző ügynökség felállításával, hasonlóval, mint amilyenek néhány európai országban működnek. Az ilyen új belső szolgálat az USA-ban tevékenykedő nemzetközi bűnöző és terrorista tevékenység felfedezésére, figyelemmel kísérésére és elemzésére koncentrálhatná erejét, valamint bekapcsolódhatna a nemzetközi és a határokon átnyúló rendfenntartó tevékenységbe is. Az új modell alapján át kellene szervezni az FBI-t és a többi hírszerző szolgálatot, egyrészt lehetővé téve egy egységes, összefüggő kép kialakítását a nemzetközi fenyegetésekről, a terrorizmusról, a felkelésekről, az illegális tevékenységekről és a fenyegető szándékokról, másrészt biztosítva az adott területeken működő hírszerzőknek, hogy a központból folyamatosan célirányos adatokat és információkat kapjanak, kérdéseket tehessenek fel és visszaküldhessék a központnak a folyamatban lévő nyomozási tevékenységük eredményeit.

⁵ A hírszerző közösség tagjai a következők: Air Force Intelligence (Légi Hírszerzés); Army Intelligence (Szárazföldi Haderő Hírszerzés); Central Intelligence Agency (Központi Hírszerző Ügynökség); Coast Guard Intelligence (Parti Őrség Hírszerzés); Defence Intelligence Agency (Védelmi Hírszerzési Ügynökség); Departments of Energy, of Homeland Security, of State, and of Treasury (Energiügyi, Belügyminisztérium, Pénzügyminisztérium Hírszerzés); Drug Enforcement Administration (Kábítószerelleni Adminisztráció); Federal Bureau of Investigation (Szövetségi Nyomozó Iroda); Marine Corps Intelligence (Tengerészgyalogság Hírszerzés); National Geospatial-Intelligence Agency (Nemzeti Térfelderítő Ügynökség); National Reconnaissance Office (Nemzeti Felderítési Hivatal); National Security Agency (Nemzetbiztonsági Ügynökség); Navy Intelligence Office (Haditengerészeti Hírszerzés); Office of the Director of National Intelligence (Nemzeti Hírszerzés Igazgatójának Hivatala).

Az Egyesült Államok nem az egyetlen olyan ország, amelynek okvetlenül felül kellene vizsgálnia hírszerzési modelljét, hogy javíthassa stratégiai tevékenységét és hálózati összeköttetését. Az Egyesült Királyságban már megfontolták a rendőrség és a rendfenntartó szervezetek struktúrájának átszervezését és hálózatba történő teljes bekapcsolását. A 47 elkülönült testületet és megyei szolgálatot egy szervezetbe integrálnák, amely folyamatos jelentéseket kapna a különböző megyei és regionális részlegektől. Egy ilyen átszervezés néhány azonnali, rendkívül fontos hírszerzési eredményt produkálhatna. Sokkal könnyebb lenne az adott régióban zajló bűnözést értékelni, hálózatilag ellenőrizni és más területek bűncselekményeivel összevetni. Bizonyára javítaná a szolgálat szervezetségi színvonalát, az irányítási struktúra hatékonyságát és célirányosságát. Mindez kisebb, jobban hálózatba szervezett és kevésbé hierarchikus vezetői gárdát igényelne. Ráadásul a központi beszerzések révén jelentős megtakarítások keletkeznének, a központ kevesebb beszállítótól vásárolna, így a felszerelések is egységesebbé válnának, ami egyszerűbbé tenné azok cseréjét a megyei és a regionális szervezeteknél. Ez az egységesítési, illetve összekapcsolási folyamat a rendőrség tevékenységét javító országos szervezet, a *National Policing Improvement Agency* felállításával már részben elkezdődött. Az új szervezet már létrehozta a nemzeti rendőrségi adatbázist (*Police National Database*-t). E vonatkozásban az első lépés a *Project Athena* megvalósítása, amelynek keretében kilenc elkülönült IT (információtechnológiai) rendszert vonnak össze, nyolcat a délkeleti régióból, egyet pedig a szállítási rendőrségtől (*British Transport Police*). Paradigmaváltásra kerül sor az *Intelligence-Led Policing*, a hírszerzésalapú nyomozási gyakorlat irányába, ami magában foglalja a jelentősebb, megrögzött bűnözők felderítését és azonosítását, majd stratégiai akciók kezdeményezését a felderítési adatok alapján. Sir David Phillips egykori kenti rendőrfőnök ezt a módszert mint koncepciót mutatta be a brit rendőrségnek. Dr. John Phillipsszel együtt elemzést készített a paradigmaváltásról, amelyet a tizenegyedik fejezet tartalmaz.

Ez az egész széles körű hírszerzési felülvizsgálat jelentős mértékben elősegítené olyan hosszú távú struktúrák kialakítását, amelyek garantálnák az információk és hírszerzési adatok hatékony elemzését, tárolását és felhasználását. A felülvizsgálat sajátos hatékonysági javulást eredményezhet a szervezeti struktúrák kialakításában, elsősorban a nagyobb szervezeteknél, a CIA-tól kezdve a Shellig, a Microsoftig, az Unileverig és a kormányokig, a rendőri szervekig és a katonaságig egyaránt. Ezeknek a szervezeteknek már nem kellene fenntartaniuk piramis felépítésű vezetést (mint elsődleges vezetési struktúrát), hanem csak több elemző és akciócsoportot, amelyek felépítési formája „laposabb”, működési módszereik sokkal rugalmasabbak és hálózatba kapcsolatosak, elemzési módszereik során olyan információforrásokat és adatokat alkalmaznak, amelyek sokkal nyitottabbak, miközben igényekhez szabott, elkülönített, minősített adatokat és hírszerzési információkat is felhasználnak. Hogy mindezt kellő megvilágításba helyezzük, a könyv második

fejezetében megvizsgáljuk a hírszerzés történeti aspektusait. Ez a fejezet olyan különböző kormányzati és stratégiai hírszerzési módozatot, valamint új, lépcsős szerkezetű stratégiai tervezési és elemző modellt javasol, amely világos kiutat jelent a tömegtájékoztatás jelenlegi homályából. Ennek megfelelően az elemzésekhez létre kell hozni és használni kell új metaadatokat (leíróadatokat), tudományos osztályozási és adatmegjelenítő módszereket, hogy jelentősen javíthassák a jelenlegi taktikai, szcenárió és stratégiai értékeléseket, valamint előmozdíthassák a lehetséges akciók sikerét.

Tágabb értelemben a könyvben kifejtett felülvizsgálati folyamat elemzi a nemzetközi válságövezetekből származó adatokat, a terroristaaktivitást, a határokon átnyúló és helyi bűnözést. A könyv rávilágít, hogy a nemzetek és a gazdasági szervezetek már sokkal szorosabban, globálisan is egybekapcsolódnak, és hogy ez milyen mély változást idézett elő szemléletmódjukban, makrogazdasági, jogi, politikai és etikai helyzetükben. A hálózat hatóköre révén a globalizáció mindenre hatást gyakorolt: kezdve a (belső és külföldi) konfliktusoktól a terrorizmusig, a transznacionális és helyi bűnözésig. Kiemeli az egykor elkülönült kulturális és vallási rendszerek egybeolvadását vagy éppen konfliktusát. E könyv célja éppen az, hogy egységes globális összefüggésbe hozza ezeket a változásokat, amelyeket a negyedik fejezetben mutat be.

Politikai szinten az arab tavasz néhány elemét az emberek sokként élték át, ugyanakkor lehetőségük nyílt arra, hogy szabadon kinyilváníthassák a kormánnyal szembeni véleményüket, amit régebben nem tehettek meg. Némely kormány a polgári engedetlenséget „elektronikus lázadásnak” minősítette, de bárminek is nevezzük a folyamatot, a mai technológiánk többnyelvű üzenetei, szemantikus képességei megváltoztatták az eddig elkülönült társadalmi csoportok egymáshoz, munkahelyeikhez és kormányaikhoz való viszonyát. Megváltoztatták a szervezetek és a kormányok kibernetikához és mobil kommunikációhoz történő hozzáállását is. Mindez – igen rövid idő alatt – radikálisan módosította elképzelésünket az információról, a tudásról, az igazságról – és különösen a hírszerzésről. A szabad információáramlás ellenőrzése, illetve korlátozása céljából egyes kormányok megszorító intézkedéseket vezettek be az elektronikus hírközlés módosítása, sőt blokkolása céljából, beleértve a webhálózatot is. Napjainkban a földi, légi, vízi és űrbeli háborús és védelmi tevékenység hagyományos színterei mellett a kibernetet is a fenyegetettség arénájának kell tekintenünk. Ezt támasztják alá a 2007-es észtországi és a 2008-as grúziai kibertámadások is, amelyeket Oroszországnak tulajdonítanak. Ma már a bűnözők és a kormányok által indított kibertámadásokat reális veszélynek kell tekintenünk. 2009 áprilisában Kevin Chilton amerikai repülőtérbornok kijelentette, hogy a Pentagon több mint 100 millió dollárt költött az előző hat hónapban az ilyen támadások kivédésére. Iránban például, mint ahogyan már leírtam, a felhasználók millióit zárták ki a hálózatokból; miközben a kormány konkrét terveket dolgozott ki egy nemzeti internet létesítésére. Blokkolják az olyan keresőprogramokat, mint a Google, Hotmail és a Yahoo!

és kormányzati programokkal helyettesítik, például az Iran Mail és az Iran Search Engine szolgáltatással. Jelenleg azonban a világháló más területei még elérhetőek. Míg régebben könyveket égettek, most „csatlakozókat húznak ki”, de – mint az elmúlt korokban – a forradalmi technológiák rugalmasak és ellenállóak, teljes hatókörüket nehéz lefogni vagy ellenőrizni, miközben az internet demokratizáló képessége a történelem egyik legszelebb tiltakozását robbantotta ki a tekintélyuralom ellen.

Becslések szerint az olyan népszerű keresőprogramok, mint a Google, a Yahoo! és a Bing 15 milliárd és csaknem 1 trillió közötti oldalt vettek fel a tartalomjegyzékükbe. Ezek az oldalszámok azonban csak 2-3 százalékát teszik ki a weben lévő oldalak számának. Még temérdek más olyan információ létezik, amely visszakereshető a népszerű keresőprogramokban, és amely bizonyos értelemben el van temetve a deep weben, azaz a láthatatlan hálózatban. A deep web az összes webinformáció csaknem 97-98 százalékát tartalmazza. Ezt a tényt, valamint a „dark vagy criminal webet” a szerző részletesen ismerteti az ötödik fejezetben.

Az információk nagy tömegére jellemző, hogy az egész világháló csak egy részét tartalmazza azoknak a (személyek és szervezetek számára részben vagy teljes egészében rendelkezésére álló) nyílt és bizalmas információknak, amelyekre egyébként a hírszerző szolgálatoknak is szükségük van, ha sikeresen és hatékonyan kívánják végrehajtani a hírszerzési folyamatokat. Ezek az információk megtalálhatók: a zárt adatbázisokban, írott riportokban, levelekben, telefon-lehallgatásokban, e-mailekben, társadalmi hálózatokon, lapokban, rádiókban, tévécsatornákon, mobil kommunikációs eszközök lehallgatási jegyzőkönyveiben, számítógépeken, diplomáciai kapcsolatokról szerzett értesülésekben, kémek jelentéseiben és viták során feltárt adatokban, valamint az információellenes és elhárító módszerek alkalmazásakor keletkezett értesülésekben és propagandában. Ráadásul, a web hatására és az összeköttetés tökéletesedése révén, a gazdasági és a bizalmas hírforrásokból származó információk óriási tömege egyre növekszik a világ számos részén. Ezzel szemben az is valószínű, hogy a kormányok és a nagyvállalatok is fokozzák a rendszerek és az adatok, a felvételek és információk ellenőrzését és manipulálását.

A könyv elemzi a hírszerzési stratégiákat és módszereket, az adatelemző folyamatokat, a vezetési struktúrákat és az új technológiákat, ami segítséget nyújt az adott témákat körülvevő sötét és sűrű információs ködfelhő eloszlásában. Áttekinti a régebbi és a jelenlegi feszültségcövek és konfliktusokat, valamint azokat a technológiákat és a feketegazdasággal kapcsolatos eseményeket, amelyek életre hívták a mai globálisan összeköttött, de helyileg mégis felszabdalt világunkat. Kutatásaim alapján javaslom, hogy a kormányzati, rendfenntartó és vállalati hírszerző szervezetek, illetve részlegek szakítsanak a hagyományos hírszerzési modellel, és folyamatosan kapcsolódjanak össze, de közben őrizték meg és fejlesszék szakterületük stratégiai és operatív képességeit. Ahogy Nietzsche mondta: „minden tudományát az korlátoz, amit saját maga megtilt az azt

gyakorlóknak”.⁶ Minden szervezetnek meg kell fontolnia, hogyan tud működni az új környezetben, és vajon kellőképpen megváltozott-e ahhoz, hogy hatékonyan tevékenykedjen a megváltozott viszonyok között.

A jövő történetéi bizonyára fájlalni fogják az e-mail és a közösségi internet megjelenését, mint ahogyan mai kollégáik sajnálkoztak a telefon feltalálása miatt, ugyanis ma már még kevesebb nyoma van annak, amit az emberek olvasnak, írnak vagy beszélnek. Az információhoz jutás, a beszélgetés és a közös munkavégzés új módja nem sok nyomot hagy az utókornak, csak a mának. A kibernetet általában úgy definiáljuk, mint azt a térséget, amely az internetet, a közösségi hálózatokat, az adatgyűjtő programokat, a szoftver-operációkat és a felhő alapú szolgáltatásokat tartalmazza. (Az utóbbi olyan felhőszerű szolgáltatás, amely számos felhasználó számára hozzáférést biztosít a tárhely- és szoftver-szolgáltatáshoz.) Ez hálózati rendszerben van összegyűjtve, hasonlóan olyan szolgáltatásokhoz, mint az elektromos hálózatok. A felhő alapú szolgáltatás bizonyára alapvetően meg fogja változtatni az adatok gyűjtését, elemzését és feldolgozását. Bátorítja új elképzelések meghonosítását, ugyanakkor új fenyegetések megjelenését is előidézi társadalmi és gazdasági életünkben, módosítva a mai valóságról vallott tradicionális nézeteinket.

A kibernetikai elmélet, a rendszerek és folyamatok tudománya új perspektívát kínál, mégpedig egy sor alternatív valóságot. Mindez sokakban azt az érzést kelti, hogy képtelenek megfelelő módon irányítani saját tevékenységüket, ami hatással van arra, hogy hogyan értékeli önmagukat mint individuumot és társadalmi lényt. Mint minden gyökeres felfogásbeli átalakulás esetében (amit többnyire a technika radikális fejlődése vált ki), sok ember és szervezet nem veszi észre a körülötte zajló változásokat, ezáltal képtelen „belépni” az új valóságba. Továbbra is csak saját memóriájára és régebbi tapasztalataira támaszkodik, megreked ott, ahol mindig is volt, intellektuális és társadalmi vonatkozásban egyaránt, annak ellenére, hogy a régi világ rohamosan szétesik és megújul körülötte. Mivel a technika és a gondolkodásmód változása a legtöbb tradicionális, mélyen fekvő stratégiai folyamatot módosítja, fontos elvárás velünk szemben, hogy átformáljuk munkakapcsolatainkat, mert mint egyének csak így maradhatunk valóban értékesek és hatékonyak. Akár tetszik, akár nem, a kibertér és üzenete, valamint az új technológia a mai valósághoz tartozik. Jóllehet színteret biztosít támadások, bűncselekmények végrehajtásához, koholmányok kiagyaltásához és hamis propagandához, de merőben új lehetőséget teremt a jelenlegi helyzet, azaz a valóság tisztázására, új kapcsolatok létesítésére és üzletek kötésére, elősegíti ismereteink gyarapodását, politikai és gazdasági életünk helyes irányba történő megújítását.

A 21. századi globális információs forradalom tehát ezen a módon hat a hírszerzési akciókra, módszerekre, folyamatokra és azok tervezésére, elsősorban stratégiai

⁶ Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844–1900) német filozófus megkérdőjelezte az igazság értékét és objektivitását, amit később különbözőképpen magyaráztak.

szempontból. Tágabb értelemben ezek az elektronikus kommunikációs és információs „sokkok” a társadalom minden szféráját érintik, a művészeti, a vallási és a tudományos életet egyaránt, megváltoztatva az embereket és az egymáshoz való viszonyukat is. Ma talán többen használják a Facebookot és a Twittert, mint Európa és az USA együttes lakosságának 2012-ben felbecsült száma. Akkor Európa lakossága kb. 738 millió, az USA-é pedig 312 millió volt, miközben a Facebook felhasználóinak száma csaknem elérte az 1 milliárdot, a Föld lakosságának 14 százalékát. Az elektronikus sokk nemcsak a nemzetek taktikáját, terveit, hosszú távú tervezését és stratégiáját módosítja, hanem ráébreszti a politikusokat is arra a valóságra, amelynek keretében dolgozniuk kell, rávilágít azokra a hibás és helyes módszerekre, amelyekkel gyűjtik és elemzik az információkat, rákényszeríti őket a környezetükről és ellenfeleikről való koncentráltabb és hatékonyabb információszerzésre.

Az internet és a modern mobil és közösségi kommunikációs technológiák új életet leheltek a hálózati aktivitásba, és kibővítették az összes szervezet kommunikációs ráhatási lehetőségeit. Természetesen új platformot teremtettek az egyének; a szélsőségesek és a különböző csoportok számára is. Ez ösztönzést ad a közösségi hálózatokon kötött kapcsolatok ápolásának, a szervezetek közötti együttműködésnek, a globális kereskedelem fejlesztésének, sajnos éppen úgy, mint a számítógépes bűnözésnek, a kormányzati és elektronikai beavatkozásnak. Még azt is lehetővé teszi – a kisebb csoportok számára is –, hogy blokkolják az elektronikus hálózat nagy felületeit. Ezek a lehetőségek – vagy inkább fenyegetések – komolyan felvetik a kérdést: vajon a politikusok és az elemzők hogyan festik le a valóságot, ami viszont befolyásolja azt a módot, ahogyan begyűjtik, feldolgozzák, elemzik, felhasználják és terjesztik a hírszerzési információkat.

A könyv történelmi, időszerű és jövőbeni perspektívát kínál az információk és a hírszerzési értékelések felhasználásával kapcsolatban. Megvitatja a növekvő posztmodern „adatingovány” problémáit, és annak a szükségességét, hogy elemzéseket végezzünk a hírszerzési elméletek, módszerek hatékony alkalmazása és a szervezeti struktúrák átalakítása céljából, hogy azok jobban beépüljenek a hálózatokba, és operációs szempontból hatékonyabban működjenek. Észak-Amerikától egészen Kínáig igen sok szakértővel beszélgettem, akik a hírközlés és a hírszerzés különböző formáival foglalkoztak. Mindenütt kifejezték a szervezeti és az operatív reform szükségességét. Néhány szervezetnél segítséget nyújtottam a változtatások megvalósításában is. Az elengedhetetlen változások részben a stratégiai és szervezeti átalakítást, valamint a technológia és az adatelemzés szerepének újbóli meghatározását érintették. Szervezeti vonatkozásban ezek a stratégiai változások módosítják a döntéshozók, a vállalati vezetők, az elemzők, a rendőrtisztek és az újságírók szerepét is.

Jelenleg sok vezetői stratégia és funkció, elemzési módszer és gyakorlat képtelen lépést tartani az információs forradalom által generált technikai és gazdasági változásokkal.

A könyv új – a realitásoknak, illetve a változásoknak megfelelő – stratégiai perspektívát és gyakorlati megoldást vázol fel. Valójában ezt azzal a céllal teszi, hogy bemutassa a jelenlegi helyzetet, és felhívja a hírszerzés és a tervezés területén dolgozó döntéshozók, elemzők és vállalati vezetők figyelmét a jelenlegi elképzeléseik hiányosságaira. A könyvben taglalt elemzés és érvelés különösen azok figyelmébe ajánlható, akikkel szemben szakmai követelmény, hogy behatóan foglalkozzanak a stratégiai, operatív és gazdasági hírszerzéssel, és megfeleljenek a változások és a váratlan események kihívásainak is. A könyv célja tehát egy új stratégiai perspektíva felajánlása – talán egy posztmodern alternatíva formájában – a hagyományos hírszerzési stratégiával és módszerekkel szemben.

A könyv befejező részében a szerző javasolja posztmodern stratégiai hírszerzési modellek bevezetését, azok részletes leírásával és szélesebb körű alkalmazásával. A múltbeli, a jelenlegi és a lehetséges jövőbeni modelleket különböző előnyös nézőpontokból vizsgálja, és a szolgálatoknak számos elemzési perspektívát ajánl megfontolásra az új, elektronizált és globálissá vált környezetben. Ezek az új operációs modellek magukban foglalják a híreket és a hírszerzési jelentéseket; az új hírszerzési ciklust, amely felismeri és kijavítja a régi modellek hibáit; az új stratégiai elemzéseket; a szcenárió előrejelző modellekben történő változásait; a mozaikmódszert, amely határozottan szakít a csordaszellemmel és a kulturális elfogultsággal, valamint újszerű, „személyre szabott” tradicionális, és a jelenlegi kompetitív társadalomnak megfelelő hírszerzési képet biztosít a döntéshozó számára. A könyv nyolclépcsős megközelítést alkalmaz a hírszerzési folyamat bemutatására, a folyamat lépéseit pedig táblázatban foglalja össze, a B.1 ábra szerint.

STRATÉGIAI HÍRSZERZÉS – POSZTMODERN MÓDSZER

1. Feladat és (vízió) elgondolás – politikai vezetők határozzák meg
2. Napi tájékoztató és vita – az elemzők és a döntéshozók részvételével
3. Hírek és elemzések – folyamatosan naprakész állapotba hozzák a gyorsan változó adatokat, információkat és hírszerzési jelentéseket
4. Hírszerzési ciklus – a hírígényt a döntéshozók határozzák meg
5. Stratégiai tervezés – a tervezett jövő hosszú távú áttekintése
6. Szcenáriótervezés – a jövőbeni lehetséges fejlemények
7. Mozaikmódszer – a különböző szereplők eltérő véleményéből kialakított történelmi, jelenlegi, jövőbeni és stratégiai perspektíva
8. Tervezési konferencia – az eredmények, problémák és folyamatok megvitatása, minden negyedik vagy hatodik héten

B.1 ÁBRA: Stratégiai hírszerzés – posztmodern módszer.

A folyamat első lépéseként a döntéshozó ismerteti elgondolását (vízióját), és megszabja a feladatokat. A feladat megszabása rendkívül fontos mozzanat, mivel megjelöli a szervezet vagy a kormány szándékát és rendeltetését. A feladatszabás előkészítése nem kis feladat; sok munkát és alapos megfontolást igényel, és – a kormánytól vagy a szervezettől függően – különböző lehet.

A második fázisban, a feladat meghatározása után elkezdődik a napi munka és a hírszerzési módszerek alkalmazása. Ez a fázis úgy indul, hogy az elemzők áttekintik az előző napi munkát, majd előkészítik azokat a témákat, amelyeket elő kell terjeszteniük és meg kell vitatniuk az adott napon a vezetőkkel. Tehát a vezetők a hírszerzési folyamat második eleménél lépnek színre, amikor a napi megbeszélés, illetve az eligazítás elkezdődik, ami rövid ideig tart, és az előző napi eseményekre, valamint a napi kérdésekre koncentrálnak. Ezek az eligazítások történhetnek személyesen vagy elektronikus úton, de mindenképpen bátorítaniuk kell a kérdések felvetését, a válaszok és magyarázatok elhangzását. Ez az eszmecsere a politikai vezetők és az elemzők között átlagban csak 15-20 percet vesz igénybe.

A folyamat harmadik eleme 24/7 mobil információt biztosít a „terepen dolgozó” ügynököknek, rendfenntartó tiszteknek és gazdasági vezetőknek, ráadásul egy folyamatosan naprakész kérdés-felelet szolgáltatást nyújt számukra, állandó hozzáférést biztosítva a releváns és célirányos adatokhoz.

Negyedik mozzanatként, a hírszerzési ciklust és a lineáris hírszerzési elemzést felhasználva, biztosítani kell a vezetők számára kérdéseik felvetését, ami útmutatást ad az információgyűjtéshez és a hírszerzési jelentés összeállításához. Ezt úgy kell tekinteni, mint olyan folyamatot, amely segít a helyes válaszok megtalálásában, és amelyet ki kell egészíteni a nyolcpontos rendszerben lévő más módszerekkel.

Az ötödik lépésben olyan stratégiai tervezési folyamatról esik szó, amely igyekszik várható értékelést és tervet készíteni a végrehajtandó műveletekről, a tervezett szándékokról és célokról. Ennek a fázisnak tartalmaznia kell a hagyományos hosszú távú stratégiai megközelítést és – a mozaik hálózati módszer szcenáriójának és elemeinek alkalmazásával – biztosítani kell az elfogultság és a merev gondolkodás mellőzését. Ezt a folyamatot megszakítás nélkülinek kell tekinteni, és nem olyannak, amelyet elindítunk, majd félreteszünk az új tervezés kezdetéig (mint ahogyan az gyakran történik).

Hatodik elemként egy szcenáriótervezést kell végezni a várható fejlemények előrejelzésével. Ez a jelenlegi helyzet és a várható fejlemények megvitatásával kezdődik. A tervező csoport alcsoportokra bomlik, amelyek egymástól függetlenül készítik el tervezetüket. Az alcsoportokban általános szakértők (elemzők) és specialisták vannak. A 3-4 elkülönült alcsoport mindegyike különböző eredményekre jut az általuk elkészített különböző szcenáriók alapján. Ennek megfelelően legalább 3-4 lehetséges jövőkép készül el, amelyeket a központi csoport nyílt vita során elemez ki. Az alcsoportoknak meg kell vizsgálniuk a fokozatos és a radikális változás lehetőségeit is. Tehát ezáltal véget vethetünk

a csoportgondolkodásnak, és – a mai, tényleges helyzetből fakadó – komolyan megfontolt következtetéseket vonhatunk le.

A hetedik fázis a mozaikmódszer alkalmazása, amivel a hírszerzési folyamatot a történelmi, a jelenlegi és a stratégiai perspektíva „mozaikládájába” helyezzük, majd a mozaikokat úgy rakjuk össze, hogy az elemző és a felhasználó számára egy világosabb képet alakítsunk ki a jelenlegi helyzetről, amelyet különböző szereplők (például az ellenség) véleményeinek összevetésével állítunk össze, figyelembe véve azok kulturális és egyéb elfogultságát, illetve előítéleteit is. Egy konfliktust illetően fontos megérteni egyrészt azt, hogy az ellenségnek mi a véleménye a konfliktus okairól, saját elkötelezettsége céljáról és a számára kívánatos végeredményről, másrészt azt, hogy mindezek miben és miért különböznek a mi – jelenlegi perspektívánk alapján kialakított – véleményünktől.

A folyamat nyolcadik, egyben végső követelménye, hogy legalább minden harmadik-negyedik héten megbeszélést kell tartani. A találkozókra meg kell vitatni mind a hat különböző hírszerzési módszert, az elért eredményeket és a felmerült problémákat, valamint azt is, hogy miként lehet a továbbiakban a folyamatot „feljavítani”.

Az egész folyamat során a résztvevőknek elektronikus és személyes kontaktust kell tartaniuk. Életbe vágóan fontos a különböző szereplők közötti kapcsolat rendszeres felülvizsgálata, a folyamat közben felmerült kérdéseknek és a szereplők eredményességének, valamint a velük szemben támasztott követelményeknek a tisztázása. Ezt a folyamatot és az ezzel kapcsolatos problémákat és sikereket konkrétan megismérhetjük a tizenkettedik fejezetben.

Ahogy azt kezdetben jeleztem, a mai globális elektronikus korszak nem csupán új üzenetet küldött a médiumoknak, hanem paradigmaváltást idézett elő a kommunikációban is. Ezáltal új médiumot hozott létre radikális elektronikus üzenetekkel, amelyek megváltoztatják nézeteinket. Ennek során óriási tömegű információt, valamint új elemzési módszereket ajánlanak, amelyek pontosabb és szélesebb körű hírszerzési perspektívát biztosítanak számunkra. Ez a könyv a hozzájárulásom az új, 21. századi, posztmodern stratégiai hírszerzés történetéhez.

A hírszerzés és a hírszerzési információ változó meghatározása

Az első rész végigkíséri a hírszerzés történelmi alakulását és bemutatja, hogy a hírszerzés különböző definíciói miként tükrözik az adott kor biztonsági fenyegetéseit. Megvizsgálja a hírszerzési gyakorlat legújabb változásait, amelyeket a hidegháború utáni új geopolitikai helyzet idézett elő. Bemutatja a Nyugat perspektíváját a berlini fal leomlása és a fő külső ellenség, a Szovjetunió összeomlása után. Jóllehet Oroszország továbbra is a hírszerzés érdeklődésének a középpontjában áll, a figyelem kiterjed Japán növekvő fontosságának és Kína erősödő hatalmának vizsgálatára is. Az utóbbi években a globalizációban bekövetkezett változások új, terrorista és kibernetikai fenyegetéseket eredményeztek, ami ismét módosította az ellenségről és a barátokról vallott nézeteinket és elemzéseinket. A hírszerzési információk feldolgozásában, értékelésében, terjesztésében, cseréjében, kölcsönhatásában és felhasználásában történt változások módosították a hagyományos hírszerzési módszereket és elméleteket is.

Ez a rész tehát a hírszerzési információ történetéről szól, bemutatja, hogy az évszázadok során milyen változások történtek az információk mennyiségében és megszerzési módjában. Áttekinti a változások hatásait az egyén és a társadalom gondolkodására, kommunikációjára, politikai és gazdasági tevékenységére. Végigkíséri az információ történelmi útját a falrajzoktól az elektronikus médiáig, valamint elemzi a döntésekre és a hírszerzésre kifejtett hatásait.

Végül az első rész harmadik fejezete áttekinti a legfontosabb régi, de még ma is érvényes hírszerzési irodalmat, a kínai művektől a görög és a római írásos munkákon át egészen a modern kor szakmai irodalmáig.

1. Hírszerzés az aszimmetrikus fenyegetésekről

Ez a fejezet áttekinti a hírszerzés elméletét és meghatározását, valamint azt, hogy a hidegháború óta hogyan változtak meg a Nyugat és a világ más régiói elleni fenyegetések. Nyugati vonatkozásban a kétdimenziójú erőegyensúly eltolódott a részben összefüggő, globális aszimmetrikus fenyegetések irányába, ami sok országot különbözőképpen érintett. A továbbiakban a könyv bemutat néhány, az új körülményeknek megfelelő elemzési módszert és struktúraváltozást.

A hírszerzés fogalmának meghatározásai

Hasonlóan a filozófusokhoz, a hírszerzés teoretikusai is ritkán értenek egyet kutatásuk tárgyának egyértelmű meghatározásában. Abban azonban egyetértenek, hogy a hírszerzés információgyűjtést, elemzést és értékelést jelent, egy konkrét helyzet tisztázása és ezáltal annak érdekében, hogy a megszerzett információt az adott fél saját előnyére használhassa fel. Ez a folyamat biztosítja a döntéshozók számára az általuk kért aktuális információkat és a jövőre vonatkozó ismereteket, amely folyamatot mint hírszerzést definiálnak. Egy műveletben, illetve funkcióban (amely csaknem olyan régóta létezik, mint a rendszerezett nyilvántartás) talán meglepőnek tűnik, hogy a szakértők a hírszerzés fogalmát illetően alig jutottak egyetértésre. Ezek a teóriákkal kapcsolatos nézetkülönbségek sok esetben annak tulajdoníthatók, hogy a különböző elméletek sok feltételezést tartalmaznak mind az elmélet, mind pedig a hírszerzési folyamat és a gyakorlati módszerek vonatkozásában. Ezek a feltételezések nemcsak azokra az információkra vannak hatással, amelyeket megszerzünk, hanem arra is, hogyan végezzük el az elemzést. Szélesebb értelemben véve ezek a feltételezések a hírszerző szervezet felépítésére is rányomhatják bélyegüket, valamint arra is, hogy a szervezet milyen alapvető célt tűz ki maga elé, és ezt a célt miként és kikkel kívánja elérni. A mai információs forradalom és a világháló egyik hatása az egyre gyakrabban megjelenő konspirációs elméletek túlhangsúlyozásában, a hírszerző szolgálatok műveleteinek bírálatában nyilvánul meg. Néhány nyugati hírszerző szolgálat úgy válaszol ezekre a bírálatokra, hogy tudományos elemzések és cikkek megírására ad megbízást a legújabb műveletekkel kapcsolatban, amelyeket sok esetben nyíltan közzétesz a közösségi hálón. Ez a nyugati demokrácia egyik megnyilvánulási formája,

ami viszont ismét módosította a hírszerzési folyamat és célkitűzés fogalmának értelmezését, meghatározását és az arról folyó vitát.

Úgy tűnik, egyetértés alakult ki az összes hírszerző ügynökség között abban, hogy jó hírszerzési jelentést az elemzők csak úgy tudnak elkészíteni, ha több különböző forrásra és adatszerző módszerre alapozzák értékelésüket. Minden megjelenő hír, rendelkezésre álló adatbázis, diplomatákra és kémekre vonatkozó információ, valamint képi anyag felhasználható. Az elemzés eredményei és az azokról rendezett viták nagy segítséget nyújthatnak a vezetőknek döntéseik meghozatalában. Hagyományosan az ilyen információkat és hírszerzési értékeléseket még ma is mint a felderítési ciklus részeit használjuk, amikor vezetők és politikusok taktikai döntéseket hoznak, és elrendelik azok végrehajtását. Egy távolabbi időszakban a hírszerzési értékelést a távlati műveleti és stratégiai tervezés támogatása érdekében használjuk fel, ami magában foglalja az előrejelzéseket és a lehetséges jövőbeni szcenáriókat. Tehát a hírszerzési jelentés tartalmazza a jelenlegi helyzet értékelését (gyakran alátámasztva mai és régebbi ismeretekkel, vagy megerősített hírszerzési adatokkal), a célszemély vagy -szervezet szándékairól, tevékenységéről és az általa jelentett potenciális fenyegetésről. A hírszerzés koncepciója és módszere tartalmazza azt a feltételezést, miszerint az ellenfél nem értesült arról, hogy mi már ismerjük tevékenységét és szándékait. Az erről készült értékelés lényegében olyan ismeret, amelyet hírszerzési információnak tekinthetünk, és amelyet gyakran titkosítunk. A hiedelem szerint az a fél, amelyik fontos hírszerzési információt szerez (és azt elemzi) az ellenségről, annak szándékairól és arról a környezetről, amelyben az tevékenykedik – és mindezt anélkül, hogy az ellenség erről tudomást szerezne –, potenciálisan jelentős előnyökhöz jut. A felek gyakran azért nyerik meg, illetve veszítik el a háborúkat, konfliktusokat és a piaci versenyt, mert felhasználják, vagy éppenséggel nem veszik figyelembe a hírszerzési jelentéseket. Az elmúlt századok során számos adatszerző és elemző módszert alkalmaztak a jelentések elkészítéséhez, ami az adott félnek előnyöket biztosított. Már Robert Clark is megállapította az *Intelligence Analysis: Target-Centric Approach* (Hírszerzési elemzés: célirányos megközelítés) című könyvében: a folyamat során „az a cél, hogy olyan – minden érintett fél által elfogadott – képet alakítsunk ki az ellenségről, amelyből minden illetékes levonhatja a feladat végrehajtásához számára szükséges következtetéseket”.⁷

Általában ez az, ami megkülönbözteti a hírszerzési információt az egyszerű információtól. Ennek ellenére a hírszerzési információ fogalmának számos különböző megfogalmazása látott napvilágot és változott meg az idők során, sokszor heves viták tárgyát képezve. Ezeknek a vitáknak és meghatározásoknak egy részét a könyv is ismerteti. Ezenkívül

⁷ Washington DC: CQ Press, 2004, p. 17.

szeretném kifejtetni, hogy ma mit értünk a hírszerzési folyamat alatt. Azzal kezdeném, hogy mi is valójában a hírszerzés, mi a célja, majd ezután leírom azokat a módszereket és folyamatokat, amelyeket a bevezetőben felvázoltam.

A hírszerzési értékelés nem más, mint egy nemzet vagy egy gazdasági szervezet nézőpontja az aktuális helyzetről és arról a tevékenységről, amelynek révén elérheti meghatározott, előnyöket biztosító célkitűzéseit, vagy pedig legyőzheti, esetleg elrettentheti ellenségeit az ellene irányuló tevékenységtől. Ezért mielőtt kiadnánk a hírszerzőknek hírigényünket, tisztában kell lennünk az érvényben lévő stratégiáinkkal és a jelenlegi helyzet részleteivel, lehetőségeinkkel, a problémákkal, valamint a vitát, illetve a konfliktust kiváltó okokkal. Ezek közül a legfontosabb annak tisztázása, hogy melyek a stratégiai céljaink, és milyen eredményeket várhatunk; melyek a kedvezőtlen és kedvező tényezők; kik az ellenségeink, illetve veszélyes gazdasági versenytársaink; valamint milyen szándékok vezérlik ellenfeleinket. Elengedhetetlen, hogy ezek a feltételezések és szándékok számunkra teljesen érthetőek és mindig naprakészek legyenek, és beilleszkedjenek hosszú távú stratégiánkba. Miután ezt megtettük, világossá válik: hol vannak hiányosságok ismereteinkben, mely feltevésünk bizonytalan, melyek azok a területek, ahonnan célszerű több információt szerezni. Ezek alapján kerülhet sor az adatgyűjtésre. Ezután a beszerzett adatokat elemezzük, jelentést készítünk, figyelembe véve a konkrét hírigényt, a hatályban lévő stratégiánkat és értékeléseinket, abból a célból, hogy a döntéshozók több ismerethez jussanak, és döntéseik során tisztán lássák az adott helyzetet.

Nyílt forrásokból származó információk

Fontos és visszatérő kérdés: vajon a nyílt forrásból szerzett információt lehet-e egyáltalán hírszerzési információnak tekinteni? Évszázadokon keresztül számos – hírszerzési szempontból is hasznos – különböző, nyílt információ állt rendelkezésünkre, de sokszor csak korlátozott módon. Ennek ellenére, az elemzők általában a bizalmas információt részesítik előnyben, mivel azokhoz csak kevesen férnek hozzá. Ezért gyakran – mivel a nyílt információk nem „minősítettek” – a hírszerző szervezetek lebecsülik azok értékét, ami természetesen tükrözi a titkosság különböző aspektusait, a szervezet sajátos elfogultságát és kultúráját. Ez a nyílt információtól való idegenkedés részben annak tulajdonítható, hogy (megszokásszerűen) a hírszerző és a gazdasági tájékoztató szervezeteket – a hírszerző és vállalati tervező részlegeket – gyakran valamilyen régebbi kedvezőtlen körülményekre történő reakcióképpen hozták létre, amikor a rengeteg közzétett hír között nem, vagy csak felhasználhatatlan módon szerepelt az adott válság előrejelzése. Tehát az említett szervezeteket a válsághelyzetek előrejelzése, figyelemmel kísérése és értékelése céljából állították fel. A hírszerző szolgálatok tevékenysége általában szigorúan bizalmas, és arról – éppen úgy, mint forrásaikról és a keletkezett hírszerzési értékelésekről – csak kevesen

rendelkeznek konkrét ismeretekkel. Biztonsági okokból, olykor a politikai hitelesség érdekében a hírszerzők vagy főnökeik titkosítják az egész hírszerzési folyamatot, amely akár az adott szervezeten belül is titkos maradhat. Sokszor felmerül a kérdés: lehet-e egyáltalán a nyílt forrásból származó hír valódi hírszerzési információ, amikor potenciálisan sokan ismerhetik? Ezért gyakran csak azokat az adatokat tekintik hírszerzői információknak, amelyek titkosak. Ennek megfelelően, „leminősítik”, vagy nem veszik figyelembe ezeket a nem egészen titkos forrásból származó információkat, ami viszont befolyást gyakorol a titkossági „pszichológiára” és magára a szervezet felépítésére is. Néha ez azt jelenti, hogy a szervezet merev, belső titkossági fokozatokat képez, és ezekhez a szintekhez idomítja a szervezet „lépcsős” felépítését is. Azonban a témával kapcsolatos vita nem eléggé veszi figyelembe az elemzési folyamat lényegét és a nyílt forrásból származó információk valódi szerepét. A nyílt forrásoknak legalább hármasszerepük van: először is valami újat mondhatnak. Másodszor, tudatják velünk azt, amit az ellenfél feltehetően már ismer, vagy amit saját maga javára kíván módosítani, illetve fordítani. Harmadszor – ami még fontosabb –, a nyílt források olyan pótlólagos adatokat és a hírszerzés számára fontos információkat is nyújthatnak, amelyekről ugyan vannak már ismereteink, de azok még hiányosak. Ha a nyílt információkhoz hozzátesszük a más forrásokból szerzett adatokat és a titkos hírszerzési részinformációkat, akkor a nyílt forrásokból származó adatokat újra elemezhetjük, vagy úgy hasznosíthatjuk, hogy az eredeti értékelést sokkal valószínűbbé, értékesebbé tehetjük. Tehát ez a folyamat hírszerzési szempontból új értéket teremt.

A tradicionális elmélet – sőt az általános hiedelem – szerint, a hírszerzési folyamatot a döntéshozók indítják el, akik egyébként is az egész hírszerzési ciklus „motorját” képezik. Az elemző is elindíthatja csakúgy, mint más illetékes személy vagy valamely felderítő eszköz, akivel vagy amellyel az elemző, politikus azért tart kapcsolatot, hogy átlássa az adott helyzetet, arról információkat és hírszerzési ismereteket szerezzen. Kutatásaim alapján megerősíthetem: mind a döntéshozók, mind az elemzők kezdeményezhetik hírszerzési értékelések elkészítését. Ezt mindegyikük megteheti – különböző időpontban – anélkül, hogy tudatában lennének, ki indította el a folyamatot, amely kiterjedhet rövid távú taktikai akciók végrehajtását segítő hírszerzésre, egészen a műveleti vagy a hosszú távú stratégiai tervezéshez szükséges információk megszerzésére. Ez utóbbi a tágabb, globális stratégiai vagy makrogazdasági helyzetet, illetve az ellenség vagy a rivális gazdasági szervezet feltételezett szándékát méri fel. Az átfogó cél még mindig az, hogy világos képet fessenek, előnyös helyzetbe hozzák azokat a vezetőket, akiknek szembe kell nézniük a változó valószínűséggel. Ezt az egész tevékenységet úgy kell tekinteni, mint egy strukturált folyamatot, amely különböző időkereteket tartalmaz, a jelenlegi taktikai helyzet felmérésétől kezdve egészen a hosszú távú stratégiai helyzet elemzéséig és értékeléséig. Az elemzőknek akcióra ösztönző tájékoztatókat és eligazításokat kell tartaniuk, amelyek véleményeket és értékeléseket tartalmaznak, s nemcsak a saját szemszögükből, hanem felhasználva

kollégáik, az ellenség, illetve a versenytársak véleményeit is. Ennek során scénáriókat is fel kell vázolniuk néhány lehetséges végkifejlet bemutatásával, amelyek nem a konkrét jövőt jósolják meg, hanem csak érthetőbbé teszik a jelenlegi helyzetet, és azt, hogy az aktuális helyzet feltehetően hogyan fog módosulni a jövőben. E cél elérése céljából a hírszerzési folyamatnak információt kell szereznie azokról a tényezőkről, amelyek a mai helyzet kialakulásához vezettek, valamint arról, hogy a kialakult helyzetre a különböző szereplők – más és más szempontból – hogyan reagálhatnak. Azt is elemezni kell, hogy az ellenfélnek milyen szándéka lehet, és hogyan változhat a környezet, a piac, az ellenfél technológiája a mi felfogásunk, elfogultságunk szerint, a mi szándékainkhoz viszonyítva.

Összességében, a folyamat során a megszerzett információnak és adatnak forrásbázisúnak és dátumozottnak kell lennie, éppen úgy, mint a források és a vélemények elemzésének. Az így keletkezett információt rendszeresen felül kell vizsgálni, naprakészé kell tenni, és csak akkor felhasználni, amikor szükség van rá. E feladatok közül sokat – taktikai előnyök biztosítása céljából – reálidőben kell végrehajtani, majd műveleti és hosszú távú stratégiai tervezés céljából egy folyamatosan alakuló, tágabb perspektívába helyezni. A hírszerzési értékelés tehát olyan ismereteket nyújt, amelyek meghatározott előnyöket biztosítanak rövid távon és műveleti szinten, hozzájárulva a hosszú távú tervezési folyamathoz, ezenkívül tartalmazzák a különböző szereplők változó értékelését is.

Stratégiai fenyegetések és a hírszerzés súlypontja

Egyértelmű stratégiát kidolgozni nem olyan egyszerű feladat, mint amilyennek tűnik. Mit kell annak tartalmaznia és milyen hosszú időszakot kell felölelnie? Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a fenyegetések hosszabb távon változnak, amihez a stratégiának is idomulnia kell. Napjainkban a globalizálódó, egymásba fonódó világban a nemzetek és a nagy szervezetek beépítik struktúrájukba az összes lényeges tényezőt, a közvetlen fenyegetésektől a lappangó, várható fenyegetésekig. Ezek a következő területeken, illetve formákban jelenhetnek meg: környezetvédelem, nemzetközi törvénykezés, nemzetközi és nemzetgazdaság, nemzetközi bűnözés; vírusfertőzések, járványok, valamint más nemzetektől származó „ismert” fenyegetések, felkelések és terrorista tevékenységek. A hírszerzés minden szintjén követelmény, hogy a lehető legpontosabban ismerjük a stratégiát, és tudatában legyünk annak, hogy azt gyakran kell módosítani. Ezt csak akkor tudjuk megtenni, ha tanulunk a hibáinkból és feltárjuk azt is, miért voltunk képesek sikereket elérni. Mindezek a szempontok befolyásolják az adat- és információszerzést, az elemzést és az értékelés módját is. Sydeny Finkelstein szakíró szerint: „A hibákból való tanulás a megújuló és újító vállalatok jellemzője..., de sajnos sokkal inkább csak

buzdító beszédekben, mint a gyakorlatban. A legtöbb szervezet nagyon keveset tanul a hibáiból.”⁸ Ez azonban igaz a sikereiből történő tanulásra is. Ez alól csak kevés szervezet képez kivételt. Úgy fogják fel a hibákat, mint amin túl kell tenniük magukat, a sikereiket pedig úgy, mint amit meg kell ünnepelniük: örülnek a szerencséjüknek, de nem értékelik ki, és nem is értik meg az okait. Gyakran nem vizsgálják meg szisztematikusan, és nem áldoznak időt arra, hogy megértsék az aktuális helyzetet, a problémákat és a lehetőségeket, nem tekintenek előre és nem vetítik ki a mai valóságot, hogy kifürkészessék a valószínű jövőt. Nem is elemzik azt, hogy miből fakadnak az előnyök, a sikerek és a problémák. Erre jó példa, hogy a 9/11 és a 7/7 események előtt már éles bírálókat érte az akkori amerikai hírszerzési folyamatot. Russ Travers 1997-ben, a hírszerző közösség belső kiadványában megjósolta: „már 2001-et írunk..., de az elemzés még mindig veszélyesen széttagolt... az adatgyűjtés nem számít lényegi kérdésnek. Az árulkodó jelek és adatok ott voltak, de mi nem ismertük fel a jelentőségüket, és nem raktuk össze azokat..., legjobb akarattunk ellenére a rendszer elég működésképtelen ahhoz, hogy garantálja a hírszerzési kudarcot.”⁹ Maga George Tenet is beszélt és beszámolt a Bin Ladennel és az al-Kaidával kapcsolatos aggodalmairól. Az igazság az, hogy temérdek információ, ahogyan sokszor máskor is, állt már az illetékes szervek rendelkezésére, de elhanyagolták azok összevetését, elemzését és értelmezését, amit talán megakadályozott szakmai elfogultságuk, esetleg a megnyugtató politikai vélemény és a rövid távú követelményeknek való sürgős megfelelés. Tehát egyáltalán nem volt hibátlan a hosszabb távú veszélyek értékelése, és így elmaradt az azokra történő gyors reagálás is. Utólagos bölcsesség alapján könnyű bírálni az elemzőket és a hírszerző közösséget, vagy legalább részben a politikai vezetést a szörnyű 9/11 és 7/7 terror eseményekért. Azok a javaslatok pedig, amelyek szerint a problémákat „orvosolni” lehet – a szervezeti változtatásokkal, az elemzések központosításával, a jobb hírszerzési technika alkalmazásával és több forrás biztosításával –, lényegében nem képesek kezelni a problémát. Ráadásul a hírszerző közösségen belül a túlzott titkosság (vagy inkább titkolózás) és az információcsere hiánya akadályozza az együttműködést. Mint ahogyan Russ Travers 1997-ben megfogalmazta: „Mivel olyan elv alapján működünk, hogy felosztjuk a hírszerzési elemzéseket katonai, gazdasági és politikai komponensekre, és utána „kijelöljük” a szétválasztott felelősségi köröket a különböző ügynökségeknek, valójában elvetjük az elkerülhetetlen hibák magvait. A 2001-es kilátások alapján a hírszerzési kudarc elkerülhetetlen.”¹⁰ Egyáltalán nem Russ Travers volt az egyetlen, aki így értékelte a helyzetet!

⁸ S. Finkelstein, *Why Smart Executives Fail and What You Can Learn from Their Mistakes* (New York: Portfolio, 2003).

⁹ R. Travers, *A Blueprint for Survival, The Coming Intelligence Failure* (Studies in Intelligence—Vol. 1, No. 1, 1997).

¹⁰ *A Blueprint for Survival, The Coming Intelligence Failure.*

Mielőtt áttekintenénk a strukturális változásokat, meg kell vitatnunk annak az elméletét és koncepcióját, hogy mit kíván elérni a hírszerzés és a hosszabb időszakot felölölő stratégiai folyamat. Sherman Kent szerint: „A hírszerzési értékelés olyan tudás, amellyel a magas beosztású civil és katonai vezetőinknek rendelkezniük kell a nemzeti jólét megvédéséhez.”¹¹ Anthony Campbell, a kanadai Chrétien-kabinet volt hírszerző főnöke úgy véli: „a hírszerzés szerepét és egyes aspektusainak definícióját és súlyát illetően nagy a zűrzavar, de még ezek a kérdések sem érintik a probléma lényegét, ami szükségessé teszi... a változtatást a vezetésben, valamint az elemzők és a felhasználók képzésében.”¹²

Vagyis lényegében először azt kell megállapítanunk, hogy melyek azok a stratégiai és taktikai kérdések, amelyekkel a nemzetnek és a szervezetnek szembe kell néznie, és melyek azok a jelenlegi strukturális előnyök és hiányosságok, amelyek beépültek a szervezetbe. Ennek tisztázása már önmagában is meghatározott taktikai vagy stratégiai előnyt biztosít, amelyet ki kell használni. Mindez új, konkrét ismeretekhez juttatja a vezetőket, amelyek alapján megtehetik azt, amit már régebben meg kellett volna tenniük: vagyis a hírszerzési folyamatba beépíthetnek egy sor független és elfogulatlan információszerzési és elemző módszert. Az így kialakított folyamatnak előremutatónak és megszakítás nélkülinek kell lennie, mint ahogyan tárgyaljuk a bevezetőben és a mozaikmódszerről szóló tizenkettedik fejezetben. Ez a folyamat előmozdítja a stratégiai értékelést, és – célirányos, összpontosított értékelés alapján – a döntéshozók szélesebb, pontosabb képet kapnak az általános helyzetről és saját értékeléseinkről, valamint az ellenfél véleményéről.

Most pedig szeretném olvasóim figyelmét visszafordítani a múltba, majd fokozatosan előre a jövőbe, miközben megvizsgáljuk a geopolitikai, a makrogazdasági helyzetet és annak hírszerzési perspektíváit. De először kezdjük az információszerzéssel és a hírszerzési folyamat vizsgálatával.

Információszerzés

Az információszerzési folyamat sok mindent foglalhat magában: többek között személyek vagy tevékenységek személyes felderítését, adatbázisok átnézését, telefonok lehallgatását, akták lemásolását (például irodába történő behatolás révén), műholdas ellenőrzést

¹¹ Sherman Kent and Profession of Intelligence Analysis (Occasional Papers–Vol. 1. No. 5, 2002 november). Forrás: <https://www.cia.gov/library/kent-center-occasional-papers>

¹² Anthony Campbell – Executive – a Kanadai Hírszerzési Értékelő Titkárság igazgatója. Lásd „Házastársak vagy vitapartnerek” a *Spinning Intelligence*-ben: *Why Intelligence Needs the Media, Why the Media Needs Intelligence* (New York: Columbia University Press, 2009), pp. 165–183.

vagy fotózást. Az elemzőnek kezdetben általános háttér-információval kell rendelkeznie, hogy eldönthesse, milyen adatok megszerzésére van szükség a hírigény kielégítéséhez, amely már önmagában meghatározza az adatszerzés módját, valamint talán azt is, hogy melyik az a konkrét forrás, amely (kivételes ismeretei alapján) hasznos adatokat szolgáltathat. Miután megszereztük az információt, ellenőriznünk kell, hiányos-e, majd meg kell erősítenünk másik forrással, miközben elemezzük és fokozatosan olyan hírszerzési értékeléssé alakítjuk, amelyet már felterjeszthetünk a vezetőkhoz. Sok adatgyűjtési módszer áll rendelkezésünkre, amelyek közül ki kell választanunk azokat, amelyekkel megszerezhetjük a jelentésünkhöz legmegfelelőbb, legpontosabb információkat, mielőtt egy második – gyakran mások bevonásával végrehajtott – elemzés segítségével megpróbálunk az információkból jól hasznosítható hírszerzési jelentést készíteni. Ezt a jelentést idejében felterjeszthetjük; vagy szükség esetén szóban előadhatjuk a döntéshozónak vagy vezetőnek, hogy előnyt kovácsolhassanak belőle, vagy felhasználhassák az adott akcióhoz. Az információszerzési és ellenőrzési rendszerek és módszerek fajtája jelentősen szaporodott, a diplomáciai és kémkedési lehetőségektől kezdve a számtalan nyílt forrásig, a televíziótól kezdve a rádióig, az újságokig, az internetig és a mobil készülékekig. Az utóbbiak megváltoztatták az utcai tüntetések és lázongások megszervezését és lefolyását. Ezeket a kommunikációs módszereket a fejlődésképes elemzőknek és döntéshozóknak be kell építeniük a hírszerzési folyamatba. Mint ahogyan Holly Jones riportjában elmondta: „a (londoni) lázongás pénteken robbant ki (2011. augusztus 5-én), a Mark Duggan halála miatti tiltakozás után, akit a rendőrség egy letartóztatási kísérlet során lőtt le. ... A lázongók feltehetően a BlackBerry Messenger (BBM) hálózatot vették igénybe tevékenységük megszervezése céljából.”¹³ Ezek a változások arra készítették a rendőrséget és a hírszerző szolgálatokat, hogy olyan képességeket szerezzenek, amelyek lehetővé teszik a folyamatban lévő események azonnali értékelését. Ezt elérhetik, ha képesek a mobilon történő közlemények és szövegek összpontosított, hálózatba táplált, interaktív módon történő hasznosítására.

A hírszerzés változó megítélése

A modern hírszerzés gyakorlati ismereteit a történelemből elemzővé vált Sherman Kent foglalta össze 1949-ben, és a jelenlegi hírszerzésről szóló elméletek jelentős része még most is az ő, *Strategic Intelligence for American World Policy* (Stratégiai hírszerzés az amerikai világpolitikában) című könyvében leírtakra támaszkodik. Talán részben az ő

¹³ Holly Jones, *London Riots Destroy Homes and Businesses*.

állandó befolyásának tulajdonítható, hogy a hírszerző műveletek elmélete és gyakorlata megrekedt a hidegháborús műveleteknél és pszichológiánál. Kent a hírszerzés meghatározását úgy kezdi, hogy az lényegében tudás, és annak leírásával folytatja, hogy e tudás hatékony érvényesítéséhez szükség van a stratégiai hírszerzésre, annak módszereire és folyamataira. A hírszerzés célja, hogy egyértelmű képet állítson össze a szétszórta és sokszor összefüggéstelen adatokból, beszélgetésekből és információkból.

„A hírszerző tevékenység alapvetően kétfajta műveletből tevődik össze... a felderítésből – amely alatt azt a számos módszert értem, amelyekkel a mai világot szoros és szisztematikus megfigyelés alatt tartjuk –, valamint az értékelésből. Az utóbbit olyan tevékenységnek tekintem, amelynek során múltbeli megfigyeléseink alapján megpróbálunk összeállítani jellegzetes mintákat, majd igyekszünk meghatározni azt, ami úgy tűnik, be fog következni. A két művelet tulajdonképpen elválaszthatatlan egymástól.”¹⁴

Visszatérve Sherman Kent 60 évvel ezelőtti, hírszerzésről vallott nézetéhez, le kell szögeznünk, hogy elmélete fontos számunkra, mivel meghatározásait és a hírszerzés funkcióiról szóló megállapításait máig széles körben idézik, sőt még aktívan alkalmazzák is azokat. Véleménye szerint: „a hírszerzés nem csupán tudás a tudás kedvéért, hanem... a hírszerzés olyan tudás, amelynek gyakorlati célja valamilyen tevékenység beindítása”.¹⁵ Kent ezt a tudást az akcióban történő felhasználásra fókuszálja, ami szerinte a hírszerzés fő funkciója, de emellett más szempontokat is igen fontosnak ítél. Ilyen például a szervezet felépítése, amely elősegíti a hírszerzési információk megszerzését és elemzését, a vonatkozó módszereket és magát a hírszerzési folyamatot, a politikai tevékenységet a hírszerzési jelentés elkészítése céljából. A szervezet struktúrája azért is fontos, mert csak a hatékony szervezet képes biztosítani a jól képzett, alkalmas hírszerzőket, az eredményes adatszerzést és a megfelelő hírszerzési folyamatot, valamint az időben történő tájékoztatást. Miközben a kenti definíciónak a tudás a leginkább idézett aspektusa – összhangban az adott történelmi korszakkal és e speciális tudást biztosító különböző folyamatokkal –, vita folyik arról, hogy melyek azok az információk és tevékenységek, amelyek teljessé tennék a hírszerzési folyamatot. Fontos megjegyezni, Sherman Kent egybekötötte és tágabb értelemben vizsgálta a hírszerzést és a stratégiát. Mindkét kifejezést könyve első fejezetének címében használta, és a stratégiai hírszerzést úgy tekintette, mint ami elkülönül a másfajta hírszerzéstől. A stratégiai hírszerzést gyakorlatilag úgy értelmezte, hogy az kizárólag a külföldi, illetve a tengerentúli országokkal foglalkozik, és az ott szer-

zett információ csak a nem amerikai országokra, tulajdonokra és határookra vonatkozik. A döntéshozók által igényelt stratégiai információk célja: ismereteket – ezáltal potenciális előnyt – biztosítani a vezetők számára a külföldről érkező fenyegetések és veszélyek felfedése révén. Az ő számára a CIA külföldre összpontosított tevékenysége meghatározta a hírszerzési értékelések típusát is, vagyis azok stratégiai szintűek voltak. Úgy vélem, az ő okfejtése és leírása még ma is releváns, de meghatározása – mai, szélesebb, globális értelemben – túlságosan „beszűkül”. Könyvem szerint a stratégiai hírszerzés olyan tevékenység, amely az adott szervezet tervezési ciklusához a legmegfelelőbb értékelést és előnyt biztosítja. A hírszerzés célpontjai nem csupán a külföldi hatalmak, hanem a különböző egyéb célok, valamint az azokkal kapcsolatos hosszú távú háttér-információk is. A stratégiai hírszerzésnek foglalkoznia kell minden olyan tényezővel, amelyre szükség van az adott szervezet által végrehajtandó művelethez: kezdve a helyi bűnözéstől, a lázadásoktól a piacokon és a piaci versengésen át egészen a globális környezetig. A stratégiának a valós és intellektuális távlatokkal kell foglalkoznia, nemcsak a mával és a holnappal, de legalább az egytől három évig terjedő időszakokkal is. E meghatározás szerint a stratégiai hírszerzést az összehangolást végző szervezet szemszögéből kell vizsgálni. Ahhoz azonban, hogy a szervezet megfeleljen a követelményeknek, előbb felül kell vizsgálnia helyzetét, struktúráját és előítéleteit, amit legalább évente – a stratégiai felülvizsgálat és a tervezési folyamat részeként – meg kell tennie.

Számos emberi tevékenységhez hasonlóan, a hírszerzés gyakorlatát is eleve meghatározza a szervezet felépítése és a kor intellektuális klímája. Ennek ellenére a hírszerzők stratégiai szemléletmódja és elkötelezettsége továbbra is alakítja és megváltoztatja a hírszerzés képességeit, és gyakran megpróbálja kiterjeszteni az aktuális politikai gondolkodás határait is. A szervezet kultúrája azonban igyekszik ellenállni a nagyobb strukturális változásokat ösztönző radikálisabb politikának. Minden szervezet ellenáll az alapját képező szerkezet megváltoztatásának még akkor is, ha a hírszerzők személyesen bírálják néhány elemét. Vagyis a szervezet a meglévő szerkezetét megőrizve akar működni. Ez gyakran azt jelenti, hogy a szervezeten belül ellenállás mutatkozik új szempontok és módszerek bevezetésével szemben, jóllehet azok sokkal hatékonyabbak lennének. Az ilyen „maradi” hírszerző szolgálatok a szervezet alapvető céljaként még hagyományosan azt határozzák meg, hogy kielégítsék a parancsnokok és a politikai vezetők számára előnyt biztosító hírigenyeket. Azt tekintik célnak, hogy taktikai vagy stratégiai bepillantást biztosítsanak a vezetők számára az ellenségről vagy az ellenfélről. Bár e szemlélet helytálló (amint azt már említettük), a folyamat revízióra szorul, ha az ellenfél radikálisan megváltozik, és a keresett információ és a felderítendő ellenfél szintén változik. Ebben a helyzetben a szervezetet nemcsak módosítani kell, hogy hatékonyabb legyen, hanem a politikai vezetőknek is teljesen tisztában kell lenniük az új, illetve a megújult ellenség jellegével. Mindez azonban csak a tradicionális hírszerzési ciklus keretein kívül valósulhat meg.

¹⁴ *Strategic Intelligence for American World Policy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1949).

¹⁵ *Strategic Intelligence for American World Policy*, p. 3.

A hírszerzési jelentést gyakran olyan adatok és felvételek gyűjteményének tekintik, amelyeket az ellenfél biztosan el kíván rejteni vezetőink elől. Ez nyilvánvalóan érvényes az új típusú fenyegetéseket tartalmazó környezetben is. Csak hogy a hírszerzés egyedi, sajátos folyamat, amelyet a következők jellemeznek: tájékoztatók, eligazítások, értékelések, néha viták, nem csupán a folyamatokról, hanem természetesen az eredményekről is. Sokszor a vitákat azért rendezik, hogy megvizsgálják azokat a lehetséges válaszokat és eredményeket, amelyeket a különböző hírszerzési folyamatokkal el akarnak érni, valamint azt a változó perspektívát, amelyből a folyamat elindul. A hírszerzési értékelés kiterjedhet a rendkívül specifikustól – például leírva a célszemély pszichológiáját, vagy egy kis csoport akcióit – az általánosig, a makrogazdaságig vagy a geopolitikáig. Évszázadokon keresztül a hírszerzésnek mindig különböző definíciója, szerepe és célja volt, amióta kitalálták célját és koncepcióját, valamint gyakorlatát. De alapvető jellege mégis sokszor változatlan maradt: vagyis a hírszerzési információ olyan hasznos tudás, amely megváltoztatja a jelenlegi valóságra adandó reakciót. Arról szól, hogy ismerünk valami fontosat, ami valószínűleg titkos és életképes, és nem szeretnénk, ha más is értesülne arról, hogy mi már tudunk róla, legalábbis addig nem, amíg hatékonyan fel nem használjuk a vonatkozó információt. A hírszerzést legjobb esetben úgy tekintjük, mint előrejelző, figyelmeztető folyamatot, amely segít tisztázni, megérteni a helyzetet, vagy módosítani a tervezett vagy folyamatban lévő akciónkat. Vagyis a tradicionális hírszerzési elmélet még abban segíti a döntéshozót, hogy megértse az akkori helyzetet és javítson döntésein, tevékenységén anélkül, hogy az ellenfél tudná, milyen rendkívül fontos információ van a döntéshozó birtokában. Hagyományosan ilyen értelemben a hírszerzés definíálására legalább kétféle – de egymással összefüggő – mód áll rendelkezésünkre. Az első védelmi jellegű, és a meglepetés kivédésére szolgál. A második belátást biztosít az ellenfél helyzetébe és műveleteibe, ezért potenciálisan támadó jellegű. A változó körülmények mindkettőt finomítják, összemosásuk vagy éppen módosítják. Természetesen a generációk váltása során a hírszerzési folyamat változik, ahogyan új, különböző felderítési, adatszerző és elemző módszereket alkalmazunk. Az a mód, ahogyan megszerezzük az információt, és célirányos elemzést és jelentést készítünk, folyamatosan változik. Néhány esetben ez a folyamat – amely régebben mindig a katonai tevékenység, illetve művelet töredékét képezte – rendkívüli méreteket öltött, megváltoztatva súlypontját és növelve a végrehajtók létszámát, az alkalmazott módszert, felszerelést és technológiát.

A csoportok, amelyek megszerzett adatokból, információkból és felvételekből a hírszerzési értékelést készítik, maguk határozzák meg a feldolgozást, amely természeténél fogva szigorúan bizalmas, csak kevesen férnek hozzá, és a szervezeten belül is gyakran titkosítják. A hírszerzés célpontjai, a felderített személyek vagy csoportok nyilvánvalóan nem tudhatják, hogy az adatszerzők és az elemzők konkrét információval rendelkeznek róluk és szándékaikról. Valószínűleg ezek a személyek és csoportok a róluk megszerzett

információt szintén titkosan kezelik. Természetesen az adott hírszerzési információ időponthoz és konkrét célhoz történő kötése alapvető követelmény, de ha ennek alapján definiálnánk az információt, akkor az – tudományos értelemben – nagyon leszűkült fogalmat adna. Wittgenstein értelmezésében a hírszerzési információt meg lehet határozni sajátos felhasználási célja, valamint az elemzők és a politikai vezetők szemléletmódja szerint. A hírszerzési információt, illetve a fogalmát nem lehet elválasztani a folyamattól, az értékelők és felhasználók szándékától és elfogultságától.

Visszatérve Sherman Kent klasszikus meghatározásához. „A hírszerzési jelentés – amint éppen írom – olyan tudás, amellyel magas beosztású civil és katonai vezetőinknek rendelkezniük kell, hogy megóvhassák a nemzet jólétét.” Kent tudatában van a hírszerzési jelentésről alkotott vélemények különbözőségének, hiszen azt mondja: „amint éppen írom”. Tehát világosan látja, hogy a definíció az időtől és körülményektől függően változik. Andrew Rathmell 2002-ben ezt írta: „a központi koncepció az, hogy a hírszerző közösség feladata az ismeretek megszerzése. De nem egyszerű ismeretek megszerzéséről van szó, hanem olyan tudásról, amely célirányos, hasznosítható, előremutató és speciális felhasználók számára fontos. Titkos források és módszerek bizonyára jól hozzájárulnak a folyamathoz, de csak az egész részeként.”¹⁶

Csaknem mostanáig a közvéleményben alakult ki a hírszerzésről a legkorlátozottabb vélemény, annak megfelelően, ahogy a kémfilmekben látják az emberek. Így aztán érthető, hogy a hírszerzésben sokszor a kormány előrenyújtott védelmező karját vagy fegyverét látják. Ezenkívül persze komoly akadémiai viták zajlanak a hírszerzés mibenlétét, illetve azt a kérdést érintően, hogy mi teszi annyira mássá és egyedivé a célirányos, hírszerzési információt. Ezentúl legalább még egy vita zajlik a hírszerzés természetéről és hatóköréről, ismeretelméleti aspektusairól, valamint arról, hogy milyen mérvű lehet a hírszerző tevékenység társadalmi (politikai) ellenőrzöttsége. Ezek a viták abból erednek, hogy a különböző személyek és szervezetek másként ítélik meg az őket érintő kihívásokat és azt a módot, ahogyan információkat szerezhetnek azokról, terveik és jövőbeni tevékenységük megalapozása céljából.

Nyugati szakértők szerint napjainkban a fenyegetések hatóköre megváltozott, és kiterjed a környezetre, a pénzpiacra, a gazdasági struktúrára, a kábítószer-kereskedelemre, a fegyverkereskedelemre, prostitúcióra, az örökbefogadásra, a mezőgazdasági tevékenységekre, vírusfertőzésekre és a betegségekre, a vízhiányra, a nemzeti konfliktusokra és a terrorizmusra. Ezért a hírigények listája a többszörösére bővült. Emiatt az „új” fenyegetésekkel kapcsolatos információkat biztosító források és módszerek alkalmazása nagy

¹⁶ Andrew Rathmell, *Towards Postmodern Intelligence*, (2002, ősz) 17(3) *Intelligence and National Security*, pp. 87–104.

erőfeszítést igényel. A hírszerzés területén forradalmi változásokra és reformokra került sor. Már nem volt elég a hazai területet és léghajó veszélyeztető fenyegetések felderítése, ami alapvető feladata volt az amerikai, az európai és a szovjet hírszerzésnek a hidegháború idején és közvetlenül utána is. Mindez azt jelentette, hogy túl kellett lépni azon a hírszerzési gyakorlaton, amely közvetlenül csak a nemzeti határokat veszélyeztető fenyegetések felfedezésére irányult.

Ebben az új, globalizálódott környezetben a hírközlő eszközök ellenőrzése és befolyásolása a modern kormányok egyik fontos feladatává vált. Az újfajta propagandatevékenység megnövelte sok kormány és szervezet feladatait. A hírszerzést elméletileg még mindig olyan eszköznek tekintik, amely fókuszálja és taktikai dimenzióba helyezi terveiket, de a hírszerzés és elhárítás gyakorlati megvalósításának folyamatát a politikai vezetők alkalmanként módosítják. A folyamatban, illetve az átfogó stratégiában fontos szerepet szánunk a kormányzati ösztönzésnek, a média ellenőrzésének és befolyásolásának. Egyrészt a kormányzati publicitás túl nagy tárháza – ahol ma rengeteg hivatalos információ, elektronikus hírszolgáltatás és konspirációs elmélet található –, másrészt a hírek köztudomású kormányzati manipulációja miatt a közvélemény hírekbe és hírszerzési információkba vetett bizalma sok esetben megrendült. Számos nem közszolgálati hírközlő csatorna sok esetben megerősítette: a kormányok szándékosan olyan információkat közölnek (vagy manipulálják a nyílt forrásokból származó híreket), amelyek elősegítik, hogy a hazai és a nemzetközi közvélemény, a szövetségesek és az ellenfelek igaznak, esetleg elfogadhatónak találják a kormány elképzeléseit és terveit. És ehhez a kormány néha igénybe veszi a hírszerzés segítségét és annak hagyományos manipulációs eszközeit.

A demokráciákban és más társadalmilag viszonylag ellenőrzött országokban a hírszerzés gyakran meglehetősen vitatott, elsősorban azért, mert műveletei alkalmával néha saját polgárai „ellen is kémkedik”, másodsorban pedig azért, mert a műveleteket a közvélemény túlságosan tolatkodónak tartja, mivel azok nemcsak a megtörtént, valós eseményekre irányulnak, hanem olyan potenciális akciók felfedezésére is, amelyek nem feltétlenül következnek be. Ezáltal a folyamat során „ártatlan” civilek is kétségtelenül a felderítés célpontjaivá válhatnak anélkül, hogy erről tudnának, vagy ebbe beleegyeztek volna. Ez különösen háborús időszakban vagy potenciális konfliktus előtt jellemző, amikor a hírszerzés igyekszik kiszűrni a lakosság közül az ellenséges ügynököket, illetve a kettős ügynököket. A különböző szolgálatok a történelem – a lázadások, terror- vagy nemzetközi bűnözői cselekmények felderítése – során akaratlanul is mindig megfigyeltek ártatlan embereket. A nem demokratikus államokban a lakosság kisebb-nagyobb mértékben a hírszerzés ellenőrzése alatt áll, immáron századok óta. Azonban nyugaton is napvilágra kerültek a hírszerzés kereteiben végrehajtott erősen vitatott akciók, amelyek hitelt adnak – legalább kis mértékben – bizonyos összeesküvés-elméleteknek. Ilyen volt az USA-ban, 1975 decemberében a Church Bizottság által leleplezett titkos kormányzati

akció, amelyet Shamrock-projekt néven ismerünk. A bizottság felfedte, hogy több mint 30 évvel a második világháború után, a Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA) elfogta az összes bejövő és kimenő táviróüzenetet. A projekt keretében minden hónapban több mint 150 000 elfogott üzenetet elemeztek. A bizottság rájött, hogy a Nixon-adminisztráció annak idején az elfogott táviratokat a hazai politikai riválisai ellen használta fel, és feltehetően a Watergate-botrány kapcsán is ezt tette. Nyilvánvalóvá vált az is, hogy a CIA az 1970-es években (esetleg korábban is) az USA-n belül is kémkedett.

Egy másik példa a kormány köztudottá vált vitatott akcióival kapcsolatban, a 2011. szeptemberi eset, amikor az emberi jogok tiszteletben tartását felügyelő csoport (HRW) olyan dokumentumokat kapott, amelyek alapján feltételezhető volt, hogy a CIA, a brit MI6 (SIS) és a francia hírszerzés szorosan együttműködik Kadhafi ezredessel egyik hírszerzési műveletében. Úgy tűnt, Tripoli néhány épületében az al-Kaidával való együttműködéssel vádolt embereket kínoztak és hallgattak ki, és mindhárom szervezet szoros kapcsolatot ápolt azzal a kormánnyal, amely ellen később háborút indítottak az ENSZ zászlaja alatt. Ezek az ellentmondásos események nem sok jót ígérnek, ha tárgyilagos, független – és különösen, ha hiteles – hírszerzési információkról beszélünk. Sok elemző bizonyára úgy gondolja, hogy ha már hírszerzési információról van szó, akkor az legyen független és tárgyilagos. Ez legyen minden hírszerzési jelentés „védjegye”.

Mindent összevetve, a hírszerzés taktikáját, szélesebb kérdéskörét és definícióját nem szabad statikusan vizsgálni, és folyamatosan meg kell vitatni a szervezeten belül. A filozófia, a vallás és a jelenlegi posztmodern elméletek részéről számos érv és javaslat megjelent a hírszerzés definíciójára, de e vonatkozásban még nincs egyetértés. Mi folytatjuk a vitát, összpontosítva az Egyesült Államok stratégiai felülvizsgálatára a második világháború után.

A hidegháború előtt és után

A CIA 1947-ben történt létrehozása részben azt a növekvő potenciális fenyegetést tükrözte, amelyet Amerika a Szovjetunió és a kommunizmus miatt érzett. Ezenkívül azokat a vitákat és érveléseket is jól tükrözte, amelyek az amerikai adminisztráció soraiban hangzottak el Truman elnök azon szándékáról, hogy az elnök ellenőrzése alatt az USA hírszerzése folytasson központosított hírszerzői adatgyűjtő és értékelő tevékenységet. A kormányzat különböző szervezetei, különösen az FBI és a Katonai Hírszerzés (G-2) ellenérveket hozott fel, és megkísérelt fellépni a háború idején az Office of Strategic Service-t (OSS) vezető William J. Donovan javaslata ellen, amely szintén egy központosított hírszerző csoport létrehozásának szükségességét hangsúlyozta. Donovan kiállt javaslata mellett már az OSS feloszlása előtt és után is. Jóllehet a folyamat rendkívül göröngyös úton haladt, ráadásul Truman nem is jött ki Donovannal; az elnök mégis ragaszkodott egy jobban koordinált és felépített elemző szervezet felállításához, mivel meg volt győződve

arról, hogy ha régebben létezett volna egy ilyen csoport, akkor bizonyára előre jelezhetette volna a Pearl Harbor elleni támadást. Tehát komoly belső vita és nehezen kialakított kompromisszum előzte meg az 1947-es nemzetbiztonsági törvény megalkotását a Központi Hírszerző Csoport létrehozásáról, amely később a CIA elnevezést kapta. Ezáltal Donovan reményei beteljesültek: felállítottak egy központosított, békeidőben működő hírszerző ügynökséget.

Azonban még ma is, több mint hét évtizeddel később, a CIA alapvető struktúrája és célja megtartotta a kreacionizmusra jellemző (lényegében haladásellenes) filozófiáját. Természetesen számos kormányjavaslatot benyújtottak, változtatások bevezetését ajánlva, és valóban, számos részleges szervezeti módosításra került sor, de még nagyon sok lényegi, szervezeti, információs és hírszerzési probléma megoldatlan maradt. Az észlelt kudarcok nyomán egyre sürgetőbbé vált a reformok bevezetése a technológia, a gazdaság és az információhoz történő hozzáférés területén. Ezt az állami szervezeteken belül sokszor elismerték, az oktatási és egészségügyi intézményektől, a katonai felderítéstől, a rendőrségtől és a fegyintézetektől kezdve az összes gazdasági és kereskedelmi szervezetig bezárólag. Ennek ellenére az alapvető strukturális és módszertani változtatásokra irányuló erőfeszítések gyakran ellenállásba ütköznek. Ez egyébként érthető is, ha megvizsgáljuk a civil szolgálatok funkcióját és vezetését. Bármelyik, hatalomra került új demokratikus kormány általában módosít az elődjétől átvett struktúrán, de a tisztviselők alapvető érdeke, hogy ragaszkodjanak munkájukhoz és beosztásukhoz, a meglévő szervezeti felépítményhez, ami igaz csaknem az összes kormányzati és más állami szervezetre. Elsősorban ki kell emelni, hogy egyik szervezet személyzetének és vezetésének sem áll érdekében korábbi tevékenységének a revíziója és átalakítása még akkor sem, ha látszólag – legalább részben – egyetért a szervezeti változásokkal kapcsolatos kezdeményezésekkel. Szakmai múltjuk és főleg „bejáratott” módszereik és szervezeti struktúrájuk miatt ragaszkodnak a meglévőkhöz. Úgy vélik, addigi eredményeik igazolják a szervezet régebbi létesítését, amit az alkalmazottak foglalkoztatása is megerősít, ahogyan azok büszkék feladataik teljesítésére, valamint arra, ahogyan a szervezetüket létesítették és vezetik. Erre jó példa az is, hogy a nyugati demokráciák politikai modelljében a lényegi változásokra legtöbbször csak négy-, illetve nyolcévente kerülhet sor, amikor az új kormány megjelenésével új nyomás nehezedik a belső szervezeti felépítményre. Ez azonban nem jellemző a gazdasági szervezetekre, mivel ez a nyomás legtöbb esetben nem kötődik konkrét ciklusokhoz. Itt a változásokat a piaci és a versenyhelyzet, a részvények árainak alakulása, a gazdasági növekedés, illetve a deficit felhalmozódásának üteme, a részvényesek véleménye és főleg a profit alakulása kényszeríti ki. A közszolgálati intézményeknél ez a nyomás nem koncentráltan jelentkezik, így sokkal nehezebb változásokat elérni. Ez vonatkozik a szervezeti struktúrára, de még inkább a belső folyamatokkal kapcsolatos módszerekre. Emiatt sok kormányban, kultúrában és társadalomban a minisztériumok, csoportok és szervezetek lemaradnak

a fejlődésben, és már több éve „téli álmukat alusszák”. A hírszerző ügynökségeknél – a titkossági követelmények miatt – a reformok elmaradása évtizedeken keresztül szinte intézményesítetté vált. Így még mindig jórészt változatlan szervezeti felépítéssel rendelkeznek. Mint előbb láthattuk, a szervezeteknek nem áll érdekükben, hogy megváltoztassák felépítésüket, vezetésüket, gazdálkodásukat, módszereiket és azokat a folyamatokat, amelyek keretében jelenleg működnek.

Az ember, aki csütörtök volt, és a közvélemény hírszerzéséről alkotott véleménye

A múlthoz, illetve a jelenlegihez történő ragaszkodás természetesen nem új keletű probléma. G. K. Chesterton az 1908-ban megjelent *The Man Who Was Thursday* című könyvében két hírszerzési módszert parodizált. A könyv kiadása idején terrorhullám söpört végig Londonban és Európában. Chesterton regényében „okos rendőröket” kreál, akik különböznek az átlagos körzeti járőröktől, akik az utcákat járják. Az egyik bölcselkedő rendőr elmagyarázza a felderítési módszereket és azok eredményeit. „Az átlagos detektív belelapoz egy főkönyvbe vagy egy naplóba, és rádöbben, hogy itt valami büntettet követtek el. Mi belelapozunk egy szonettkötetbe, és rádöbbenünk, hogy itt valami büntettet fognak elkövetni.”¹⁷

De bármilyen abszurd és komor is Chesterton véleménye, nekünk egy frissebb példára van szükségünk a hírszerzésben való sürgető átalakulások bemutatására, és kezdjük mindjárt a világ 9/11 és 7/7, valamint az arab tavasz utáni sötét napjaival, hogy teljesen és mélyebben megértsük a jelenleg alkalmazott stratégiai lineáris hírszerzés elemeit. Ezek a módszerek és szemléletmódok emlékeztetnek Chesterton bölcs rendőreire, amit modern felfogásban úgy értelmezhetünk, hogy szükség van az adott témát kiválóan művelő szakemberekre, mert csak így lehet végrehajtani lényegre koncentráló, mélyebb elemzéseket. A hírszerzés különböző formái – a katonai hírszerzéstől kezdve a civil hírszerző ügynökségekig, a rendfenntartó és gazdasági szervezetekig – nem képesek hatékonyan működni, illetve hasznos jelentéseket elkészíteni elméleti és gyakorlati szakemberek, specialisták nélkül. Chesterton modellje feltételezi a jövőt leíró scenáriók és elemzések elkészítését, és a mi mozaikelméletünk alkalmazását. E modell célja: a jelenlegi helyzet legmélyebb megértése, hogy tisztázhassuk a jövőbeni események jellegét.

Ha mindezt egy amerikai környezetbe kívánjuk helyezni, akkor vissza kell térni Sherman Kenthez, aki az 1940-es években azzal érvelt, hogy a társadalomtudománynak és a hírszerzésnek olyan szisztematikus módszerekre van szüksége, mint például a fizi-

¹⁷ G. K. Chesterton, *Az ember, aki csütörtök volt* (Budapest: Helikon, 1987. Ford.: Rakovszky Zsuzsa).

katudománynak. A különböző feljegyzésekből azonban tudjuk, hogy Kent a rendkívüli egyéniségeket, a szertelen hírszerzőket, sőt a „csodabogarakat” is hasznosnak találta az olyan részlegeknél, amelyeknek komoly, szokatlan kihívásokkal kellett szembenézniük. Egyetértett azzal, hogy csak lojális, de nem „vaskalapos” hírszerzőket szabad foglalkoztatni. Amikor az 1950-es években a mccarthyizmus ésszerűtlen, merev konformizmust követelt a bürokratóktól, ő azt mondta: „Ha az állományt túl sűrű hálón szűrjük át, az eredmény az lesz, hogy tagjai annyira hasonlítani fognak egymásra, mint csempék a fürdőszoba padlóján – és körülbelül annyira lesznek képesek értelmes, eredeti gondolatra is.”¹⁸ De Kent minden kreativitása, tudományos elemzése és kemény munkája ellenére a kenti módszerrel nem sikerült előrejelezni a Szovjetunió akcióját, amikor 1962-ben Kubába atomfegyvereket telepített. Kent meg volt győződve, hogy akkor is a legjobb elemző módszereket alkalmazták, de nem elég komolyan, illetve következetesen. Úgy tűnik, ösztönösen nem akart érvelni a hagyományos lineáris hírszerzési módszer korlátozott lehetőségeivel, és azt sem említette, hogy nem vezetett be ettől eltérő módszert. Részben ezért bírálta keményen több szakíró is, David Riesmantól Jan Jacobsig és Jacques Derridáig. A társadalmi mintákon (sablonokon) és a posztmodern elemzésen alapuló módszereik sikere néha meghazudtolta a várakozásokat. Ezek a hírszerzésben alkalmazott – nyilvánvalóan ellentétes – módszerek, amelyeket egyébként Chesterton is parodizált, a mai stratégiát és hírszerzést érintő néhány kérdés középpontjába kerültek, felölve az empirista szemlélettől kezdve azt a perspektívát is, amelyet posztmodernnek lehet jellemezni, legalábbis olyan értelemben, hogy megkérdőjelezi magát a hírszerzési folyamatot, a mai alapokat képező kulturális elfogultságot és valóságfelfogást is.

A hidegháború utáni megfontolások

Számos kommentátor szerint a hidegháború stabilizálta a geopolitikai stratégiai viszonyokat, következetessé és viszonylag könnyűvé tette a veszélyhelyzetek tervezését. John J. Mearsheimer, a chicagói Politikai Tudományok Egyetemének professzora leírta: „A hidegháború – a két superhatalom révén – sikeresen stabilizálta a kisebb rivális szövetségeket is.”¹⁹ Ezt az álláspontot azonban nem osztanák azok a szakértők, akiknek a nézetei Robert McNamarához hasonlóak, ugyanis McNamara a *The Fog of War*²⁰ – A háború köde című dokumentumfilmben kifejtette: azok a szakértők, akik a hidegháborús viszonyokat kiszámíthatónak és stabilnak tekintik, át kellett volna élniük azt, amit én is átéltem. Mint

amerikai védelmi miniszternek az volt a véleménye, hogy a hidegháború inkább egy melegebb viszály, amely túl gyakran majdnem nukleáris konfliktussá fajult. Azonban McNamarát sokan azzal vádolják, hogy részben ő a felelős a vietnami hidegháborús tragédiáért, emellett nem volt képes átlátni a stratégia és annak társadalmi megítélése közötti összefüggéseket. „Ő eszelte ki Amerika egyik legnagyobb tragédiáját, Vietnámot... Mindig támogatta azt a hasztalan erőfeszítést, hogy az emberi viselkedés értékelése során rendszerelemzés alkalmazzanak.”²¹ A hidegháború csaknem 50 évig tartott, és „ideológiai maradványai még mindig fellelhetők: például Kubában, Dél-Amerika és Afrika egyes részein, valamint néhány szovjet utódállamban is. Ennek ellenére a berlini fal 1989-ben történt leomlása és a szovjet makrogazdaság átrendeződése nyomán a Nyugat veszélyeztetettsége lényegesen megváltozott. De a katonaságnak és a hírszerzésnek mindig „kellött ellenség”! Mindig szükség volt olyan ellenfélre vagy ellenfelekre, akikre – mint kihívást jelentő tényezőkre – figyelni kell: (a berlini fal leomlása után) először Japánra, majd Kínára, amely az „újféle” hidegháború fókuszába került.

A fal leomlása után a világ országai egyre több szállal fonódnak egymásba. A kereskedelmi sorompókat sok helyen gyakran felemelték, vagy teljesen eltüntették, az utazás a kommunikáció és a szállítás egyre inkább hálózatba kapcsolódott. A hírek, a feltevések és elemzések szférája sohasem volt ennyire elérhető. Bármilyen nemzeti megvilágításban ez az újjászületett, globális, posztmodern korszak új stratégiát és új hírszerzést igényel, mert csak így tudunk hatékonyan szembeszállni az új kihívásokkal. Ez azért is fontos követelmény, mert az információs társadalmak világában szinte azonnal információhoz jutunk, az új szereplők pedig bátorítást kapnak attól a környezettől, ahol a technika összeköttetés lehetősége viták folytatását, blogok és új társadalmi szervezetek létrehozását teszi lehetővé, valamint (sajnos) elősegíti a viszonylag szűk körű, de komoly erőszakkal elburjánzását is. Az új média – az elektronikus környezet többi eleméhez hasonlóan drámaian felhalmozta a rendelkezésünkre álló információkat. Mindez arra késztette a felhasználókat, hogy ne „tároljanak” semmit – még elemző értékeléseket sem – a saját számítógépükön vagy a fejükben, mivel a weben minden adatot és információt egyetlen gombnyomással azonnal megtalálhatnak. Ez nyilvánvalóan megváltoztatta a lakosság különböző eseményekre történő reagálását és a globális környezethez való viszonyát. A hálózatról lehívott hírek azonban többnyire csak a jelenlegi helyzetről, illetve rövid időszakra szólnak, és sokszor csak internetes pletykákon alapulnak. Így az elmúlt két évtizedben egy sor válság éles megvilágítás alá helyezte a kormányzati és a gazdasági stratégiai tervezést, valamint a hagyományos hírszerző módszereket, változásokra kényszerítve a tervezőket.

¹⁸ Sherman Kent and the Profession of Intelligence Analysis

¹⁹ John J. Mearsheimer, *Why we will soon miss The Cold War* (1990) 266(2) *Atlantic Monthly*, pp. 35–50.

²⁰ *The Fog of War*, Errol Morris rendezésében.

²¹ A véleményközlő Richard Immerman, a philadelphiai Temple Egyetem történésze, aki régebben hírszerzőtiszt volt a George W. Bush-adminisztráció idején. A kommentárját 2009 júliusában tette fel az egyetem weboldalára.

és az elemzőket. Azonban ezek a paradigmaváltások (talán forradalmi változások) nem annyira szokatlanok, mint ahogyan néhány médium sugallja, mivel a történelem során különféle, de többnyire hasonló típusú változások már lejátszódtak a gazdasági szervezeteknél, a katonaságnál és a kormányoknál. A kormányokban és a hírszerző szervezeteknél ezeket a „változási sokkokat” sok esetben úgynevezett hírszerzői „baklövések”, kudarcként előzték meg. Azt, hogy a stratégiai és taktikai tervezéshez és akciókhoz szükséges hírek és hírszerzési információk felhasználása nem hozott sikert, gyakran azzal magyarázzák, hogy az elemző-értékelők nem voltak képesek a részinformációkat helyesen összekapcsolni. Ennek egyik példája: 2010. január 5-én Obama elnök megerősítette, hogy az amerikai hírszerző ügynökségek elegendő információval rendelkeztek az egyik amerikai repülőjáraton végrehajtandó karácsonyi robbantási kísérlet megelőzésére, de nem tudták „összefüggésbe hozni a részleteket”. A kifejezés a képi játékokból ered, de a hírszerzésben való alkalmazása nagyon leegyszerűsítettnek tűnik, mert alig utal azokra a nehézségekre, amelyek az adatok „túltengéséből” és a sürgető, rövid határidőkből adódnak. A hírszerzői információk sokszor nem egyértelműek, és csak ritkán lehet megtalálni köztük a valódi, pontos összefüggést. Sajnos a közvélemény figyelmét elsősorban a hírszerzési kudarcként bejelentése köti le. Az emberek a hírszerzési módszerekről akkor értesülnek, amikor kémregényeket olvasnak vagy kémfilmeket néznek, illetve akkor, ha egy veszélyes esemény megelőzése kudarccal zárul, amiből viszont téves következtetéseket vonnak le a megelőzésbe bevont személyek és csoportok tevékenységéről és képességeiről. Mint ahogyan a hírszerző közösség sok tagja mondja: a hírszerzés nagyon aprólékos és egyáltalán nem látványos tevékenység, amelynek sikereit ritkán teszik közzé, mivel a politikusok és a döntéshozók a sikereket maguknak könyvelik el, és általában nem utalnak a hírszerzésre, sok esetben érthető titkossági követelmények miatt.

9/11 és a jelenkori fenyegetések

Immáron több mint egy évtized telt el a 9/11-es New-York-i és a washingtoni terrortámadás óta, de az emberek ebben az összekapcsolt kommunikációs világban még nem teljesen értették meg a 9/11-es fordulópont jelentőségét. Oszama bin Laden sokat sejtető üzenete a következő volt: „nyilvánvaló, hogy ebben a században a médiaháború az egyik leghatékonyabb eszköz, valójában erőfeszítéseink 90 százalékát erre a háborúra való felkészülésre fogjuk fordítani”.²² Bin Laden felismerte, hogy a sokk és a terror lehet a leghatékonyabb üzenet, s minél többen tudnak a támadásairól, annál több figyelmet kap a terrorszervezete a média és a közvélemény részéről, és különösen azok részéről, akiket

²² Letter from Osama bin Laden to Mullah Omar, 2003.

be kíván sorozni a szervezetébe. A felkelők és a terrorista csoportok felismerték, hogy bármennyire is ellene vannak a nyugati kultúrának, jól tudják hasznosítani annak technológiáját, propagandájuk terjesztése és hírnevük erősítése céljából. A terroristák ma úgy tekintenek a megrázó merényleteikre – amelyek során vállalják a mártírhálált is –, mint olyan eszközre, amely segítségével megismertethetik céljaikat, és „eladhatják magukat” a globális médiában.

2011-ben a Biztonságpolitikai Központ egy figyelemre méltó megjegyzést tett, amely szerint az USA-t és a Nyugatot fenyegető új veszély definiálásának bonyolultsága és problematikája a félreértésekből és a téves felfogásokból ered (amire fentebb is utalunk).

„Ma az USA-nak egy rendkívül alattomos ideológiai fenyegetéssel kell szembenéznie: a diktatórikus társadalmi-politikai doktrínával, amelyet az Iszlám saríjának nevez. A saríja (az „ösvény”) egy átfogó jogi és politikai keretet jelent. Jóllehet bőven tartalmaz spirituális elemeket, de nagy hiba lenne nyugati értelemben vett vallási törvénykönyvnek, kódexnek tekinteni, mert szabályozni akarja a szekuláris szféra minden rendű és rangú szegmensét, az élet minden, gazdasági, társadalmi, szociális, katonai, jogi és politikai területét.”²³

A Biztonságpolitikai Központ véleményét sokan osztják. Szerintük is, a Nyugat és a fejlett világ más területei ki vannak téve a diktatórikus ideológia fenyegetésének, aminek a célja egy megszorító politikai magatartásforma rákényszerítése a társadalmi, a politikai és az egyéni élet minden területére. Az iszlamistákat általában az Iszlám felsőbbrendűségét hirdető hívókként jellemzik, akik a Nyugat legyőzésére törekednek, bármilyen eszközzel, amely biztosítja győzelmüket. Mint sok más úgynevezett radikális szervezet, a felkelők és a terrorcsoportok – az IRA-tól az Aum Shinrikyoig, az ETA-tól a November 17. szervezetig – is megkísérlik félelemkeltéssel és propagandával teli álláspontjukat nyilvánosságra hozni.

Jelenkori fenyegetések és kudarcként

A tágabb perspektívát értékelve, a kormányoknak napjainkban egy sor új fenyegetéssel kell foglalkozniuk. A legújabb fejlemények, amelyeket tartós kihatással járó hírszerzési kudarcként említenek, magukban foglalják a New-York-i ikertornyok és a Pentagon (Washington DC) elleni terrortámadásokat, valamint a 2005. július 7-i londoni, metróban és egy buszon elkövetett merényleteket. (Az utóbbiakat a helyi terroristák követték el.)

²³ Shariah: The Threat to America (Center for Security Policy, 2010).

A londoni robbantások megváltoztatták a brit rendőri tevékenység „paramétereit”, mivel felhívták a figyelmet az új, felderítésre alapozott és konkrét problémákra koncentrálni a rendőri műveletek bevezetésének szükségességére. A terrorakciókon és a lázongásokon kívül 2008-ban gazdasági összeomlás és az azt követő globális gazdasági hanyatlás is sújtotta a világot. Habár különböző gazdasági szakértők mindkettő bekövetkezését csaknem biztosra vették, a kormányok csak hallgattak. Tétlenségük következményei többek között a következők voltak: az olajrobbanás a Mexikói-öbölben, ami megváltoztatta Amerika és a vállalatok hírszerzésének olajfúrásokkal kapcsolatos véleményét, különös tekintettel arra, hogy nem ismerték fel az ilyen potenciális katasztrófák jelentőségét; valamint a 2011-es arab tavasz, amely újraformálta a Közel-Kelet politikai arculatát. Sajnos Angliában, 2011 augusztusában újabb incidensek – kisebb városi lázongások – törtek ki, amelyeket az elektronikus kommunikáció révén csoportok és személyek szerveztek meg, és amelyek sikeresek voltak az időbeni rendőri beavatkozás elmaradása miatt. Kezdetben a rendőrség meg sem mozdult: A web használata volt az, ami eljuttatta az egyiptomi arab tavasz „illatát” a Közel- és Távol-Kelet országaiba, ahol rendkívül nagy és növekvő létszámú fiatal él, de egy szűk körű „kivénhedt” generáció (režsim) uralkodik. Most már a legtöbb kormány „észhez tért” és igyekszik megvizsgálni ezeket a problémákat, sokszor már elmérgesedésük előtt, közben és után is. Ennek ellenére nem teljesen vannak tudatában annak, hogy vészesen távol a generációk közötti szakadék. A hatóságok feltehetően előre tudták volna jelezni az arab tavaszt és a londoni lázongásokat, ha megfelelően ellenőrzik a közösségi hálókat, de a társadalmi elégedetlenség elfajulása előtt a kormányok és a felderítő szolgálatok ezt csak ímmel-ámmal tették meg.

A televíziók 2011 augusztusában közvetítették a londoni zavargásokat, amelyek gyorsan átterjedtek más településekre is. A kezdeti londoni közvetítések igazolták, hogy a rendőrök közvetlen beavatkozására, sőt megjelenésére nem került sor. A televízió elkezdte a közvetítést, a médiumok és az internetes fórumok pedig gyorsan továbbították a híreket és a híreszteléseket arról is, hogy a rendőrség nem akadályozta meg a boltok kifosztását. Később a brit norfolki rendőrség azzal vádolta a Facebookot és a Twittert, hogy „alaptalan, kitalált híreket és rosszindulatú pletykákat közölnek”. Ezután a rendőrök gyorsan letartóztatták azt a felhasználót, aki a közösségi hálón fosztogatásra és más bűncselekmények elkövetésére buzdított. A gazdasági visszaesés, a bankok mohósága és a brit parlamenti tagok kiadásaival kapcsolatos visszaélések módosították a politikusok és az állampolgárok hozzáállását. Sokan – habár nem csatlakoztak a lázongásokhoz – azt mondták, hogy a politikusok és a felső gazdasági vezetők megszegték a szabályokat, és ez idézte elő a lázongásokat és a polgári engedetlenséget. Ezek és más események átalakították a politikai és stratégiai tervezési folyamatot, és reflektorfénybe hozták a hagyományos előrejelző hírszerzési modelleket.

Szélesebb körű fenyegetések és a változó stratégiai perspektíva

A Nyugat aggodása a lázongások és a radikális terrorcselekmények miatt teljesen jogos, de egyre több hatósági szerv szerint még sok más – már jól ismert, az egész emberiséget fenyegető, lappangó – veszély létezik, amelyekre a széles média és az elemzők kevesebb figyelmet fordítanak:

„Az emberiséget fenyegető nagy veszélyek közül nem a terrorizmus szerepel az „A” listán. Vannak olyan veszélyek, amelyek sokkal fenyegetőbbek, például a környezetváltozás, a járványos betegségek, a krónikus alulfejlettség és az ebből eredő szállítás-biztonsági problémák, valamint a dohányzás robbanásszerű elterjedése a fejletlen országokban.”²⁴

Lehet, hogy ha erre a tényre felhívniánk a figyelmet, akkor sikerülne megtalálnunk a mélyen lappangó problémát: egy szélesebb perspektíva felvázolásának, az előrejelző szcenáriótervezésnek és az időbeni ellenlépéseknek a hiányát. Ezt a hiányt tükrözi, „hogy képtelenek vagyunk kezelni az új válsághelyzeteket. Madridtól Londonig, Balitól Mumbaiig, a Katrina sújtotta New Orleanstól a cunami Indiai-óceán mentén történő pusztításáig, a legújabb pénzügyi válságig, a figyelmeztető jelek mind süket fülekre találtak, amíg a katasztrófák be nem következtek.”²⁵

A hidegháború alatt minden figyelem a két globális hatalomra irányult; a Szovjetunióra és az USA-ra. A többi országot úgy tekintették, mint mellékes kapcsolatokat, vagy a kirakós játék darabjait, vagyis ezek az országok másodlagos, és a „két fő játékos által mozgatható figurák” szerepét töltötték be. A másodlagos szerepkörük lehetővé tette a szuperhatalmak számára, hogy csere-parasztfigurákként használják fel a többi országot halálos játszmáikban. Tehát a nyomásgyakorlás és a konfliktushelyzet alakította ki a hidegháború arculatát. Ebben a helyzetben sok szakértő javaslatára, Szun-cétól kezdve Sherman Kentig bezárólag, eltérő hírszerzési elméleteket alkalmaztak. Ezek elsősorban az ország biztonságáról és arról szóltak, hogyan válhat a részinformáció „titkos” hírszerzési tudássá, amely segít megismerni az ellenség képességeit és szándékait, ami biztosítja hatékony és pozitív döntések meghozatalát. Ezeket a módszereket a monopóliumok már alkalmazták az elmúlt 50 évben stratégiájuk kialakításakor; valamint bizonyos mértékben az elmúlt 10-20 évben a rendőrség is, az újfajta, hírszerzésre alapozott tevékenysége

²⁴ Daryl Copeland, a Torontói Egyetemen a Munka Nemzetközi Ügyek Iskolája professzora, a szerzővel történt beszélgetése során mondta.

²⁵ Carol Dumaine, az Amerikai Energetikai Minisztérium Hírszerző és Elhárító Irodájának helyettes igazgatója mondta a szerzővel történt beszélgetése során.

során. Azonban ezek a tradicionális módszerek feltételezik egyrészt azt, hogy könnyű az ellenséget azonosítani, mert az egy meghatározható helyről jön, illetve ott tartózkodik, így ellenőrzés alatt lehet tartani, és ha kell, meg lehet támadni; másrészt azt, hogy ismerjük az ellenség motivációit és módszereit. Csakhogy az ellenségeink napjainkra radikálisan megváltoztak, és nem csupán nemzetek és szuperhatalmak lehetnek. Amerikai és európai szempontból Kína rendelkezik néhány olyan jellegzetességgel, ami miatt a következő hidegháborús játszmában az egyik fő figura lehet. Egy szűkebb, helyi szempontból vizsgálva, vannak olyan fenyegetések, amelyekkel minden egyes országnak számolnia kell, beleértve a nemzetközi bűnözői csoportokat, a felkelőket és a széttagolt terrorista sejteket, valamint a környezeti és makrogazdasági ártalmakat. A gazdasági életben újonnan hálózatra szervezett piacok és nemzetközi ügyletek átformálták a potenciális lehetőségeket, a gazdasági tevékenységet és versenyt, egy újfajta világgazdaságot hozva létre. Ahhoz, hogy helyesen elemezhesük, és távlatokban előre láthassuk, tervezhesük ezeket a témákat és fenyegetéseket, a mai globális stratégiai perspektíva új módszerek bevezetését és szervezeti változtatásokat tesz szükségessé. Az első hidegháború hírszerzési (értékelő) modellek kialakítását igényelte (amelyeknek egy része tartalmazza a *US Presidential Daily Briefet* is, amely egyébként nem elemezte és nem jelentette az elnöknek a gazdasági szféra biztonsági elemeit érintő problémákat, mondván, hogy azok nem tartoznak a hatáskörébe). George Bush – amikor elnök volt – panaszkodott is a gazdasági válság előrejelzésének hiánya miatt, hiszen ez a hozzáállás nem felelt meg a modern tájékoztatás követelményeinek. Más, szélesebb körű, hosszabb távú problémák (például globális felmelegedés, vízhiány, az agrárgazdálkodás hanyatlása) elhanyagolását is sokan bírálták, mivel a stratégiai tervezés és a hírszerzési módszerek már csak gyenge elemzéseket eredményeztek, és nem tudták előre jelezni a különböző válságokat.

A hagyományos hírszerzési ciklus lényegében „megszakadt”, ezért egy új stratégiai perspektíva kimunkálása elkerülhetetlennek tűnik. Ezek és a hasonló problémák új kihívás elé állították a vállalati szcenáriótérvezést is; mivel a kormányok és a szervezetek már nem voltak képesek megfelelő választ adni a hidegháború végén kialakult zavaros helyzetre. Ráadásul a digitális globalizáció – amelyet időnként 3.0-nak emlegetnek – forradalmasította a politikai stratégiai tervezési folyamatot. Ma már sok milliószor több információhoz férünk hozzá, mint elődeink bármikor, de ezek megerősítése, ellenőrzése, értelmezése, tervezésbe történő bevonása és a helyes szcenárió elkészítése sem csökkentette, hanem megsokszorozta az elemző-értékelő feladatokat. Napjainkban több, régebben titkosan kezelt, nyílt hírszerzési információt találunk a WikiLeaksen és a hozzá hasonló oldalakon. Viszont nem javult az a képességünk, hogy kihalásszuk a jó minőségű, releváns információt a pletykák, propagandák és elfogult vélemények tengeréből.

Új hírszerzési ciklus

A hírszerzésnek most már valóban változtatnia kell módszerein és gyakorlatán, a politikai vezetőkhez való viszonyán és szervezeti struktúráján, amelyet azért alakítottak ki, hogy felderítsük, elemezzük, értékeljük és jelentsük a hírszerzési információkat. Az a koncepció, hogy továbbra is a hagyományos hírszerzési ciklusra támaszkodjunk, már nincs összhangban a mai eseményekkel és a felhasznált technológiával. A ciklust egykor azért hozták létre, hogy azonnali, taktikai hírszerzési értékeléseket készítsenek a vezetők számára. A vezetők és a hírszerzők közötti viszonyt a „gazda–szolga” viszony jellemezte. A gazda kérte az információt, és a szolga rohant adatokat gyűjteni, elemezni, majd értékelését jóváhagyásra felterjeszteni. Ebben a folyamatban nem becsülték sokra napjaink technológiáját, amely képes a döntéshozót folyamatosan friss hírekkel informálni. Nem vették figyelembe az elemzett helyzet már ismert háttérét, az elemző és a döntéshozó témával kapcsolatos megérzéseit és elfogultságát. Ráadásul a vezető által irányított, elkészített értékelésen kívül az elemző általában nem is kínált fel más alternatívát.

Hírszerző szolgálatok

A kormányzati weboldalon a CIA-ról szóló nyílt információk a hírszerzéssel kapcsolatos követelmények leírásával kezdődnek:

„Az, hogy szükség van a titkosszolgálatra, mint a szabad társadalom védelmének első vonalában küzdő szervezetre, mindenki számára nyilvánvaló, hiszen társadalmunk szervezetének egyik fontos eleme, amióta George Washington kémhálózatot vett igénybe, hogy megnyerje a függetlenségi háborút. Ennek ellenére mindig aggasztó kérdés marad: hogyan tud egy különleges felhatalmazással rendelkező titkos ügynökség beilleszkedni a nyitott, demokratikus társadalomba? Ebben a vonatkozásban a CIA kultúrájának mindig fontos részét képezte az ilyen aggodalmak keltette feszültségek és a hírszerzési szükségletek összehangolása.”²⁶

1954 és 1962 között a francia hírszerző szolgálat, a DST létrehozta a Francia Algériai Ellenállási Szervezetet, amely azt a stratégiai célt tűzte maga elé, hogy terrorellenes műveletet hajtson végre az algériai militáns erők ellen. Ez a „megtévesztő, hamis zászló” alatt indított fedett művelet valójában terrorakciók elkövetését jelentette, a párbeszéd, a tárgyalás és a kiegyezés megakadályozása céljából. A 19. és a 20. században a britek a nacionalizmus erősödésére hivatkozva alapították meg a Városi Rendőrség Londoni

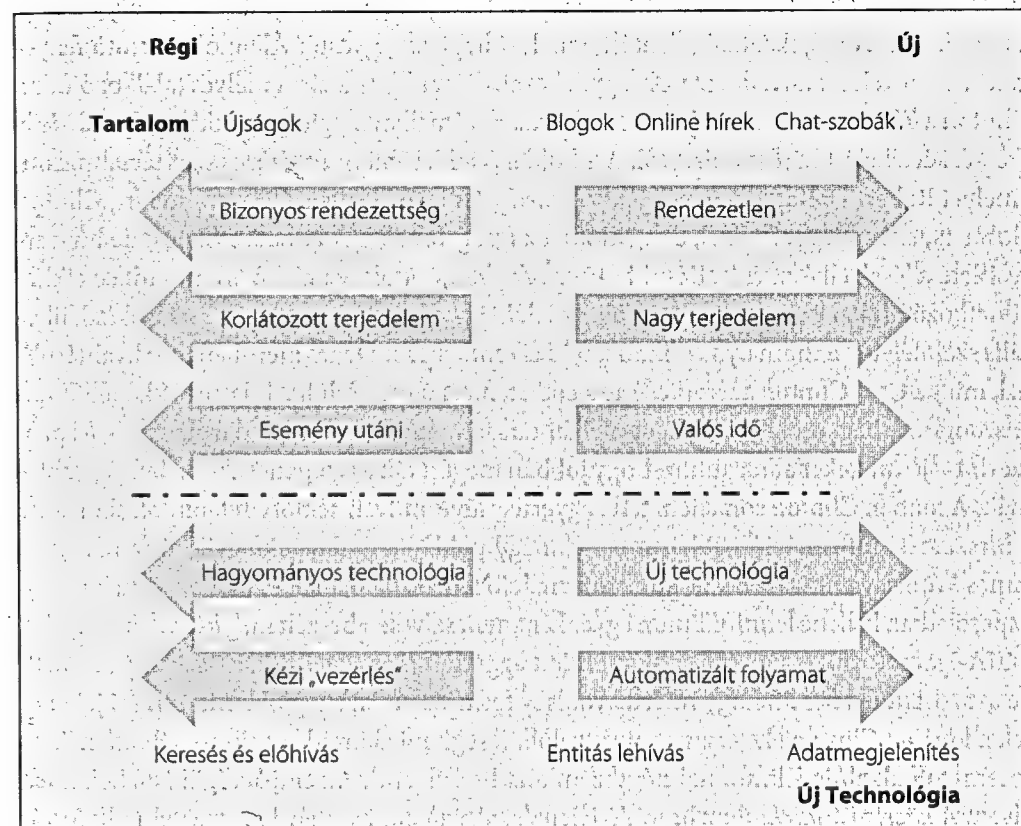
²⁶ Megtalálható: <https://www.cia.gov>.

Részlegét, majd 1883-ban a Különleges Ír Részlegét, hogy felvegyék a harcot a szélsőséges, terrorista Fenian Szövetség ellen, amely főleg Londonban tevékenykedett. 1909-ben Londonban létrehozták a Titkosszolgálati Irodát a brit területen működő feltételezett német ügynökök felderítése céljából. A szervezetek felállítására és átalakítására irányuló folytonos törekvés keretében kettészakították a titkosszolgálatot egy belföldi és egy külföldi ágra. A nemzeti belső elhárító csoportot Vernon Kell vezette, amely később az MI5 elnevezést kapta, és Kell titkosszolgálatának „becézték”. A titkosszolgálat tengerentúli és nemzetközi ágának az élére Mansfield Smith-Cummings került. Őt – és később a műveleti főnökeit – „C”-nek titulálták. Amikor Fleming a James Bond-könyveit írta, a betűt „M”-re változtatta, de a „C” megjelölés még mindig használatban van. Ehhez a szervezethez – amelyet *Secret Intelligence Service*-ként (SIS) illetve MI6-ként ismerünk – került a nemzetközi hírszerzés. Tehát a brit hírszerzés a belső nemzeti MI5 és a külső MI6 (SIS) szolgálatra tagozódott. Ezek működése azonban nem volt zavartalan, mivel néha egymás ellen kémkedtek, gyanakodva, hogy a másik szervezetben ellenük tevékenykedő kettős ügynök van. A SIS részéről 2010. október 28-án hangzott el az első nyilvános beszéd, pontosan a szervezet megalakulásának századik évfordulóján. Sir John Sawers a Kiadók Szövetsége előtt körvonalazta, hogy az Egyesült Királyság (UK) fő hírszerző szervei mire fordítanak fokozott figyelmet, és hogyan működnek együtt.

„A *Secret Intelligence Service*, az MI6 külföldön tevékenykedik. Feladata: a tengerentúli fenyegetések felderítése és információk gyűjtése, főleg humán forrásokból... A *Security Service*, az MI5 itt, az Egyesült Királyságban végzi munkáját, védve a hazát a terrortámadásoktól és más fenyegetésektől. A GCHQ kommunikációs hírszerzést folytat és felügyeli a kiberteret. Ez a három speciális szolgálat képezi az Egyesült Királyság hírszerző közösségét, és – ahogyan a külügyminiszter mondja – hálózatba kapcsolt világban működnek. A technológia egyre fontosabb szerepet játszik munkájukban, különösen a SIS és a GCHQ tevékenységében. A hazai és a külföldi felderítés közötti határvonal fokozatosan elhalványul. Mindhárom szolgálat egyre inkább szorosan együttműködik, és a következő öt évben fokozza interaktivitását, hogy tovább javítsa operatív hatékonyságát és csökkentse kiadásait. (Sir John Sawers szerint)... a hírszerzési információ az, amit más elrejt előlünk, vagyis az olyan ismeret, amely segít értékelni egy másik országot vagy csoportosulást, és felfedni annak szándékait. A hírszerzési információ új cselekvési lehetőségeket teremt.”²⁷

Ahogy ebben a fejezetben már leírtuk, a hírszerzés definíciói és elméletei különbözők lehetnek, attól függően, hogy a felderítéstől és az elemző értékeléstől milyen eredményeket várunk és az értékelés birtokában mit tervezünk tenni. Ez a különbözőség

abból ered, hogy az adott fenyegetésről és jelentőségéről, a bekövetkezésének idejéről és elhárításának módjáról más és más lehet a véleményünk. (Lásd: 1.1 ábra).

1.1 ÁBRA: Tartalom/technológiai helyzet

Ezzel kapcsolatban az egyik amerikai hírszerző ismerősöm a következőket mondta: „Ha újból megvizsgálnánk az egész folyamatot, úgy vélem, egy sor új módszer alkalmazását javasolnánk, és hírszerzői szempontból más és más jelentőséget tulajdonítanánk minden egyes különböző fenyegetésnek.” Ma már arra van szükségünk, hogy másként fűrkésszük a jövőt, és világosabban lássuk, hogyan és miért merülnek fel kérdések, illetve kérdések a jelenlegi helyzettel kapcsolatban. A kérdéseket és a vonatkozó teendőket értékelnünk kell a felhasználó és az elemző szempontjából egyaránt, de egy független, szélesebb perspektívában is. Mivel rendelkezésünkre áll az információ, valamint a fejlett digitális szoftver és technika, sokkal kifinomultabb, pontosabb értékelést készíthetünk, mint egy évtizeddel ezelőtt. És mégis, ha néha kérdésekre nem tudunk helyes választ adni, az nem a technológia vagy az adatok hiánya miatt van, hanem azért, mert nem volt egyértelmű számunkra a vezető hírigénye, elvárása és kérésének indoka.

²⁷ Megtalálható: <<http://www.sis.gov.uk/about-us/the-chief's-speech-28th-october-2010.html>>.

E problémák egyikét, nevezetesen az elvárások egyértelműségének hiányát jól tükrözi a Bill Clinton elnök és James Woolsey CIA-igazgató között lezajlott vita. Mint elődjei az 1950-es évektől kezdve tették, a CIA-igazgató felterjesztette az elnöknek a *Daily Briefet*, a napi hírszerzői tájékoztató jelentést, amely a napi, az Egyesült Államokat érintő fenyegetések értékelését tartalmazta. Az egyik korai, de nem gyakori személyes találkozójukon Clinton a *The Atlantic Monthly* havilap februári számában megjelent cikkhez hasonló hírszerzési értékelést kért Woolseytől. A 24 oldalas cikk több mint tízezer szót tartalmazott, amelyet Robert D. Kaplan *The Coming Anarchy* (A közelgő anarchia) címmel írt. Clinton elolvasta, ellátta jegyzetekkel, és ajánlotta az igazgatónak hasonlóan hasznos, de hírszerzési értékelések elkészítését. Később, 1997 tavaszán, Woolsey nekem is elmondta e cikkre vonatkozó bírálatát, miszerint a havilap csak kis szerkesztősséggel, nyílt forrásokkal, liberális szemlélettel és homályos célkitűzésekkel rendelkezett, tehát merőben más kvalitásokkal, mint a CIA. Clinton azért dicsérte a cikket, mert úgy gondolta, hogy az jó képet festett le számára a hagyományos nyugat-afrikai társadalmi csoportosulásokról, ami – Kaplan szerint – jó ötleteket adna ahhoz, hogy jobban megértsük a nyugati városok belső problémáit. Azonban Clinton soha nem tette egyértelművé, milyen célból és elgondolásból kérte a hírszerzési információt. Tehát most van egy példánk, amelynek egyik fő tanulsága – James Woolsey szerint – az, hogy az információ felhasználójának és az elemzőnek szoros kapcsolatban kellene lenni. Clinton egyébként nem szívesen beszélt meg kényes kérdéseket a CIA-igazgatóval, és úgy tűnt, valami miatt aggódott személyes titkai kiszivárgása miatt, de azt sosem fejtette ki, hogy miért. Woolsey természetesen a legjobb hírszerzési jelentéseket kívánta Clinton elé terjeszteni, és valóban segíteni akart, de gyakran nélkülözték, és sosem volt alkalma Clintonnal négy szemközt beszélgetni. Az elnök végül is feltehetően olyan, *A közelgő anarchiához* hasonló jelentést akart kapni, amely lényegében nyílt forrásokra támaszkodik, nem számít titkos minősítésű értékelésnek, és amelyet felhasználhat geopolitikai elgondolásához és a nyilvánosság előtt tartott beszédeihez. De Woolsey szerint *A közelgő anarchiához* hasonló jelentésekkel az a probléma, hogy rendkívül elfogultak, a szerző saját előítéleteit tükrözik, értékelésük nincs megerősítve.

Új vélemények a stratégiai hírszerzésről

A nemzetbiztonság elmélete és gyakorlata a hidegháború óta lassanként sok országban megváltozott, ami elsősorban a felkelésekből, a terrorizmusból és a bűnözésből eredő veszélyek fokozódásának tulajdonítható. Történelmi távlatokban mindig is léteztek transznacionális fenyegetések. A stratégiai hírszerzés csaknem minden egyes műveleti, gyakorlati eleme tartalmaz valamit ezekről a fenyegetésekről és azok kezelési módjáról. Azonban ha elméleti szinten vizsgáljuk a helyi, a nemzeti és a globális stratégiai képet, akkor láthatjuk, hogy a fenyegetések kezelésében a mozaikelméletet célszerű alkalmaznunk.

A hatékonyság biztosítása érdekében ez az új megközelítés magában foglalja a jelenlegi híreket, a hírszerzési információkat és elemzéseket, a hagyományos hírszerzési ciklus modelljét, a stratégiai perspektívát, az előrejelző szcenáriótervezést és a háttér posztmodern mozaikját, amely kapcsolódik (hálózatilag is) a többi hírszerzési folyamathoz és értékeléshez. A cél: egyértelműbb értékelést készíteni a megfontolásra és megoldásra váró problémákról, útmutatást adni a politikai vezetőknek a lehetséges megoldásokhoz, rávilágítani, hogyan keletkezett a jelenlegi hátrányos vagy előnyös helyzet, és a régebbi események miként befolyásolják a probléma megoldási módjait.

Az ilyen elemzés nem „egyenes vonalú”, nem végleges eredményeket szülő folyamat, a tervezési tevékenység stimulálására szolgál, érinti a szervezet szerkezetének különböző aspektusait és az esetleges, szükséges változtatásokat is. Át kell tekintenie a jelenlegi külső képet és a múltat is – a tapasztalatokat, a különböző kulturális elfogultságokat –, és rá kell világítania a valószínű jövőbeni eredményekre és lehetőségekre. Ez egy megszakítás nélküli, kihívást jelentő folyamat, ezáltal állandóan friss hírszerzési információt biztosít a döntéshozók számára. Amikor mindezeket a stratégiai tervezési, hírszerzési és elemző folyamatokat alkalmazzuk, a kialakuló kép, a gondolkodásmódunk és a választási lehetőségeink sokkal tisztábban kirajzolódnak előttünk, nem csupán elemzőink, hanem az egész hírszerzés számára is. Ezáltal gyakoribbá válik a közös megbeszélés, egy világosabb jövőkép alakul ki, amelyet viszont folyamatosan felül kell vizsgálnunk. A régi, meglehetősen „szűkös és konzervatív” tervezési ciklusok és a piramisszerű vezetési struktúrák elavulttá váltak, és előbb-utóbb megszűnnek. Vagyis egy kollektív és több véleményt befogadó gondolkodásmód honosul meg, de mondjuk ki világosan, ez egyáltalán nem demokráciáról és humanitárius gesztusról szól, hanem arról, hogy így jobb döntéseket hozhatunk, amelyeket határozottabban, megfelelő időben és hatékonyabban hajthatunk végre. Ez a folyamat kihatással van a döntésekre, a vitákra és a szervezeten belüli gondolkodásmód átformálására, ugyanis állandó vizsgálatnak kell alávetni a szervezet „intellektuális és fizikai struktúráját”. Ez viszont sokkal több véleménycserét, az eredményes egyéni és csoporttevékenység jobb megbecsülését teszi szükségessé. Ha a hírszerzési módszereket a szemantikus hírekre, a hagyományos elemzésekre, a hírszerzési szcenáriókra és a háttérmodellekre összpontosítjuk, akkor láthatjuk, hogy szükség van a változtatásra, ami nem csupán változás a változások kedvéért, hanem azért, mert a régi módszerek nem elég hatékonyak a mai megváltozott körülmények között. Ezt az elemzési módszert kell „rendszeresíteni” a stratégiai hírszerzési folyamatban, attól függetlenül, hogy azt hol alkalmazzuk; a kormányban, a rendőrségnél, az üzleti életben, vagy a nonprofit szektorban. Ezeknek a módszereknek az alkalmazását és potenciális eredményeiket, kihatásaikat a tizenkettedik fejezetben részletezzük.

A hidegháborús üldözési mánia – a régi világszemlélet – még tovább él, és csak lassan tűnik teljesen el, még akkor is, ha általános átalakítást valósítunk meg a jelenlegi,

posztmodern globális perspektívában, amelyben a változásokat elősegítő erők és központok egyesülnek, és gyakran elmozdulnak. Ahhoz, hogy a posztmodern szemléletet a figyelem középpontjába hozzassuk, először foglalkoznunk kell azokkal a mélyreható sokkokkal, amelyek a kulturális perspektívát és a média globalizációját érték. Tudomásul kell vennünk, hogy a világgazdaság változása átformálta a világot, és a hidegháború óta ez az új globalizáció elkezdte újra meghúzni a gazdasági határokat, amit az információs forradalom (linkjei) és hálózatai közvetlenül befolyásolnak. Mindez a közelmúltban módosította a hírszerzési paradigmát is.

Most elérkezett az idő, hogy visszamenjünk az időben, és megvizsgáljuk a múltat, a múlt különböző értelmezéseit és azon tanulságait, melyek a gyorsan változó jelenig is elérnek.

2. Új információs forradalmak, és hatásai a hírszerzési módszerekre

Az új médiumok megjelenése mindig megváltoztatja az egyének viselkedését, valamint a társadalom és a gazdaság működését. Ez egyúttal megváltoztatja az egyének és a csoportok egymáshoz való viszonyát is.

Az új médiumok technológiáját és hírközlő eszközeit arra is felhasználjuk, hogy megismerjük és befolyásoljuk a jelenlegi konfliktusokat, a bűnözési, geopolitikai és gazdasági helyzetet. Az új információs és kommunikációs folyamatok különböző kapcsolat-építési, kereskedelmi és szórakozási lehetőségeket teremtenek, de formálják a világsszemléletünket és a valóság elemzését is.

Az új médiumok hatásai

Az 1990-es évekre a 24 órás hírszatórnak és a webhírek már éreztették globalizációs hatásukat, és amikor az új századba léptünk, egyre inkább átformálták az újság és az írott szöveg előállításának és terjesztésének tradicionális gazdasági modelljét. A globálissá váló gazdaság egyéb versenyképességet befolyásoló hatásokat is gyakorolt, csökkentve a költségeket és javítva a szállítási lehetőségeket. Az elmúlt 25 év alatt csaknem megduplázódott a Föld lakossága, ami ugyanakkor együtt járt az analfabetizmus erős csökkenésével és a szegények létszámának jelentős növekedésével. Ebben az időszakban minden hírközlő eszköz – a műholdas televíziótól a hagyományos nyomtatott termékekig – még hallgatóságra, illetve olvasókra talált, mivel nőtt az írástudók száma, és a médiumok több szempontból is továbbfejlődtek. Az elektronikus közösségi háló és a mobil összeköttetés lehetőségei egyre gyorsabban bővültek és a különböző társadalmi csoportok rendelkezésére álltak, felgyorsítva a változásokat, mint ahogyan némely, radikális hatásokat elemző szakértő is megállapította.

Most pedig menjünk vissza a történelemben, és nézzük meg, mi történt a médiában abban az időszakban, amikor Shakespeare élete véget ért, és – másfél évszázaddal később – Gutenberg nyomdája radikális változásokat idézett elő. „A kor egyik legnagyobb betegsége a könyvek túltengése, ami annyira jóllakatja könyvekkel a világot, hogy az nem volt képes megemészteni a sok haszontalan anyagot, amely nap mint nap gombamód

szaporodik és eláraszt mindent” – írta Barnaby Rich 1613-ban. Rich az 1540-es években született, majd író és katoná lett, harcolt a Németalföldön és Írországon is. Az élete során a könyvnyomtatás fejlődésével és a könyvek rohamosan növekvő száma miatt úgy érezte, hogy már semmire sem emlékszik arról, amit olvasott, és hogy számos nyomtatvány azt sem érdemelte meg, hogy bekössék. Rich a nyomdatermékek túlzott elterjedését egyfajta generációs problémának tekintette.

A média feletti vita azóta sem szűnt meg. Több mint 5000 éve az emberek gondolataikat és tetteiket képekkel és adatokkal rögzítik, hogy utódaik megtalálják és megismerjék azokat. Ilyen célzattal készült karcokat fedeztek fel a barlangokban és a kőtáblákon, majd később különböző helyszíneken készült, összegyűjtött feljegyzéseket, hieroglifákat, eltárolt, rendszerezett papiruszokat, közlönyöket, könyveléseket és más médiaanyagokat találtak. Az elmúlt 3000 évben könyvtárak és iktatási rendszerek jöttek létre. A legrégebb ismert könyvtár az Eblában, a közel-keleti termékeny félhold vidékén létesítették Krisztus születése előtt 3000–2500 között. Krisztus előtt 300-ban Ptolemaiosz Szótér hellén tábornok megalapította az Alexandriai Könyvtárat. Még az elektronikus könyvtárak születése után is, 2009-ben, 5,3 milliárd nem virtuális könyvet, feljegyzést, CD-t és DVD-t kölcsönöznek ki a könyvtárakból Amerikában, Kanadában és Európában, 11 százalékkal többet, mint az előző évben.

Ennek ellenére ezt a hagyományos információ- és tudáshordozót már „legyőzte” az elektronikus forradalom, amely sokkal nagyobb ütemben tört előre. A felgyorsult webhasználatnak és az információ nehéz ellenőrzésének egyik intellektuális mellékterméke az, hogy az információ igazságtartalmában való eltérő meggyőződéseket tekintik ma a posztmodern interneteszmének, amely felvillan és elhalványul, amikor az áramot felvagy lekapcsoljuk. A modern időkben a filozófusok és a pszichológusok is definiálták és megvitatták azt, hogy mi alkotja az egyént, a személyiséget, valamint elemezték a hagyományos pszichológiai mintákat. Sok vita zajlik arról, mi határozza meg az egyént, és mi az, ami változásra készíti: Descart véleménye szerint „gondolkodom, tehát vagyok”, Sartre azt vallotta, „az vagy, amit teszel”, Wittgenstein meggyőződése szerint a nyelvhasználat meghatározza azt, aki használja. A valóság kulturális koncepciója és a különböző nyelvek megértése nagy hatással van a hírszerzésre. Amikor az ellenfelet elemezzük, szükségünk van a nyelvek értelmezésére és arra is, hogy tudjuk, mi van a szavak mögött, különösen, ha kulturális szokásokról vagy szlengről van szó. Természetesen a mai helyzet sokkal bonyolultabb a régebbinél, mivel az elektronikus információ vagy a web hajlamos az események „feldarabolására”, és így minden lehívás valamilyen eltérő véleményt közvetít az adott eseményről. Ezért sokszor nem lehet tudni, kinek a véleményét tartalmazza. A történelem során hasonló hatások mindig befolyásolták saját értékeléseinket és azt, hogy mi hogyan értelmezzük mások véleményét.

Amit a fejlett világban tradicionális nyomtatott médiumnak tekintünk, még össz-

hangban van a gépi és a gyártási idővel, amelyek a feldolgozási időt lineáris funkciókra és szakaszokra bontják, ahol a folyamatot és a terméket úgy tekintik, mint a mindent átfogó technológia és tömeggyártás egyik részét. A tömeggyártás bírálói azzal érvelnek, hogy ezek a gyártási folyamatok „beépülnek” fizikai és pszichológiai énkünkbe. A tömeggyártás védelmezői viszont kiállnak amellett, hogy a tömeggyártás lehetővé teszi, hogy az egyes műveleteket sokkal hatékonyabban, szabványosítva hajtsuk végre. Ez az egyik oka a kapitalizmus sikerének, tehát ezt a folyamatot óvni és védelmezni kell. Azok a bírálók, akik a folyamatot a médiumok szemszögéből vizsgálják, arra a következtetésre jutottak, hogy a könyvek és más írott médium nyomtatása során maga a folyamat és a „fizikai” termék sokszor fontosabb, mint annak tartalma. Ez az érvelés azt sugallja, hogy a szöveget megjelenítő eszköz, a könyv kötése, a papír, az újság és a magazin minősége gyakran fontosabb magánál az olvasmánynál. A médiumok – ahelyett, hogy erről érdemi vitát indítottak volna – ragaszkodtak a leírt szöveg „mindenhatóságához” és megerősítő jellegéhez, miközben az intellektuális szabadság látszatát keltették. A nyomtatott médium látványosan a szabad szólás és gondolat szóvivőjének állítja be magát, pedig valójában néha korlátozza azokat. Az, amit gyakran képvisel és jelképez, inkább az író státusa, a kiadó, illetve a tulajdonos politikai, gazdasági és kulturális szemlélete, és néha nem az, ami a tényleges véleményük. A tradicionális nyomdai termékkel szemben az elektronikus információról gyakran azt mondják, hogy új, „rügyszó” szólásszabadságot és nyílt hírforrásokat biztosít. Ezt az érvelést gyakran hangoztatják, amikor új médium jelenik meg. Az a különböző mód, ahogyan az ember szemléletmódja alkalmazkodik a kommunikációhoz és a különböző médiumokhoz, gyakran lényeges félreértésre ad okot azok lehetőségeit illetően. Ezt gyakran bizonyára az alkalmazott rendszer ismeretének a hiánya okozza. Ezek a problémák a viselkedésünk és azon kulturális érzékenységünk gyökereihez nyúlnak vissza, ahogyan a komplex kulturális kérdésekhez viszonyulunk, és ahogyan mindez kihat a különböző nemzeti szándékok és hiedelmek elfogadására, illetve megértésére. Ez a folyamat természetesen óriási hatást gyakorol az ellenfeleinkről és ellenségeinkről készülő értékeléseinkre, és így arra is, hogy miként gyűjtsünk adatokat, és miként értelmezzük a hírszerzési jelentés elkészítésére felhasznált információt. Ezek nem új keletű problémák, de ha meg kívánjuk világítani és érteni ezeket a problémákat, akkor a felszín alá kell ásunk, és újra felül kell vizsgálnunk keletkezésük körülményeit, csakúgy, mint a szemléletmódunkba beépült és becsepegtetett előítéleteinket és téves nézeteinket. Mielőtt a kérdés mélyére hatolnánk, lássunk először néhány példát.

A rádió kezdetben nem tetszett a hagyománytisztelő közösségeknek, ezt egy amerikai farmer is tanúsította Ken Burns rádióról szóló dokumentumfilmjében, amely az *Amerika* című televíziós sorozatban volt látható. A farmert hallhatjuk, amint mérgesen mondja: „Nekem nem tetszik, nem helyeslem, ha egy bútordárb beszél hozzám.” Szórakoztató ma hallgatni a mérgelődését, de a farmer nem volt egyedül a véleményével; neki nem tetszett,

és megdöbbenette őt a beszélő bútor, amellyel nem vitatkozhat, és amelyet nem befolyásolhat. Különösen hitt az igazában, amikor a bútor megpróbálta megmondani neki, hogy mire kell gondolnia, mit kellene kérdeznie, és mi arra a válasz. Ő naponta szembesült az önbizalmával és a személyes tulajdonosi érzésével, és úgy vélte, hogy a rádió támadást intézett az egyénisége és a meggyőződése ellen, ami részben igaz is. Bizonyára intellektuális támogatást kapott volna a skót felvilágosodási mozgalomtól, amelyet Amerika is követett és felhasznált, hogy megalapozza forradalmi elszakadását az egyeduralmi angol hierarchiától. Alig van kétség afelől, hogy ha megkérdezték volna Szókratészt vagy Platón, ők is lelkesen egyetértettek volna a farmerrel. Ma sok elemző és kereskedelmi alkalmazott, valamint kormánytisztviselő hisz abban, hogy a web megváltoztatja a társadalmi csoportokat, a kereskedelmi szervezeteket és a személyeket, vagyis egyikünk sem lesz ugyanaz, amilyenek elődeink régebben voltak a 20. században. Mindez – úgy vélik – óriási horderővel hat majd meggyőződésünkre, kultúránkra, a kereskedelemre, a politikára és a közgazdaságra. Ez az informatikában és az ismeretekben lezajló elektronikus forradalom éppen csak elkezdődött, és nehéz lenne megmondani, hová vezet a jövőben. Azonban az emberi tevékenység néhány területe talán jelzi, mit tartogat a jövő számunkra, és hogy erre mi is rájöhessünk, át kell tekintenünk a múltunkat és szellemi ébredésünk néhány aspektusát.

Környezeti jelzések és „társalgások”

Korai történelmé során az ember az állatokhoz hasonlóan kezdetleges kommunikációt folytatott, viszonylag kifinomult módon: a kezével, a lábával és a testével leadott jelzések révén. De már küldött úgynevezett helyhez kötött környezeti jelzéseket is, összeütogetve botokat és köveket, kiabálva, kántálva, énekelve – kézjeleket és a néma testjáték trükkjeit alkalmazva –, ágakat lengetve, köveket dobálva, füstjeleket adva és testét lefestve. Ezután körülbelül 200 000 évvel ezelőtt valószínűleg kisebb radikális változás történt a „renegát” FOXP2 génben, ami arra készítette az embert, hogy kissé artikuláltabb hangon beszélni kezdjen. Jóllehet ez a gén sok állatban is megtalálható, és az emberben csak két aminosav eltérő, ami viszont más fizikai tulajdonságokkal vegyítve – mint például a hüvelyk- és a mutatóujj összeérintésének képessége, mégpedig céltudatos és kifinomult módon – már nagy előnyhöz juttatta őt a többi főemlőshöz képest. Mindez „egyesült” az ember időérzékelével, felismerő képességével és a jövő elképzelésének készségével. Ez azt eredményezte, hogy az emberek összefoghattak, és csoportokban vadászhattak, képzeletben előre látva a célokat és a lehetőségeket. Ha a vadászat sikerült, már húst tárolhattak, és így maradt idejük a gondolkodásra és az alkotásra.

Az emberek valószínűleg több hullámban hagyták el Afrika nyugati partvidékeit, amire feltehetően törzsi viszálykodások és harcok miatt, valamint annak következtében

került sor, hogy a nyelv révén fejlődött öntudatuk, de a létszámuk növekedésével csökkent a rendelkezésükre álló élelem, illetve az állatok elvándoroltak, vagy az éghajlat megváltozott. Mindez hatást gyakorolt az emberekre, és migrációra készítette őket. Mint a legtöbb faj esetében, néhány egyednél sokkal hamarabb kifejlődik a gyakorlati érzék és a képzelet, mint más egyedekben, miközben a többiek inkább átveszik vagy továbbfejlesztik a tudást. Ez történt a beszéd vonatkozásában is, ami nagy lépés volt az emberi fejlődésben, és ez hamarosan kezdte megkülönböztetni az embert a falkától. Ez a biológiai fejlődés nemcsak az emberek közötti kommunikációt változtatta meg, hanem hozzájárult a hosszú folyamatként kialakuló emlékezőtehetség és a törzsi történelem felépítéséhez. Ez a fejlődési folyamat még nem fejeződött be, és tovább folytatódik. Évezredek vett igénybe, amíg a kezdetben izolált ősnyelvek a mai kifinomult nyelvekké fejlődtek. Sőt, még mindig folyamatosan formáljuk a nyelvek alapelemeit és írott szerkezetét, hogy azokat még hasznosabbá és kifejezőbbé tegyük. Az emberek nyilvánvalóan már új szavakat képeztek a valóság, az intellektuális és emocionális válaszaik tökéletesítése és jobb megértése céljából. Sokan még mindig azt hiszik, hogy a nyelv és a beszéd örökre adott, nem módosítható, azokkal nem szabad játszani, kivéve, ha viccelünk, vagy netán trágárul fejezzük ki magunkat. Csak több generációnak sikerült a nyelvet tökéletesítenie és főleg rögzítenie, és mint általában, a változásokat pozitív és negatív jelenségek kísérték: pozitív hatás volt a fejlődés felgyorsítása, mivel a nyelv kifejezőbbé és kulturális szempontból rögzítetté vált, a negatív hatás pedig abban nyilvánult meg, hogy az eredeti kifejezéseket túlságosan sematikus és hagyományokhoz ragaszkodva kezelték, ami gátolta a nyelv későbbi megújítását. Eredetileg majdnem független, de nagyon fontos – a képzelet, a fantázia kifejlődéséhez szükséges – tényező volt, hogy az embereknek a gondolkodáshoz már bizonyos szabadidő állt rendelkezésre.

Ez valószínűleg egybeesett a beszéd kialakulásával a vadászó-gyűjtögető emberek között, akik a közép-afrikai szavannákon éltek, ahol az élelem bőséges volt, és a klíma is sokkal kellemesebb, mint napjainkban. Ezek a kedvező körülmények szabadidőt biztosítottak a törzseknek az elmélkedésre és az alkotásra. A különböző jobb, egyéni és környezeti tényezők néhány törzs és személy esetében jobban felgyorsították a beszéd tökéletesedését, mint máshol. A szavanna szélén a folyó mozgásának és az állatok ivóhelyének megjegyzése, a dombok magasságának, a hegyek alatti barlangoknak és menedékhelyeknek az észlelése és emlékeztetben történő rögzítése hozzájárult néhány egyed gyorsabb fejlődéséhez. Némely nyelv vagy dialektus úgy alakult ki, hogy meg kellett határozni az ősvények helyét és a terület domborzatát, valamint részletezni kellett a vadászat tervét. A növények és az állathús megfőzése közben utánozták az állatok viselkedését, beszéltek és énekeltek róluk. A beszédnek azonban mindig is megvoltak a maga korlátai, mivel csak kis távolságon belül volt hallható, valamint a különböző dialektusok is akadályozták a törzsek közötti kommunikációt. Ugyancsak negatív hatással volt, ha az „eltárolt” emlékeket

könnyen elveszítették, például ha a közösség egyik „nagy tudású” tagja meghalt, különösen, ha erre élete korai szakaszában került sor. Ez volt többek között az egyik oka annak, hogy ritmikus mondatokat skandáltak a közösség „memóriájának” megőrzése céljából. Először egyfajta ritmikus szövegeket ismételtettek, de nem művészeti céllal, hanem az emlékek és a bonyolult gyakorlati feladatok végrehajtási módjának rögzítésére, amelyeket megfelelő sorrendben kellett elkezdni és folytatni. Az ének – amely kezdetben csak vadászat közbeni kántálás volt – az emlékmegőrzési folyamat részeként alakult ki. Az új kommunikációs módszerek ritkán törölték el a régebbieket, inkább csak fejlesztették azokat, de nehéz lenne megmondani, hogyan. A beszéd korlátozott lehetőségei újításokat ösztönöztek, amelyek a régebbi jelzéseken és jeleken alapultak. Ez utóbbiak az emberek növényzetről és domborzatról kialakított képét adták vissza, például rögzítve a jellegzetes sziklákat és fákat. Az azonosító képesség már a beszéd megjelenése előtt kialakulhatott és továbbfejlődött, feltehetően az ősvények és a jelentős helyszínek meghatározása céljából. Ezekben a jelzésekben testet öltött ismereteket kezdték az emberek használni, hogy közöljék a velük történeteket, a lejárt eseményeket, fontos elképzeléseket vagy helyszíneket, amelyeket már az adott törzshöz lehetett kötni. A számolás kialakulása is hasonló folyamaton ment keresztül, a kövek szám szerinti összerakásával és később, a fára, botra vagy sziklára vésett vonásokkal, illetve az ujjak használatával. Mindezek – a mai foglaimaink szerint – szimbólumokban egyesültek, elgondolásokat fejeztek ki, amelyek egyik legnyilvánvalóbb bizonyítékai a később használt vallási jelképek, a csillag és a kereszt.

Az első emberi fogalmak és képek megjelenése hosszú időkre nyúlik vissza. Először jelzésekben és képekben öltöttek formát, valószínűleg még jóval a kőkorszaki barlangfestmények elkészítése előtt. A legrégebb ismert festményeket a francia Chauvet-barlangban fedezték fel, és eléggé vitatott korban, de valószínűleg 35 000 évvel ezelőtt készülhettek. Az őskőkori művészet célja – habár ez is vitatott – feltehetően az volt, hogy a megidézt „mágia” szaporítsa a levadászandó állatokat, vagy lenyűgözze a kezdő fiatal vadászokat, és felkészítse őket. A föld alatti derengő fényre is valószínűleg szükség volt, egyrészt a festmények elkészítéséhez, másrészt a későbbi drámai hatáshoz. A barlangfestmények még mindig lenyűgöző képet adnak a nagyon távoli múlt művészetéről, az akkori valóságról. De egyáltalán nem volt céljuk az események szisztematikus rögzítése. A hangüzenetek már az emberi történelem hajnalán elhangzottak, különböző helyeken leadott, más és más dobpergések formájában. Talán távoli elszigeteltsége miatt, Ausztráliában ismeretlen volt a dob, ott az emberek botokat ütögettek össze. Természetesen nagyon érdekes, hogy a módszerek különbözőek voltak, de azok kialakításához szükség volt a közösség érzéseit és foglaimait kifejező ritmusérzékre. Néhány afrikai törzs életében a doboknak különleges státusuk volt, hasonlóan a fejlődő nemzetek fontos kézirataihoz, majd könyveihez, amelyeket könyvtárakban helyeztek el. De a törzsi dobokat is hasonló becsben tartották, és úgynevezett dobházakban helyezték el, ahol azok „élhettek”, amikor nem voltak hasz-

nálában. Ha az ellenség meg akarta alázni a dobot birtokló törzset, akkor lerombolta a dobházát, ahogy a fejlett világban elégették az ellenséges „törzs” könyveit.

Az emberek sok módszert használtak a közvetett kommunikáció céljaira a petroglifaktól (kőkarcolatoktól) kezdve a kövek speciális elhelyezéséig, mint például az eszkimóknál Észak-Kanadában, ahol ember alakú szobrokat telepítettek a határok vagy a fontos helyek megjelölésére. Más és más helyeken és időben, az emberek piktogramokat rajzoltak, amelyek már tárgyakat és eseményeket ábrázoltak képi formában. Ez gyakorlatilag az írás „elődje” volt, vagyis olyan módszer, amellyel gondolatokat és eseményeket közvetítettek valamilyen felületre karcolva vagy festve. Később a piktogramok már történetek ábrázolására is alkalmassá váltak. Krisztus előtt 15 000 évvel a szimbólumok kezdtek írássá fejlődni, és lajstromok, naptárszerű feljegyzések jelentek meg. Majd ideogrammák (fogalmat jelölő írásjelek) is feltűntek, amelyek továbbfejlesztették a kommunikációt, mivel szimbólumaik már igen kifejezőek voltak, fogalmakat – például a hideget, az éjszakát – is képesek voltak ábrázolni. A korai kommunikációs módszerek fejlődésének jó példája a képek és a szavak összekötése is az ősi Egyiptomban, ahol a képi szimbólumok már szavakat is ki tudtak fejezni, és képesek voltak fogalmak, gondolatok közlésére is. Minderre az ősi kínai írás megjelenése előtt, Kr. e. 6000 körül, valamint a közel-keleti írásmód kialakulás előtti időben került sor. (Az utóbbit valószínűleg a bronzkorban találták ki Kr. e. 4000 után.) Ez a közel-keleti „találmány” ékírássá alakult a Kr. e. késői harmadik évezredben. A legkorábbi igazi írásforma piktogramok és ideogrammák elemeiből tevődött össze, és a következő négy jelentősebb írástípusban jelent meg: a logogramma (szójel), – amely valószínűleg a legrégebbi – a szótagoló, a figurális, és a későbbi „szegmentálás”, azaz alfabetikus típus. Mind a négy rendszer „kölcsonveszt” valamit a többi elemei közül. A piktogram olyan szimbólum, amely gyakran egy tárgyat, tevékenységet, fogalmat vagy egy eseményt ábrázol. Lényegében egy fogalmat közöl képen keresztül. A piktogramok fokozatosan ideogrammákká vagy grafikus szimbólumokká alakultak, amelyek egy fogalmat képviselnek, és így elvontabb gondolatokat közölhetnek (mint például a sötét, vagy a félelem, melyet egy kitátott száj ábrázol).

A tudomány különválasztotta a történelem előtti korszakot a történelmi időktől, és az írást mint a változás katalizátorát definiálta. Az eredeti sumér írásokat – amelyek már árukról való feljegyzéseket tartalmaztak – ágyagtáblákra vésték. Ahogy a falvakban fejlődött a közösség és a kommunikáció, úgy fejlődött a könyvelés is, és így a memória fokozatosan elkülönült a napi gondolkodástól, az ágyagtáblák egyértelműen az áruk összetételét és a könyvelést tartalmazták. Ez volt az első alkalom, hogy a múltbeli tevékenységet egyértelműen leírták, az áruk értékét és a hiteket a helyi feljegyzések szimbólumaiban rögzítették. Az első „tisza” ábécét körülbelül Kr. e. 2000-ben, az ősi Egyiptomban állították össze, amihez több mint ezer évig az akkori ábécé elemeit használták. Az ábécé sok évszázadon át elterjedt (Egyiptomból északra, és Kínából is több területre átgűrűzött),

de legtöbb fajtája ezekről a helyekről származik. Ami igen fontos, az ábécék alkalmasak a gyors sokszorosításra. Végül a mozgatható koreai (egyenként szétszedhető) betűk fejlesztését a nyomda fejlődése tartotta vissza. A mozgatható betűkkel való nyomtatást a koreaiak találták fel, írásuk a logográfián alapult, és minden betű egy egész szót jelentett. Koreában és Európában az uralkodó osztály úgy tekintett a nyomtatásra – még a kezdetleges formáira is –, mint valami rosszra, ami korlátozza hatalmát, de a nyomda feletti ellenőrzés Koreában erősebb volt, mint Európában. Az ellenőrzés kérdése minden kommunikációs újítást érintett, és mostanára a webkultúra részévé vált. A nagy befolyással rendelkező kormányok (amennyire csak lehet) ellenőrizni kívánják a médiát és az üzeneteket, és általában meg is teszik. A nyugati fejlődés fontos, alapvető katalizátora az ábécé meghonosítása volt. Különböző ábécék érkeztek a Közel-Keletről és „világra hozták a héber, a görög és a római utódait”. Ezek az ábécék nem csupán hozzáférhetőbbé tették az írást, hanem a mozgatható betűk révén lehetővé tették a nyomtatás tömeges elterjedését is.

Kr. u. 105-ben a kínai császári udvar bejelentette a papír feltalálását; a 6. századra a kínai vésnökök feltalálták a faklisés nyomtatást; 850-re keménykötésű, nyomtatott betűs könyveket bocsátottak ki. A 12. századra Pi Seng kínai feltaláló megalkotta a mozgatható betűs nyomtatást; 1157-ben Spanyolországban felépítették az első papírgyárat; 1428-ban Laurens Janszoon Coster fa betűformákkal kinyomtatta az első imakönyvet. A 15. század közepén Gutenberg Európában feltalálta a gépi nyomtatást, amelyhez mozgatható betűket és olaj alapú tintát használt. Meglepő, hogy a sok nyelv közül nem a beszélt népnyelvet választotta – ami sokkal több potenciális olvasót biztosított volna –, hanem a Bibliát nyomtatta ki latinul. Tehát a régihez ragaszkodó olvasókat részesítette előnyben, talán azért, mert el akarta nyerni az egyház, a kulturális elit és a régi vásárlók kegyeit. Gutenberg nagy gondot fordított a Biblia betűformáinak kialakítására is, amelyek részben modernnek, részben hagyományosnak tündek. Ezek Schwabacher és Textura betűként váltak ismertté. A Biblia nyomtatott változata 1282 lapot, és laponként 42 sort tartalmazott, ami két, néha három kötetet tett ki. Mielőtt befejezte volna a teljes nyomtatást, az 1455-ös frankfurti nyári vásáron néhány mintapéldányt bemutatott arisztokrata támogatóinak, akik nagyon lelkesnek mutatkoztak, és bíztak a munkája sikerében. A város később a híres Frankfurti Könyvvásár színhelyévé vált. 1605-ben Johann Carolus Strasbourghban kiadta az első újságot, mint rendszeres publikációt. A város akkor a Római Szent Birodalomhoz tartozott. Az első modern újság azonban az *Avisa* volt, amely Wolfenbüttelben (Németországban) jelent meg 1609-ben. Mint ahogyan láthatjuk, a németeknek a korai médiumokra gyakorolt hatása óriási volt. Gutenberg találmánya nyomdai forradalmat robbantott ki Európában. A német „nyomtatási hullám” kiterjedt több mint 270 városra a 16. század kezdetén. Az Európában nyomtatott könyvek száma a 15. század végétől a 18. század végére már egymilliárdra szaporodott.

A századok során sokfajta információt és értékelést gyűjtöttünk össze, hogy bővít-

sük ismereteinket, és ezek közül sokat hasznosítottunk a kormányok, a katonaság, a kereskedelmi szervezetek és a hírszerzés számára. A nyílt és bizalmas forrásoktól származó információk pontosítása és alkalmazása céljából vitákat rendeztünk, igénybe vettük a technológiai lehetőségeket, és konzultáltunk kapcsolatainkkal. Folyamatosan összegyűjtöttük és összevetettük, nagy könyvtárakban vagy fájlokban és adattárakban rögzítettük a fontosabb információkat. Természetesen nemcsak az intézmények, hanem a személyek is gyűjtöttek más és más „adathordozóról” származó adatokat és különböző kulturális információkat, elég említeni a könyveket, a CD-t, az elektromos médiumokat, a televíziót, a híreket, a média képviselőit és kommentátorait, valamint a művészetet. Az világos, hogy sok évszázadon keresztül felhasználtuk a begyűjtött ismereteket és a nagy változásokon áteső gondolatainkat, az adott kor világszemléletét, de mindezeket ma már modernebb nézőpontból vizsgáljuk.

2007-re már 6500 napilap jelent meg a világon (1500 csak az USA-ban), összes példányszámuk elérte a 400 milliót. A web és a kapcsolódó technika a nyugati lapkiadást alaposan megtépázta, az elért profit és a lapok száma jelentősen csökkent, sok kiadó bezárt, habár vannak olyanok is, amelyeknek sikerült alkalmazkodniuk az új technikai és gazdasági körülményekhez, így túléltek a változásokat, és prosperálnak. Ezt azonban csak azután tehették meg, hogy átvészelték a rádió és a televízió „támadásait” is, és tanultak azokból. Mindezek a kommunikációs módszerek nagy szerepet játszottak a média globalizációjában és a mi önértékelésünkben. Jóllehet a hagyományosabb hírközlési módszerek száma bizonyára csökkenni fog, de a történelem azt sugallja: sohasem tűnnek el teljesen.

Az elektronikus média és a modern hírszerzés

Napjainkban a weben található információk mennyisége jóval felülmúlja a könyvtárakban felhalmozottakat. Hírszerzői szempontból is megdöbbentő a rendelkezésre álló adat, információ és felvétel mennyisége. Becslések szerint a weben napjainkban közel 15 milliárd és 1 trillió közötti oldal található. Éppen úgy, ahogy mindennapi gondolataink csak részben futnak át memóriánk legjobban „megvilágított” felületén, a legtöbb keresőprogram is csak a felületi „dagályokból és hullámokból” halássza ki az adatokat, és csak ritkán hatol a deep web rejtett zugaiba. Az olyan keresőprogram, mint a Google a teljes webtartalomnak csak a 3-4 százalékát fésüli át. Ezért a láthatatlan web tartalmának 96-97 százaléka – amelynek többsége még rendelkezésre állna – gyakran kihasználatlan marad. A láthatatlan webet a későbbiek során részletesen is bemutatjuk a negyedik fejezetben.

Jelenleg az elemzők és más hírszerzők kénytelenek megküzdeni ezzel az információs „túlterheléssel”, amely robbanásszerűen bővül és megváltoztatja felfogásunkat, de

a hírszerzés elméleti modelljeire kevésbé hat, azok többnyire változatlanok maradnak. A hírszerzési folyamaton belül azt a szervezetet, amely áttekinti, elemzi, értékeli és jelenti az információkat, általában titkosság jellemzi. Ezt a tényt gyakran úgy tekintik, mint azt a fő jellegzetességet, amely elválasztja a hírszerzési információt az egyszerű hírektől. A hírszerzők évezredek óta keresztül különböző információkat, médiahíreket, informátorokat és változó adatgyűjtő és elemző módszereket alkalmaztak, amelyek megváltoztatták azt a nézőpontjukat is, hogy mit tekintenek hírszerzési információnak. Az információ fő ismérveként a titkosságot meghatározni teljesen jogos ott, ahol konfliktushelyzet alakult ki, amikor az ellenség vagy az ellenfél potenciális veszélyt jelent és közelgő támadására, illetve ellenlépésére kell számítani. Ilyen esetben az ellenfelekről, vagy a rivális versenytársakról szerzett információt titokban kell tartani, például akkor is, ha nehéz tárgyalások előtt állunk. Azonban a túlzott titkossági „mánia” a végletekig leszűkítheti a hírszerzési információ fogalmát.

A hírszerzési információ fő célja, hogy az adott helyzetre vonatkozó rövid, közép- és hosszú távú perspektívát vázoljon fel a döntéshozók számára, ellássa őket speciális (talán titkos) előnyöket nyújtó ismeretekkel. Vagyis a vezetőket az ellenfelekkel szemben előnyös helyzetbe kell hoznia a konfliktus előtt, közben és után is, illetve – ha gazdasági hírszerzésről van szó – a makrogazdaság területén is. A hírszerzési információ tágabb értelmezéséről és definíciójáról sokan nem vettek tudomást, miközben a napi, aktuális politika került előtérbe. Ebben a vonatkozásban sokan azzal érvelnek, hogy az aktuális helyzetre kell koncentrálniuk, amire a történelem nem ad mindig megfelelő útmutatást, ezért az aktuális helyzet megváltoztatja a sematikus gondolkodást.

A hírszerzési folyamatok célja nem csupán a nemzetbiztonság szavatolása, mint általában állítják, hanem néha bizonyos külpolitikai cél vagy stratégiai irányvonal megvalósításához is támogatást nyújtanak. Az iraki háború kezdetekor a tömegpusztító fegyverekről szóló hírszerzési jelentések és a 45 perces előrejelzés kérdései még mindig vita tárgyát képezték. Az Egyesült Királyságban az Irakkal kapcsolatos álláspont kialakításában a kormány hagyományos Amerika-barát politikája és az olajutánpótlás biztosítása fontos szerepet játszott. A végső döntés meghozatala azonban nem volt egyszerű. A kormány és a hírszerző szolgálatok „összecsaptak” amiatt, hogy milyen iraki politikát folytassanak, melyik hírszerzési értékelést vegyék figyelembe, illetve az eltérő értékelések lényegében milyen politika megvalósítását sugallják. A hírszerző szervezetek állományának – éppen úgy, mint a nagy gazdasági vállalatok személyzetének – eltérő kulturális háttere és felfogása mindig is vitákhoz vezetett. Az elfogultság és a „vezetők fülének kellemes vélemények” kialakítása (illetve megszépítése) mindig is problémát okozott. Amikor Petraeus tábornokot kinevezték a CIA élére, a bemutatkozó eligazításában érdekes érveléssel lepte meg hallgatóságát, amint felidézte a következő, régóta ismert gondolatot:

„Csak akkor teszünk jót az elnöknek, ha a lehető legvilágosabb képet festjük fel bármiről is, amivel szembe kell néznie... Kérem, érezzék magukat felhatalmazva, hogy az igazat mondják, sőt érezzék ezt kötelességüknek. Az nem fordulhat elő, hogy valaki úgy jön ki az irodából, a helyettesemből vagy a többi felettesének szobájából, hogy közben azt mondja magában: Ó, bárcsak elmondtam volna, bármilyen rossz is a hír. Ennek nem szabad megtörténnie.”²⁸

Napjainkban az elemző-értékelőket elárasztja a rengeteg információ. Már annyi adat és információ áll rendelkezésükre, hogy szelektálásuk és begyűjtésük fontosabbnak tűnik, mint elemzésük. Az új szoftverek és más technológiák alkalmasak az adatok elemzésére, de a hírszerzés sohasem korlátozódhatott a pusztá adatgyűjtésre, elemzésre, értékelésre és terjesztésre. A döntéshozók bizonyára a saját véleményüket a hírszerzési folyamat részének tekintik, és néha ez a döntő tényező, nem pedig maga az értékelés. Azonban, sem a döntéshozó, sem pedig az elemző általában nem tekinti teljesen „fixnek” és pontosnak a hírszerzési folyamat eredményeit. A hírszerzési jelentés lehet szakmai, vagy akár tudományos is, de néha sok propaganda- és – szándékos, vagy nem megfontolt – elfogultsági elemet is tartalmaz. Mivel a döntéshozók általában szűk határidőt szabnak a jelentés elkészítésére, mindezeket az elemeket az elemzőnek gyorsan egyensúlyba kell hoznia. A hírszerző szervezetek struktúrájában és kultúrájában általában jól tükröződnek azok a célok és időszakok, amiért és amikor a szervezeteket létrehozták. „Minden tudományágat – ahogyan Nietzsche mondta – (és ezt nem véletlenül ismétlem) az korlátoz, amit saját maga megtilt az azt gyakorlóknak.” A szervezet munkamódszere és a kultúrája a mivoltából fakadó, hallgatólágos szabályokkal is rendelkezik, amelyek kihatnak tagjai gondolkodására és kreativitására, a jelentésekre és az elkészítőire egyaránt. Mi is hajlamosak vagyunk a szüleink, barátaink és nagyszüleink „szemén keresztül” szemlélni a világot, így tágabb környezetünk struktúráját is a régihez hasonlóan alakítjuk ki.

Ma számos döntéshozó – az országok vezetőitől és a rendvédelmi szervek parancsnokaitól a vállalati vezetőkig – él a hírszerzés lehetőségeivel. A cél még mindig ugyanaz: előnyhöz jutni minden lehetséges területen, a háborútól a gazdasági versenyig. Ez a gondolkodás- és cselekvési mód olyan régi, mint maga a társadalom. Habár az egyének nem szükségszerűen nevezik hírszerzésnek, de ők is igyekeznek előnyt kovácsolni azokból az adatokból, amelyeket kitallóznak a pletykákból és a társalgásokból, vagy amelyekhez hozzájutnak a technológiai eszközök, esetleg a fedett módszerek használatával.

²⁸ Részlet a CIA volt igazgatójának, David H. Petraeusnak a bemutatkozó beszédéből, 2011. szeptember 6-án. Megtalálható: <<http://www.cia.gov>>.

Egy 2011 októberében tartott belgiumi konferencia után társalgást folytattam a Mozdánál szolgáló Ilan Mizrahival, aki a fentiekkel kapcsolatban a következőket mondta:

„Amikor a hírszerzési információról beszélünk, három fontos pillérjét kell figyelembe vennünk: a körülményeket, a technológiát és az emberi természetet. A jelenlegi körülmények és technológiák gyorsan változhatnak, de az emberi természet alapvetően ugyanaz marad. Az információk száma radikálisan növekedik, ami a jelentések számának fokozott növekedését vonja maga után. Az információk tömegéből nehéz kihalászni azokat, amelyek biztonsági vonatkozásúak. Ezért, kiindulási pontként, körültekintően kell definiálnunk a nemzetbiztonság fogalmát. Úgy tűnik, jóval tágabb értelmű fogalomra van szükség, mert a nemzet biztonságát fenyegető veszélyek száma lényegesen növekedett. Emiatt a döntéshozóknak sokkal pontosabban kell megfogalmazniuk hírigényüket. A nyílt források hozzájárulnak a vezetők azon hiedelméhez, hogy – mivel már mindent tudnak a hírekből és már sokkal képzetebbek – kevesebb hírszerzési értékelésre van szükségük. Sokan azonban belátják, hogy (talán a túl sok nyílt információ okozta zavar miatt) ma jobban függenek a hírszerző szolgálatoktól, és azoktól egyre több szakmai értékelést kell igényelniük. A hírszerző szervek továbbra is a titkos értékeléseket részesítik előnyben és azokat terjesztik fel, jóllehet tisztában vannak azok esetleges elfogult és manipulált jellegével, de ha másként cselekednének, az veszélyeztethetné a döntéshozóval kialakított kiváltságos viszonyukat. A mai nyílt forrásokból származó információk jól hozzájárulnak a taktikai-műveleti és stratégiai hírszerzési folyamatok megvalósításához. Ez a tény viszont megváltoztat, illetve „megfiatalít” néhány szervezetet, mivel a Twitter és a Facebook használatához olyan fiatalokra van szükség, akik több számítástechnikai szakértelemmel rendelkeznek, mint az idősebb kollégáik. De emiatt valóban 16-18 éves fiatalokat kell felvennünk a szolgálatokhoz, vagy inkább külső cégeket bízunk meg a feladattal? Az adatszerzés, elemzés-értékelés és a jelentések terjesztése során, az információk tengerével való küzdelemben a leggyengébb láncszem az emberi tényező lesz.”

3. A hírszerzés írott történelme

Amióta írott történelem létezik, a hírszerzés különböző formáin alapuló adatgyűjtés, értelmezés, elemzés és cselekvés a kormányok, a katonaság és újabban a gazdaság fontos feladataihoz tartozott.

Ez a fejezet részletezi a katonai felderítést (hírszerzést) és néhány nevezetes könyv és elmélet lényegét, a kínai klasszikus katonai hírszerzéstől kezdve a hagyományos hírszerzési ciklusig és a legújabb gazdasági hírszerzési modellig.

A katonai felderítés

A hírszerzési folyamat eredeti alapja és célja a katonai felderítés volt, amely információval és elemző-értékeléssel látta el a parancsnokot, hogy konfliktusok idején a lehető leghatékonyabb döntéseket hozhasson. Történelmi szempontból tehát a háború volt a hírszerzés „bölcsője”. Mégis az írott történelem előtti időkre – törzsközösségekben élt őseinkig és szervezett vadászati stratégiájukig – nyúlik vissza azoknak a felderítési módszereknek a kialakulása, amelyek célja az volt, hogy hatékonyan támadhassák az ellenséget, vagy le vadászhatták a vadakat, amit viszont megelőzött azok várható magatartásának és tevékenységének felderítése, illetve meghatározása.

Az első, általunk ismert és közzétett felderítési módszereket és folyamatokat Kínában jegyezték fel. A vonatkozó dokumentumok leírták a katonai felderítés és a hírszerzési értékelés hosszú történelmi hátterét, amelyre még ma is támaszkodhatunk, különösen, ha meg akarjuk érteni a fejlett nemzetek és társadalmak konfliktusait. Kínában a felszerelt parasztok váltak katonákká. A belőlük szervezett hadseregek késeket, nyilakat és lándzsákat használtak, amelyeket még az írott történelem előtti vadászataukból „hoztak magukkal”. Akkoriban a konfliktusok a vadászó, illetve földművelő államok megtartásáért, vagy a másik állam elfoglalásáért robbantak ki. Ezek célja az volt, hogy az ellenfelek növelhessék az általuk uralt területeket, vagy önállóságukat. Sokszor a konfliktusok mélyebben fekvő oka az ellenfelek azon törekvése volt, hogy annak tudatában kívántak a jövő elé nézni, hogy biztosított legyen uralmuk az egész környező terület felett.

A szembenálló felek az évszázadok során különböző hírszerzési módszereket találtak ki és alkalmaztak, amelyeket három szintre lehet osztani: stratégiai, hadművelleti és harcászati (taktikai) felderítésre. Ezek a felderítési szintek – végrehajtásuk idejét, hatókörét és célkitűzését illetően – meglehetősen elkülönülnek egymástól, attól függően, hogy jelenlegi, közvetlen, vagy tágabb, illetve távolabbi környezet felderítését célozzák. Az első szint a hadászati felderítés, amely gyakorlatilag egy tervezési folyamatot foglal magában, és általában az a célja, hogy átfogó képet adjon a háború várható kihívásairól és alakulásáról, nem pedig az egyes ütközetekről. A folyamaton belül megvizsgáljuk a politikai perspektívát, a háború számunkra kedvező befejezésének lehetőségeit, és felvázoljuk a siker elérését biztosító tényezőket. A hadászati felderítés során a jelenlegi helyzetet stratégiai, tágabb perspektívában elemezzük, figyelembe véve a földrajzi, társadalmi, kormányzati körülményeket, a fontos szervezetek, csoportok és személyek szándékait, várható lépéseiket és a potenciális fenyegetéseket.

A hadászati felderítés során javaslatot tehetünk konkrét ellenintézkedések fogantatására, az elhárítás bevonására, vagy meghatározhatjuk, hogy mi történne akkor, ha nem tennénk semmit az ellenség várható terveinek megakadályozására. Az átfogó, hosszabb távra szóló hadászati (stratégiai) elgondolást általában szakaszokra bontjuk, és egyes elemeit beépítjük a hadművelleti, sőt a taktikai felderítési tervekbe is. A hadászati felderítés keretében elemezzük és értékeljük az összes lényeges körülményt és tényezőt: a hadművelleti környezetet, a szezonális időjárást, a terepviszonyokat, az ellenséges, a baráti és a semleges erőket, a helyi társadalmat, illetve közösséget, az ellátási és utánpótlási lehetőségeket, az ellenség parancsnokainak személyét és szándékait, valamint valószínű terveit. Tehát a hadászati felderítés általában az állam átfogó kérdéseire koncentrál, de figyelmet fordít a személyiségekre, a preferenciákra és a parancsnokság hiányosságaira, a lakosság nagyságára és a rendszernek nyújtott támogatására, az ország technológiájára, a rendelkezésére álló védelmi és támadó fegyverzetre.

A katonai felderítés másik fajtája a hadművelleti felderítés, amely rövidebb időszaktól ölel fel: néhány hetet, esetleg csak néhány napot. A stratégiai művelet konkrétabb, specifikus területeire koncentrál; célja a nagyobb egységek és alakulatok felderítő támogatása. Miután a parancsnok megkapta az eligazítást, a felderítők számára meghatározza a hírigényét; majd a hadművelet végrehajtása során ő is visszaküld felderítési adatokat a felderítőknek, illetve jelenti azokat a feletteseinek és a parancsnokságnak.

A katonai hírszerzés harmadik fajtája a harcászati (taktikai) felderítés, amely gyakran a hadművelleti felderítésre támaszkodik, de annál „gyorsabb” és valós idejű adatokat elemmez egy akció vagy ütközet előkészítése, illetve végrehajtása során. Az ellenség jelenlegi tevékenységét és a következő lépéseit értékeli. Célja a katonai művelet harcmezőn történő közvetlen felderítői támogatása, általában rövid ideig, de nagy hatékonysággal. Felderítési információt biztosít a járőröknek és a támadó csoportoknak, és amikor azok visszatér-

nek, vagy azokkal összeköttetésben van, akkor információt cserélnek, ami lehetővé teszi a felderítési jelentés aktualizálását. A harcászati felderítés feladata a parancsnok közvetlen támogatása a harci cselekmények végrehajtása során. Hírközlési és felderítő eszközök gyakran fontos, sőt döntő szerepet játszanak a felderítésben, illetve annak eredményes végrehajtásában. Sokszor a hadművelleti és a harcászati felderítés csak az időkeret vonatkozásában különbözik egymástól. Időnként a harci zónában a hangsúly néha a harcászati, néha pedig a hadművelleti felderítésre helyeződik, vagyis szerepük – a harc „hullámzó” jellege miatt – megváltozhat.

A szervezett hadviselés kezdete óta a felderítés sokszor eldöntötte a harc kimenetelét. A parancsnokok és a tisztek számára az összes befolyásoló tényező felderítése egyre fontosabbá vált, beleértve a hadművelleti helyzet és az időjárás alakulásának, a helyi közösség hozzáállásának, az ellenséges csapatok létszámának, felszerelésének és parancsnokai képzettségének, harci moráljának, a csapatok védelmi és támadó fegyverzetének felderítését. És mindezek felderítése – kémkedéssel és a helybeliekkel történő beszélgetéssel (az adatgyűjtéssel), a hírszerzési (felderítési) értékeléssel – mindig valamilyen, meghatározott harci cselekmény támogatása céljából történt.

A kínai katonai felderítés

A háború művészetének megjelenése Szun-cének köszönhető, akit Szun Vunak is neveznek, s aki feltehetően a Kr. előtti 6. század végén magas rangú katonai vezetőként szolgált. Ez a könyv a valaha publikált legsikeresebb mű a katonai stratégiáról és taktikáról, amelyet még mindig olvasnak és idéznek a katonai akadémiákon, a hírszerzői körökben és a gazdasági jellegű iskolákban is. A könyv szerint a háború a stratégia és a taktika kombinációja; a címe is arra utal, hogy a hadviselés közelebb áll a művészethez, mint a tudományhoz. Ennek az oka az, hogy a tudománytól eltérően a hadviselésben részt vesznek személyiségek és csoportok, akik megkísérlik megérteni és uralni a környezetet, az ellenséget és az összes katonai tényezőt. A változó hadművelleti környezet értékelése és ottani tevékenységünk előzetes tervezése rendkívül fontos. De Szun-ce a tervezést nem úgy értelmezi, hogy felépít egy stratégiát, és azt vakon alkalmazza a művelleti környezetben, hanem „reakcióba lép” a környezettel és azokkal, akikkel együtt, és akik ellen tevékenykedik. Az ilyen környezetben a tervezés folyamatos módosítást, újraszerkesztést és aktivitást igényel. A statikus stratégiai tervezés jól beválik egy hosszabb távú, jól ellenőrzött szituációban, de ha folyamatosan változó környezettel kell szembenéznünk, akkor az egymással „versengő” tervek összeütköznek, új megvilágításba helyezve és (esetleg) teljesen megváltoztatva a körülöttünk lévő világot. A *háború művésze* 13 fejezetet tartalmaz. A könyv foglalkozik a tervezéssel, a háborúval, a támadó hadművelleti tervezéssel, a harcászati csoportosítással, a katonai erővel és gyengeséggel, a kitartással, a harccal,

kilenc harcászati manőverrel (a hadsereg mozgatásával), az ellenség gyenge és erős oldalainak értékelésével, a környezet és a terepviszonyok „fegyverként” történő alkalmazásával, a felderítéssel, a hírszerzési forrásokkal és a kémekkel. Mint a régebbi szövegekkel kapcsolatban gyakran előfordul, *A háború művészete* keletkezésének irodalomtörténeti előzményeit sokan vitatják; de a könyv különböző verziói fő vonalaiban ugyanazok – legalábbis a hadakozó fejedelemségek korának késői időszaka óta –, amely Kr. e. 475-től körülbelül Kr. e. 220-ig tartott. Első alkalommal a hadakozó fejedelemségek korában vetettek be a harcokba olyan óriási hadsereget, amely 1000 harci szekérből és több mint 100 000 főből állt. Mindez azonban a Szun-ce utáni időkben történt, így a könyvet valószínűleg átírták és kiegészítették legalább a fenti nagy ütközetek idejéig.

Sokan úgy tartják, hogy a hírszerzés (felderítés) mint koncepció a tábornok és stratégia Szun-ce révén jelent meg, aki a könyvét a kínai polgárháború késői tavaszi és őszi időszakában, körülbelül Kr. e. 520-ban írta. Ez az időszak Kr. e. 771-től Kr. e. 476-ig tartott, és a keleti Csou-dinasztia uralkodásának első feléhez köthető.

Szun-ce számára a hadviselés művészet volt. Szerinte a háború megindítása előtt öt tényezőt kell megvizsgálni: az erkölcsi törvényt, az égboltot, a terepet, a parancsnokot, a módszert és a fegyelmet. Az erkölcsi törvény biztosítja, hogy a katonák és az emberek feltétlen támogassák uralkodójukat, akkor is, ha veszélyben vannak. Az égbolt követelménye azt jelenti, hogy számolni kell az évszakokkal, a napszakokkal és az időjárással. A terep figyelembevételével a szerző azt értette, hogy ismerni kell a terepet és veszélyeit (mocsarait, hegyeit, folyóit, hágóit és nyílt szakaszait). Mindezekkel a védelmi és támadási tervekben számolni kell. A parancsnoknak erényesnek, jóindulatúnak, szigorúnak, őszintének és bátornak kell lennie. Szun-ce a módszer és a fegyelem követelményét úgy értelmezte, hogy a hadsereget jó állapotban kell tartani, és hadosztályokba kell szervezni, a személyi állományon belül pedig alá- és fölérendeltségi viszonyokat kell kialakítani. A jó utaknak is nagy jelentőséget tulajdonított, mivel azok biztosítják a folyamatos utánpótlást, a könyvelési rendszer pedig felügyeli a kiadásokat és a költségvetés alakulását, valamint ügyel a takarékos gazdálkodásra.

Szerinte a kémek alkalmazása a háború művészetének fontos elemét képezi, és a kémeket öt csoportba sorolta, akik fontos szerepet játszanak az „előrelátásban”, illetve a felderítés biztosításában. Ez az előrelátás viszont nem az égből pottyán, és nem a szellemek ajándékozzák, hanem valós tényeken alapul, és emberek szerzik meg. A kémeket azért alkalmazzák, hogy híreket és potenciális felderítési információkat szerezzenek és jelentsenek a parancsnoknak. Az öt csoportba sorolt kémek a következők: helybeliek, belsősök, áttérítettek, elvesztettek és túlélők. Amikor a kémek egy összefüggő rendszerben dolgoznak, akkor egy tökéletes „jövendőmondó hálózatot” képeznek. A helybelieket a terület lakosaiból verbuválják. A belsősök az ellenséges szervezeteken belül működnek. Az áttértek az ellenség soraiból kerülnek ki, akik kettős ügynökök is lehetnek. Az elve-

szettek szándékosan az ellenség tudtával működnek; feladatuk az ellenség dezinformálása. A túlélő kémek pedig információt hoznak vissza az ellenség táborából.

A mozgatható betűk feltalálása után *A háború művészete* bekerült *A hadművészeti kánon hét klasszikusa* közé, és mint katonai tankönyvet publikálták.²⁹ Ezt követően és újabban is – mint egy jól ismert művet – más területeken (a gazdaságban, a tárgyaláson, a törvénykezésben) végzett elemzések alapjául is szolgál. A könyv a valódi hírnevét azonban számos híres vezetőnek köszönheti, akiket Szun-ce inspirált; Napóleontól és Mao Ce-tungtól kezdve Douglas MacArthurig. A vietnami konfliktusok során a Vietkong – saját állítása szerint – alkalmazta *A háború művészetében* leírt taktikát a franciák, majd az amerikaiak ellen; Vo Nguyen tábornok, a Vietkong főparancsnoka pedig kijelentette, hogy jól tudta hasznosítani Szun-ce gondolatait az 1955–75-ös vietnami háború győzelmes megvívása során.

Jóllehet Szun-ce művét úgy emlegetik, mint a katonai felderítés kezdetét, csak az egyike volt azoknak a könyveknek, amelyek a katonai felderítést a kínai kormányok hatékony módszerévé tették. A kínai hadművészet hét klasszikusa a következő: Csiang Ce-ja *Hat titkos tanítása*, *A tábornagy módszerei*, Szun-ce *A háború művészete*, Vu-csi *A hadviselés szabályai*, Vej Liao-ce, Huang Si-kung *Három Stratégiája*, Tang Taj-cung és Li Vej-kung *diskurzusa*.

A katonai felderítéssel kapcsolatos publikációk a *Hat titkos tanítás* kiadásával kezdődtek, amely nem más, mint egy – a legendás stratégia, Csiang Ce-ja által írt – tanulmány a civil és a katonai stratégiáról. A szerzőt Tang Taj-cung néven is ismerik, aki a Kr. e. 11. században élt. A könyv kifejezetten a gyökeres átalakítás jegyében íródott, kifejti, hogyan kell a császárságot megszervezni a jövőbeni fejlődésének biztosítása céljából:

„A háború megszervezésének, túlélésének és a jólét megalapozásának záloga az erkölcsös és hatékony kormány. Az államnak prosperálnia kell, miközben korlátozza kiadásait, elősegíti a lakosság körében a pozitív értékek és viselkedési normák elterjedését, jutalmaz és büntet, derék (kiváló) embereket alkalmaz, tartózkodik a lakosság megzavarásától és megsértésétől.”³⁰

A legtöbb kormány magaénak vallja ezeket az értékeket, de gyakran nem veszi tudomásul saját elfogultságát, amikor eltér ezektől az elvektől.

A könyv két első fejezete következtető és stratégiai jellegű, háttérképet képez a következő négy fejezethez, amelyek inkább taktikai jellegűek. A könyv először átfogó, színes képet fest le lebilincselő történetmesélő stílusban, amelyet bármelyik hírszerző-elemző

²⁹ Ralph D. Sawyer, *The Seven Military Classics of Ancient China* (New York: Basic Books, 2007, p. 38).

³⁰ Ralph D. Sawyer, *The Seven Military Classics of Ancient China* (New York: Basic Books, 2007, p. 38).

elsajátíthatna, ha le akarná nyűgözni döntéshozó felettesét. A továbbiakban leírja, hogyan lehet a gazdaságot és annak jövőjét jobbá tenni, miközben az uralkodó hatalma és szerepe stabilizálódik.

A második, a katonai stratégiáról szóló fejezet javasolja a támadó félnek, hogy propagandával és manipulációval igyekezzen elbizonytalanítani, meggyőzni az ellenség és a lakosság gyengébb, kevésbé elkötelezett részét. Ez az úgynevezett „érzelem és értelem” szcenárió, amely lényegében az engedékenyebb ellenség szimpátiájának az elnyerését jelenti. Ez a stratégia – amelyet természetesen minden kormány és szervezet sok formában (de eltérő sikerrel) alkalmaz – azt sugallja a parancsnokoknak, hogy ha lehet, harc nélkül győzzenek. Azt is tanítja, hogy a diplomáciai fogások, a hírek ellenőrzése és manipulálása révén a parancsnokok járjanak túl az ellenség észén.

A következő, *A sárkány stratégiája* című fejezet katonai műveletekről értekezik, azok parancsnoki vezetéséről és arról, hogy a parancsnok tekintélyének megőrzése céljából hogyan alakítsa ki a jutalmazás és a fenyítés rendszerét. Ebben a fejezetben olvashatunk a katonai hírközlésről, a parancsok titkosságának szükségességéről és az ellenségről szóló információk megszerzéséről. Gyakorlatilag ez az első olyan publikált mű, amely kifejezetten a felderítésről nyújt ismereteket.

A negyedik, *A tigris stratégiája* című fejezet a katonai felszerelésről, a taktikáról és a parancsnoklás legfontosabb részletkérdéseiről szól. A fejezet részletesen foglalkozik a hatékony, szervezett visszavonulás témájával is. Nagy jelentőséget tulajdonít az elhárítás módszereinek, hangsúlyozza a gyorsaságot és a manőverező képességet. Kiemeli, hogy a parancsnok az állomány soraiban nem engedhet meg semmilyen lazaságot, folyamatosan figyelnie kell az állandóan változó körülményeket, és ezekhez kell igazítani tevékenységét. A siker érdekében figyelnie kell, és ki kell használnia az olyan változó tényezők hatását és kölcsönhatását, mint az időjárás, a terepviszonyok és a katonák lelkiállapota.

Az ötödik fejezet, *A leopárd stratégiája* a földrajzi tényezővel, illetve azzal foglalkozik, hogy a harcászati tervezésnél miként kell figyelembe venni a harcmezőről szerzett felderítési adatokat.

Az utolsó, *A kutya stratégiája* című fejezet a különböző stratégiai és taktikai műveleteket taglalja. Ez a fejezet a legrészletesebb, mivel konkrét képet fest a harci szekerek, a gyalogság és a lovasság stratégiai és taktikai alkalmazásáról egyaránt. A többi fejezethez hasonlóan ez is egyrészt kiemeli annak a fontosságát, hogy ki kell fürkészni az ellenség gyenge pontjait, másrészt azt, hogyan fordíthatjuk hatékonyan előnyünkre az ellenség gyengeségét. Hangsúlyozza azt is, hogy rendkívül fontos a saját csapataink kiválasztása, amit azok hatékonysága és felkészültsége alapján kell végrehajtani, különösen, ha lovasságról van szó. *A kutya stratégiája* szerint az is lényeges, hogy a parancsnok sose támadjon meg olyan ellenséget, amely magas szintű harci morállal rendelkezik, és ha támad, akkor azt a legmegfelelőbb pillanatban és koncentrált erőbevetéssel tegye.

A klasszikus sorozat második darabja *A tábornagy metódusai*, amely leírja a kormányzati és katonai adminisztráció, a stratégia és a törvények lényegét. A mű a Kr. e. 4. században készült, a hadakozó fejedelmek korában. Kifejti, hogyan kell felépíteni a katonai adminisztrációt, valamint megállapítja, hogy katonai kormányzást kell létrehozni a stratégiai parancsnokság helyett. Azt sugallja, hogy a háború szükségszerű rossz a béke és a hatalom megtartása céljából. Erőegyensúlyt kell fenntartani a háború és a béke között, és ha tagadjuk a katonaság szükségességét, az az állam bukásához fog vezetni; a túl sok háborúzás pedig meggátolja a békés fejlődést. Az uralkodónak meg kell találnia az optimális egyensúlyt. Kifejti: a háború célja tisztas életet biztosítani az embereknek; a háború kezdetén meg kell értetni a lakossággal, hogy mennyire fontos ez a békéhez vezető koncepció. Az embereknek azt is meg kell érteniük, hogy másként kell viselkedniük, amikor civilként élnek, és másként, ha katonaként szolgálnak.

A negyedik, Vu-csi *A hadviselés szabályai* című könyve valószínűleg Kr.e. 440-ben keletkezett és két kötet egyikeként jelent meg. Hat részből áll, minden egyes rész a katonai stratégia és taktika különböző aspektusait elemzi: az állami tervezést, az ellenség értékelését, a hadsereg irányítását és ellenőrzését, a tábornok útját, a változásokra adott választ és a tisztek ösztönzését. Vu-csi feltehetően három évig konfucianus tanuló volt. Nagy hangsúlyt fektetett a kiképzésre és a lovasság bevetésére. Könyvében meghatározza, hogy a parancsnoknak mindig változtatnia kell a stratégiáján és a taktikáján a terepviszonyoknak, az időjárásnak, az ellenség fegyverzetének és kiképzettségének, valamint az ellenséges haderő társadalmi összetételének, parancsnokai hátterének és a parancsnokok személyiségének megfelelően. A mindezekről szerzett felderítési információknak titkosnak kell maradniuk.

Az ötödik, a *Vej Liao-ce* című könyv azt tanácsolja az uralkodónak, hogy társadalmi és katonai stratégiát egyaránt dolgozzon ki. 24 fejezetben tárgyalja a hadviselés civil és katonai szempontjait. Nagy hangsúlyt fektet a mezőgazdasági munkára és az emberekre – ezeket tartja az állam két legfontosabb pillérének. A kormányzati értékek közül az emberségességet és az erényt hangsúlyozza.

A hatodik, Huang Si-kung *Három Stratégia* című könyve, amint a címe is jelzi, három részből áll. Az első kettőben szerzőnk leszögezi: a parancsnoknak gondoskodnia kell, hogy alárendeltjei fenntartás nélkül teljesítsék parancsait. A parancsnok legyen hősies, szavaiban egyértelmű, tevékenységében határozott, és mindig gondoskodjon beosztottairól. Nyomban reagáljon az aktuális műveleti viszonyok változására, és ne ragaszkodjon makacsul múltbéli tapasztalataihoz. A harchoz a legfrissebb felderítési információt használja fel, változtasson, amikor és ahol szükséges. A harmadik rész azt tanácsolja a parancsnoknak, hogy igyekezzen megérteni a körülötte lévő emberek és parancsnokok álláspontját; közülük mindig a legalkalmasabbat helyezze a neki leginkább megfelelő beosztásba. A könyv érvelése hasonló a többi kínai klasszikuséhoz, amikor kiemeli:

a parancsnok kerülje el a hosszúra nyúló hadjáratot; a művelet során gyorsaság és hatékonyság vezérelje.

Végül a hetedik klasszikus, *Tang Taj-cung és Li Vej-kung diskurzusa* című könyv feltehetően a Li Jing (Kr. u. 571–649) és Taj-cung császár (Kr. u. 599–649) közötti beszélgetéseken alapul. Korát tekintve sokkal modernebb, mint a többi klasszikus, olyan korban íródott, amikor a fegyvereket már vasból és acélból készítették, a harci szekerek többnyire már eltűntek, illetve szerepük lényegesen csökkent. A mű a korábbi harcok során alkalmazott stratégiát és taktikát elemzi, külön taglalja a különleges harci eljárásokat, kiemelve a gyorsaságot, az átkaroló és a frontális támadó műveleteket.

A hét klasszikust követő fontos kínai mű *A háború művészete* címmel jelent meg Sun Bin tollából, aki valószínűleg Szun-ce leszármazottja volt. Munkája feltehetően 89 fejezetből és a hozzácsatolt képekből állt, de a könyv teljes verziója már nincs meg. A megmaradt fejezetek a taktikai kérdések fontosságáról, a siker érdekében történő alkalmazásáról, a harc művészetének elengedhetetlen tanulmányozásáról és a kémek ésszerű foglalkoztatásáról szólnak.

Ősi mediterrán katonai felderítés

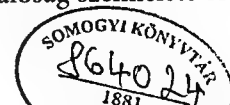
A felderítés különböző módszereit az egyiptomiak, a görögök és a rómaiak egyaránt alkalmazták, pozícióik megőrzése, területeik feletti uralmuk megtartása és más területek elfoglalása, valamint ellenfelek tevékenységének megfigyelése céljából, ennek során a kémeknek jelentős szerepet szántak. Az egyiptomi hieroglifákból kiolvasható az udvari kémek alkalmazása: a fáraó kémek segítségével fogta el a külföldi ügynököket. Az egyiptomiak – hódító, területszerző szándékaik mellett szállítási útvonalak felügyelete és rabszolgák szerzése céljából – kémeket küldtek külföldre, hogy információt szerezzenek a kormányokról, a kereskedelemről és a társadalmi csoportokról. A görögök szintén kémeket telepítettek, és gyakran alkalmaztak félrevezetést (mint szokásos műveleteket), mindenek nyoma van irodalmukban is. Így a kémek tevékenysége a történetmesélés részévé vált (pl. a trójai faló legendája). A városállamok korában a görögök gyakran folyamodtak a cselszövés és a kémkedés eszközéhez, hogy tájékozódjanak az ellenség védelméről, védelmi képességeiről. Később a rómaiak sokat tanultak a görög hadtörténelemből. Ők is kémkedtek szomszédaik ellen, ami segített nekik fokozatosan létrehozni az ókor legnagyobb államát. Felállították a titkosszolgálatot is, a *frumentariit*, amelynek egyenruhás tagjai a légióban szolgáltak, és fő feladatuk a légió utánpótlásának a biztosítása volt. Sokat utaztak és ügynököket foglalkoztattak a helyi közösségek felderítésére és annak megállapítására, hogy hol lehet az ellátmányt elvenni, vagy esetleg megvenni. Ennek során mérlegelhették a lakosság ellenállásának mértékét és az ellenséges haderő harceljárásait. A frumentarii fokozatosan a római katonaság titkosszolgálatává lett, és jelentős szerepet

vállalt a propaganda terjesztésében, a hírek cenzúrázásában. Feltérképezte a tervezett felvonulási útvonalakat, felmérte az ellenséges hadsereg erejét és harcképességét. A Kr. u. 3. században Diocletianus római császár feloszlatta a *frumentariit*, amivel nagy népszerűséget szerzett, hiszen a szervezet kezdett félelmetessé válni, ugyanis már nemcsak az ellenség körében kémkedett, hanem a barátok ellen is. Kémszervezetre azonban szükség volt, ezért létrehozták az *Agentes in Rebus* nevű, az elődjénél szervezettebb és hatékonyabb csoportot. Az új szolgálat tagjai eredetileg futárokként szolgáltak, majd fokozatosan újabb feladatokat kaptak, szervezetüket militarizálták és tagjait öt rendfokozati kategóriába sorolták. A 6. század görög származású, bizánci történésze, Procopius (Kaiszareai Prokopiusz) a *Titkos történet* című könyvében leírta, hogy a római császárok az *agenseket* mint felderítőket alkalmazták; az ellenségről, a terepviszonyokról, az ellenség társadalmi és kulturális helyzetéről, a helyi kormányzóról és alattvalóiról szóló információk megszerzése céljából. A felderítőket később úgy emlegették, mint „pásztorkutyákat, amelyek a farkasfalkához csatlakoztak”. Ezt a hasonlatot a 4. században élt görög filozófus, Libanius (Libaniosz) is használta. Ahogyan a szolgálat egyre több tapasztalatot szerzett, és felderítési feladatai is bővültek, tagjaira fokozott felelősséget róttak, például vámellenőrzést végeztek, és ellátták a kormányzati építkezések felügyeletét is.

A katonai felderítést általában a parancsnokok kezdeményezik, hírigényeik és utasításaik kiadásával. Céljuk az, hogy olyan információkhoz és elemzésekhez jussanak, amelyek segítségével hatékonyan hajthatják végre tervezett műveleteiket. A parancsnokok kezdeményezésének – amely a hírszerzési ciklus kezdete – elő kell segítenie a további hírigények tisztázását is. Másokhoz és elődeikhez hasonlóan a rómaiak is sokat tanultak a görögöktől és az egyiptomiaktól. A cél azonos volt: olyan adatokat szerezni barátokról és ellenségekről egyaránt, amelyek hírszerzési információkká állhatnak össze, lehetővé téve az adott helyzet megértését, a céltudatos tevékenység végzését és alkalmanként a jövő „megjósolását”. Vagyis a folyamat lényege: a jelen jobb megértése, a jövőbeni feladatok minél tökéletesebb megtervezése, a barátok és ellenségek jelenlegi szándékainak és tervezett akcióinak megismerése, illetve előrejelzése.

Machiavelli: A fejedelem

A korai 16. században az olasz író, történész, filozófus és politikus Niccolò Machiavelli megírta *A fejedelem* című tanulmányát, amelyben arra inti a mindenkori új vezetőt, hogy milyen módon őrizheti meg hatalmát. Azt is remélte, hogy értekezése révén „visszacsempészheti” magát az arisztokrácia kegyeibe. A gondolkodó szerint a fejedelem a hatalom megszerzésére, majd megtartására bármilyen eszközhöz folyamodhat, akár átlépheti az erkölcs szabályait is. A könyv általános témája a valóság szemlélete és elfogadása a cél-

szerűség jegyében, és nem az idealista filozófia szemszögéből. Machiavellinek ez a műve azonban már megjelenése előtt vitákat váltott ki, és csak öt évvel a halála után, 1532-ben jelenhetett meg, azt követően is a katolikus egyház tiltott könyveinek listáján szerepelt. A bírálatok jogosan hívták fel a figyelmet Machiavelli kíméletlen realizmusára, valamint arra, hogy az eredmények elérését nem a szerencsére, hanem a szigorúan megfontolt és a gyakorlatot követő józan észre bízta. Könyve nem foglalkozik etikai, becsületbeli kérdésekkel, csupán azzal, hogy mi a legjobb az egyeduralkodóra törekvő elitnek, vagyis az akkori Medíci családnak. A hatékonyabb védelem érdekében javasolja a hercegnek városai megerősítését, inti attól, hogy zsoldosokat fogadjon fel, akik nem olyan elszántak és elkötelezettek, mint a városok lakói. Ha ennek ellenére mégis zsoldosokat fogadna fel, és azok győzelmet aratnának, akkor egyre több zsoldot követelnének, amit nehéz lenne teljesíteni. Gondolatai és tanácsai nagy hatással voltak számos uralkodóra, miután a mozgatható betűk feltalálása felgyorsította a könyvkiadást, és a könyv nagyobb példányszámokban eljutott több országba. Így kamatoztathatta a belőle szerzett ismereteket a spanyol I. Károly és az angol VIII. Henrik is.

Machiavelli ezt követően megírta *A háború művészete* című könyvét, amely sok vonatkozásban visszhangozta előző művének gondolatait. A szókratészi párbeszéd formájában igazolja a hadsereg létjogosultságát mint védőernyőt a herceg birtokai felett, amely nélkül az alatta lévő javak és emberek nem lennének biztonságban.

Carl von Clausewitz tisztként és elemzőként részt vett a napóleoni háborúban. Tapasztalatai alapján úgy jellemezte a hírszerzési értékelést, mint annak a tudásnak az összességét, amelyet az ellenségről és az országaról megszerezünk. Szerinte a parancsnoknak ki kell rostálnia, szelektálnia az információkat, meghozza a háború közepette, ami tapasztalt, elemzőképes és történelmileg felvilágosult személyt kíván. „A tisztnek meg kell tudnia különböztetni a lényegest a lényegtelenről, amit csak az emberek és a dolgok tökéletes ismeretében, valamint jó ítélőképeség birtokában tud megtenni.” A felderítési információkat, a parancsnok értékelését és jó ítélőképeségét döntő fontosságú követelményeknek tekinti, mert csak ezek együttesen képesek „elosztatni a háború kódját”. A stratégiát úgy definiálta, mint az ütközetek és csatározások megtervezésének módját, ami döntő befolyást gyakorol az ellenséggel folytatott harcra. Mint tapasztalt katona és tiszt megállapította, hogy a háború a politika folytatásának egyik módja. A felvilágosodás korában elterjedt hiedelemmel szemben ő nem hitte el, hogy a háború maga a káosz, mindenfajta szervezettség nélkül. Szerinte a háború szisztematikus, ellenőrzött rendben is folyhat, és ennek így is kell lennie. Számára a hírszerzési információ eleve katonai jellegű, rendkívül fontos és nélkülözhetetlen tudást biztosít, habár néha pontatlan vagy téves is lehet, tekintettel arra, hogy sokszor kiszínezett, vagy homályos „a háború köde miatt”. Hitelessége nagymértékben függ attól is, hogy kik szerezték meg és kik értékelték. Alapvető követelmény, hogy a parancsnok számoljon az adatszerzők, az elemzők elfoglaltságával és

jellemével, mielőtt eldöntené, hogy melyik értékelést használja fel, és milyen kérdéseket kell még tisztáznia a hírszerzési jelentés felhasználása előtt.

„Hírszerzési értékelésnek tekintjük mindazokat az ismereteket, amelyeket az ellenségről és országaról megszerezünk. Ezek képezik elgondolásaink és tevékenységünk alapját... de figyelembe kell vennünk, hogy a háború közepette szerzett információk sokszor el-
lentmondásosak, sőt nagy részük hamis, döntő részük pedig eléggé kétséges.”

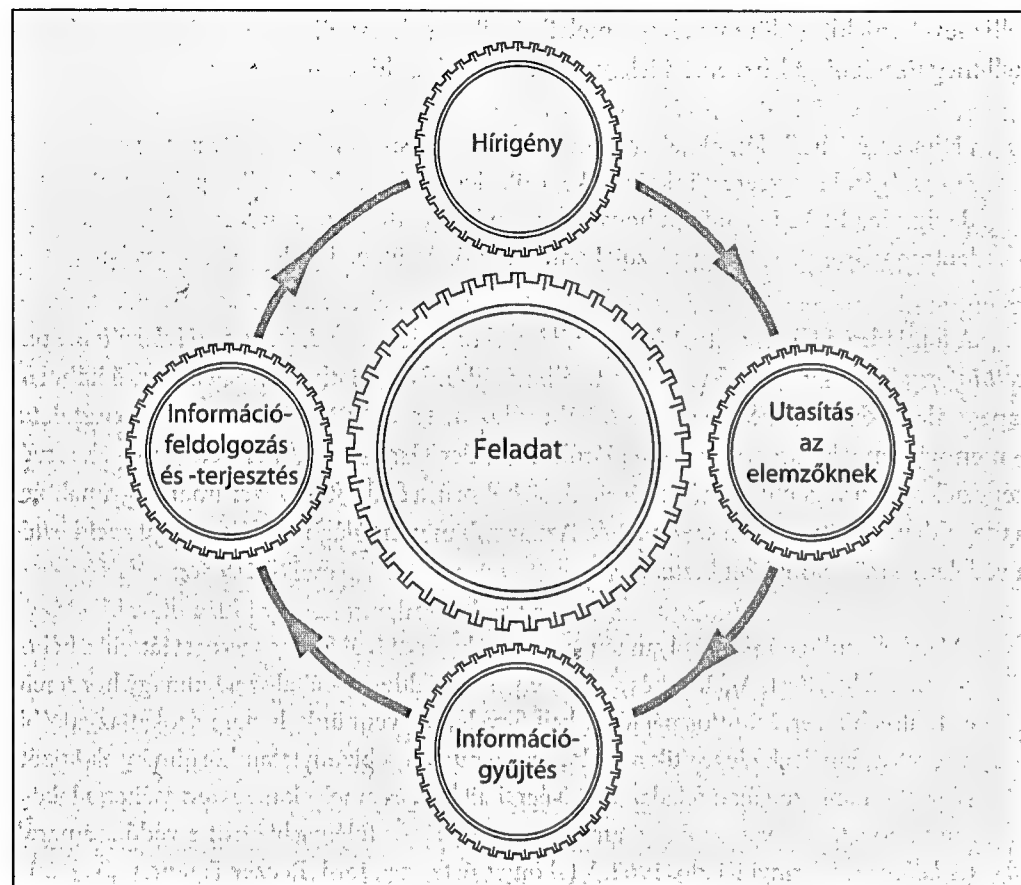
A fenti idézet Clausewitz *A háborúról* írott könyvében, a VI. fejezet – *Háborúban szerzett információk* – bevezető részében található. Ebből is jól látható, hogy a szerző háborús tapasztalatai – beleértve a napóleoni háborúban, 1805–1812-ben szerzett tapasztalatai – mennyire meghatározták a stratégiáról és a felderítésről vallott nézeteit, amelyek részét képezték ritkán végigvitt elmélkedéseinek. A háború, a felderítés az ő számára ugyanabban a megoldandó rejtvényben szerepeltek. Azt azonban már világosan látta, hogy a felderítés a védelem során előnyöket biztosít:

„Meg kell említenünk egy olyan tényezőt, amely rendkívül fontos szerepet játszik a háborúban: a felderítést. A felderítés során nemcsak a felderítők által szerzett nagy horderejű és fontos hírszerzési információkat kell figyelembe vennünk, hanem azokat az apróbb híreket is, amelyek elősegítik a hadsereg számtalan – bizonytalan körülmények között végzett – napi szolgálatteljesítésének végrehajtását, és amelyek megszerzéséhez a lakosság támogatására van szükség, ami viszont általános fölényt biztosít a védő számára.”
(*A háborúról*, Zrínyi Kiadó, 1962, VI. könyv, 6. fejezet, ford. Réczey Ferenc.)

A hírszerzési ciklus

A hírszerzési folyamatot általában két részre osztják: a parancsnok információt kér egy konkrét témáról (illetve meghatározza hírigényét), majd a hírszerző gondoskodik az információ megszerzéséről. A hírszerzési információ célja, hogy tökéletes képet fessen az adott témáról. Tehát a hírszerzési folyamatot (vagy, ahogy ismerik: a hírszerzési ciklust) a parancsnok, illetve a döntéshozó indítja el, amikor meghatározza hírigényét, majd a hírszerző adatgyűjtést folytat és elemzést-értékelést végez, utána az eredményt jelenti a parancsnoknak vagy a döntéshozónak. Jelentése bizonyára egyedülálló és titkos információkat tartalmaz, valamint előnyöket biztosít a parancsnoknak az ellenféllel szemben.

A 3:1 ábrán látható hírszerzési folyamat az 1920-as években alkotott modellen alapul, amely feldolgozáscentrikus folyamat, ahol mechanikus lépések követik egymást, hasonlóan a futószalagon történő gyártási folyamathoz.

3.1 ÁBRA: A hírszerzési ciklus

1926-ra az amerikai katonai hírszerzés már a ciklusnak megfelelően gyűjtötte, értékelte és terjesztette az információt. A parancsnok meghatározta a feladatot, és néha az adatgyűjtés módját is, majd a hírszerzők végrehajtották az adatgyűjtést, azok feldolgozását, majd felterjesztették értékelésüket. Mint minden mozzanatot átfogó modellt, minden parancsnoki szint elfogadta ezt a hírszerzési ciklust, amelyen belül az egymást követő lépések összefüggtek egymással, de néha megszakadtak. Természetesen a legtöbb elméleti modellnél a gyakorlat néha ütközik az elmélettel, és ez igaz a hírszerzési modellre is, amelyet azért alkalmaztak, hogy kielégítse a folyamatban részt vevők igényeit és a tervezett akció követelményeit. Mechanikus jellege miatt a modell nem jelez semmilyen problémát az elemzők és a döntéshozók között, akik parancsnok-beosztott, illetve gazda-szolga viszonyban vannak, jóllehet ezen a viszonyon belül léteznek viták és személyes ellentétek is. Ahogyan az egyik amerikai hírszerző szolgálat volt igazgatója az elemzőknek mondta, amikor erről a problémás viszonyról volt szó: „Mi, vezetők már itt voltunk, mielőtt önök

idejöttek, és itt is leszünk akkor is, amikor önök már rég elmentek.”³¹ Ezt a viszonyt, illetve annak hiányát, valamint a folyamatban részt vevők elfogultságát és szubjektív véleményük érvényesülését a hetedik fejezetben vitatjuk meg.

Újabban a hírszerzési ciklus és jelentés definíciója rendkívül kiszélesedett, és gyakran hírszerzési értékelésről beszélünk akkor is, amikor a kormányznak vagy a gazdasági vezetőnek átfogó, stratégiai jelentést terjesztünk fel a belpolitikai, illetve a gazdasági helyzetről. Ma a hírszerzés elméletét és fogalmát nemcsak katonai, kormányzati, vagy hírszerző ügynökségi vonatkozásban, hanem sok más területen is használjuk. Napjainkban a gazdasági perspektíva felvázolása magában foglalja a nemzetközi piacok, a geopolitikai és a makrogazdasági helyzet elemzését is, és ebben az esetben a hírszerzés – konkrétan a gazdasági hírszerzés – terminológiáját és módszereit használjuk.

Ma a rendőrség, a rendvédelmi, a nem kormányzati, sőt a kisebb gazdasági és jótékonyossági szervezetek is alkalmazzák a hírszerzés stratégiai és taktikai módszereit feladataik tervezése és végrehajtása során. Ahhoz azonban, hogy egyértelművé váljon, hogy mit akarunk a hírszerzés segítségével elérni, először meg kell ismerkednünk a hírszerzési ciklus alkalmazásának eredeti szándékával és céljaival.

A hírszerzési ciklus egy formális gazda-szolga viszonyú modell, lényegében egy feldolgozás-centrikus, mechanikus folyamat, amely a futószalagon történő gyártási folyamat-hoz hasonlít. Mint minden átfogó folyamat – a fenti ellenvetések ellenére –, a hírszerzési folyamat is elméletileg jól alkalmazhatónak tűnik. Ezt a modellt a második világháború végén és a hidegháború éveiben fejlesztették elméleti folyamatá. Ma a ciklus lineáris jellege megszakad, megfordul, és egyes elemei annyira egymásba fonódnak, hogy megkérdőjelezzük a modell mai alkalmazhatóságát. Ez egyrészt a jelenlegi és potenciális konfliktusokból, az új kihívásokból, másrészt a politikai vezetők megváltozott hírigényéből adódik (ugyanis ma azonnali, pontos információkat igényelnek, amit az információs forradalom idézett elő). Ezek miatt a hírszerzési ciklus most felújításra és további „munícióra” vár.

Kormányzati és gazdasági hírszerzés

A katonai hírszerzés vizsgálata után láthatjuk, milyen sok vitát és érvelést váltott ki az a kérdés, hogy a harci környezeten kívül mit nevezhetünk hírszerzésnek. A békésebb időkben az információs és hírszerzési követelmények egyéb, nem katonai, nemzeti és tágabb, nemzetközi stratégiai területekre összpontosulnak. Ezt a fajta hírszerzést a gazdasági szervezetek arra hasznosítják, hogy értékeljék az üzleti környezetet és előre lássák

³¹ William Nolte, *On-going Reform in Intelligence Practices* (2008), *Harvard Journal of Legislation*, p. 211.

a piaci viszonyok változásait, és ennek megfelelően módosítsanak saját szervezetükön és üzletpolitikájukon.

Kormányzati környezetben gyakran különböző hírszerzési módszereket alkalmaznak az új politikai, katonapolitikai és gazdasági helyzet felülvizsgálatára. Ezekkel a módszerekkel a kormányok felmérhetik és értékelhetik más országok tényleges katonai képességeit és szándékait, gazdasági helyzetét, legyen szó akár baráti, semleges vagy ellenséges országról. A hírszerző ügynökségek, kormányok és politikai vezetők azért folyamodtak a hírszerzés eszközeihez, hogy megfelelő rálátást biztosítsanak az egész nemzetközi környezetre, és megtervezhessék jövőbeni kezdeményezéseiket. Régebben a kormányzati hírszerzés nyílt, diplomáciai és fedett, ügynöki forrásokra támaszkodott; csak később élt a technológiai, kulturális és társadalmi források lehetőségeivel. Az így szerzett információ magában foglalhatja a környezeti, geopolitikai helyzet és az ipari képességek feltárását. Az összegyűjtött adatok egy része titkos is lehet, amelyek értelmezése és értékelése segítheti a politikai vezetőket döntéseik meghozatalában. Ezt az egész folyamatot a gazdasági életben is gyakran hírszerzésnek nevezik. Újabban a gazdasági és kereskedelmi világ a stratégiai tervezés során kezdi hivatalossá tenni a hírszerzési módszerek alkalmazását, így „nyilvánossá” tette az üzleti hírszerzés fogalmát is. A hírszerzés e speciális fajtája azoknak az információknak a megszerzésére irányul, amelyek előnyöket biztosítanak az üzleti versenyben, a helyi piaci rivalizálásban, vagy az árképzési politika kialakításában. Egy vezető IBM-kutató, Hans Peter Luhn 1958-ban írt egy cikket, amelyben az üzleti hírszerzést a következőképpen határozta meg: „Az üzleti hírszerzés az a képesség, amelynek segítségével megérthetjük a jelenlegi tények összefüggéseit, olyan módon, hogy tevékenységünket a kívánt cél felé terelje.”³² Ezenkívül Luhn megalkotta az információ szelektív terjesztése, az SDI-konceptiót. Ennek jegyében különböző, személyre szabott, speciális munkára fókuszált információkat küldött a hadsereg tudósai és mérnökei népes csoportjának. Vagyis mindegyikük a saját munkájára vonatkozó információt kapott, amit Luhn – az akkor még igen költséges – postán küldött el. Az SDI-konceptió figyelembevétele továbbra is fontos maradt, amire később visszatérünk.

Az üzleti hírszerzés az 1960-as években vált köztudottá, majd az 1980-as években már számítógépes modellként jelent meg, ami elősegítette a gazdasági vezetők döntéseit és tervezőmunkáját. Nemrég a Gartner Grouptól, Howard Dresner úgy írta le az üzleti hírszerzést, mint ernyőt, amely alatt a tények elemzése-értékelése révén tökéletesíthetjük üzleti döntéseinket. Jelenleg a *Business Information Channel* a következőképpen vázolta fel az üzleti hírszerzés célját: „Az üzleti hírszerzés alatt azt a folyamatot értjük, amely előmozdítja jobb döntések meghozatalát egy olyan környezetben, ahol a rendelkezésre

³² A *Business Intelligence System* (1958), *IBM Journal* Vol. 2, No. 4, pp. 314–319.

álló módszerek biztosítják időszerű adatok és információk megszerzését, mégpedig megbízható, következetes és jól érthető módon, ráadásul hasznos és szemléltető formában.”³³ A könyv tizedik fejezete az üzleti hírszerzésre koncentrált, és sokkal részletesebben mutatja be a hírszerzési fajta elemeit és módszereit.

Mint láthatjuk a gazdasági hírszerzés fogalmának különböző értelmezéséből, továbbra sem létezik egységes definíciója, ami még vitákra ad okot. Ezt fejezi ki Julian Richards is *A hírszerzés művészete és tudománya* című könyvében. Szerinte a hírszerzés mint tudomány nem csak a rendelkezésre álló nyílt és titkos információk, adatok és felvételek gyűjtésével és értékelésével foglalkozik. Ez nem is csak művészet, amely csak egy speciális szemszögből vizsgálja az aktuális helyzetet, mivel tényszerű és pszichológiai elemeket egyaránt tartalmaz. Az ezzel kapcsolatos érvelések hasonlóak a filozófia fogalmát érintő vitákhoz, mivel Bertrand Russel szerint a filozófia nem tudomány, de nem is vallás, hanem valami más a kettő között. A tudományhoz hasonlóan a filozófia is az ésszerűsége alapján, de mint a vallás, megkísérel válaszokat találni a fontosabb, átfogóbb kérdésekre, valamint próbára teszi a metaelméleteket. Így tehát a hírszerzési információt nem csupán adatnak vagy információnak, és nem is csak értékelésnek vagy véleménynek tekinthetjük, jöllehet mind a két elemet tartalmazza.

1964-ben Sherman Kent, az amerikai hírszerzési gyakorlat kiemelkedő atyja és művelője, megvizsgálta a hírszerzési cikluson belüli nyelvhasználat problematikáját. A *Becsült valószínűség* című munkájában elemezte, hogy a valószínűség mértékét tekintve mi egy adott kifejezés – mint például a „valószínűleg” vagy a „csaknem bizonyos” – valódi jelentése; talán az, hogy valami megtörténhet, vagy nem. Különbséget tesz a teoretikusok és az elemzők között, mégpedig úgy, hogy a két kategória közötti különbséget a matematikusok és a költők közötti különbséghez hasonlítja. A hírszerzési információ eltérő definíciói és az a kérdés, hogy miben más, mint a hír (mint az egyszerű információ, vagy vélemény), számtalan vitához vezetett. Azonban a hírszerzési információ célját illetően általános egyetértés mutatkozik, mivel a legtöbb szakértő – talán tudatosan, vagy automatikusan – a Szun-ce könyvében leírtakat ismételi. A hírszerzési információ elsődleges céljának azt tartják, hogy előzetes értékelés révén akadályozza meg a váratlan helyzeteket, meglepetéseket, úgy, ahogyan Artur S. Hulnick írta: „A hírszerzés világában semmi sem lehet fontosabb, mint a meglepetések megelőzése.”³⁴

Az elmúlt 65 év alatt, amióta az amerikai formális hírszerzési ciklus „életre kelt”, az Egyesült Államokat és az összes fejlett és fejlődő országot fenyegető veszélyek jelentősen

³³ Megtalálható: <<http://www.information-management.com>>.

³⁴ *Indications and Warnings for Homeland Security: Seeking a New Paradigm* (2005), 18(4) *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, pp. 593–608.

változtak. Ami valaha hatékony hírszerzési módszer volt a hidegháborúban, az mára többnyire elavulttá vált, újabb módszerekre van szükség, hogy kielégíthessük a döntéshozók változó hírigényeit, és biztosíthassuk a hírszerzési folyamat hatékonyságát.

Ma már mobiltelefonnal és szorosan egymásba kapcsolódó polgári és katonai repülőiparral rendelkezünk, miközben felkelések, nemzetközi bűnözői csoportok és terroristák fenyegetésével kell szembenéznünk. Ezenkívül a tradicionális konfliktusok és háborúk, valamint a hidegháborúból visszamaradt atom- és hidrogénbombák árnyékában élünk. Ugyanakkor az új fegyvereink közé tartoznak a pilóta nélküli repülőeszközök, amelyek távvezérlésű bombákat hordoznak, valamint a számítógépes offenzív technológiák. Napjainkban a lakosság és a politikai vezetők információkhoz, hírekhez, pletykákhoz és hirdetésekhez juthatnak csupán a képernyő érintésével, összeköttetést teremthetnek és beszélgetést folytathatnak, miközben gyorsan körbeutazzák az országot, vagy az egész Földet. Sokkal inkább, mint a múltban, a közvélemény bizalmatlan a hatalmi ágakkal szemben, és jobban aggódik nemcsak az ebben a fejezetben jelzett veszélyek, hanem az olyan globális problémák miatt is, mint a környezetszennyezés, a globális pénzügyi válság, az emberkereskedelem, a számítógépes bűnözés és a magánélet megsértése. A hagyományos stratégiai ellenségek részben megváltoztak, az információk és az új technológiák egyre inkább növekvő áradata óriási nyomás alatt tartja a kormányok elemző kapacitását. Ilyen nyomás nehezedi a hírszerző ügynökségekre, a katonaságra, a rendőrségre és a nagy kereskedelmi szervezetekre, mivel meg kell küzdeniük a rendelkezésre álló óriási adattömeggel. Mindezek a változások ismét módosítják a hírszerző szervezetek céljának és működésének jellegét, illetve hatókörét. E nagy változások egyike a globalizáció új verziójának megjelenése és a hírszerzési folyamatra gyakorolt hatása, amiről a következőkben számolunk be.

MÁSODIK RÉSZ

Posztmodern információ, tudás, igazság és a hírszerzés

A könyv második része ismerteti egyrészt azokat a jelenlegi változásokat, amelyek befolyásolják a hírszerzést és távlati jövőjét, másrészt azt a háttérrel, amelynek jelentőségéről a hírszerzők néha elfeledkeznek, vagyis a mozaikhírszerzés egyik fontos aspektusáról; arról a háttérrel, amelynek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy a jelenlegi hírszerzési információkat megfelelő perspektívába tudjuk helyezni.

A negyedik fejezet bemutatja a globalizációban történt változásokat, amelyek a hidegháború óta módosították a kapcsolatokat, és új kapcsolatrendszereket állítottak előtérbe. A nemzetközi politikai rendszer átforgatólódása – és az a mód, ahogyan megváltoztatta a globális gazdaságot, a makrogazdaságot, a geopolitikát, együtt az összekötött és hálózatba szervezett hírközléssel – átalakította perspektívánkat és tevékenységünket is. A globális gazdaság jogi, kulturális és kereskedelmi eljárások, politikai koncepciók és munkamódszerek egymásba kapcsolt szerkezetével rendelkezik, ami a kereskedelmet egyre inkább hullámmá, nehézkessé és korlátozottá teszi, attól függően, hogy a nemzeti kormány milyen nemzetközi kapcsolatokat ápol, illetve milyen a nagyvállalat nemzetközi státusa, valamint kik vezetik az adott szervezetet.

Az ötödik fejezet áttekinti az új információforrásokat és a „globalizáció sötétebb oldalát”, ahogyan Clinton elnök leírta a globális szinten jelentkező kihívásokat: a lázadásokat, a kibernetikus hadviselést és a terrorizmust. Ezenkívül megjelent a deep web és a dark web is. A dark web a hálózatra feltett elektronikus adattömeg 96-97 százalékát tartalmazza. A népszerű keresőprogramok, mint a Google és a Bing, valamint az összes hasonló program csupán a 3-4 százalékát teszi ki a web összes tartalmának. A deep web nagy mennyiségű rendszerezetlen információt tartalmaz, amelyeket a felhasználók többnyire nem hívnak le, de amelyek viszonylag könnyen hozzáférhetőek, ha a felhasználók másik keresőprogramot használnak. Az ötödik fejezet a dark webbel foglalkozik.

A hatodik fejezet ismerteti a kulturális elfogultság fogalmát, és a kormányok, kereskedelmi szervezetek perspektíváját, valamint az egyének kilátásait. A hetedik fejezet bemutatja az elhárítást, a fedett műveleteket, az összeesküvéseket és a propagandát. Megvizsgálja, hogy a kormányok, az ügynökségek és a kereskedelmi szervezetek hogyan igyekeznek manipulálni a közvéleményt számtalan területen, a nemzetbiztonságtól az etikai és morális kérdésekig, a lakosság kormányról és politikájáról alkotott véleményéig. Végül a nyolcadik fejezet bemutat néhány, a politikai vezetés számára alkalmas szerepkört.

4. Global 3.0, az új geopolitikai hírszerzési helyzet

Alfred Rolington és Sam Wilkin – az Oxfordi Közgazdasági Egyetem Gazdasági Kutatások Intézetének vezetője

Ez a fejezet ismerteti annak a hátterét, hogy a hidegháború után hogyan alakult ki az egyre terjeszkedő globális gazdaság, és hogyan kapcsolódott egyre inkább össze, miközben működését tekintve részben mégis szétdarabolt maradt. A globális gazdaságot több, változékony kereskedelmi központ jellemzi, amelyek különböző gazdasági, üzleti, és néhány új geopolitikai modellt alkalmaznak. Ez az új helyzet valamilyen szélesebb körű, hatékonyabb hírszerzési modell bevezetését teszi szükségessé, ha valóban meg akarjuk érteni és helyesen kezelni ezeket a változásokat.

Ez az új Global 3.0 jelentős hatást gyakorolt az egyének, kormányok és nagyvállalatok tevékenységére, és emiatt változtatniuk kell felfogásukon és szerepükön. Ezenkívül ezek a gazdasági változások hatással vannak a várható rivalizálásra, a fenyegetésekre és a hírszerzési perspektívára is.

Ez a „mozaik” fejezet az új hírszerzési folyamat jegyében készült (amely folyamatot a bevezetőben már említettük és a tizenkettedik fejezetben részletezzük).

A nemzeti és globális politika, a makrogazdaság vagy a helyi kereskedelmi vállalatok világában, a politikai és a nagyvállalati vezetők gyakran és azonnal követelik a tények feltárását, mielőtt döntést hoznának és hozzálátnának a feladatok végrehajtásához. Sokszor ez a sürgősség jellemzi a vezetők magatartását, miközben csak a lényeges információk és részletek érdeklik őket. Ahhoz azonban, hogy egyértelműen megértsék a jelenlegi helyzetet, világos jelentést igényelnek az egyes események, folyamatok és a jelentős politikai kérdések hátteréről, amelyet viszont különböző kulturális perspektívából nézve is el kell készíteni. A különböző kulturális megközelítéseket meg kell vitatni és módosítani kell a politikai döntéshozók bevonásával. Ezt azonban az idő szorítása és a vezetők elfoglaltsága meglehetősen nehézkessé teszi. Ennek ellenére a kulturális és történelmi háttér legfontosabb jellemzőit „be kell szorítani” a tájékoztatókba és az eligazításokba, illetve a jelentésekbe. Először az elemző egy viszonylag hosszabb írásos jelentésben kifejti a globalizáció hátterével kapcsolatos kérdéseket. Ezután jelenti a vezetőnek azokat a konkrét, mozaikszerű háttér-információkat, amelyek szükségesek az egyértelmű döntések meghozatalához. Az elemző szempontjából rendkívül fontos annak ismerete, hogy a vezető mennyit tud a témáról. Jelentése kifejezetten a vezetőnek szól, és nem célja a történelmi háttér teljes feltárása, csak európai hírszerzési szempontból kell értékelést adnia.

Az új globalizáció megváltoztatta a hírszerzés működését, mint ahogyan változtatott a különböző kultúrák kölcsönhatásán és eszmecseréjének módján is. Az új elektronikus, többszörösen integrálódott környezet drámaian előmozdította az egyének összekapcsolódását. A közösségi hálók igénybevétele a mobiltelefonok segítségével, az internet-lehetőségek, valamint az új információforrások megjelenése könnyűvé tette az emberek közötti eszmecserét, amit csak tovább egyszerűsített az útiköltségek olcsóbbá válása. A hidegháború vége óta egyre kevesebb akadály gátolja a külkereskedelmi áruforgalmat, mivel csökkentek vagy eltűntek az exportadók, az importkvóták és a vámok. A népek kultúrája fokozatos áramlásának, így a más kultúrák elfogadásának lehetünk szemtanúi. A kultúrák cseréje természetessé válik, amint a különböző társadalmak közvetlen kapcsolatba lépnek egymással, azonban kulturális hátterükbe vetett hitüket illetően még viszonylag elkülönülnek egymástól. Ez az, ami táplálja a nacionalizmust és hatással van a nemzeti elkülönülésre is, vagyis arra, hogy a nemzetek bizonyos mértékben elhatárolódnak egymástól, ezért vannak franciák, brazilok, kanadaiak, malájok és ausztrálok.

Az új globális világgazdaság

A hidegháború után a fejlett világ új globális gazdasági rendszere gyakran a nemzetközi politika homlokterébe került, különösen a fejlődő országokban. Bill Clinton volt elnök szerint a globalizáció nagymértékben előmozdította az amerikai export növekedését, ami a külpolitika és a hírszerzés számára is kiemelt feladatként szerepelt. Egy jobb gazdasági és külpolitika kialakítása érdekében vívott küzdelemben még a CIA-t is bevonták és úgy kezelték, mint az exporttevékenység támogatóját és elemzőjét. A globalizációról szóló dicshimnuszok azonban a 9/11 események után elhalkultak, még maga Clinton is (aki 2001-ben távozott az elnöki székből) már a „globalizáció sötét oldaláról” beszélt.

Az „első” hidegháború befejezése és a geopolitikai globalizáció elsőpró áradata megváltoztatta a stratégiai hírszerzés perspektíváját a fejlődő országok vonatkozásában is. A globalizáció az Észak-Európa, Észak-Amerika és Japán által ellenőrzött, visszafogott kapitalizmusból fejlődött ki, és számos egymásba fonódó ország, szervezet és nagyvállalat növekvő befolyása alatt áll. Ma már túl vagyunk a G8-akon és elérkeztünk a G20-ig. Sok szakértő szerint a világ a földrajzilag modellezett gazdaságról áttért egy olyan modellre, amelyet a „képlékenység”, a többközpontú, különböző gazdasági tevékenységgel foglalkozó, a kapitalizmus más-más modelljét alkalmazó kereskedelmi szervezetek jellemeznek. A részvénytársaságokat, a szuverén befektetési alapokat és a tőzsdéket úgy tekintik, mint amelyek fokozatosan átveszik a gazdaság ellenőrzését a kormánytól. Ezek a gazdasági növekedést ösztönző szervezetek a kapitalista gazdálkodás és összeköttetés új formáit alkalmazzák a termelés bővítése és az új piacok biztosítása céljából. Helyi szinten ez az

átalakulás sok emberben mély nyomokat hagy, pedig sokan nincsenek ennek tudatában. A foglalkoztatási, kiképzési, nevelési és megélhetési körülmények megváltoztak; a régi szép idők már nem térnek vissza. Azokat a termékeket, amelyeket az országban gyártottak – ami munkát és viszonylagos gazdasági biztonságot jelentett –, már a tengerentúlon állítják elő, és az állás sem tér vissza. Új munka-paradigmák születtek, amelyek miatt az alkalmazottak már nem úgy néznek munkaadójukra, mint elődeik. Az emberek egyre inkább csak ideiglenesnek tekintik munkahelyüket. Nagyszüleiktől eltérően, a munkában eltöltött életük során nem egy vagy két munkaadónál dolgoznak, és nem számíthatnak hosszú távú, a munkában eltöltött évek után járó nyugdíjra. Miközben a hálózatba szervezett környezetben az egyik munkahelyről a másikhoz vándorolnak, egyre több – munkájuk eredményességét és hatékonyságát taglaló – személyi anyag kíséri el őket. A munkahelyről alkotott elképzelés módosul, annak jelentése már nem egy adott épületre vagy helyszínre, hanem az egyénre összpontosul.

Változások a munkában és a hálózatokban

A munkahely fogalmának változásával a szervezetek vezetési módja és struktúrája is változik, a beosztottakat folyamatosan ellenőrzik, és a távirányítású vezetés szinte már általános gyakorlattá válik. Mindezek különbözően hatnak az egyénekre, ami többnyire pszichikai állapotuktól és képzettségüktől függ, de egyre gyakrabban elszigeteltség érzése lesz úrrá rajtuk. Ez a folyamat képezi az új paradigmatis társadalmi problémák egy részét, aminek az emberek a hét minden napján ki vannak téve. Erre sokkal lassabban került volna sor, és nem ilyen mértékben, az elektronikus hálózati technológiák nélkül. Ezt a folyamatot a kormány sok esetben nem ellenőrzi, de van olyan kormány is, amely ösztönzi a független globális hálózatok használatát, míg mások megkísérlik ellenőrizni, vagy korlátozni a hazai vagy a külföldi személyek; sőt más kormányok általi használatát. A web és az elektronikus kommunikációs összeköttetés nagy változásokat idézett elő. Nehéz lenne megmondani, hogy mindez hogyan jöhetett volna létre az elektronikai lehetőségek illegális vagy hivatalos kiaknázása nélkül. Ezek a változások elavulttá teszik a tradicionális gazdasági és geopolitikai hírszerzési modelleket. Valamennyi részvénytársaságra és egyéb szervezetekre, illetve a fejletlen nemzetekre is nagy nyomás nehezedik, mert alkalmazkodniuk kell a külső, globális gazdasági kihívásokhoz.

A globalizációt általában úgy definiálják, mint olyan folyamatot, amely a helyi vagy a regionális jelenségeket globális kommunikációs hálózatokká alakítja át. A szót úgy is használják, amely leírja azt a nemzetközi átalakulási sorozatot, amelyet a kereskedelem, a technológia és a politika idéz elő, miközben összeköti és hálózatba tömöríti az embereket, a kultúrákat és gazdaságokat. A globalizáció módosítja a világ gazdasági rendszer belső mozgatórugóit és sokféleséget honosít meg, véget vetve a Nyugat gazdasági do-

minanciájának. Az USA, Európa és Japán dominanciája átadja helyét egy többszörösen felosztott hatalomnak. A 21. század első évtizedében a fejlődő országok a világ GDP-jéből való részesedése 20 százalékról 40 százalékra nőtt. Ahogyan azonban ez a növekedés történt, nem áll összhangban a globalizáció hagyományos meghatározásával, és ez zavarossá tette a kapitalizmus jellegéről és globális hatásáról zajló vitát, valamint a kapitalizmus meghatározását és az ezzel kapcsolatos érveléseket.

Az öt mozgóerő

Öt lényeges mozgóerő hat a globalizációra. Az első a feltörekvő nemzetek óriási hatása és mérete, valamint növekedési igénye, ami módosította a világpiac dinamikáját. Az olyan országokban, mint Kína, a gazdaság már sokkal jobban magán viseli a kapitalizmus nyugati értelemben vett jegyeit, miután a kínaiak (legalábbis részben) maguk mögött hagyták a kommunizmus jellemző vonásait. A feltörekvő országok sorához csatlakozott India, Skandinávia egy része, Dél-Korea, Brazília, Oroszország, de a lista még tovább bővül. Jim O'Neil a BRIC országokat (Brazília, Oroszországot, Indiát és Kínát) a *Building Better Global Economic-BRIC*-ben a legfontosabb fejlődő nemzetgazdaságoknak határozta meg.³⁵ Az *Oxford Analytica* pedig Törökországot, Mexikót, Egyiptomot, Iránt, Indonéziát és Nigériát kulcsfontosságú hatalmaknak definiálta. Ezek az országok azok, amelyek növekvő lakosságuk, stratégiai és politikai helyzetük, illetve céljaik és növekvő gazdasági potenciáljuk alapján valószínűleg nagy hatással lesznek a geopolitikai és a gazdasági területen bekövetkezendő változásokra.

A második mozgatórugót a pénzpiacok és az intézményi befektetők óriási növekedése képezi. A pénzpiacok az évszázadok során fejlődtek ki, de az elmúlt 25 év alatt, illetve a hidegháború után váltak igazán fontossá. Ebben az időszakban jelentősen javították fizetőképességüket a pénzügyi származékok és a valuták piacán. Azonban az, hogy ki húzott hasznot a fizetőképességük javulásából, még vita tárgyát képezi, amiről rövidesen beszámolunk. Az intézményi befektetők is nagy összegeket ruháztak be a részvénytőzsdákra. E befektetők közé tartoznak a bankok, a biztosítócégek, a nyugdíjalapok, a fogadás-biztosító és segélyező pénzügyi alapok. Ki kell hangsúlyozni, hogy ebben az évtizedben befolyásuk nagymértékben erősödött.

A harmadik mozgóerő a nemzetközi monopóliumok növekvő hatása és bővülő hatásköre. Néhány monopólium hihetetlenül fontos szerepet játszik. Méretüknél és befolyásuknál fogva némelyikük éppen olyan fontos, vagy fontosabb, mint egy-két ország. A Shell,

³⁵ A BRIC országok sora mára már BRICS-re bővült Dél-Afrikával együtt. (A ford.)

a Google és a Microsoft talán fontosabb, mint például Bolívia, Bután vagy Luxemburg. Ezek a monopóliumok – működésüket és jellegüket tekintve – kulturális és intellektuális szempontból is „globálisabbak”, hiszen felső és középszintű vezetőiket gyakran különböző országokból és kultúrákból választják ki. Miközben új vezetők és igazgatók után kutatnak, feltárják az új piaci és technológiai lehetőségeket, valamint felkutatják azokat a helyeket, ahol hozzájuthatnak a szükséges termékekhez és szolgáltatásokhoz. Ez azt jelenti, hogy a kormányoknak újra és újra olyan adó- és jogi környezetet kell teremteniük, amelyek oda-csalogatják a monopóliumokat. Ez viszont azt is jelenti, hogy a nagyvállalatoknak fel kell mérniük, hogy a különböző kultúrákban és régiókban milyen a fogadtatásuk és a hírnevük, aminek segítségével viszont tudomásukra jutnak azok a potenciális érdekellentétek is, amelyek kialakulhatnak a világ egyik, illetve másik részén kifejtett tevékenységük között.

A negyedik mozgatóerő a kommunikációs technológiák és információk egymásba fonódásából származik, ami lendületet adott a gondolatok és ismeretek szabad áramlásának, a kereskedelmi kommunikációnak és a kereskedelmi kapcsolatok létesítésének. A gyors, közvetlen üzleti kapcsolat felvételére régebben kevés lehetőség volt, kivéve a kis, egybefüggő területeket, ahol az üzleti felek az árukról, azok áráról és a szolgáltatásokról „valós időben”, személyesen tárgyalhattak. Ez a telefon megjelenésével kezdett megváltozni, de a kommunikációs költségek tetemesek voltak, és még az 50-es években is korlátozták az összeköttetést. Ezzel szemben ma – hála az elektronikusan egybekapcsolt világnak – a kereskedelmi ügyletek megkötése a hét minden napján, lényegesen kisebb költségekkel és világméretben folytatódnak.

Az ötödik „motor” abból adódik, hogy a meglévő nemzeti határok bizonyos értelemben képlékennyé váltak. A kormányok többsége tudatosan „nyitja és nem zárja” határait, nem akadályozza a külkereskedelmet, ami pozitív irányba terelte a jobb- és baloldali politikusok nyitással kapcsolatos vitáit is. Ennek megfelelően, az országok különböző területein megváltozott a helyi politika is. Például az ország arra vonatkozó álláspontja, hogy külföldi cégek megszerezhetik-e a hagyományos helyi vállalatokat és az ország csatlakozhat-e nemzetközi kereskedelmi megállapodásokhoz, megváltoztatta az ország belpolitikáját is. E tekintetben a nyitás, a nemzetközi tárgyalások és kereskedelmi egyezmények elfogadása vált általánossá. Azonban sokan vannak olyanok, akik még hevesen vitatkoznak azon, hogy kinek áll jogában (például) a kikötőt vagy az autógyárat birtokolni, és milyen hatással van a gazdaságra, ha átengedik a külföldieknek a szolgáltatási üzletet, és a termelést.

A bűnözés terjedése

A társadalmak nyitásának egyik következménye, hogy a helyi vagy a regionális, illetve a nemzetközi bűnözés egyre inkább összekapcsolódik. A helyi bűnözőket – akik betörnek és lopnak – a rendőrség általában már ismeri, de a helyi jelző azt is jelentheti, hogy

bizonyos bűncselekmények szélesebb körűek, országos és nemzetközi bűnhálózatokhoz is kötődhetnek. A megyei és országhatárokon átívelő bűncselekmények elkövetőit a hatóságok kevésbé tudják nyomon követni, vagy vád alá helyezni, mivel kevés állam, illetve megye (tartomány) hajlandó a bűnözésről és az elkövetőkről szerzett információit megosztani, mivel ez rontaná a hírnevüket. Ezért a bűnözés harmadik szintje, a nemzetközi bűnözés egyre inkább terjed. Ennek során a bűnözői csoportok dollárok, eurók és fontok millióit teszik zsebre az elektronikai eszközök „megcsapolásából”, az embercsempészetből, a kábítószer-kereskedelemből, a prostitúcióból és egy sor más bűncselekményből, például a gyermekek kizsákmányolásából. A fejlett világban, az 50-es években a nemzetközi bűnözésből származó jövedelem az összes GDP 4-5 százalékát tette ki. Ez a mutató most közel 9-10 százalék. Nyugat-Európában ettől az olaszországi adatok térnek el lényegesen, ahol – mérsékelt becslések szerint is – a mutató 21 százalék körül van. Azonban a valóság világviszonylatban is sötétebb, mivel nincs biztos módszer ilyen adatok pontos meghatározására, mint ahogyan magát a bűnözést is nehéz egységesen definiálni. Vannak olyan országok vagy régiók, ahol bizonyos cselekményeket a közvélemény bűnnek tart, de a rendvédelmi szervek nem. A bűnözés definíciói – illetve az olyan cselekmények, amelyeket a hatóságok bűnökként tartanak nyilván – időnként változnak. Gyakran a hivatalosan nyilvántartott és a közvéleménynek „eladott” bűncselekmények száma, illetve azok csökkenése vagy növekedése, már nem tükrözi a valódi bűnözési helyzetet és a bűnözés jellegét. A tizenegyedik fejezet részletesen tárgyalja a kérdést. A fentiekhez hozzá kell tenni, hogy az utazás egyszerűbbé és olcsóbbá válása elősegíti a bűnözés terjedését. Ugyanezt teszik a kommunikációs rendszerekből és a web létéből származó lehetőségek is, amelyek azonban nemcsak a bűnözők, hanem a lázadók és a terroristák tevékenységét is elősegítik.

Mint ahogyan Marshall McLuhan mondja: az öt mozgatóerővel „hajtott”, egymásba kapcsolódó globális világ talán már egy többrétegű „globális faluvá” vált. A mozgatóerők azonban az egyéneket is egyre jobban átformálják. A nemzeti érzés a középosztályban egyre gyengül, mivel munkájuk külföldre szólítja őket, talán hosszabb időszakra is, vagy sokkal többet utazgatnak a világban, mint az előző generációk bármikor. A nemzetközi kereskedelem, az idegen kultúrák és nyelvek megismerése ma már egyre fontosabbá válik, amire a nevelés és az oktatás is fokozott figyelmet fordít.

A világ új stratégiai arculatának megértése kulcsfontosságú a politikai döntéshozók számára, ezért ennek elemzése fontos részét képezi a hírszerzési tevékenységnek is. A globalizáció olyan folyamat, amelynek során a feltörekvő gazdaságok nemzeti és regionális szinten hatást gyakorolnak egymásra és másokra, valamint olyan mértékben összekapcsolódnak, amire régebben nem volt példa. A feltörekvő gazdaságok célja gazdasági összefonódásuk és politikai elismertségük fokozása, amit több közös tevékenységük révén már el is értek. Néhány kapitalista, a „világfaluhoz” tartozó társadalom csak részlegesen működik a kapitalista társadalmi berendezkedésnek megfelelően. Erre Kína jó példa, ahol a kormány

ellenőrzése a piac, a bankok és a nagy intézmények, valamint a média felett (beleértve a webet is) jóval nagyobb mérvű, mint ahogyan azt a demokratikus normák alapján elvárnánk – a még központosított, de fejlődő, részben kapitalista gazdaság felett. A globalizáció megerősítette a kapitalizmus célját, de meg is változtatta annak jellegét. Hiba lenne azonban azt hinni, hogy a 21. század elején a globalizáció az USA, Európa és Japán hanyatlásáról szólna, valójában a globalizáció inkább számos új tényező megjelenését idézte elő. Hogy modellezhessük a kormányokon belüli változásokat és azok globális hatását, egy példát használunk fel az újonnan hálózatba szervezett gazdaságokról, majd megvizsgáljuk a legújabb nyugati és globális válságot, valamint az alapját képező ciklikus pénzügyi problémákat.

Pénzügyi válság

A 2008-as pénzügyi válság nagymértékben az amerikai banki és pénzügyi rendszerek változásainak, illetve annak volt tulajdonítható, hogy az amerikai adminisztráció helytelenül kezelte a bankok profitszerzési és hitelezési tevékenységét. Az adminisztráció tévedése az első világháború után megjelent eltérő elméletekből eredt, amelyek a nagy gazdasági válság hatására születtek és fennmaradtak az egész 20. század alatt. A kormányzat gazdasági ellenőrző képessége vitatottá vált és ezzel kapcsolatban fokozatosan két ellentétes elmélet került előtérbe: a keynesi, a kormányzat beavatkozásának szükségességét hirdető, széles körben ismert gazdasági elmélet, azzal az elmélettel szemben, amelyet a be nem avatkozást támogató osztrák iskola propagált, és a chicagói közgazdasági egyetem professzora, Milton Friedman dolgozott ki. Az első határozottan a kormányzati és jogi felügyelet mellett, a második pedig a szabadpiaci körülmények biztosítása mellett állt ki, azzal érvelve, hogy a szabadpiac önmagát szabályozza.

Egy demokratikus erő, illetve egy új kormány vagy egy párt szempontjából (amely a választásokon kormánypozíciót kíván szerezni) a pénzügyi politika fontos téma, és a szavazók támogatása óriási hatást gyakorol a kormány pénzügypolitikájára és a szavazókkal való viszonyára. Nyugaton az új kormányokat a választók sok esetben azért választják meg, mert az új kabinet biztosítja őket az előző kormány által okozott gazdasági krízis megoldásáról.

A nagy gazdasági válság után az amerikai kormányzat két törvényt fogadtatott el a pénzügyi ellenőrzésről, amelyeket egy kettős törvény fogott egybe: a *Glass–Steagall Act*. Az első 1932-ben, a második pedig – amely a pénzügyi közösséget hatékonyabban érintette – 1933-ban lépett életbe. A törvényegyüttes 40 évig megővta Amerikát egy újabb nagy válságtól. A kettős törvényt több lépcsőben hatálytalanították. A folyamat 1980-ban kezdődött a *Depository Institution Deregulation and Monetary Control Act* kihirdetésével. Ez megszüntette a Federal Bank részvények feletti ellenőrzését, majd az 1999-es *Gramm–Leach–Bliley Act* véget vetett a beruházási és a kereskedelmi bankok elkülönülésének. Így

a törvény megszüntette azt az érdeellentétet, amely abból adódott, hogy a beruházási bankárok végső soron meghatározhatták és felügyelheték a kereskedelmi bankok politikáját is. A Gramm–Leach–Bliley Act közvetlenül is felelős a 2008-as pénzügyi válság ki-robbanásáért. A pénzügyi szektor gyakorlati és elméleti szakemberei már a válság előtt az adminisztráció, a pénzügyi felügyelő bizottságok és testületek keresztútjába kerültek, ami azt feltételezi, hogy a világ kormányainak felső vezetői már legalább részben rendelkeztek olyan hírszerzési információkkal, amelyek jelezték a közelgő pénzügyi összeomlást. Sok kormányzati döntéshozó nem tudott a súlyos pénzügyi problémákról, és nem is értette az olyan kifejezések valódi jelentését, mint a csődbiztosítási csereügylet, a biztosítékkal védett tartozások (CDOs), vagy a másodlagos jelzálogpiac; a minősítő intézetek pedig – amelyeket a pénzügyi és a bankszektor busásan pénzelt – nagy haszon megszerzését tették lehetővé a tőzsdei ellenügyletben és a tőzsdei hazárdjátékokban részt vevő spekulánsoknak. A figyelmeztető hírszerzési jelentések ellenére a probléma alapja változatlan maradt még aztán is, hogy a válság elérte csúcspontját, mivel a pénzügyi piac törvényi szabályozása lényegében nem változott meg, a bankok száma viszont csökkent, aminek révén a megmaradt bankok kezében a válság előttinél még nagyobb hatalom összpontosult. A kormányra gyakorolt hatásuk erősödött, a saját érdekükben folytatott lobbizásra költött évi összegek – csak Washington DC-ben – milliárd dollárookra rúgnak. Ez és a hasonló problémák a jövőben a globális hírszerzés témái lesznek, mivel csak szaporodnak, ezáltal megoldásuk nagy szellemi erőfeszítést és állandó ellenőrzést igényel.

A probléma részletes illusztrálására bemutatjuk a 2000-es izlandi pénzügyi összeomlás körülményeit. Izlandon hagyományosan három – a kormány által felügyelt – bank működött, és a gazdaság 2000-ig igen jól teljesített. A kormány viszont privatizálta a bankokat, és lehetővé tette a külföldi bányászati és egyéb nagyvállalatoknak, hogy a hagyományos kormányzati felügyelet nélkül tevékenykedjenek. A minősítő intézetek a liberalizálás után, a válság kezdetén a bankoknak AAA minősítést adtak. Az izlandi lakosság (350–400 000 fő) nagy része (nyugati normák szerint) középosztálybeli, az izlandi GDP pedig 2000-ben 10–13 milliárd font volt, ami a válság után 7–10 milliárdra esett vissza. Jóllehet a privatizált bankok és a pénzügyi szektor szereplői a válság előtti szabályzók egyharmadának megtartása révén még munkát tudtak adni sok izlandinak, a válság a lakosságot keményen sújtotta.

Az izlandi válság nyomán feltárt problémákat minden hírszerzésnek okvetlenül figyelembe kellene vennie a kormánya tájékoztatása során. Ez a „figyelmeztetés” egyáltalán nem azt jelenti, hogy a hírszerzők és a tudósok nem jelezték előre a 2008-as válságot. Még az FBI is közreadott egy elemzést a jelzáloggal kapcsolatos csalásokról a *Financial Crime Reports to the Public 2004* részeként. Azonban hírszerzési szempontból a problémát nem könnyű megoldani, ugyanis felvetődik a kérdés, hogy a hírszerzők mit ajánlanak a döntéshozóknak az információk tömegéből, hogyan választják ki azokat, amelyek valóban és

konkrétan a jelenlegi vagy a várható veszélyekre utalnak, és melyek alapján tegyék meg értékelésüket? Erre a témára a tizenkettedik fejezetben még visszatérünk, de most rátérünk a globalizáció stratégiai kihatásaira. A célunk az, hogy javaslatot tegyünk a stratégiai hírszerzés újszerű megközelítésére és felépítésére. Ezzel kapcsolatban szükségessé vált a fenyegetések pontos meghatározása, folyamatos megvitatása és felülvizsgálata, éppen úgy, mint a nemzetek lehetőségeinek feltárása, amelyek alapján a politikai döntéshozók és vezetők megfontolhatják, és fontossági sorrendbe rendezhetik a végrehajtandó feladatokat. Természetesen ez a folyamat széles területet ölel fel, attól függően, hogy a kialakítandó stratégiát gazdasági, kormányzati, katonai vagy rendvédelmi szempontból vizsgáljuk.

Modern globalizáció

Kifejezetten európai hírszerzési szempontból értelmezve, az elmúlt 600 évben három alapvető geopolitikai forradalom zajlott le, amelyek teljesen megváltoztatták a nemzetközi makrogazdaságot: ezeket hívjuk Global 1.0, 2.0 és 3.0 változásoknak. Ez az elmélet Thomas L. Friedman *The World is Flat, Brief History of the 21st Century* (2005) című művében alapul. Ez a történelmi elemzés viszont a politikusok között vita tárgyát fogja képezni a jövőben is. Mi arra a változó elemre koncentrálnunk, amely a médiával és a politikával kapcsolatos újításokat érinti.

Nyugaton az első időszakot, a Global 1.0-át a mozgatható betűk feltalálása és használata fémjelzi, ami – az új információ és tudás birtokában – fokozatos változást idézett elő a 16. század kommunikációjában, és megváltoztatta az emberek szellemi szabadságról, kultúráról és tudásról alkotott véleményét, valamint vallási hiedelmeit.

Gutenberg megpróbálta új nyomtatási találmányát a katolikus egyház egyesítésére felhasználni, de sokan a találmányt úgy értékelték, mint olyan eszközt, amely megtörheti Róma vallási uralmát. A mozgatható betűkkel a Biblia (és a könyvek) nyomtatása sokkal gyorsabb és olcsóbb volt, és gazdaságosabbá tette a szövegek fordítását is. Ennek köszönhetően a Biblia köznyelven is megjelenhetett, lehetővé téve a bibliai írások eltérő értelmezését, ami segítette a protestáns mozgalmak kibontakozását. Ez az új technológia életet lehelt a kapitalista gondolkodás- és kifejezésmód kialakulásába is, lökést adva a nyugati gazdaságok fejlődésének. Természetesen életre keltette a humanizmus eszméjét, valamint az új szellemi és tudományos reneszánszt.

Amikor Gutenberg Mainzban dolgozott, Európában (főleg Portugáliában és Spanyolországban) új típusú hajókat fejlesztettek ki. A 3-4 árbocos gályák már nagyobbak voltak, és több terhet vihettek sokkal hosszabb távolságra. A portugálok és a spanyolok a gályákkal új területeket fedeztek és térképeztek fel, különösen az Atlanti-óceán távoli partjain.

Fő céljuk alternatív útvonal felfedezése volt India felé, mivel a felfedezők arany, ezüst

és fűszerek után kutattak. Az új hajók nagy mennyiségű árut vihettek és hozhattak nagy távolságokon belül is. A 16. században és a 17. század kezdetén a szállítási költségek csökkenése és az árubőség gazdaggá tette a Holland Kelet-indiai Társaságot. Viszonylag rövid időszakon belül a gazdasági fellendülés és a forradalmian fejlődő média megváltoztatta az uralkodó és a kereskedő osztály gondolkodását saját magáról és a társadalomról is, mivel már volt ideje a szellemi életre és arra is, hogy kitörjön a szűk, tradicionális vallásos élet korlátai közül. Az újítások és a velük járó szélesebb látókör az, amit most „modernitásnak” nevezünk. A tudomány, a technológia, a kereskedelem és a kapitalizmus újfajta értelmezése és alkalmazása mezőgazdasági és ipari forradalmat indított el. Mindez szociális és politikai biztonságot, nyugati kultúrát és gazdaságot teremtett, ami kifejtette hatását a nemzeti és a helyi piacokra, a városokra és a falvakra. Adam Smith és David Ricardo strukturális és elméleti modellt dolgozott ki a kapitalista közgazdaságra, elterelve a királyokra és uralkodókra összpontosított figyelmet a kereskedelmi és szakmai szféra felé.

A második fontos globális fejlődési folyamat, a Global 2.0, a kései 17. században bontakozott ki, abban a társadalomban, amely a legsikeresebben alkalmazta a kapitalizmus elméletét és gyakorlatát, az Egyesült Államokban. Az amerikai típusú közgazdaság a 19. század végéig gyermekkorát élte; az 1800-as évek végén viszont felvirágozott és terjeszkedett, globálissá kezdett válni. Azonban a kapitalizmus felé történő rohanás több problémával járt együtt. Problémás volt az a mód, ahogyan az USA rövid lejáratú szerződések révén tőkét utalt át Európának, főleg Németországnak az első világháború után, majd ahogyan kezelte az 1929-es tőzsdei összeomlást és az azt követő nagy gazdasági válságot. Ennek ellenére az USA volt az a fejlett állam, amely uralta a világot gazdaságilag és kulturálisan (részben a mozi révén), valamint politikailag is. Politikája – a személyes szabadság hirdetésének segítségével – a hidegháború után globálisan is mélyen fekvő gyökereket vert.

Most, a 21. században tanúi lehetünk a harmadik, Global 3.0 (2000-től tartó) fejlődésnek. Ezt a folyamatot részben az internet, a 9/11-es események és a feltörekvő nemzetek idézik elő, de a változáshoz a globális nagyvállalatok, részvénytársaságok és a fejlett országok is jelentős mértékben hozzájárulnak. Ez utóbbiak azok az országok, nagyvállalatok, intézmények és nemzetközi pénzügyi egyezmények, amelyek számos globális szervezetet vagy „terméket” hoztak létre (EU, IMF, World Bank, szuverén befektetési- és nyugdíjalapok, származtatott pénzügyi termékek), folyamatosan módosítják és egyre inkább világméretűvé teszik a globalizációt. Az USA még jelentős szerepet játszik a Global 3.0 folyamatban, de már nem uralja azt. A prosperitás már szélesebb körben érvényesül.

2004 és 2007 között 100 országban az átlagos gazdasági növekedés 5 százalék felett volt. 1978-ban a föld lakosságának 40-45, vagy nagyobb százaléka élt a szegénységi küszöb alatt. Ma ezt a mutatót a szakértők 25-30 százalékra becsülik, habár sokan ezt a becslést kétségbe vonják, az adatokat nyilvánosságra hozók politikai elfogultsága miatt. Figyelembe véve a lakosság folyamatos növekedését, az AIDS és más járványos betegségek terjedését,

ez az érték legalább 35 százalék felett lehet. De – talán először az elmúlt 1000 év során – számíthatunk a globalizáció jótékony kiterjedésére és a szegények számának csökkenésére. Mindezek a változások a helyi lakosság számára nemcsak előnyöket, hanem hátrányokat is jelentenek, amelyek hatása egyre szélesebb körűvé válik. Az egymáshoz kapcsolódó globális környezetben az egyes országok legtöbb, legnagyobb megoldandó problémája már nem marad országon belül. A betegségek, a bűnözés különböző formái (pénzmosás, prostitúció, emberkereskedelelem, terrorizmus stb.) már átlépik a határokat, és az ellenük való küzdelem elengedhetlenné teszi a nemzetközi együttműködést. Richard J. Aldrich szerint nagy paradoxon, hogy miközben a poszt-iparosodás veszélyezteti a magánszférát, ugyanakkor lehetővé is teszi az anonimitást. Ő nem hiszi, hogy a globalizáció „globális falut” hozott létre, hanem inkább egy mega-metropoliszt épített fel, amelynek lakóira csaknem a teljes névtelenség és a magánélet elsoványodása jellemző.³⁶ A globalizáció megváltoztatta a hírszerzési környezetet és átrendezte a veszélyforrásokat. A mai környezet a különböző veszélyek mozaikjából összerakott képhez, vagy a kirakós játékokhoz hasonló veszély-együttesekből áll, amelyek elhárítása más és más reagálást és stratégiai értékelést igényel.

A kapitalizmus válsága

Tágabb perspektívából nézve a kapitalista világgazdaságnak már nem csak egy központja van. Különböző időszakokban és más-más okok miatt bizonyos helyek és hálózatok fontosabbá válhatnak a többiekénél. Az egymásba fonódó gazdaságok éppen azért voltak képesek fejlődni, mert nem kötődnek egyetlen politikai központhoz sem. Ezek az összefüggő gazdaságok hosszabb távú stabilitást biztosíthatnak. Például segítenek életben tartani a városi, vidéki és periférikus területek egymásba kapcsolódását, növelve ezáltal a közös fejlődés lehetőségét. Az átfogó gazdasági struktúra folyamatosan kiterjed sok más – nem a fejlett világhoz tartozó – országra és régióra. Azonban mint Marx és más bírálók kifejtették, a kapitalista fejlődés romboló válságok kialakulásával jár együtt. Ezek gyakran az újítások és a rövid távú profitot eredményező terjeszkedés időszakában következnek be, és komoly veszteségeket okoznak. A legutóbbi példa volt erre a „dotkomlufi” csalások kirobbanása és a 2008-as hitelválság, ami a brit kormányzati vezetőket majdnem arra készítette, hogy lezárják a kereskedelmi banki rendszert, olyannyira, hogy felfüggesztették volna a pénzautomaták működését és a személyes számlákról történő kifizetéseket is. A viszonylag gyakori kapitalista válságot sokszor a piac kimerülése jellemzi, ami visszaeséshez és stagnáláshoz vezet, majd átadja a helyét a felhalmozásnak, illetve a fellendülésnek. Évtizedek óta ezek a ciklikus változások érződnek a gazdasági növekedésben és

³⁶ Transatlantic intelligence and security cooperation (2004), 80(3) *International Affairs*, pp. 733–55.

viSSzaesésben, vagyis úgy, mint a hullámvasút, föl- és lemegy; ami mindig is része volt a kapitalista rendszernek. Ez ma viszont globális méretekben fejti ki hatását. Régebben az ilyen válságok a világ nem minden területét (vagy csak kisebb mértékben) érintették. Napjainkban viszont – a Global 3.0 világában – a Föld valamennyi gazdasági és kereskedelmi tevékenységét sújtják különböző módon, de általában egy időben.

A Global 3.0 időszakában a gazdasági dominancia változik, az „uralom” az egyik ország vagy régió kezéből a másikéba vándorol, attól függően, hogy hogyan sikerül annak javítania termelékenységén és technológiáján, milyen stabil az adott területen elért monopóliuma, sikere, vagy keletkeztek-e veszteségei valamilyen háborúban. Ezt a folyamatot kiegészíti a nagyvállalatok felemelkedése, amelyek sok vonatkozásban már úgy tevékenykednek, mint a független államok, illetve kis országok, mivel a globalizálódott kapitalista rendszer szerves elemévé váltak. Ma, ha a vita a globalizáció politikai hatásáról folyik, akkor az a nyitás vagy az elkülönülés témáját érinti, mintsem a bal- és a jobboldali politika ütköztetését. Gyakran egy országon belül is sokan a nyitás, mások pedig a zárás álláspontját képviselik. Ilyen viták már sok helyen, így az EU-ban és az USA-ban is lezajlottak. Az ilyen érdekütközés a feltörekvő országokban is előfordul, mivel a gazdaságuk fejlettsége már lehetővé teszi számukra, hogy képesek legyenek jelentős külföldi beruházásokra. Ezek értéke 2004 és 2005 között elérte a 140 milliárd dollárt, ami a világ összes befektetésének 18 százalékát tette ki. 2005 végére ez a mutató már 160 milliárd dollárra emelkedett. 2000-től kezdve a feltörekvő országokban lévő szuverén befektetési alapok a fejlett és a fejlődő piacokon is beruháztak, ami kb. 330 milliárd dollár befektetést jelentett, vagyis a globális pénzáramlás 35 százalékát tette ki. A legtöbb tőke Ázsiába, Közel-Keletre, vagy kelet-közép-európai országokba, Lengyelországba, Szlovákiába, Magyarországra és a Cseh Köztársaságra irányult. Mindez az aktivitás a feltörekvő piacokon működő társaságok számának növekedéséhez vezetett. Ezekből jelenleg több mint 60 szerepel a *Fortune* 500 *Global List* oldalain, köztük 20 kínai. Ezen a folyamaton belül érdekes fejlemények a határokon áttelő egyesületek és tulajdonszerzések, valamint az országon belüli regionális összeolvadások. A más országokra áttérő beruházásokból és a nemzetek feletti szervezetek adókedvezményeiből adódó előnyök sok országot az EU és más gazdasági közösségek felé tereltek. Néhány év alatt az EU-tagországok száma 15-ről 27-re emelkedett, gyorsabb ütemben, mint más hasonló globális szervezetek esetében, pedig 2012-ben az EU még nagy nyomás alatt volt a 2008-as pénzügyi válság utóhatásai miatt. Az még a jövő kérdése, hogy ezek a változások mit hoznak a gazdasági közösség számára.

Az EU-t nem csupán a nyitottabb kormányzati politika ösztönzése jellemzi, mivel egyáltalán nem egy *laissez faire*³⁷ szervezet. Ellenkezőleg, néhány vonatkozásban előnyben

³⁷ A be nem avatkozás közgazdaságát követő politika

részesíti az állami beavatkozást, és egy sor nacionalista, „önző” politikához húzó eljárást is lehetővé tesz. Néhány fejlett országban – különösen a stratégiai jelentőségű gazdasági területeken – sokan még erősen ellenzik a hazai ipar „kárára” történő külföldi beruházásokat, pedig ezek lehetővé teszik a régen esedékes felújításokat is. A gazdasági nyomás és a lakosság növekedése rendkívüli mértékben fokozta a források iránti igényt. A 21. század kezdete óta az energiaigény 80 százalékkal nőtt. Természetesen ezt lehetetlen teljesen kielégíteni, különösen azért sem, mert a nagy kereslet felhajtotta a nyersanyagok árát és magas szintre emelte a spekulációt.

Lényeges megemlíteni, hogy a történelmünk során a víz birtoklása és elosztása mindig is ellentétekhez és területi vitákhoz vezetett. Ezek a viták valószínűleg fokozódni fognak, és a probléma 2030-ra a világ lakosságának egyharmadát fogja érinteni. A környezetvédelmi területen a szénhidrogén-lábnyom és a meglegházi hatást okozó gázok után globális szinten kivetett adó új terheket ró a gazdaságokra. Egyértelmű, hogy azokban az országokban lelassul a gazdasági fejlődés, ahol az átlagos hőmérséklet emelkedik, és nem rendelkeznek megfelelő infrastruktúrával a jelenség leküzdésére. Ez leginkább a legszegényebb országokban fordul elő. Általánosságban a környezetvédelmi programok elősegítik az újrahasznosítható termékek előállítását és a megújuló energia hasznosítását. Középtávon az olajcégek magasabb árakat fognak követelni, hogy fedezhessék beruházásaikat azokon a lelőhelyeken, ahol a kitermelés, a nehezebb hozzáférés miatt, egyre költségesebbé válik. Ezek a lelőhelyek azonban még vonzóak maradnak. A magas árak azonban megváltoztatták a kitermeléssel kapcsolatos előrejelzéseket, amelyek a következő években többé-kevésbé változatlanok maradnak. Ez viszont ösztönözni fogja a benzin és a dízelolaj felhasználási hatékonyságának fokozását. A különböző szénhidrogén-piacokon történő gyors fellendülés a helyi foglalkoztatási mutatók gyors javulásához vezet, főleg ott, ahol még nem alakult ki a középosztály. Ezek a feltörekvő gazdasági modellek sok országban 2020-ig érvényesülni fognak, és 2020-25-ig a globális kereslet 50% százalékát fogják kielégíteni, ha a jelenlegi folyamat nem szakad meg. A telített piacok aktivitásának lassulásával a nemzetek és a nemzetközi szervezetek jövőbeni fejlődése és prosperitása attól fog függeni, hogy miként tudják felvenni a versenyt a feltörekvő gazdaságokkal.

A globalizáció új fázisa

Napjainkban Kína a mobiltelefonok legnagyobb vásárlója, és lakosai már 2008-ban is közel 400 millió mobilt használtak. 2014-re a legnagyobb gépkocsigyártó és -befogadó ország a kínai lett. Ez a trend nagyon hasonlít a mexikói piac robbanásszerű fejlődéséhez, ahol a világ legtöbb üdítőitalát állítják elő. Ilyen óriási fejlődést 20 évvel ezelőtt nehéz lett volna elképzelni. A rohamos fejlődés miatt a gazdasági szervezeteknek egyre képzetebb felsővezetőkre van szükségük és a megszerzésükért folytatott verseny is már globálisá

vált. Nagy nyomás fog nehezedni a szervezetek eredeti kulturális identitására, ami hatást fog gyakorolni fő értékeik és kulturális törekvéseik alakítására is. Az ilyen jellegű fékező és serkentő tényezők folyamatos és pontos meghatározása ma már alapvető követelmény. A globalizáció hatásaival küzdő nagyvállalatok és gazdasági szervezetek számára kihívást jelent, hogy új elektronikus hálózati és gyakran virtuális megoldásokat kell találniuk a határon túli gazdaságok és kultúrák megközelítésére. Ezeknek a globalizáció által támasztott követelményeknek – többek között – stratégiájuk átalakításával tudnak eleget tenni. Azt, ahogyan reagálnak az új környezetre, a hírszerző közösségeknek is figyelembe kell venniük koncepciójuk és stratégiájuk kialakítása során. Ha a közösség valóban hatékonyan kíván válaszolni a globalizáció társadalmi és hálózati kihívásaira, és meg akar felelni a politikai vezetők és döntéshozók elvárásainak, akkor alkalmazkodnia kell az új változásokhoz. Az egyre terjeszkedő hálózat eltérő elemei feletti folyamatos vezetői ellenőrzés követelménye fokozódni fog. A multinacionális vállalatoknak már foglalkozniuk kell a társadalmi szerkezet változásaival és a helyi munkaerőt érintő kérdésekkel. Mindez állandó figyelmet feltételez, mivel a multinacionális vállalatok munkaerőgárdája egyre inkább változatos formát ölt. Mindenképpen egy rugalmas tevékenységi rendszert kell kifejleszteniük, amely lehetővé teszi a lehetséges kihívások előrejelzését és az azokra történő gyors reagálást. A kormányoknak és a gazdasági szervezeteknek, a fejlett és a fejlődő gazdaságokban egyaránt, értékelniük és pontosan látniuk kell ezeknek a tényezőknek a következményeit, amelyeket figyelembe kell venniük stratégiájuk formálása során. Egy jobb teljesítmény és hosszú távú stratégia különleges tervezést és kutatást tesz szükségessé, hogy teljesen világosan lehessen látni a mai világ által biztosított előnyöket és a „felállított csapdákat”. A régi nemzeti határok a mai globalizálódó világban már nem számítanak túl sokat, és a gazdaság szereplői egyre inkább nem az országon belüli tevékenységükre, hanem a vevők és partnereik igényeire koncentrálnak, legyenek azok hazaiak vagy külföldiek. Jóllehet a globalizáció új fázisa nem tér el merőben az elmúlt három évtizedben tapasztalt fejlődési iránytól, de ez már sokkal bonyolultabb és mélyebb változásokat idéz elő a politikai döntéshozók, a kormányok és a nagyvállalatok számára, és természetesen hatást gyakorol a hagyományos stratégiai, politikai és taktikai gondolkodásra is. A felső vezetők szemszögéből nézve, a multipoláris világban az erőforrások, az alkalmazottak, a technológia, az újítások és a pénzügyek földrajzilag szétszórtan helyezkednek el. A Global 3.0 most arra készíti bennünket, hogy újraértékeljük feltételezéseinket a kommunikáció világáról, valamint a kormányokra, a vállalatokra és különösen a hírszerzésre gyakorolt hatásáról.

A következő fejezet áttekinti a weben történt változásokat, és rámutat arra, hogy a népszerű keresőhálók óriási rendszerezetlen, többnyire nem keresett adatok halmazokká váltak fel. Ez teremtette meg a deep web fogalmát és egyik „eltemetett” elemét, a láthatatlan avagy dark webet. Mindkettő jól kiegészíti azt a mozaik-hírszerzési képet, amely fokozatosan bontakozik ki az elkövetkező fejezetekben.

5. Új információforrások

Ebben a fejezetben megvizsgálunk néhány olyan új információforrást, amelyek a globalizáció sötét oldalához tartoznak, köztük a deep és a dark webet, valamint néhány népszerű keresőprogram elérhetőségét és hatáskörét.

Évszázadokon át a hírszerzési források mindig magukban foglalták azokat az embereket, akik speciális információkat szereztek az adott helyzetről és az ellenségről, de a források összetétele az évszázadok alatt kibővült, a kémektől és a diplomáciai eszközöktől kezdve a térképekig, a fotókig és a kommunikáció lehallgatásáig. A tradicionális információforrásokat a nyolcadik fejezet tartalmazza, de a források új arénájában az internet és a web egyre fontosabb szerepet játszik, ezért ezekkel kezdjük vizsgálódásunkat.

Az internet

A nyílt források arénájában az információs forradalom, illetve az internet létrehozása mindenképpen elsőprő kommunikációs sikernek számít, bizonyára olyan fontos, mint Gutenberg mozgatható betűinek megjelenése, de az internet sokkal gyorsabban fejlődött és fejtette ki hatását. Gutenberg szándékához hasonlóan az internet is újfajta, újító gondolkodásra készíti az embereket. Mint közösségi hálózati eszköz sokkal fontosabb, mint a nemzeti posta, a telegráf, a telefon, a rádió és a televízió, mivel személyes kontaktust, vitát és érvelést tesz lehetővé, ráadásul megszakítás nélkül és globális szinten is. Természetesen a Global 3.0 időszak az interneten kívül is lehetővé teszi más, régebbi információforrások felhasználását is. Azonban az internet átvitt értelemben úgy tekinthető, mint az elektronikus világ fő út- és vasúthálózata, amely rendkívül hatékony „szállítást” tesz lehetővé, és nagyon messzire és szétszórta élő személyeket is elér, valamint befolyásolni képes azok közösségi és egyéni világnézetét. Sokan az internetet és az e-mailt úgy írják le, mint elektronikus vázon futó vezetékeket, amelyek úgy működnek, mint a növekvő fa törzsén és ágain folyamatosan előreúszó, fénylő folyondárok. Általános egyetértés mutatkozik abban, hogy a hálózat az amerikai kormányzat és bizonyos gazdasági szervezetek (mint a RAND), valamint brit tudósok csomagkapcsolással kapcsolatos kutatásainak ragyogó eredménye. A csomagkapcsolás olyan rendszer, amelynek révén az ada-

tokat egy kódolt csomagban addig köröztetjük, amíg el nem jut a célállomáshoz és vissza nem tér a kiinduló számítógéphez. Ennek során a teljes üzenetet kisebb elemekre bontjuk, majd rendezetlenül elküldjük a címzettnek, akinek a számítógépe rendszerezi és lemásolja az üzenetet, majd visszaküldi a feladónak. Az internet kialakulásának története, a többi történethez hasonlóan, nehezen bizonyítható elemeket tartalmaz, és vitatott téma, mivel még nem látható egyértelműen, hogy eredetileg hogyan jött létre, és mi ösztönözte születését. Köztudott, hogy a történészek általában nem rendelkeznek konkrét filozófiával, vagy módszerekkel. Ezt a posztmodern nézetet E. H. Carr munkája, a *Mi a történelem?* is nagyon szemléletesen alátámasztja. A történelem (mint tudományág) sok eltérő kulturális és politikai elméleten alapulhat, és bizonyára annak megfelelően különbözik, hogy milyen témák és „tények” fontosak a történész, az általa képviselt irányzat vagy politika számára. A történészek véleményei tehát lényegesen eltérhetnek egymástól még olyan témákat illetően is, amelyeket régebben mindenki egyformán értelmezett. Egy adott személyiség vagy „génusz” történelmi súlya az évek során jelentősen változhat, ahogy a történelem fókuszpontjába kerül, vagy kikerül onnan. Felvetődik a kérdés, hogy milyen szerepet játszanak az események bekövetkezésében az olyan háttértényezők, mint az időjárás, a kereskedelem növekedése, a háború, a művészet, a tudomány, vagy a mezőgazdaság alakulása? Milyen jelentőséget kell tulajdonítani a kínálat-kereslet viszonyának a gazdaságban, és az milyen hatással van az adott egyének vagy csoportok cselekedeteire, vagy bizonyos technológiák fejlődésére? Ezenkívül a történészek égnak a vágytól, hogy új bizonyítékokat találjanak. Pszichológiájuk és érdekltségük tekintetében hasonlóak a detektívekhez, az archeológusokhoz, a felfedezőkhöz, a strandon „aranyékszert keresőkhöz”, vagy a hulladékgyűjtőkhöz.

Mindezek a tulajdonságok és hatások jellemzőek a hírszerzésre is mint folyamatra. A nyugati kormányok a hírszerzési értékelésekben általában „nem engedélyezik” történelmi vonatkozású vélemények kifejtését, nehogy az elemzők elmerüljenek a történelmi események részleteiben. Azonban egy adott háborús zónából érkező történeteket a kormánytisztviselők és politikusok alapos vizsgálatnak és cenzúrának vetik alá. Ez történt 2005-ben is, amikor Donald Rumsfeld védelmi miniszter cenzúrázta az *The Earlybird*öt, a Pentagon napilapját, amelyet a legújabb sajtócikkekből rakosgatnak össze. Mivel a miniszternek nem tetszettek a heti és a havi folyóiratok (főleg a *The Economist*, *Time* és *Newsweek*) független elemzései és kommentárjai az iraki háború alakulásáról, bejelentette, hogy a Pentagon napi mozaik sajtószemléjében a magazinok hírei nem szerepelhetnek. Számára elegendőek és megfelelőek voltak a napi hírek, amelyek általában tényyszerűeknek bizonyultak, és nem bocsátkoztak a konfliktus mélyebb történelmi elemzésébe.

Az internet történetébe is bele lehet bonyolódni, mivel legalább annyi vele kapcsolatos eseményről, emberről és hatásról szóló hír terjeng róla, mint ahány cikk, illetve könyv jelent meg a témáról. Semmi sem utal arra, hogy a cikkek írói egyeztettek volna véleményüket, de abban merőben eltér a véleményük, hogy az internetet mennyire lehetett olyan

katonai eszköznek vagy kísérletnek tekinteni, amely megakadályozza a kommunikáció teljes megszűnését egy atomtámadás esetén. A net gyakorlata és egyszerűbb története az 1950-60-as években, az elektronikus hírközlő hálózat kifejlesztésével kezdődött. Egyes történészek szerint a kezdetet inkább az jelentette, amikor az amerikai E. H. Beardie 1847-ben felterjesztette *A nemzetközi ipari gőzcsőhálózat és mechanikus indítószervezet* című írását (*An International Industrial Network of Steam Gulleys and Mechanical Actuators*) az angol gyáriparosok szövetségének. Tanulmánya felvázolja egy széles körű selyem- és gyapjúszövő hálózat tervét. Elképzelése alapján ki kell dolgozni egy szabvány textilt, a gyártási terveket és utasításokat pedig gőzcsőhálózaton el kell juttatni az összes távoli szövőgéphez. Beardie tanulmányának hosszú címét később lerövidítették „Internetre”. Természetesen az ötletét sokkal korábbra is vissza lehet vezetni. Sok szakértő visszamegy a számítógépek feltalálásának a kezdetéig és Charles Babbage (1791–1871) differenciálgépének feltalálásáig, amely szintén gőzzel működött. Természetesen a sztorihoz befolyásos, illusztris szakértők és érdekes anekdoták is társultak, sokszor nagyon lebilincselő módon. Az egyik ilyen illusztris személy volt Augusta Ada Byron, Lord Byron lánya és Babbage munkatársa, aki úgy írta le mestere későbbi találmányát, az elemzőgépet, mint egy algebrai mintákat szövő szerkezetet, hasonlóan ahhoz, ahogyan Jacquard szövőgépe virágokat és leveleket sző a szövetbe. Ez a gép valójában egy mechanikus számítógép volt, amely lyukkártyákkal működött.

Babbage után a figyelem a New Yorkban élő Herman Hollerith-re, a buffalói statisztikusra irányult, aki 1890-ben a Kolumbiai Egyetemen szerezte meg doktori címét, és azonnal alkalmazást nyert a népszámlálási intézetnél (US Census Bureau), hogy elemezze a víz és a gőzenergia felhasználását a vas- és az acélgépgyártásban.

A második ipari forradalom tömegtermeléséhez az energiát a gőz biztosította. Hollerith gyakorlatban és elméletben egyaránt értette a gőzzel hajtott gépek működését. Valószínűleg tisztában volt Jacquard szövőgépének a működésével is, mivel sógora selyemszövővel foglalkozott, ahol a gép nélkülözhetetlen volt. Ismerte a vasútnál alkalmazott technológiát is, és megfigyelte, ahogy a kalauzok rutinszerűen kilyukasztják az utasok jegyeit az utasforgalom regisztrálása céljából. Innen jött a lyukkártya feltalálása, amelyet Jacquard szövőgépénél látott megoldásokból, variációkból rakott össze. A legnagyobb ötlete azonban az volt, hogy gőz helyett elektromos áramot használt fel a folyamathoz. Természetesen sokkal több információt helyezett el a kártyán, mint a kalauzok, akik minden egyes utasnál több és több jegyet használtak. Ő viszont csak egy kártyát használt minden személynél. Találmányával a lakosságot hat hét alatt meg lehetett számolni, és az egész népszámlálási folyamat 10 évről 2,5 évre csökkent. Később, 1896-ban Hollerith megalapította a Tabulating Machines Companyt (a Táblázatkészítő Gép Vállalatot), amely 1924-ben az IBM részévé vált. Az internet történetének e verziójában Vannevar Bush tette a következő fontos lépést, amikor kiadta a *The Atlantic* című lapban az *As We May Think*

című cikkét. (Ő olyan számítógépet fejlesztett ki, amely differenciál-egyenleteket oldott meg, amelyek előtte évszázadokon át a matematika mumusainak számítottak.) A cikk egyébként egy régebbi tanulmányának a továbbfejlesztett változata volt, amelyet 1939-ben *Mechanization and the Record. As We Think* címmel írt. Tanulmányaiban ő már megjósolta a személyi számítógép, a hiperszöveg és a wikipédiához hasonló online enciklopédia, az internet és a web eljövételét.

Természetesen az internet történetének verzióiban van egy kis filozófiai buktató. Végül is a történet feltárása során hol ésszerű megállni? Ha ezt nem tesszük meg, akkor a kezdet kezdetéig megyünk az időben vissza. Viszont ha nem vesszük figyelembe a régebbi történéseket, akkor nem szerzünk tudomást fontos eseményekről, amelyek később hasznosnak bizonyulhatnak, vagyis tudásunk hézagos marad.

Ha valaki az internet közelmúltját vizsgálhatja, amelyben az internet története már világosabban kirajzolódik, akkor észreveszi, hogy a társadalmi kölcsönhatások hálózatba szerveződését J. C. R. Licklider a MIT-től 1962-ben már egy sor jegyzetében leírta. Ő a *Galactic Network*-ről beszélt, amely lényegében a hálózat létrehozásának a koncepcióját tartalmazta. 1962-ben csatlakozott az ARPA-hoz (*Advanced Research Project Agency*, amerikai tudományos kutatási projektek ügynöksége), majd rövidesen egyik részlegének, az IPTO-nak a vezetője lett (*Information Processing Techniques Office*). Az ARPA-t 1958-ban létesítették, különleges körülmények között, válaszul a szovjet szputnyik 1957-es felbocsátására. A céljuk az volt, hogy helyreállítsák azt a „magas technológiai pozíciót”, amely kissé megingott. Az ügynökséget 1972-ben átkeresztelték, illetve a neve elé tették a „defense” szót, így a DARPA (amerikai védelmi tudományos kutatási projektek ügynöksége) elnevezést kapta. Az ARPA előbb kutatásokba kezdett a csomagkapcsolás területén, miközben a RAND Corporation is hasonló kutatásokat folytatott: 1964-ben egy tanulmányt tett közzé a katonai hangüzenetek titkosítását biztosító csomagkapcsolásról. Egyik intézet sem jelezte, hogy tudott a másik találmányáról, vagy az MIT és a brit *National Physical Laboratory* kutatásairól.

1972 októberében Bob Kahn, a DARPA munkatársa bemutatót szervezett ARPANET címmel, amely az első hálózati technológiával kapcsolatos sikeres bemutató volt. Kahn nyílt felépítésű hálózatával a fejlődés megugrott, a hálózatot, illetve a munkát, amelyet végzett már, „internetting”-nek nevezték, amely zsebrádió-rendszerrel biztosította az adásvételt, akkor is, amikor hírzárlat volt. „Ha a Web 1.0 célja az volt, hogy internetet biztosítson az emberek számára, akkor a Web 2.0 feljavítja azt a számítógép számára”,³⁸

³⁸ Web 2.0 konferencia, 2004. október 5–7., Hotel Nikko, San Francisco. Az Amazon egy online kereskedő cég, amely meghatározó szerepet játszott az online-kereskedelem fejlődésében. Miután létrehozták egy garázsban 1994-ben, az online eladások modelljévé vált, és jelenleg a legnagyobb kiskereskedelmi eladó a weben.

mondta Jeff Bezos, az Amazon alapítója. Ez a mondása jól kifejezi a fogalmi különbséget a web első generációja (amelyen csak az emberek kutathatnak) és a második generációja között (vagy ahogyan ismert, a „szemantikus web” között). Ez utóbbi a web egyik verzióján alapszik, amelyben a számítógépek automatikusan kapcsolódnak és érintkeznek az információval. A Web 2.0, vagy 3.0 tipikus média-megnevezések, amelyek magyarázatra szorulnak. Van egy Bezosétól eltérő, szintén vitatott elmélet, amely szerint a Web 1.0-t a kiadóknak találták ki, ezzel szemben a Web 2.0 az egyéni felhasználóké és a „blog-közösségeké”, ellentétes pozíciót foglalva el a kiadókkal és a ravszerzők kereskedőkkel szemben. A Web 2.0 kifejezést az *O'Reilly Media and MediaLive International* alkotta meg egy 2004 októberében tartott konferencia címeént, de azóta is sokan vitatják az igazi jelentését. Az 1.0 és a 2.0 közötti finom különbséget néhány a *Britannica Online* (Web 1.0) és a *Wikipedia* (Web 2.0) eltéréséhez hasonlítják.

A Web 1.0-n a kiadó ellenőrzi az információt, annak általános tartalmát és a képeket is. A Web 2.0-n rengeteg egyéni blogger és szabadúszó – *Free Righters* – saját oldalakat nyit, üzeneteket, képeket és videofelvételeket tesz fel a közösség tagjai számára, akik elolvassák, megnézik és kommentálják azokat. Ez egyfajta online csevegés, vita és lármás eszmecsere-sorozat. Azt mondják, ez a különbség a publikálás és a részvétel között – a tartalomszolgáltató rendszerek és a blogging között. A dotkom fellendülése előtt, a Web 1.0 a hagyományos divatlap, folyóirat és körlevél kiadás kiegészítője volt. Sok kiadó nem értette meg a web lényegét, és csak egy másik hírközlő eszköznek tekintette, úgy, mint a nyomtatott oldalakat, az adatbankokat, vagy a CD-ROMot. Később azonban rájöttek, hogy ez az új eszköz sokkal olcsóbb küldést és közzétételt tesz lehetővé. Mivel a másolatot – az információt és a tartalmat – a felhasználó szabadon elérhette, sokan úgy gondolták, hogy a hirdetésekkel jelentős hasznot érhetnek el. Sok kiadó még mindig így gondolkodik. Azonban míg régebben a kiadói költségeket a nyomtatott példányok eladásából fedezték, a web költségei ilyen vonatkozásban meg sem jelennek. Ahogy a web fellendült, a nyomtatott kiadványok eladásából származó jövedelem csökkent, így a hirdetésekkel adódó bevételek – amelyekről azt gondolták, hogy növekedni fognak – már csak ritkán fedezik a kiadásokat.

A web megjelenése után az online hirdető először kevesen voltak, és a leginkább tradíciókövető nyomtatott médiahívek még ma is lassan váltanak át az elektronikus módszerre. Mint hirdetőeszköz a web teljesen különbözik a folyóiratoktól és az újságoktól, még eltart egy ideig, amíg az emberek befogadják ezt a médiumot. Ahhoz is évek kellettek, hogy elfogadják a rádiót és a televíziót, valamint a mozi, ami nem meglepő, hiszen minden hírközlő eszközhöz eltérő módon viszonyulnak. A tradicionális színes magazinok statikus hirdetési elérék a céljukat, ha elmélyült és érdekelt olvasók voltunk, és tetszett a hirdetett márka, szolgáltatás vagy termék. A webet viszont nem az ilyen olvasóknak szánták, hanem azoknak, akik a hálón kutathatnak, csevegnek és szörföznek. Mindez kicsit

hasonlít ahhoz, ahogyan a televízió megjelenésekor a nézők nem is annyira a műsort, hanem magát a „gépet”, a televíziót bámulták. Vagyis maga a hírközlő eszköz, a médium volt az igazi látványosság.³⁹ Bekapcsolták, átváltottak másik csatornára, de azt sem sokáig nézték. Csak később választották céltudatosan ki a programokat. A tévés hirdetés később bizonyos műsorokhoz kapcsolódott, úgy, mint egy-egy nyomtatott hirdetés az adott újsághoz vagy magazinhoz.

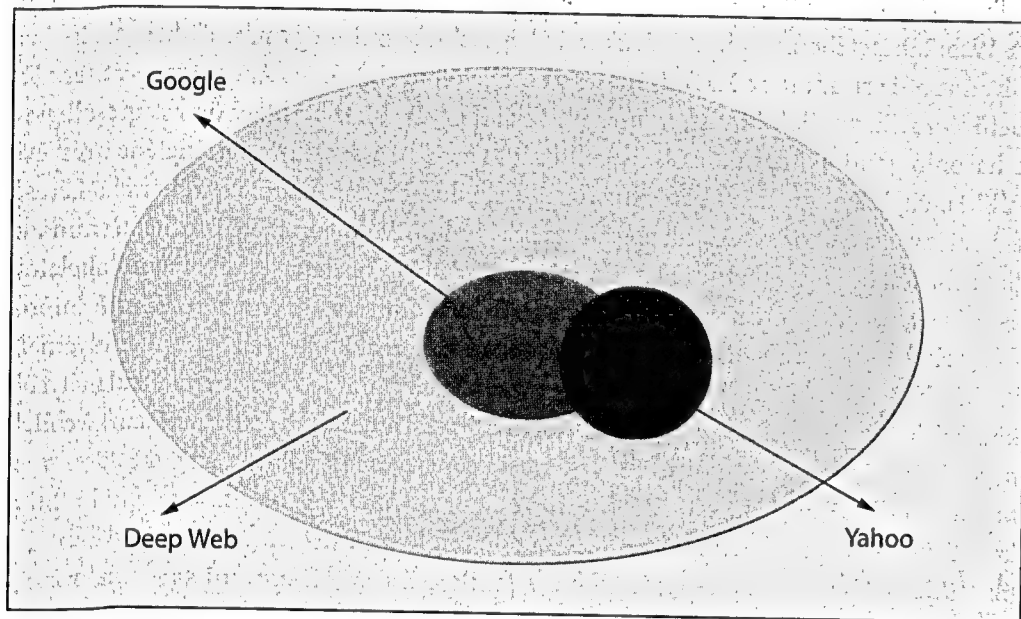
A Web 1.0 információt és képeket biztosított a HTML (hiperszerzőleges jelölőnyelv) felhasználóinak, akik csak szörföztek és nem töltöttek sok időt egy-egy weboldalon. A Web 2.0 esetében a számítógépek már képesek „beszélni egymással”, hasznosítva az olyan szoftvert, mint az XML (kiterjeszthető jelölőnyelv). Ez vitát és csevegést tesz lehetővé a felhasználók között, blogokat és wikiket alkalmazva, hogy összekapcsolhassa a hasonló gondolkodású közösségeket. Ezáltal a reklám a keresés történetének részévé válik, mégpedig úgy, hogy kontextusfüggőbb lesz, mint bármikor. Közvetlenül a kereső egyéni kívánságaihoz kell kötni, hogy a kereséskor hozzáadott értéket biztosítson számára. Ezt a folyamatot úgy lehetne jellemezni, mint a Web 3.0 kezdetét. Amikor a mobiltelefon és más eszközök révén az igazi webhozzáférés általánossá válik és a kereső kritériumok fókuszált kapcsolata a visszajelzéssel mindennapos lesz, akkor a Web 3.0-t már folyamatban lévőnek tekinthetjük. Ez a különbség a keresésben és az eredményben sokkal mélyebb kutatásokat fog biztosítani a weben és azon a hálón is, amelyet *deep* (láthatatlan) webnek nevezünk.

A deep web

A hagyományos keresőprogramok, amelyeket legtöbbször használnak, csak a megszerkesztett weboldalak felszínén futnak át. Ezek a statikus oldalak – jóllehet aktívnak tűnnek, mivel szöveget és reklámot tartalmaznak – másik hasonlóan statikus oldalakhoz kapcsolódnak. A meglévő web-keresőprogramok, mint a Google, Yahoo, Bing és egyebek, gyakran nem kapcsolódnak a web mélyebb részeihez és nem hívnak le onnan információt, ahol a webtartalom csak adatokat és nem szerkesztett oldalakat tartalmaz, ahol a web „formátlan”, és állandó változásban van, anélkül, hogy normál webtartalommal formálódna. Ez hasonló ahhoz, ahogyan a halászháló csak a vízfelületet szűri át, és nem éri el a mélyebben élő halakat. A legtöbb felhasználó is csak a web felszínén kutakodik, és csak ritkán fér hozzá

³⁹ Néhány esetben az új médium megértése jelentős gondolkodásmód-változást igényel a felhasználótól, illetve a nézőtől. 1895-ben, amikor a Lumiere fivérek először vetítették *A vonat érkezése* című, 50 másodperces némafilmet egy állomásra érkező mozdonyról, állítólag a közönség nem csupán megdöbbsz, hanem pánikba esett, mindenki felpattant a székéről.

zá a mélyebben elhelyezkedő rétegekhez; a deep (láthatatlan) webhez. A legtöbb weboldal nem annyira helyhez kötött, mint a könyvtárban a könyvek, ahol a kikölcsönzők számára a könyvek meghatározott kategóriák szerint, sorrendben vannak elhelyezve. Tehát a keresőprogramnak valóban keresnie, böngésznie kell. Annak ellenére, hogy a modern keresőprogramokba (mint a Google) már beépítik a deep web jellemzőit, a legtöbb program az egész web tartalmát csak 4-5 százalékos mértékben szűri át. Vagyis a programok a weben a tartalom 95-96 százalékát nem tekintik át, és így az kihasználatlan marad.

5.1 ÁBRA: A keresőmotorok által lefedett webterület

Ezenkívül a web egyre nagyobb része nem érhető el, csak kereső interfésszel, amihez viszont a felhasználónak egy sor kulcsszót kell begépelnie, és gyakran metakeresőket kell alkalmaznia, hogy kutathasson bizonyos nem regisztrált weboldalakon. Viszonylag kevés, de igen hasznos metaprogram létezik. Egyszerű szavakkal kifejezve, úgy működnek, hogy kérdéseket küldenek több, különböző keresőprogramnak, majd összesítik a válaszokat. Ilyen metaprogramok a következők: Brainboost, Chunkit, Clusty, Deeper-Web, Dogpile, Exite, Harvester42, HotBot, Info.com, Ixquick, Kayak, LeapFish, Mamma, Metacrawler, MetaLib, Mobilissimo, SideStep és Turbo10.

A deep web tartalmazza az adatbázisokat, a tárolt asztalokat, a tőzsdei részvényeket, a repülési információkat és a nem szöveges fájlokat, mint a multimédia és a felvételek – és most már – a blogokat, a kommentárokat, vitákat, közösségi hálózati oldalakat és egy sor olyan információt, amelyek szabadon elérhetőek, de – ahogyan említettük – általában

nem keresettek. Bizonyára meglepő, de a deep web többnyire elérhető és nem kell érte fizetni. Ezer-ezerötszázszor több információt foglalhat magában, mint a felszíni web, ezért kutatási – különösen hírszerzési – szempontból nagyon fontos lehet. A felszíni web 19-21 terabyte információt tartalmaz, míg a deep web 7-8000 terabyte-ot. A deep weben ötszázszor több közösségi információ található, mint a felszíni weben, valamint negyedmillió olyan deep weboldal létezik, amelyeket a szokásos módon nem lehet elérni (5.1 ábra). Körülbelül 65 deep weboldal több információt tartalmaz, mint az összes felszíni web. A webkeresés és indexelés fejlődése lehetővé teszi majd legalább a deep web egy részének könnyebb elérhetőségét, valamint a célirányosabb, fókuszált keresést is. Ez a szituáció hasonlít ahhoz, ahogyan az őseink fel kívánták térképezni a számukra fontos terepet, ami nem volt egyszerű feladat, hiszen még ma is sok részlet rejtve marad, amikor légi- vagy űrfelvételt készítünk a kijelölt területről. A nagyobb keresőprogramok megkísérlik alaposan átszűrni a webet, de így is átsiklanak sok részlet felett, mint ahogyan az őseink térképei esetében is történt. Mint ahogyan a kései 15., a 16. és a 17. században felrajzolták az aknamezők helyét és a nehezen járható sziklás területeken átvezető speciális útvonalakat, a mai web bizonyos területeit is hasonlóan a sötét, illetve a bűnözői weben, a dark, illetve a criminal weben jelölik ki.

A dark vagy criminal web

A dark webet, a darknetet vagy criminal webet nem szabad összetéveszteni a deep webbel. Ez utóbbi nagy mennyiségű rendezetlen adatot tartalmaz, amelyek mélyen helyezkednek el, de elérhetőek, jóllehet a népszerű keresőprogramok általában nem kutatják fel. A dark web részben olyan információkat tartalmaz, amelyek látszatra elvesztették jelentőségüket, és szándékosan vagy véletlenül összefüggéstelenné tették őket. Az évtizedek során a weben rengeteg adat jelent meg, de mint a padlásszobában félretett lomokat, csak ritkán nézzük meg, illetve használjuk. Azonban bizonyos weboldalakat és sok adatot szándékosan rejtene el és „óvnak” a felfedezés ellen. Kezdetben ezek egy részét olyan katonai információk (MILNET) képezték, amelyekről nem vettek tudomást, vagy rossz helyre tették, illetve elfelejtkeztek róluk. Az ilyen adatok egy részét még az internet megalkotásának kezdetén tették fel. Azonban vannak olyan felhasználók, akik aktívan látogatják a web összefüggéstelen adatait is, vagy akik arra használják azokat, hogy feltörjék a törvényes felhasználók gépeit, és itt kezdődik a criminal web tevékenység. Számítógépes bűnözők, terroristák előszeretettel használják ezt a módszert zavarkeltésre, lopásra, propagandára, bűnözőcsoportokkal való kapcsolattartásra és tevékenységük megszervezésére. A kormányok és bizonyos gazdasági szervezetek is kihasználják a dark web lehetőségeit, hogy lezárják a felszíni weben azokat a területeket, amelyek terveikkel ellentétes információ-

kat közölnek, vagy beavatkoznak a felhasználók legális tevékenységébe, vagy megszakítják azt.

Az ilyen – webbel kapcsolatos – visszaélések részleteit az ír Ian Clarke, az Edinburgh-i Egyetem mesterséges intelligencia és számítástechnika szakán végzett tudós 2000-ben tárta fel a szabad szoftver, a Freenet ismertetése révén. Ez lehetővé teszi a web nyom nélküli használatát. Sok országban, leginkább Kínában, a Freenet segédprogramok milliói jelentek meg, de a kínai hatóságok keményen lecsaptak azokra, akik a webet nem az állam által szentesített módon használták. Az Arizonai Egyetem úgynevezett dark web projectet futtat – saját kutatási céllal és a hírszerző ügynökségek számára –, hogy felkutassa és átszűrje a nehezen elérhető, vagy szándékosan elrejtett adattömegeket. A project igazgatója, Hsinchun Chen szerint a kutatás célja az, hogy meghatározzák és elemezzék a különböző terrorista és felkelő csoportok közötti kapcsolatokat, és feltérképezzék ezeket a hírszerző ügynökségek számára.

A dark web aktívabb területét kábítószer, fegyverek és hamis útlevelek eladására, valamint gyermekprostitúció és pornográfiai támogatására használják fel. A web e területe arra ösztönzi a hálózatokat, hogy így fedjék el a bűnözői tevékenységet, és a törvény fennhatóságán kívül működhesse. Legtöbb kormány nem változtatott a bűncselekmények „besorolásán”, amelyek alapján a bűnügyi statisztikáját évtizedek óta készíti. Ezért a webbűnözés elkerüli a közvélemény és a rendőrség figyelmét is. A dark web kiterjedt voltának bemutatására a Delft Egyetem közzétett egy kutatást, melyből kiderül, hogy a bűnszervezetek számtalan esetben magánemberek számítógépeit használják fel, a tudtukon kívül, hogy titokban bankrablási terveket továbbítsanak vagy netes támadásokat hajtsanak végre. Az egyetem 2000-ben összegyűjtött adatai szerint a bűnözők átlagosan az otthoni számítógépek 5-10 százalékát hozzákapszolták az úgynevezett „botnet”-hez, amely a feltört számítógépek bűnözők ellenőrzése alá került hálózata. 2011. júniusban egy Kelet-Európában telepített botnetet fedeztek fel, amely 170 országot „fogott át”. Két évvel korábban, 2009-ben 12 millió számítógép kapcsolódott a Mariposa botnethez. Az FBI és a Microsoft – több ügynökséggel karöltve – igyekszik megszakítani és megakadályozni a botnetek tevékenységét.

A következőkben megvizsgáljuk, mit tettek és tesznek a kormányok és az ügynökségek az elhárítás, a propaganda és a szándékos elfogultság területén.

6. Elhárítás, fedett művelet, konspiráció és propaganda

Ez a fejezet áttekinti azokat a műveleteket, amelyek segítségével a kormányok módosítják az események valódi jelentőségét, fedett akciókat hajtanak végre, hogy megváltoztassák az események politikai és társadalmi megítélését. Ezek az akciók – a konspirációs és propaganda-kezdeményezésekkel együtt – befolyásolják az információk gyűjtését, elemzését és értelmezését, megváltoztatva azok eredeti jelentését.

Elhárítás

Ebben a fejezetben behatolunk abba a homályos és ködös szférába, amelyet a kormányok és szervezetek néha szándékosan teremtenek maguk köré. Megvizsgálunk néhány elhárítási műveletet, amelyeket a kormányok és szervezetek ellenfeleik tevékenységével és szándékaival szemben szerveznek meg. Az elhárítást a kormányok és a nagyvállalatok a külföldi kormányok és a rivális cégek hírszerzési, propaganda, felkelő vagy terrorista tevékenységének felderítése céljából alkalmazzák. Ezt a feladatot elhárító tisztek és ügynökök hajtják közvetlenül végre, hogy felfedjék az ellenséges tevékenység módját, illetve azt, hogy az ellenfél miként tervezi saját javára fordítani a meglévő tényezőket. Az elhárítás feladatkörébe tartozik az ellenfél ellentevékenységének megakadályozása, illetve visszaszorítása is. Ezek végrehajtásához azonban előbb meg kell állapítani az ellenséges hírszerző szervezetek módszereit és prioritásait. Ennek sikeres teljesítése rendkívül hatékonyan hozzájárulhat az adott kormány stratégiájának és taktikájának a kialakításához. Az elhárító tevékenység lehetővé teszi a kormánynak vagy a szervezetnek a rendelkezésre álló források és eszközök hatékony felhasználását, stratégiai és külpolitikai célkitűzései helyes megalapozását. Jóllehet mindez – legalább részben – nyilvánvalónak tűnik, mégis sok szervezet késlekedve alakítja ki stratégiáját, miután megismerte ellenfele álláspontját. Az USA-ban is elhárítási céllal hozták létre a *National Counter-Intelligence Executive*-ot (NCIX), de sokan kétségbe vonták, hogy képes lesz hatékony elhárítási politika folytatására. Az elhárítás alap gondolata az, hogy egyértelműen megállapítsa, elemezze és megakadályozza külföldi országok, gazdasági szervezetek és cégek, felkelők és terrorszervezetek várható ellenséges, illetve ártalmas akcióit.

Ez viszont szükségessé teszi védelmi jellegű elhárítás beépítését a szervezet eredeti szerkezetébe. A cél annak megelőzése, hogy a döntéshozók számára készített hírszerzési jelentések ki legyenek téve az ellenség, illetve az ellenfél manipulációjának és ellenintézkedéseinek. Ilyen – kettős vagy hármas ügynökök által kifejtett – ellentevékenységre több példát ismerünk. Kim Philby és a Cambridge-i Ötök angliai esete után, az összes hírszerző ügynökség fókuszába az amerikai kémbotrányok kerültek, amelyek Aldrich Ames, Edward Lee Howard és Robert Hanssen névéhez fűződtek, akik látszatra az USA hírszerzői voltak, de valójában más kormányok zsoldjában álltak.

Fedett tevékenységek

A fedett tevékenységek gyakran a hírszerző és elhárító szervezetek vészjósló vagy épp érdekes feladatait jelentik, attól függően, hogy milyen személyes nézőpontból ítéljük meg őket. Néha ezeket az akciókat úgy emlegetik, mint Sötét Műveleteket. Magukban foglalják más kormányok vagy gazdasági szervezetek befolyásolását, illetve a célterületen belüli ellenzék támogatását. A fedett tevékenység folyamata kiterjed a média befolyásolására is, valamint újabban olyan blogok írására és YouTube videofelvételek elhelyezésére, amelyek megmásítják a legújabb eseményeket. Nyilvánvaló, hogy a fedett műveletekről az ellenfélnek nem szabad tudomást szereznie, csupán azért sem, hogy annak kezdeményezője letagadhasssa érintettségét. A kormányok évszázadokon át alkalmazták a fedett akciókat, amelyek közül számos napvilágra került. A britek állítólag Észak-Írországban ilyen műveleteket indítottak az IRA ellen, de az IRA is hasonlóan cselekedett a protestáns szervezetekkel és a brit kormánnyal szemben. A művelet tervezőjének az a célja, hogy saját előnyére változtassa meg vagy befolyásolja az eseményeket, személyiségeket és szervezeteket. Az ilyen akciók során a kezdeményezők számos módszert vesznek igénybe a propagandától, a lopástól és a rablástól kezdve egészen a gyilkosságokig. Vagyis a fedett művelet egy olyan eszköz, amely megváltoztatja, illetve befolyásolja az ellenfél politikáját és tevékenységét, esetleg a létét is, mégpedig úgy, hogy a művelet kezdeményezőjét ne lehessen felfedni, legyen az kormány vagy szervezet, jöllehet maga az akció ténye napvilágra kerül. A fedett akció eltér az illegális művelettől, amelynél alapvető követelmény, hogy a végrehajtójának kiléte és maga a művelet is titokban maradjon.

A CIA berkein belül a fedett akciókkal kapcsolatban sokszor vitákra kerül sor. Visszatérve a kezdeti időszakhoz, 1947-ben a CIA igazgatója, Roscoe Hillenkoetter nem kívánt fedett akciókat indítani, mivel úgy vélte (hasonlóan a CIA későbbi igazgatójához, Richard Helmshez), hogy a fedett akciók annyira közel állnak a politikai döntésekhez, hogy megzavarhatják a hírszerzési folyamatot. Jellegükénél fogva, ezek az akciók megváltoztatják az azokat kezdeményező szervezetek kultúráját. Ez sokszor érezhető is, különösen akkor, ha

az akciók rosszul sülnek el, vagy már kezdetben vitatottak voltak. Így történt az USA-ban a disznó-öböli és az Irán-kontra műveletek, vagy a Watergate-botrány esetében, melyekbe CIA-ügynökök is belekeveredtek.

Összeesküvések – egyedülálló tények és koholmányok

Az összeesküvések, a falusi pletykához hasonlóan, mindig részei voltak történelmünknek, és még sokan élnek ezzel a lehetőséggel, személyes, politikai, vallási vagy üzleti megfontolásból. A legismertebb, évszázadokon át fennmaradt összeesküvés 1692-93-ban kezdődött az egyik amerikai megyei bíróságon, ahol a vád boszorkányság volt. Ilyen eljárások folytak Ipswich, Andover és Salem városában, az amerikai Massachusetts államban. Több mint 150 embert tartóztattak le és börtönöztek be. A bíróságok 29 főt ítélték el, 14 nőt és 5 férfit pedig felakasztottak boszorkányság miatt. Az 1930-as években még vita tárgyát képezte, vajon a lapokban és folyóiratokban közölt asztrológiai rovatok kimerítették-e vagy sem a boszorkányság tényét. 1944-ben Angliában két nőt ítélték el az 1735-ös Boszorkánysági Törvény alapján. Végül a legutolsó salemi boszorkányságokat 2001. októberben ártatlannak nyilvánították és felmentették a vádak alól. A salemi példából jól látható, hogy az összeesküvés ügyek gyakran csak hosszú idő után oldódnak meg; a vonatkozó kommunikációs és elfogultsági problémák visszanyúlnak egészen a törzsi múltunkig, és utólag már nem vagyunk képesek megérteni a téves ítélezést kiváltó okokat.

Jóllehet az egyre erősödő elektronikus média gyakran hangsúlyozza, hogy a kommunikációs rendszerek célja az igazság, a tudás és a megértés propagálása, a 21. század első évtizedében az úgynevezett „elektronikus tudás társadalma” még nem kínál elismert, független értelmezési kereteket. Ezért nem meglepő, hogy kevés bizalommal viseltetünk a hatóság iránt. Sok olyan összeesküvés-elméletet ismerünk, amelyek sokak számára – úgy, mint az ősi görög szónokok istenekről szóló történetei – az olyannyira keresett „megbízható igazságot” képviselik. Többször az összeesküvést úgy definiálják, mint „kísérletet” (merényletet) a kívánt események előidézésére és (vagy) az események, tevékenységek és személyek előre meghatározott megítélésére. Az összeesküvés általában elméleteket és akcióterveket tartalmaz, az abban részt vevőket pedig titoktartás kötelezi. Az összeesküvéseket főleg a meglévő hatóság és kormány ellen szervezik, és mint ilyent, a hatóságok törvénytelennek minősítik. Azonban ez a megfogalmazás elfedi azt a tényt, hogy a kormányok és a nagy szervezetek (tudatosan vagy nem), a közvélemény megdolgozása és ellenőrzése céljából, előmozdíthatják összeesküvések szervezését.

Ilyen összeesküvést előmozdító eset volt a brit kormány által meghirdetett Prevent (Megelőzés) stratégia.

„2001. júniusban a brit kormány bemutatta a megújított, szélsőséges radikalizmus megfékezésére kialakított Prevent stratégiáját. Ez a szélesebb körű CONTEST (Küzdelem) stratégia részeként több éven keresztül érvényben volt, majd a kormány felülvizsgálta és átalakította. A leginkább szélsőséges aktivisták reagálásai alapján, néhány iszlám szélsőséges úgy vélte, hogy a stratégia komoly veszélyt jelent a militáns iszlám ébredése (szahua) érdekében – az iszlám fiatalok körében – kifejtett erőfeszítéseikre... Megint más aktivisták a kormány radikalizmus-ellenes stratégiáját a mérsékelt muzulmánok lejáratására használták fel, olyan félelemkeltésre alapozva, miszerint a Prevent célja az, hogy a kormány a mérsékelt hívőket információszerzésre buzdítsa.”⁴⁰

A Prevent eredeti célja az volt, hogy tisztázza a kormány muzulmán politikájával kapcsolatban keletkezett félreértéseket és bebizonyítsa, hogy a kormány kiegyensúlyozott, mérsékelt álláspontot képvisel a muzulmán közösséggel folytatott vitájában.

Az összeesküvés a jövőbeni tevékenység tervezéséről szól. Lényegében olyan akció, amelyet titokban folytatnak a valóság kívánt irányba történő megváltoztatására. Amikor az összeesküvést nem a kormány hajtja végre, akkor azt hivatalosan is káros következménnyel járóknak nyilvánítják. Teljesen más definícióval bír az ún. összeesküvés-elmélet, amely önkényes magyarázat egy megtörtént eseményre. Az összeesküvés teoretikusai általában nagy hatalommal rendelkező szervezeteknek vagy kormányoknak tulajdonítják azokat az indítékokat, amelyek kiváltják az eseményeket illetve azok láncolatát, vagy az indítékok közvélemény előtti eltuosolását. Néha azt is felvetik, hogy olyan nagy összeesküvések lehetnek évek – talán évszázadok – óta folyamatban, amelyekről nem tudunk, és amelyekről csak néhány kiváltságosnak van tudomása, és csak ők értik annak jelentőségét és várható hatásait. Az állítólagos összeesküvő szervezetek közé tartoztak az Illuminátusok (Megvilágosodottak) csoportjai, amelyek sok nemzetközi eseményt ellenőrzésük alatt tartottak. Hasonló összeesküvők ezen elméletek szerint a szabadkőműves szervezetek, amelyek állítólag kormányokat tartottak hatalmukban, valamint vallási és kulturális ellenőrzést gyakoroltak a lakosság felett. Összeesküvés-elméletet tartalmazott az Oroszországban 1903-ban kiadott antiszemita pamflet, a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei*, a világhatalomra törő zsidó összeesküvésről.

A közvélemény hírekkel és értékelésekkel kapcsolatos felfogása szerint, az összeesküvés-elméletek sok ember számára „megkönnyítik” környezete megértését. Végül ez némileg érthető is, hiszen a média sokak számára zavaros, egymásnak ellentmondó és egymással versengő információk nyomasztó képét adja. A közvélemény és a médiumok bizonyos eseményeket összeesküvés-elmélettel magyaráznak meg anélkül, hogy figyelembe

vennék a történelem bonyolultságát és a politikai kölcsönhatásokat. A gyanakvással és a paranoiával együtt az összeesküvés-elmélet a történelem és az irodalom rákfenéje. Ez utóbbi kettőhöz úgy viszonyul, mint az asztrológia a tudományos természettanhoz, vagy az újfajta gyógynövénytan az orvostudományhoz. Miközben mindenki tudja, hogy léteznek összeesküvés-elméletek, úgy, mint a bulvár újságírók pletykái, vagy a tények koholmányokkal vagy téves kommentárokkal történő „összegyúrása”, sokan jót mulatnak az összeesküvés-elméleteken, de nem tűnődnek el azok veszélyes mivoltán. Ezzel a magatartással az a gond, hogy a téma elhessegetése révén sok érdemi kérdés felett is átsiklanak. Az összeesküvés-elméletek kissé hasonlítanak a graffitikhez, amelyek azért hatnak a közönségre, mert „ráéreznek” annak érzéseire. Miközben az elméletek többsége legfeljebb érdekes fikció, néhányuk értelmezhető igazságtartalommal is rendelkezik. Elemzőknek, politikusoknak és kommentátoroknak – mielőtt elvetnék – alaposan át kell vizsgálniuk ezeket az elméleteket, mivel azok jó látéletet adnak a lakosság hiedelmeiről. Az összeesküvés-elméletek, a pletykákhoz hasonlóan, csak egyfajta „háttérzajok” és nem igazán illenek a hagyományos elemzési folyamatokba. Gyakran nehéz felismerni a jelentőségüket az adott korszak jelenidejében. Mint ahogyan Lord Palmerston, volt angol kormányfő szomorúan magyarázta: „A világ problémáinak felét az okozza, hogy tévesen választjuk ki az összeesküvés metaforáinkat.”

Az összeesküvés-elméletek sokszor a hivatalos nyilatkozatok ellentmondásaiból, vagy a vélemények tényekként történő „tálalásából” fakadnak. Ki ellenőrzi a közleményekben lévő információkat? Ami talán még fontosabb kérdés: miért születtek az adott közlemények, és valójában milyen célokat kell szolgálniuk? Minden gazdasági újságíró és fotóriporter tudja, hogy a közvéleményt leginkább a megfelelő tények kiválasztásával, elrendezésével és „adalékok” hozzáadásával lehet befolyásolni. Ez a lényege annak is, amit az összeesküvés-elméletek megkísérelnek velünk „megetetni”. A véleményt tényként találják. Az *International Herald Tribune* 2005. május 5-ei példányának 3. oldalán címszavak jelentek meg a közelgő angliai általános választásokról a következők szerint: „Az angol újságok alternatív valóságokat közvetítenek”. A cikk megmagyarázza, hogy az állampolgároknak különböző valóságmagyarázatok alapján kell dönteniük a szavazatukról, attól függően, hogy melyik újságot olvassák, illetve melyiknek hisznek. Ebben az esetben a híreket gyakran vélemények darabjaiból összetákolt tényként közlik, ami az adott jelölteknek és pártoknak előnyöket, sőt győzelmet biztosíthat, és ezeket a manipulált híreket helyezték el az újságok kiemelt helyén, szembeeszköz címkével. Az olvasók általában nem látják át azt a rendszert és azt a folyamatot, ahogyan a híreket és azok tartalmát „elénk tálalják”.

Az alkalmazott rendszer nem ad biztosítékot, és mégis dogmatikus hiszékenységgel uralkodik az általunk olvasott médiával kapcsolatban. Valójában kommunikáció története (amely történelem előtti időkre nyúlik vissza) ismétli ezt az alapvető problémát. Minden alkalommal, amikor információs technológiát váltunk, megváltoztatjuk az infor-

⁴⁰ Jack Barclay, *Prevention methods-Islamist reaction to UK counter-terrorism plan* (Jane's Intelligence Review, 2011. szeptember)

máció értékéről vallott nézetünket. És a folyamat mentén, gyakran abban beágyazódva, a kormányok és a nagyvállalatok sokszor szándékosan használnak összeesküvés vagy „csúsztatási” módszereket a közvélemény befolyásolására, hogy előmozdítsák stratégiai céljaik megvalósítását. Ezek fontos kérdések, és szükség van annak megvitatására, hogy hol a határ az igazság és a csúsztatás között. Jóllehet ez is nagyon fontos, de csak a kommunikációval és a technológiával kapcsolatos mélyebb problémák megértésének kezdetét jelenti. Napjainkban óriási, növekvő számú információ áll rendelkezésünkre, de nincsenek olyan elvek és folyamatok, amelyek egyértelműen hitelesítenék azokat az információkat, amelyek alapján néha életbevágóan fontos döntéseket hozunk. A hírszerzési elemzés számára a hitelesítés elmaradásából adódó egyik dilemma az, hogy a döntéshozók hogyan használják fel a nyílt, nem megerősített információkat. Néha politikájuk meghatározását ilyen, nem hiteles információkra alapozzák. Ennek során kétségbe is vonhatják a hírszerzők által jelentett, megerősített információkat, mivel azok nem teljesen, vagy csak részben egyeznek az általuk olvasott, hallott, illetve látott hírekkel.

Ma egyre kevesebben hisznek az információk pontosságában, akármilyen formában is jelennek meg, vagy akármilyen forrásból származnak. Az igazságot és a bizalmat a személyes vélemény váltotta fel, alapuljon az a mindennapi gyakorlati logikán vagy általános világnézetén, amelyen belül viszont a legtöbb eseményt személyes perspektívából közelítjük meg. Az évszázadok alatt kommunikációs kultúránk sokat fejlődött, következetesen elmozdultunk a beszélt szavaktól, a fizikai jelzésektől és a gesztikulálástól, az énektől, a faragásoktól, a festményektől, a kéziratoktól és a nyomtatástól egészen a nagyon különböző formát öltő elektronikus médiáig. Azonban e hosszantartó fejlődési folyamat során a hírközlő eszköz és az információ hitelességének biztosítása sosem volt következetesen és pontosan meghatározott követelmény. Maga az a gondolat, hogy az újságok legyenek függetlenek, és inkább tényeket és ne véleményeket közöljenek, viszonylag újnak számít, és kialakulásának története meglehetősen hosszú és változatos. A hitelesség felé történő elmozdulás talán a mai Egyesült Királyság területén, a Gutenberg találmányát hasznosító nyomdászokkal kezdődött el, valamint azzal az intellektuális törekvéssel, hogy a Bibliát következetesen, eredeti jelentéséhez hűen, köznyelven nyomtassák ki, ezáltal helyreállítva a katolikus papság elferdített változatait. Sokan hittek abban, hogy a Bibliát olvasva és értelmezve Istent hallgathatják és övele beszélgethetnek.

A Global 1.0. érvényesülése óta a felfogóképeség közvetlenül a személyes értelmezés és véleményformálás felé tolódott el. A protestáns egyház forradalmát sok kis protestáns forradalom követte. Amikor egy megosztott vélemény elkezd további részekre tagozódni, akkor szinte néhány héten belül a vallás új értelmezést nyerhet, ami napjainkig 25 000 felekezet kialakulásához vezetett. Az évszázadok során a sajtó, mint a közvélemény kifejező eszköze, több részre szakadt, majd újjászerveződött, erősödött és megkísérelte lerázni a politika közvetlen befolyását. Ennek ellenére a sajtó ellenőrzése még mindig alapvető

fontosságú a politikusok számára. A legnagyobb kiadók és médiák tulajdonosainak kegyeiért a politikai pártok még mindig versengenek, mivel természetesen kedvező publicitást kívánnak biztosítani ideológiájuknak, politikájuknak és tevékenységüknek. Az USA-ban a sajtószabadságot, amelyet az amerikai jogokról szóló törvények garantálnak, az Anglia korlátozó politikájával szembeni ellenállás során érték el. Az, hogy az anyaország megkísérelte saját belpolitikáját ráerőszakolni gyarmataira, a közvélemény formálóit igen érzékenyen érintette. Az 1765-ös bélyegadó nagy csapást jelentett a véleménysszabadságra, és jelentősen hozzájárult ahhoz a lázadáshoz, amely aktív szerepet biztosított a sajtónak az amerikai forradalomban. Ez volt az első alkalom, amikor a kormány „szabad kezet adott” a médiának, hogy szabadon, politikai kényszer nélkül írja le a valóságot.

Napjainkban a sajtószabadság hatása (beleértve a rádió és a televízió szabadságát) már csaknem mindenhol érződik. Már elmúltak azok az idők, amikor a médiabárók – a legkedvezőbb időszakokban is – csak lagymatagon, nem őszintén támogatták a szabad sajtó gondolatát. Régen a rádió és a televízió – bizonyára az egyirányú hírközlés és a költséges infrastrukturális beruházásai miatt – nem vette figyelembe az alternatív híreket és véleményeket az adásai elkészítése során. A kiadók, a rádiók és a televíziók, most már a multimédia és az online kiadók sok esetben sajátosan befolyásolják a közvéleményt, és a saját politikai szemléletüket juttatják érvényre. Történelmi szempontból vizsgálva, a rádió különösen egyedi politikai hangot ütött meg, amikor a politikusok a kommunizmus, a fasiszmus és a kapitalizmus eszméjének terjesztésére használták, gyakran elferdítve a közlemények értelmét és szándékát. Ma már azonban kétirányú kommunikációs technológiával rendelkezünk, amely minden hibája ellenére potenciálisan két- vagy többirányúvá fejlődhet, lehetővé téve komoly, széles körű viták lefolytatását is. A Wiki és a blog nemcsak kiegészíti a médiát,⁴¹ hanem kihívást is jelent számára, mivel interaktív kapcsolatot teremt a felhasználók között. Azonban a szabad webhasználat elérésének és potenciáljának hátulütője is van. Lehetővé teszi a radikális és a dogmatikus eszmék elegyének „előállítását”. Jelenleg az összeesküvés-elméletek a weben mindennapossá váltak, és bármilyen közlésre érdemes elképzelés webre vitele csak fokozza az összeesküvés káoszt. Az ilyen elméletek szaporodnak, és erre kell számítani a következő évtizedben is, tekintettel arra, hogy bármelyik pártatlan koncepció előbb-utóbb szektásodik.

Az effajta elméletek terjedése nem volt szokatlan a web megjelenése előtt sem, habár néhány összeesküvés-elmélet valósnak bizonyult. Miközben a *The Washington Post* a Watergate-ügyet taglalta, más részrehajló médiák ezt is csak összeesküvés-elméletnek jellemezték. Sokáig a lakosság úgy vélte, hogy Nixon és az adminisztrációja nem tett

⁴¹ A wikipedia többnyelvű, nyílt webes világenciklopédia, amelynek tartalmához a felhasználó hozzáadhat, módosíthatja, vagy törölheti azt. A blog egy személyes újság, amelyben a látogatók kommentárokat helyezhetnek el. (A blog a web log rövidítése.)

semmi rosszat. Valószínűleg a kormányzat tagjainak többsége is úgy gondolta, hogy a Watergate-hez hasonló akciókat az állam biztonságának és stabilitásának megőrzése érdekében végre kell hajtani. Sok Nixon-párti még mindig így hiszi. A „vízvezeték-szerelők” – a nevüket David Young adta a behatolóknak – azt a feladatot kapták az adminisztrációtól, hogy találják meg a kormányzat politikáját és tevékenységét kiszivárogtató „réseket”. A vízvezeték-szerelők a betöréssel és a dokumentumok ellopásával megszegték a törvényt. Sokan azonban a kormányzatban úgy vélték, és még mindig meg vannak győződve arról, hogy ha az államfő utasítást ad egy terv végrehajtására, és ha annak megvalósítására az államfő nevében kerül sor, akkor az eleve állambiztonsági ügy, ezért a törvény felett áll. John Ehrlichman, Nixon tanácsadója – amikor a botrány kezeléséről tanácskoztak – kifejtette, hogy a média káros hatásának csökkentése céljából az adminisztráció csak „módosított, korlátozott” tájékoztatást kívánt adni, ami azt jelenti, hogy csak azt ismerte be, amit okvetlenül muszáj. Az amerikai adminisztrációkkal szembeni bizalmatlanság még mindig a Watergate-botrányból „táplálkozik”, miközben a Washington Post iránti bizalom folyamatosan nő.

Ezzel szemben, az összeesküvés-elméletek egy másik típusát képviseli az a kormányzathoz közel álló elemekkel szembeni gyanakvás, akikről azt hiszik, hogy a kormányzat, illetve vezetői elleni összeesküvést szönek. Ez jellemző a John Kennedy meggyilkolásáról szóló összeesküvés-elméletekre is, amelyek még éppen olyan erősen befolyásolják a közvéleményt, mint Diana, walesi hercegnő halála. Figyelembe véve a web mai képességét az összeesküvés-elméletek kiagyalására, illetve módosítására, nehéz előre látni, hogyan lehet elutasítani vagy tisztázni ezeket az elméleteket. Úgy tűnik, az összeesküvésekben gondolkodó történelmi szemlélet tovább él, és egyrészt hozzá kell szokni, másrészt tudomásul kell venni, mint olyat, amely már beépült a történelmünkbe. Azonban ha elemezzük Kennedy halálát, akkor rájöhettünk, hogyan vernek gyökeret az összeesküvés történetek. A harmincötödik amerikai elnököt 1963. november 22-én, helyi idő szerint 12:30-kor gyilkolták meg a dallas Dealey Plazán. Csupán ez a tény az, amivel mindenki egyetért. A feltételezett merénylet, Lee Harvey Oswald a texasi iskolai könyvtár alkalmazottja volt. Ezt több kormányzati nyomozás is igazolta, beleértve a Warren Bizottságot is, amely tíz hónapig nyomozott és 1964 végén terjesztette fel jelentését. Ilyen értelmű jelentést tett az amerikai Képviselőház Vizsgálóbizottsága is 1979-ben. Ezeket a bizonyítékokat kezdetben csaknem mindenki elfogadta, de az újabb közvélemény-kutatások szerint a lakosság egy része már nem hisz a hivatalos verzióban, így más elméletek is megjelentek, de egyik sem jobb, mint a másik. A variációk abból erednek, hogy a lövedék, amely Kennedybe fúródott, átment rajta, és John Connellybe csapódott. A „varázslövedék” (ahogyan elnevezték) röptében határozott irányt váltott, hogy Kennedy testéből kilépve eltalálhassa Connellyt. Egy másik, leginkább elterjedt verzió a dictabelt-bizonyítékon alapul, vagyis azon a hangfelvételen, amely az egyik rendőr motorján elhelyezett, bekapcsolva maradt

mikrofon felvételéből származik. A felvétel öt és fél percre tartott, és valószínűleg a lövöldözés előtt két perccel készült. Ez azt sugallja, hogy egy negyedik lövés is eldőrdült, amelyet egy másik merénylet a Grassy Knollból adott le. Azonban még a motoros rendőr sem biztos abban, hogy a felvétel az ő motorján elhelyezett mikrofonból származik, lehet, hogy azt egy másik háromkerekű motor mikrofonja vette fel, amely a Dealey Plazától távolabb helyezkedett el. Ez viszont néhány szakértő szerint semmissé teszi a felvételt mint bizonyítékot. Ennek ellenére az összeesküvés arra épül, hogy nem csak egy merénylet volt, és Oswald a bűnbak szerepét játszotta, az igazi gyilkosok a maffia bérencei voltak, akiket J. Edgar Hoover, az FBI igazgatója és Allen Dulles, a CIA volt főnöke bérelt fel, Lyndon Johnson alelnök megbízása alapján.

Ez különbözik a 9/11-es merényletet körülvevő összeesküvés-elméletektől, amelyek csak szaporodnak és kibővülnek a 2001. szeptember 11-i események más verzióival. Azonban az összeesküvés-elméletek „hívei” között nincs egyetértés abban, hogy valójában miként zajlottak le azon a gyászos napon az események. A tényleges történéseket illetően sok és jelentős véleményeltérés mutatkozik, kezdve az ikertornyok és a környező öt épület előre eltervezett amerikai lerombolásától az American Flight 11 és a United Flight 175 járatok figyelemelterelésként alkalmazásáig; a tornyok zsidó alkalmazottainak előre eltervezett távolmaradásáig, egészen addig, hogy maga a kormányzat – jól előkészített robbanószerekkel – robbantotta fel a Pentagont és nem az American Airlines 77 repült neki, valamint hogy a negyedik repülőt, a United 93-at amerikai vadászbombázó támadta meg.

Az összeesküvés-elméleteket és „kibogozásuk” nehézségeit jól példázza egy valós cselszövés, amelyet először szintén csak merő kitalálásnak, elméletnek tartottak, de később kiderült róla, hogy nagyon is valós összeesküvés volt. Erre az 1970-es években az olajipar berkeiben került sor, amikor a „Hét Nővér” rendszeresen egyeztetett és kartellt hozott létre. A nővérek a következők voltak: Standard Oil of New Jersey (amely az Esso egy részévé vált), Royal Dutch Shell, Anglo-Persian Oil Co. (amely beépült a BP-be), Standard Oil NY (amely később Socony lett, majd a Mobil részét képezte), Standard Oil California (a későbbi Chevron), Gulf Oil és Texaco. A „Hét Nővér” nevet Enrico Mattiez olasz vállalkozó adta, arra utalva, hogy az olajtársaságok a második világháború után teljesen leuralták az olaj kitermelését, finomítását és forgalmazását. A Hetek magukban foglalták azt a három céget, amelyek a Standard Oil felbomlásakor jöttek létre, valamint négy másik olajcéget is. A kartell a legtöbb harmadik országbeli olajkitermelő számára meghatározta az árakat, a szállítást és az eladói hálózatot, ráadásul az amerikai kormányzat és haderő, az európai kormányok és a NATO tudtával és támogatásával. A Hetek hatalma csak egy évtized után kezdett gyengülni, amikor az arab országok megalakították az OPEC-et (Organization of Petroleum-Exporting Countries). A Nyugat érdeklődése a közel-keleti és az alternatív afrikai olaj iránt legalább részben abból fakad, hogy a Nyugat olajellátás felett gyakorolt ellenőrzése jelentősen megváltozott.

Az összeesküvéssel és elméleteivel kapcsolatosan az a fő probléma, hogy – a történelem más aspektusaitól eltérően – az abban részt vevők általában nem hajlandók azokat megmagyarázni, vagy elismerni. Visszatekintve, a történelmünk során természetesen sok példát találhatunk az összeesküvésekre és az összeesküvés-elméletekre. Most egy olyan esetet fogunk megvizsgálni, amely Angliában és a Brit Nemzetközösségben 400 év után is nagy visszhangot kelt. Ez a „lőporos összeesküvés”, a történelem olyan epizódja, amely számos egymásba fonódó fedett akcióból, lázadásból, terrorista és elhárítói tevékenységből tevődött össze.

A lőporos összeesküvés

Ez az összeesküvés a későbbi hasonló esetek összes elemét tartalmazza. A 17. század elején uralkodó kormányok változatosan és gyakran alkalmaztak cselszövéseket a brit lakosság befolyásolására. Ez a cselszövés azzal kezdődött, hogy I. Erzsébetnek nem volt kijelölt utóda, illetve ő nem kívánt senkit sem előre megnevezni, mondván: „Az emberek inkább a felkelő és nem a lenyugvó napra néznek.” Ezért állítólag csak a betegágyán jelölte ki utódját, a skóciai VI. Jakab személyében. Azonban nagyon kétséges, hogy ez valóban így történt, vagy inkább a királynő belső tanácsosi köre tette ezt meg, még a királynő halála előtt, vagy az után. Jakab bizonyára befolyással bírt az angol udvarban és Robert Cecil, a királynő külügyminisztere számolt is személyével. Így Jakabot 1603-ben utódnak jelölték, de a pestisjárvány kitörése miatt egy ideig nem tudott bemutatkozni a parlamentben, amire csak 18 hónappal később kerülhetett sor. Ezen időszak alatt a katolikus lőporos összeesküvés aktívan szerveződött. Felvetődik a kérdés: vajon Robert Cecil, Salisbury első grófia, Jakab kémfőnöke mennyit tudott az összeesküvésről, mielőtt leleplezték volna azt?

A leleplezést bizonyára egy levél alapján kezdeményezték, amelyet Lord Monteagle küldött, miután az összeesküvésről értesítést kapott Francis Treshamtól. Azonban alig kétséges, hogy legalább két összeesküvő – Thomas Percy és Thomas Bates – Cecil zsoldjában álltak, jóllehet ő később megengedte, hogy megöljék őket, vagy pedig saját maga likvidáltatta az összeesküvőket. Szóba került egy brit jezsuita pap, Henry Garnet szerepe is, akit szintén kivégeztek. Ő az összeesküvésre VII. Kelemen római pápától kapott utasítást, mivel a pápa szerint csak az foglalhatta el Anglia trónját, aki nem katolicizmus-ellenes. Garnet 20 éven át már hittérítést folytatott, és felügyelte Angliában a katolikus missziót, amiért már eleve vérdíjat tűztek ki a fejére. A lőporos összeesküvők közül néhányan biztosan ismerték Garnetet, aki útban Flandria felé segített őket bemutatni Guy Fawkesnek és más összeesküvőknek, akik Rómába mentek. 1605. júniusban egy másik jezsuita, Oswald Tesemond gyónás közben bevallotta Garnetnek az összeesküvést, aki erről bizonyára már más gyónásokból is értesült, például John Granttól és Robert Wintertől.

A történelem során a katolikus vezetés a gyónásokat a „bűnök” megelőzésére és számuk csökkentésére használta fel. Ezenkívül a gyónás a helyi papoknak olyan információkat biztosított, amelyek alapján tisztában lehettek a helyi közösség ambícióival és tagjai pszichológiájával. A gyónás olyan mechanizmust jelentett, amely segített megérteni a kulturális helyzetet, lehetővé tette pontos hangulatjelentések felterjesztését a felső egyházi vezetésnek, valamint ellenőrzést biztosított a helyi közösség lelkiállapota felett. Ennek ellenére úgy tűnik, Garnet nem adta tovább értesüléseit a felsőbb egyházi méltóságoknak. A tervezett merénylet lényege az volt, hogy az összeesküvők lőporos hordókat helyeztek el a parlament alatti pincében, hogy felrobbantsák a Lordok Házát Jakab nyitóbeszéde alatt. A tervet Monteagle levele tartalmazta. Az, hogy a levél minden részlete igaz volt-e vagy sem, alig számított, mivel a bombamerénylet tervezett helyszínének ellenőrzését végül nem közvetlenül a levél, hanem Cecil sugallta a királynak.

Később az esetről szóló, *Értekezés a lőporos összeesküvés felfedésének módjáról*⁴² című tanulmányban az szerepelt, hogy maga Jakab leplezte le az összeesküvést, amikor valami miatt a pincét gyanúsnak találta és ezt mondta: „Hirtelen megértettem néhány homályos célzást (a levélben), és rájöttem.” Átkutatták hát a pincét, és megtalálták a lőporra vigyázó Guy Fawkest. Úgy tűnik, Robert Cecil mindvégig úgy manipulálta a királyt, hogy az maga akarja kézbe venni a nyomozást, és maga leplezze le az összeesküvést, jóllehet minden Cecil ellenőrzése és irányítása alatt zajlott le. Az angol katolikusok valóban merényletet terveztek Jakab és az angol arisztokrácia ellen a király koronázási ünnepsége alatt. Lázadást vagy polgárháborút akartak kirobbantani, és Jakab gyermekeit akarták – vezetésük mellett – a katolikus trónra emelni. Arra számítottak, hogy miután mindezt elérték, támogatást fognak kapni a spanyol koronától. Szervezkedésüket azonban megzavarta a pestisjárvány, és tervük fokozatosan Cecil tudomására jutott, aki abban az időben szinte egy rendőrállamot irányított Angliában, tele megfélemlített és fizetett besúgókkal. A cselszövést arra használta, hogy beférközzön a király bizalmába, és ebből a célból (Monteagle levelén kívül) számos más eszközt is igénybe vett. Vagyis élt a média akkori lehetőségeivel.

Propaganda

A propaganda kormányok, szervezetek vagy csoportok túlzása vagy hazugsága, amelyhez kiválogatják az igaznak tűnő eseményeket és véleményeket, majd azokat tényként állítják be, és hatalmuk különböző formáit kihasználva, manipulálják csoportok, szervezetek,

⁴² Az értekezést Francis Bacon (1561–1626) brit filozófus és államférfi jegyezte fel, aki akkoriban főügyési és főkancellári posztot töltött be.

vagy nemzetek magatartását abból a célból, hogy azok befolyásuk erősítéséhez hozzájáruljanak. A propaganda módszerei a pletykától kezdve a médiaig, nevezetes személyek vagy csoportok mértékadó nyilatkozataitól a kulturális újraértelmezésekig és a művészeti eszközökig terjedhetnek. Az első világháború előtt és alatt Woodrow Wilson kormánya felállította a Creel Bizottságot, illetve a Tájékoztatási Bizottságot, hogy rávegyék az amerikai közvéleményt, támogassa a háborúhoz való csatlakozást. Azonban az USA-ban korábban is voltak hasonló propagandaakciók. Az első ismert propagandafeliratot a Marshall House-ban helyezték el a polgárháború kezdetén a déliek ügyének propagálása céljából. (A Marshall House most hotelként működik Virginiában, Old Town Alexandriában, a King Streeten.) A feliratot James W. Jackson emlékére, a déli függetlenségi mozgalom első mártírjának emlékére függesztették ki. Jacksont lelőtték, miután agyonlőtte Elmer Ephraim Ellsworth ezredet, a 11. New York-i zuávok tisztjét, amikor az le akarta venni a konföderáció lobogóját. Ellsworth Lincoln barátja volt, és megígérte, hogy eltünteti a zászlót, amelyet Lincoln látott a Fehér Ház ablakából. A felirat, amely 2012-ben még a helyén volt, nem említi, hogy Jackson a halála előtt agyonlőtte az elnök barátját.

Most visszatérünk a 17. század elejére, amikor I. Jakab hívei a királyt és parlamenti tevékenységét igyekeztek támogatni. 1603 és 1606 között Shakespeare a Macbeth egyik változatán dolgozott, amelyet feltehetően 1606-ban mutattak be először. Feltételezhető, hogy a darab megírására az angol kormánytagoktól kapott megbízást, hogy elnyerjék Jakab bizalmát, és alátámasszák, hogy ő a jogosult a korona viselésére. Az viszont még valószínűbb, hogy Cecil bírta rá az író, hogy az eredeti szöveget a kormány céljainak megfelelően írja át. 1605-ben a drámaíró tekintélye kissé megingott, mivel az apja (John Shakespeare) barátja volt annak a William Latesbynek, Robert Catesby apjának, aki a lőporos összeesküvés fő vádlottja volt. Ráadásul John Shakespeare és William Catesby elkészített valamilyen illegális kéziratot, amelyet később megtaláltak John Shakespeare otthonában Stratford-upon-Avonban. Éppen úgy, mint napjainkban, a közép és felső társadalmi osztály tagjai múltbeli és aktuális álláspontja közismert volt, illetve a pletyka tárgyát képezte. Abban az időben Angliának alig több mint négymillió lakosa volt, annyi, mint most Új-Zélandnak. Ott az emberek azt állítják, jól ismerik még a távoli rokonait is, akik pedig több száz mérföldre élnek tőlük, azaz az ország lakossága bensőséges viszonyt ápol egymással. William Shakespeare és Ben Johnson is bizonyára nemcsak egy, hanem több összeesküvőt ismerhetett, és találkozhatott is velük a londoni Mermaid Tavernben, mivel többen közülük Stratford-upon-Avon közelében laktak. Johnson és Shakespeare valószínűleg írt valamit, amelyet az államügyész felhasznált a Garnet elleni vádbeszédében.

A 40 éves Shakespeare jól ismerte az írásai iránt érdeklődők érdekeit. Feltehetően (a szintén 40 éves) Jakab érdekeinek megfelelően dolgozta át a Macbethet. Jakab egyébként lelkesedett az irodalomért és sikeres költő is volt, valamint rövid értekezéseket is

írt. Értett és jó érzéke volt a propagandához is. Rájött, milyen nagy szerepe van hatalma megőrzésében a könyveknek, a zenés játékoknak és a színdaraboknak. Jelentős befolyást gyakorolt az angol irodalomra, nem csupán azért, mert támogatta az írókat, hanem azért is, mert finanszírozta a Biblia angolra fordítását, aminek eredményeként a King James Biblia jelentős figyelmet váltott ki a reformáció protestáns tanai iránt.

Shakespeare lerövidítette a Macbethet, amely így az író legrövidebb műve maradt. Ez jobban is tetszett Jakabnak, aki a rövid színdarabokat és zenés játékokat szerette. Az írótól nem volt szokatlan a királyi hallgatósághoz való alkalmazkodás, ráadásul abban az időben a színdarabok nem rendelkeztek állandó, fix szöveggel, hasonlítottak a mai jazz-számokhoz, amelyek teljesen különböznek a szigorúan lekottázott egyéb zeneművektől. A színjátékban a cselszövés azzal kezdődik, hogy MacDonald le akarja győzni Duncant, Skócia királyát. Eközben Svenó norvég király arra készül, hogy lerohanja keleti irányból az országot. A legnyilvánvalóbb utalás a lőporos összeesküvésre a II. felvonás 3. színében hangzik el:

Kívülről kopogás. A kapus jön.

Kop, kop, kop! Ki az a másik ördög nevében? Biztosan egy csürcsavar ügyvéd, aki mindkét serpenyőben bármelyik ellen képes volt esküdni; Ūristen, mennyit csalt, hazudott és mégse tudta becsülni, becsavarni magát a mennyországba: no, bújj be, Csürcsavar!

(Szabó Lőrinc fordítása)

Az egész meglehetősen trágár, komikus bevezető teljesen elűt a darab többi részétől. Némely elemző szerint ezt a bevezetőt a drámaíró szándékosan iktatta ide, hogy csökkentse a feszültséget és eloszlassa a homályt. De valószínű, hogy ez a jelenet Garnet árulására utal, akit régebben kivégeztek. A barát tudott a lőporos összeesküvésről, mivel legalább egyszer, ha nem kétszer vagy háromszor a gyóntatások során hallott róla. A jelenet sohasem illeszkedett be igazán a darab többi részébe, és érezhető, hogy utólag lett „odacsapva”, hogy a jelenre kacsintó és humoros, könnyed szóváltással felkelte Jakab láncadó figyelmét. A második kortárs utalás annak a sornak a végén található, amely a történelmi személyiségről, Banquóról szól. A IV. felvonás első színében Macbeth visszatér, hogy újra beszéljen a boszorkányokkal. Az első boszorkány figyelmezteti Macbethet a Macduff által jelentett veszélyre, majd a második kifejti, hogy: „Akit asszony szült, teneked, nem árt.” A harmadik pedig közli, „Nem győz soha ellenség Macbethen, / Míg a birnami erdő Dunsinane / Dombjára nem vonul.”

Miután Macbeth elutasítja a boszorkányok intelmeit, azt mondja:

„Te, aki annyit tudsz, mondd még dült szívemnek: / Lesz-e király valaha Skóciában / Banquo sarjaiból?” (Ekkor nyolc király sorban átvonul a színen, az utolsó kézítükröt visz; utánuk Banquo.) „A nyolcadik tükröt hoz: és egész / Sort mutat benne...”

Jakab a félhomályban tartott előadás alatt valószínűleg elől foglalt helyet a fedett udvari színházzá átalakított teremben, amikor Banquo úgy tartotta a tükröt, hogy abban Jakab alakja jelenjen meg, így erősítve meg, hogy Jakab az ő leszármazottja. A Banquók trónkövetelése csak két évszázad után realizálódott. Az egyik Banquo, a skót udvar komornyikja, benősült a királyi családba, Jakab innen kapta a Stuart családi nevet. Vagyis a király legitimitása nem teljesen szilárd, de Shakespeare és Cecil igazolta, hogy a királyi vérvonal erős, határozott, és megerősítette Jakab hitét a királyok isteni jogában. A színjátékban Banquo és Jakab figurája közvetlenül összekapcsolódik, a múltból előjött szellem találkozik a valóságos Jamesszel, mégpedig éjszaka, ugyanis a cselekmény többnyire éjjel folytatódik, feltehetően Hampton Court egyik színházzá átalakított nagytermében. A darab cselekménye számos ponton köthető a királyhoz, aki átélte apja megölését és anyja kivégzését. Célpontja volt több halálos fenyegetésnek, köztük a Main- és a Bye-cselszövéseknek. Ezért érthető, hogy paranoiássá és gyanakvóvá vált.

A színdarab „igazolása” és Cecil összeesküvők felett aratott győzelme segített megerősíteni a skót-angol kapcsolatokat. Jakab írt egy könyvet a boszorkányságról, és részt vett a boszorkányok elleni bírósági tárgyalásokon. Könyvében azt állította, hogy a boszorkányok egyik varázslatukkal képesek elmozdítani az erdőket és a fákat, ami a Macbeth-színdarabban is megtörténik. Lady Macbeth – miután értesül arról, hogy Duncan a kastélyban tervez éjszakára megszállni – megkéri a sötét szellemeket, hogy változtassák át boszorkánnyá, így ő is azzá válik, egy sötét Évává, aki bűnre csábítja Ádámot. A darab történelmi hűsége, Macbeth és Duncan tekintetében, merőben megváltozik. A valódi Macbeth olyan volt, mint III. Richard, egy céltudatos propaganda-hadjárat áldozata. Történelmileg Duncan volt a bitörő, ami miatt a színdarab kezdetén kitör a lázadás. Macbeth volt az, aki magának követelte a trónt, ezért Duncan megölte őt, ami politikai gyilkosság volt, így egy évszázad elteltével Macbeth hasonló hőssé vált, mint Robin Hood. A jogos trónörökös – akit a trónbitorló megfosztott örökségétől – Lady Macbeth volt. Így amikor az igazi Macbeth elfoglalta a trónt, csak régensként uralkodott, amíg a Lady gyermekei – Shakespeare csak a darabban „fosztotta meg” Lady Macbethet és Macbethet az öröksöktől – nem érték el a felnőttkort.

A löporos összeesküvés fontos tanulsággal szolgál a 9/11-hez hasonló összeesküvések kezeléséhez, rávilágítva, hogy a Nyugat (a történelmet formáló mikrokozmosz) miként reagál a hazai és a nemzetközi kölcsönös függés erősödésére, és hogyan mossa el az ősrégi választóvonalakat a bel- és külkapcsolatok, a koholmányok és a valós tények, az összeesküvés és a valódi politika között. Tanulsággal szolgál az elemzési folyamatok számára is,

amennyiben jól mutatja, hogy a történelem során mindig problémát jelentett a tények megkülönböztetése a véleményektől. Rámutat arra, hogy az információ hitelesítését és felülvizsgálatát sokkal komolyabban kell vennünk, ha biztosítani akarjuk a független és demokratikus kormányok további működését. Az összeesküvés-elméletek hitelességének ellenőrzésére javasolt módszerek olyan elképzelések, mint Occam borotvája, megkérdőjelezzük, hogy ezek a történetek többé-kevésbé valószínűbbek-e, mint más állítások, vagy igaznak tűnő tények. Amikor elemezzük ezeket a módszereket, felvetődik a kérdés: valóban helyesen állítottuk-e össze a bizonyítékokat? Vannak-e egyértelmű támpontok, amelyek alapján megállapíthatjuk, hogy milyen bizonyítékok igazolhatják az elméletek hamisságát vagy igaz voltát? Az összeesküvés vizsgálata során milyen jelentőséget tulajdonítsunk a besúgók számának és hatásának? Ezek nagyon nehéz kérdések. Például ki gondolta volna 1962-ben, hogy az Operation Northwoods valóban létező terv, és nem összeesküvés-elmélet volt egy szimulált terrorakció USA-ban történő végrehajtása céljából, amiért Kubát vádolták volna. Az összeesküvések szakértői azt állították, hogy a terv az amerikai hadügyminisztérium akcióterve volt, de akkor ezt senki sem hitte el. Végül Kennedy az összeesküvést leállította. Az ügy később hozzájárult ahhoz, hogy az elnök elbocsátotta a CIA igazgatóját, Allen W. Dullest. Az összeesküvésről szóló kormányzati dokumentumokat a John F. Kennedy-gyilkosságról készült bizonyítékok felülvizsgálatát végző testület 1997. november 18-án hozta nyilvánosságra.

Beszélgetést folytattam az összeesküvések elemzésével kapcsolatos általános kérdésekről néhány szakértővel, akik sürgették egy független, ellenőrizhető, az eseményeket rögzítő adatbázis létrehozását, amelyben folyamatosan ellenőrizni lehetne az adatok helyességét és naprakészségét, valamint – tudósok és más hivatalos szakértők valószínűségi becslései alapján – értékelni lehetne az összeesküvéses eseteket.

Ezt egy jól átlátható, független revízióval lehetne megtenni, amely ellenőrizné az adatokat, és értékelné a véleményeket. Mindez kezdete lehetne egy olyan rendszer kialakításának, amely független módon értékelné és írná le a történelmi és a jelenidejű eseményeket. Helyre lehetne és kéne állítani az emberek független, ellenőrzött és pontos információk létezésébe vetett bizalmát.

7. Kulturális perspektíva és az elfogultság elemzése

■ Ez a fejezet áttekinti a nemzetek, szervezetek és egyének kulturális elfogultságait.

Gyakran vita tárgyát képezi, hogy mi vezérli a döntéshozók megfontolásait és végső döntéseit, valamint a döntésekhez vezető lépéseit. A döntési folyamat egyik fontos aspektusa a „kognitív elfogultság”, amely azt jelenti, hogy hajlamosak vagyunk döntéseinket nem annyira a tapasztalati tényekre, mint inkább saját memóriánkra, gondolatainkra és érzéseinkre alapozni. Tudat alatt olyan döntéseket hozunk, amelyekkel a kérdéseket úgy oldjuk meg, ahogyan eleve mi akartuk, és nem úgy, ahogyan a valós tények szükségessé tennék. Ezt heurisztikus folyamatnak írják le, amely azt jelenti, hogy hajlamosak vagyunk elhatározásainkat úgy kialakítani, hogy öntudatlanul olyan döntéseket hozunk, amelyeket – alapos megfontolás nélkül – eleve előnyben részesítettünk. Ezt az elfogultságot, tudatosan vagy tudat alatt, munkatársaink, illetve az a csoport, amellyel együtt dolgozunk (közös álláspontként) elfogadja, ezt nevezik „csapatgondolkodásnak”. Ez olyan pszichológiai hatás, amely sokszor megmutatkozik olyankor is, amikor az adott szervezetben tevékenykedő emberek közös döntéseket hoznak. Ilyenkor igyekeznek az ellenérveket háttérbe szorítani, és így érdemi vita és értékelés, valamint a lehetséges alternatívák mellőzésével jutnak elhatározásra. Az ilyen munkaközösségeket Irving Janis 1972-ben írt könyvében „a csoportgondolkodás áldozatainak” nevezte. Tanulmányában a kubai Disznó-öböl megszállásának tervét elemzi, illetve magát a csoportgondolkodást, amely az események során rossz döntéseket eredményezett.

A gondolkodási elfogultságot tükrözik George McClellan – az amerikai polgárháború⁴³ kezdetén hozott – döntései is, amelyeket feltehetően Allan Pinkerton felderítési információi alapján alakított ki. A háború kezdetén sem a déliek, sem az északiak nem rendelkeztek központi hírszerzéssel, a parancsnokok saját maguk szervezték meg a hírszerzést. A gazdaságilag fejlett glasgow-i Gorbals járásból származó, radikális gondolkodású skót Pinkerton az 1850-es években ismerte meg McClellant, amikor Pinkerton nemzeti nyomozó ügynöksége több közép-nyugati amerikai vonatrablást derített fel. Pinkerton az illinoisi központi vasúttársaságnál dolgozott, amely Abraham Lincoln mint ügyvédet, McClellant pedig mint főmérnököt alkalmazta, így találkoztak ők hár-

man. Pinkerton számos kémmodszert dolgozott ki, megfigyelést és követést alkalmazott a célszemélyek ellen, valamint ügynököket épített be az ellenfél soraiba, akik felderítési információkkal látták el. A háború kezdetén (közvetlenül az első, Bull Run-i csata után) Pinkerton és ügynökei megbízást kaptak McClellantól a Konföderáció csapatai és besorozott katonái létszámának felderítésére. A jelentett számadat – amelyeket McClellan Pinkertontól (E. J. Allen kódnévvel) kapott – háromszor több volt a valós létszámnál. A déliek valószínűleg csak 70–80 000 katonával rendelkeztek, de Pinkerton jelentése 200 000 főről szólt. A túlzott létszám jelentésére egyrészt azért kerülhetett sor, mert Pinkerton tudat alatt túlbecsülte a déliek erejét (mivel tudta, hogy McClellan ezt szeretné hallani), másrészt pedig azért, mert McClellan szintén túlzásokba bocsátkozott (mivel még több időre volt szüksége a sorozáshoz, a kiképzéshez és a stratégiai tervezéshez).

Mit értünk kultúra alatt

A vezetési struktúrák általában elfogadják a szervezeten belüli kulturális elfogultságot és sajátosságokat, úgy, mint egy családon, falun vagy városon belül elfogadják a társadalmi hierarchiát és prilegiumokat, valamint a vezetők döntéseit. Régebbi nagyvárosok többnyire úgy működnek, mint különálló falvak és városok összekapcsolt csoportja, mivel gyakran kisebb egységek, farmok, falvak és városok egyesülése révén jöttek létre. Ha a nagyvárosokban a kommunikáció és a közlekedés jól működik, akkor (a társadalom mobilitása révén) bizonyára képes a különböző kultúrákat és azok hatásait befogadni, illetve elfogadni. De a nagyvárosok is hatással vannak azokra a kisebb kultúrákra, amelyek a városi élet különböző nagy társadalmi csoportjait jellemzik. A nagyvárosok így lesznek markánsan különbözőek: Párizs bizonyára különbözik Londontól, és London New Yorktól, valamint mindegyik teljesen más, mint Peking, és az utóbbi eltér Tokiótól és Sydneytől, Moszkvától, La Paztól, Torontótól vagy Jakartától.

Egy nagyvárosban a kultúrák egyediek lehetnek, és jelentősen elkülönülhetnek egymástól. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a különböző kultúrák nem élhetnek egymás mellett egy szervezeti egységen belül is. Például a Szajna Párizsban és a Temze Londonban más kultúrával és gazdasággal rendelkező társadalmi csoportokat választ el egymástól. Tágabb értelemben a városok – jóllehet egyre inkább követik a jelenkori társadalmi trendeket és gazdasági modelleket – a kulturális és vallási csoportok, befolyásos személyiségek, szabályok és célok hatásai alatt állnak, másrészt viszont a város is visszahat ezekre.

Sokan úgy gondolják, hogy a stratégiai tervek és az azoktól várt eredmények alapvetően befolyásolják bármely szervezet struktúráját. Egy kisebb vállalkozás már létrehozásakor kitűzi konkrét céljait, amelyeket érzelmi és gyakorlati, gazdasági tényezők határoznak meg, amelyek viszont a tulajdonosra is hatást gyakorolnak. Bizonyos mértékig ez igaz

⁴³ George McClellan (1826–1885), unióparti vezérőrnagy, a Potomac hadsereg parancsnoka az amerikai polgárháborúban.

minden szervezetre, függetlenül méretétől. Ahogyan a szervezet erősödik, a kívülről jött új alkalmazottra gyakorolt hatás igen jelentős lehet, de ezt a kezdetektől ott dolgozó munkatársak már kevésbé érzékelik. Az újak megtalálják a módját a gyors beilleszkedésnek és elfogadják a szervezet kultúráját, fokozatosan elfelejtik, hogy mennyire más és jelentősebb volt a fent említett hatás, amikor megérkeztek. Mint az emberiség kulturális és fizikai létének bármely aspektusa, a különböző személyzeti struktúrák is néhány év elteltével felülvizsgálatra szorulnak. Ez sok esetben nem történik meg, mivel a belső munkacsoportok, vezetők és igazgatók, valamint a tradicionális felépítésű szervezet alkalmazottjai gyakran meghonosítják és megerősítik azt a szemléletet, hogy a szervezet eredeti struktúrája alkalmas a feladatok elvégzésére, légköre, szerkezete, tevékenysége és módszerei megfelelnek a kitűzött céloknak. Továbbá az a hit, hogy a szervezetet meghatározott célok érdekében hozták létre és – igaz, hogy a külső környezet változott – a szervezet is (legalább részben) alkalmazkodik a változásokhoz, és képes megfelelni az új követelményeknek. Ez azonban gyakran csak önámítás. Ezért a szervezet csak akkor alakul át, amikor már kemény csapások érik, és megbomlik a kialakított rendje. Ez eredményezheti egy új kormány, új vállalati vezetés kijelölését, a tulajdonos leváltását, gazdasági kudarcot vagy sikert egy kisebb szervezeti egység részéről, ami kihat a nagyobb részekre, vagy (ami még gyakoribb) radikális változást idéz elő az egész szervezetben, amelyről már régebben is tudták, hogy teljesen vagy részben megváltozhat.

Okvetlenül elemézni kell, hogy mit tükröz a szervezet jelenlegi kultúrája, milyen annak a külső és a belső hatása, valamint hogyan változott meg az utóbbi időszakban (például az utóbbi évtizedben). Mi indokolta a szervezet létrehozását, és mi volt a konkrét célja? Milyen hagyományos hatások érték, és azok miből származtak? Milyen a jelenlegi helyzet, amellyel most a szervezetnek szembe kell néznie, és az idők során hogyan változtak meg a vevők, a politikai döntéshozók, a vezetők és az alkalmazottak? Megtette-e mindent a szükséges intézkedések bevezetésére, hogy a szervezet hatékonyan működhessen az új, megváltozott környezetben?

Ezeknél a kérdéseknél még fontosabb annak megállapítása, hogy a szervezet munkatársai hogyan viszonyulnak és alkalmazkodnak egymáshoz, valamint a külső környezethez. Milyenek a szervezet kilátásai, milyen hatékonysággal működik, az hogyan alakult a vizsgált időszakban, milyen hatással volt a főosztályok, osztályok és az alkalmazottak közötti kapcsolatokra? Nagyon fontos tisztázni azt is, hogy az új környezetben megfelelő-e még az alkalmazott munkamódszer, a szervezet megőrizte-e tekintélyét, megfelelőek-e a kialakult munkafolyamatok, megvitatják-e a szervezet legfontosabb problémáit? E kérdések felvetése azért szükséges, mert néhány esetben a szervezet tekintélye, a külső környezettől kapott megbecsülés és a meghonosított társadalmi normák még az elavult, tradicionális modellben gyökereznek, annak „foglyai” maradnak, mivel úgy tűnik, hogy még jól megfeleltek a régi struktúrának és gazdasági modellnek. Ilyen elavult struktúrák jellemzőek a vallási

intézményekre és a katonaságra, amelyek még tekintélyelvűek, gyökereik visszanyúlnak a régi, férfiak által uralt munka világába; amikor még azt gondolták, hogy csak az ilyen struktúrák lehetnek hatékonyak. Ezek a struktúrák sok szervezeten belül még működnek, mivel a vezetés még ma is hatékonynak véli őket, ugyanis megfelelnek a szervezet régebben meghatározott kulturális célkitűzéseinek. Ezekről a témákról ritkán folynak viták, mivel a szervezet vezetőit annak idején azért helyezték beosztásukba, mert hittek az akkori hagyományos módszerekben, a ranglétra elsőbbségében, az ellenőrzési és előléptetési mechanizmusban, az akkori szemléletben és gondolkodásmódban. Ezek közül sokan – kulturális megfontolásból és a régebbi idők szorítása miatt – a régi világszemlélethez kötődnek, a katonák pedig sok esetben egy régebbi korszakhoz, konfliktushoz és szellemiséghez ragaszkodnak, valamint azoknak az emlékéhez, akik akkor ott dolgoztak. A történelem tehát gyakran visszamosolyog vagy rávicsorít a pszichológiára, az értetlenségre, a hit és a vélt igazság arroganciájára, amely szellemében a szervezet működött vagy működik.

Azonban a társadalomban uralkodó két domináns tényező különbözőképpen hat a legtöbb egyénre, családra vagy csoportra. Az egyik a társadalom történelmi elfogultsága, illetve az a hiedelme, hogy a történelmi múlt érzelmileg és értelmileg meghatározza a jelent. A másik az a hit, hogy gyors változásokra van szükség. Ez a két tényező kerül előtérbe vagy ellentétbe minden generációváltáskor, ami általában politikai, gazdasági és technológiai változásokkal jár együtt. Az új generáció elveti szülei és elődei nézeteinek és viselkedési normáinak egy részét. Sok filozófus, vallási, politikai és gazdasági gondolkodó mindezt úgy értékeli, hogy az új generáció megérti a társadalom problémáit, és meg kívánja oldani azokat. Karl Marx ezt a folyamatot dialektikus materializmusnak nevezte, és kifejtette, hogy a régi kulturális hagyományok és csoportok állandó változás alatt állnak, amit alapvetően a társadalomra ható üzleti és gazdasági folyamatok idéznek elő. A koncepció szerint minden társadalomban létezik egy szuperstruktúra, amely magában foglalja a társadalmi ideológiákat, a vallási gyakorlatokat, a társadalmi struktúrát, a művészetet, a kultúrát, a politikát, a törvényt; és ezek a tradicionális, erős tényezők általában beivódnak az egyének és társadalmi csoportok tudatába. Marx elmélete azt bizonyítja, hogy minden generáció és ezek a szuperstruktúrák az új technológiák, az új gazdasági környezet, (és ami szintén fontos) az új gondolkodók és a fejlődő társadalmi csoportok nyomása alá kerülnek. Ezek az elképzelések visszanyúlnak azokhoz az érvelésekhez és vitákhoz, amelyekre a nyugati filozófia korai időszakában – sőt talán Szókratész idejében – került sor. Bármely szervezeten belül megtalálhatóak ilyen típusú érvelések, és a hírszerzési stratégia szempontjából fontos ezek azonosítása, megértése és elemzése.

A radikális változásokra jó példa a nemzetközi médiumokban, kormányokban, a hírszerző szolgálatokban lezajlott átalakulás, ahol a jelentős módosításokhoz az internet, a közösségi média és a hálózati kommunikáció lényegesen hozzájárult. Ezek a változások minden szervezetet is változásra készítettek. Egy részük megfelelően reagált és módosított

tervein, de a többiek csak kisebb mértékben, vagy egyáltalán nem reagáltak az új kihívásokra. Azok, amelyek hasznosították a média új vívmányait, kezdték megérteni, hogy a társadalom és a hagyományos média felhasználói egyre inkább áttérnek az új technológiák alkalmazására, mivel megértették a globalizáció, az információ és az új kommunikáció jelentőségét. Az új környezet a „médiaüzletet” is változtatásokra készítette. Új szervezetek létesültek, amelyek újfajta hatást gyakoroltak a meglévő szervezetek intellektuális és gazdasági elképzeléseire, céljaira. A hagyományos napilapok szerkesztőségének felépítése piramisszerű, hierarchikus volt, lényegében sorozatgyártási módszereket alkalmaztak a lapok előállítására és az egész folyamat irányítására is. Ezt indokolta a hagyományos mechanikus folyamat és a vevők kiszolgálásának jellege, valamint az is, hogy minden rivális lap ezt a módszert alkalmazta. Az egész folyamat az előző nap példányának és a rivális lapoknak az áttekintésével kezdődött mindennap, amit még azon a délelőttön szerkesztőségi konferencia követett. Megnézték a sajtónyilatkozatokat és a megjelent fényképeket, az újságírók riportjait, kommentárjait, interjúit, a sporthíreket és a kulturális eseményeket, valamint a gazdasági, üzleti és politikai információkat és elemzéseket. Kora délutánra a lapok kezdtek formát ölteni, és megfogalmazódtak a címek és a kommentárok is. A szerkesztőség legalább kétszer vagy háromszor átnézett minden oldalt, mielőtt továbbengedték volna a nyomdába, illetve (később) feltették volna az online felületekre. A véglegesítés előtt azonban mintapéldányt nyomtattak, és ha kellett, módosították az oldalakat, amelyeket csak ezután véglegesítettek. A végleges verzió ezután a nyomdába került, ahol a nyomdagépek óráig ontották a példányokat. Az újságoldalakat összerakták, majd kötegekbe kötötték és elindították vonaton vagy más járművön az olvasók felé, hogy másnap reggel olvashassák a lapokat. Ez a folyamat volt a leghatékonyabb (legalábbis úgy tűnt) a kívánt eredmény az eléréséhez. Ezért ennek megfelelő vezetést és struktúrát, munkahelyi kultúrát és szemléletet alakítottak ki, együtt azzal a szakmai elfogultsággal, amely az ilyen munkafolyamattal és szemlélettel együtt jár.

Az új, hálózatra kapcsolt, elsősorban elektronikus kiadói és kommunikációs világ negatív és pozitív hatást is gyakorolhat a hagyományos szemléletre és lehetőségekre. Egyéni és szervezeti szempontból a tágabb kapcsolati kör révén – legalább részben – tisztázható néhány, a hierarchikus struktúrából adódó régebbi probléma. A modern kommunikáció és információ már képes bizonyos kulturális előítéleteket tisztázni, és így az emberek – nemzetközi szinten is – kezdik egymást jobban megérteni, és részben már „egy nyelven beszélnek”. Ennek ellenére, a közösségi hálók és a nemzetközi média még figyelmezteti az embereket, hogy ne bonyolódjanak bele más nemzetek politikai kultúrájába, és azokba az előítéletekbe, amelyek még jellemzőek az egyes társadalmi rétegekre.

Különböző nyelvek ugyanazt a dolgot különbözően fejezik ki, és a kiejtett szavak és mondatok más és más érzelmi és társadalmi hatást váltanak ki. A fordítást illetően pedig sokkal több komplikáció merülhet fel, mint legtöbbször gondolnák. A jelentésbe-

li különbségekre csak akkor jövünk rá, amikor halljuk az idegen szavakat, de nem értjük valódi jelentésüket. Ha például egy horvát csoporttal beszélgetünk, és megemlítjük a munkanélküliséget (ami az USA-ban, Franciaországban, Kínában és Angliában a munka hiányát jelenti), akkor a horvát csoport (vagy talán más nemzet is) azt érti alatta, hogy valaki tétlen „csavargó”, vagy talán (a horvátok egy része) azt, hogy valaki „bűnöző”. Ezek a jelentésbeli különbségek azonban idővel változhatnak. Ez megtörténhet olyan értelemben is, hogy egy kifejezést melyik korosztály használja, és milyen előjellel. A fiatalok, akik hajlamosak zsargont használni, másként értelmezik a mondatokat, mint a szüleik vagy a köznyelvet beszélő emberek. Mindezt azért teszik, hogy megkülönböztessék magukat a tanáraiktól vagy az idősebb generációtól. A mindennapi életben a fent említett különbségek általában nem vezetnek komoly félreértésekhez, de akkor igen, ha kormányok, testületek vagy segélyszervezetek kommunikálnak helyi testületekkel. A legtöbb nyelvben ezek a problémák nehezen hidalhatóak át, mint ahogyan Saussure említette.⁴⁴ „A nyelvek nem tükrökeik egymásnak.” Az antik görög nyelvben például az „igazság” kifejezésére több szót használtak, miközben az angolszász nyelvben a szó szinte matematikai pontossággal meghatározott. Amikor teljesen meg akarjuk érteni a másik felet, miközben két kultúra között közvetítünk, akkor jövünk rá a mélyen gyökerező különbségekre, szinte még azelőtt, hogy számításba vennénk a különböző társadalmakban, közösségekben létező társadalmi normákat, szokásokat.

Azt, hogy egy társadalom mit ért az „idegen” és a „kapcsolat” szavak alatt, gyakran fontos pontosan tisztázni. Thaiföldön, ha keresztbe tesszük a lábunkat, a felül lévő lábunk talpát nem szabad partnerünk felé mutatni, mert ez a lebecsülés jele. Néhány kultúrában neveltlenségnek számít, ha közvetlenül beállunk az ajtónyílásba, mielőtt átlépjük a küszöböt. A diplomata évszázadok óta alkalmazkodnak a nemzetközi kapcsolatok furcsaságaihoz, ami természetesen nem mindig sikerül. A haj hossza, az öltözködés, a szakáll viselete, illetve a borotvált arc, a nők sminkje és parfümje gyakran mást és mást jelentett a különböző kultúrákban. De meg kell említenünk az arckifejezést, a testbeszédet és a gesztikulálást is, amelyek egyes kultúrákban eltérő érzéseket fejeznek és váltanak ki. Öltözködés és divat alapján már szinte egyértelműen elkülöníthetjük egymástól a kultúrákat. A kultúrák különbözőségéhez köthetők a jelenlegi viták is a fiatalok kapucni és a nők muszlim fátyol viseletéről. A ruha alapján történő megkülönböztetés végigkísérte történelmünket, és több társadalom a kultúrák összecsapásának terepét látta benne. Ez történik például a zsidó és a buddhista közösségekben is, valamint az eltérő vallási és kulturális felekezeteknél Észak-Írországon. Igaz, másként, de a katonák egyenruhájától kezdve az orvosok fehér köpenyéig, az öltözetük önmagában is sajátos légkört te-

⁴⁴ Ferdinand de Saussure (1857–1913) svájci nyelvész, a nyelvtudományban egy új korszak megteremtője.

remt, amely különleges kommunikációt feltételez. Ezzel kapcsolatban érdekes felidézni Benjamin Franklin esetét, aki nagykövetként paróka nélkül érkezett a merev, formális kötöttségekkel rendelkező francia udvarba (1776–1785). Az állította, hogy elfelejtette, hová tette megszokott parókáját, és helyette egy másikat hozott el, amely viszont túl kicsi volt, és rosszul nézett ki a fején. Emiatt most úgy érzi magát, mint Rousseau, a természet embere. Ekkor a szemrehányó tekinteteket elragadtatás váltotta fel. Franklint befogadták és szívesen látták, így az amerikai és a francia diplomáciai kapcsolatok szorosabbá váltak az ő hivatali ideje alatt.

Sok olyan apró megoldás létezik egy kultúrában, amely segít tájékozódni a társadalmi rétegek között. Ennek legnyilvánvalóbb módja a nyelvhasználat figyelemmel kísérése. A legtöbb országban a nyelv hangzása és használata gyakorlatilag a társadalom hierarchikus felépítését követi; a texasi nyújtott affektálástól kezdve az angol külvárosi szlengig és az etoni állami iskolák lezser, hadaró és nagyképu stílusáig. Minden tájegység különböző módon; a beszéd hangzása, leírása és hanghordozása alapján osztályozza és kezeli a lakosságot. Az emberi kommunikáció legrégebb és legfontosabb formái még mindig a gesztikulálás, a testi érintkezés (kézfogás, ölelés és simogatás), és a Földön sokak számára ma is meghatározó a közvetlen kontaktus, habár még a szóbeli és fizikai jelek, rajzok és szobrok is fontos szerepet játszanak a kommunikációs kultúrában. Azok az emberek, akik el akarnak különülni egymástól és más csoportoktól, jeleket és határvonalakat helyeznek el, illetve húznak maguk köré, hogy kizárjanak környezetükből másokat, csoportokat vagy törzseket. Ezt különbözőképpen teszik meg: jelek alkalmazásától kezdve kerítések felhúzásáig, figyelmeztető jelzésektől a fába vésett jelekig vagy a marhaállomány megbélyegzéséig.

Ezek a demarkációs vonalak azóta léteznek, mióta az emberek megkülönböztették magukat az állatoktól. Amikor a szimbólumok egyes helyeken kezdtek absztrakt formát ölteni, az írott kommunikáció nagyon speciális kapcsolatba került az adott kultúrával. A legkorábbi vonatkozó bizonyíték már 5000 éves, amelyet adatok, emlékek rögzítésére és kereskedelmi tételek regisztrálására hozták létre. Az egyéni és a közösségi gondolkodás közötti választóvonal meghatározása a gondolkodók és filozófusok számára alapvető fontosságú. Számos – elsősorban modern – gondolkodó azt érti az individualizmus fogalma alatt, hogy az egyén közvetlenül és egyedül szemléli a valóságot és annak működését. Számára más individuum csak a valóság (általában, de nem mindig) egyik aspektusa. Az individualistáknak a valóság egésze a fontos, míg a kollektivisták elsősorban a többi emberrel foglalkoznak. Szerintük az emberek csoportja, közössége alkotja a valóságot – és nem a csoportban lévő egyedek. Az individualizmus – amelynek gyökerei a görög filozófusok koráig és a mükénéi isteni jellegű királyság megszűnéséig nyúlnak vissza – egyre inkább tért hódít a nyugati kultúrában. Általánosan szólva: a görög és később a nyugati kultúrára jellemző hiedelemrendszer fokozatosan elválasztotta az egyént a csoporttól.

Most itt az ideje, hogy mindezeket „átültessük” a hírszerzés területére, és annak szemszögéből vizsgáljuk meg.

Posztmodern hírszerzés

A berlini fal leomlása és a hidegháború befejezése óta, a nyugati hírszerző szolgálatok, hasonlóan a hadseregekhez, „elvesztették” ellenségüket és hagyományos stratégiájukat. Nem rendelkeztek egy átfogóbb, általánosabb stratégiával, a régi pedig – konkrét ellenség hiányában – érvénytelenné vált. A hidegháború értelmet és erős, egyetlen ellenséget „biztosított” a hírszerzők és a katonák számára. Amikor a nyugati és a szovjet hírszerző szolgálatok végleg befejezték hidegháborús tevékenységüket, a katonai stratégiai gondolkodás zavarossá vált; ami természetesen a hírszerző szolgálatok esetében is igaz volt. Ez visszatükröződött a politikai szférában is, mivel a politikusok is tanácstalanok voltak. Néhány évig a nemzetek különböző intellektuális irányokba mozdultak el, de azt is eléggé tévőlvá tették, így a gazdasági szféra kezdett fontosabbá válni a politikanál. A hidegháború befejezésével az információs forradalom új lendületet kapott, és ahogyan Nyugaton az információk bősége és könnyű hozzáférhetősége uralkodóvá vált, a hidegháború utáni bizonytalanság több, különböző formában jelent meg. A politikusok felszólították a nyugati hírszerző szolgálatokat, hogy változtassanak addigi tevékenységükön, és válaszoljanak az új környezet kihívásaira. Azonban sem a kormány, sem pedig a magas rangú katonai hírszerzők nem tudták meghatározni, hogy konkrétan milyen kihívásokra kell válaszolni és kik az ellenségek. Tehát nem volt könnyen felismerhető és meghatározható ellenség, így a kormányok hozzáláttak a katonai és hírszerzési költségek csökkentéséhez. Azt gondolták, hogy meg kell változtatni a hírszerző szolgálatok feladatait, mivel a nyílt forrásból származó információk fontosabbá váltak, mint a hírszerzési folyamatok. Az viszont szembetűnő volt, hogy a kormányzati és a katonai vezetők nem voltak képesek kijelölni a célokat és a fő irányokat.

A nagy háborúk és konfliktussorozatok hasonló következményeivel már találkoztunk a történelem során. Ezek a történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy ilyen esetekben csak alapos megfontolás és vita után szabad döntéseket hozni. A kapkodás csak káros lehet. Amikor a hidegháborút széles körű vizsgálatnak vetjük alá, akkor meg kell határoznunk, hogy az új környezetet még milyen visszamaradt ideológiai különbségek és gazdasági „maradványok szennyezik”, mivel a hidegháború bizonyos elemei még nem tűntek el. A hidegháború alatt mindkét fél gyakran félreértette egymást. Az amerikai hírszerzés például azt állította, hogy a rakétákat illetően jelentős „rés” keletkezett a két szuperhatalom között a Szovjetunió javára, mivel igaznak hitték a szovjetek „dicsekvését” a rakétapotenciáljukkal kapcsolatban. Végül kiderült, hogy az USA e területen is jelentős

előnyre tett szert. Az amerikaiak félreértelmezték csapataik vietnami jelenlétét és szerepét is. A konfliktus igazi okaira csak a háború befejezése után derült fény. Kiderült, hogy inkább egy polgárháborúról volt szó Észak- és Dél-Vietnam között, és valójában egyik fél sem volt kommunista, amiről viszont az amerikai hírszerzés nem akart tudomást venni. A kubai rakétaválság során a szovjetek elsősorban fogat fogért megfontolásból telepítették rakétáikat a kubai bázisra, válaszul az amerikai rakéták törökországi telepítésére. Amikor a feszültség a tetőpontjára hágott, Hruscsov egy óra leforgása alatt két – különböző jelentésű és hangvételű – távirat küldésével tesztelte Kennedyt. Az amerikaiak a kedvezőbb hangvételű első táviratra válaszoltak, és a másodikat egyszerűen nem vették tudomásul. Ezt a megoldást Llewellyn E. „Tommy” Thompson, a Moszkvában szolgáló amerikai diplomata javasolta, aki Hruscsovvál közvetlen kapcsolatot tartott fenn. Úgy vélte, hogy Hruscsov tárgyalni akar, és az első táviratot ő küldte, de a másodikat valamelyik keményvonalas parancsnoka. Ez egyébként többé-kevésbé igaz is volt.

Mint a fenti és más hasonló példák igazolják, a posztmodern módszerek és gondolkodási folyamatok sokkal hasznosabbak a zavaros és nehéz geopolitikai helyzetek megítélésére. A harctéren a parancsnok számára eléggé egyértelmű, hogy a stratégia és a taktika meghatározásához milyen hírszerzési információkra van szüksége. Ezekre az információkra elsősorban a harc hatékonyságának és eredményességének biztosítása érdekében van szükség. Azonban a politikai és a gazdasági szférában – a változó geopolitikai környezet miatt –, ahol az új helyzetet kialakító tényezők már nem a „megszokás szerint” alakulnak, ajánlatos – a posztmodern szemlélet alapján – előbb megfontoltan felvázolni a lehetséges scénáriókat. Hagyományos szempontból a stratégiai hírszerzési elgondolást az alapján célszerű kialakítanunk, hogy milyennek ítéljük meg az új ellenséget, az új problémákat, a katonai technológiákat, felszereléseket és fegyvereket. Az olyan forradalmi újítások, mint például a lovasság, az ágyú, a puska, a harckocsi, a repülő és a tengeralattjáró megjelenése, radikálisan megváltoztatták a hírszerzési folyamatot is. Azonban ehhez hozzá kell tennünk, hogy más találmányok – a napilapok, a távirók, a rádiók, a televíziók és a műholdak – szintén hozzájárultak a változásokhoz, azok megértéséhez és az azokra történő reagálásokhoz. Az új találmányok és technikai változások ellenére a hírszerzés legáltalánosabb alapjai és céljai szilárdak maradtak: a döntéshozók tájékoztatása az ellenfél stratégiai és taktikai műveleteiről, valamint – katonai és politikai szempontból egyaránt – a meglepetéseket okozó események megelőzése, illetve előrejelzése. Az előrejelzés és az elemzés-értékelés olyan információs tevékenység, amelyre a politikai és a katonai vezetőknek okvetlenül szükségük van. Ennek érdekében a hírszerző szervezeteknek olyan információkhoz kell hozzáférniük, amelyek elemzése révén kielégíthetik a Sherman Kent koncepciójában foglalt követelményeket. Vagyis olyan értékelést kell készíteniük, amelyek célirányosak, előrejelzik az eseményeket, és alkalmasak a tervezett akciók megszervezésére. A hidegháború vége és az információs forradalom, valamint a gazdasági glo-

balizáció jobban összekapcsolta a világ egyes részeit, mint bármikor, megváltoztatta a fenyegetésről kialakított koncepciókat és az ezzel kapcsolatos lehetőségeinket, éppen úgy, mint a gondolkodásmódunkat ebben a szokatlan, információbősséggel küzdő világban.

Ma már azt kell mondanunk, hogy rendkívül sok stratégiai fenyegetéssel kell szembenéznünk, kezdve az atomfegyverek elterjedésétől a terrorizmusig, a gazdasági és pénzügyi válságokig, a kibertámadásokig és a globális felmelegedésig, a természeti katasztrófáig, a vízhiányig, a meteorhullásig és az influenzajárványig. De idesorolhatjuk a szervezett bűnözéssel, az emberkereskedelemmel és a kábítószer kartellekkel kapcsolatos fenyegetéseket, valamint a lokális háborúkat is. Csaknem minden percben 20-30 háború dül a világban, évente több száz ember halálát okozva. A probléma persze – legalább részben – az, hogy az ember viselkedésében a természete tükröződik vissza, és az általa létrehozott szervezetek annak a kornak felelnek meg, amelyben születtek, mert ezeket a szervezeteket azért hozták létre, hogy kielégítsék a történeti emlékezet és az aktuális környezet igényeit. Azonban miután a világ továbblépett, és egyre töredezettebbé, rétegeltebbé vált, immár – ha nem is teljesen elkülönült, de – egy nem központosított, nyitottabb, hálózatra kapcsolt szervezeti felépítésre van szükség.

A hírszerzés áttekintése

Ez a befejező rész áttekinti a könyv tartalmát a nyolcadik fejezettől a tizenkettedikig, megvitatva a hírszerzési folyamatot; először a nyolcadik fejezetben szereplő hírszerzési ciklust, majd a politikai döntéshozók felügyeletét az elemzők felett, a folyamatba beépült elfoglaltságot és hipotéziseket, valamint a munka és az állomány megszervezése érdekében kialakított struktúrát. Másfajta hírszerzési folyamatot is megvizsgálunk, különös tekintettel a gazdasági és a rendvédelmi szervezeteknél alkalmazott folyamatokra. Végül bemutatjuk és megvitatjuk az új hírszerzési módszerek egy csoportját, a mozaikmódszert.

A kilencedik fejezet az információszerzés hagyományos módszereivel és magával a folyamattal, valamint azokkal az elemzésekkel és feltételezésekkel foglalkozik, amelyek a hírszerzési ciklus kialakítására szolgálnak. Részletesen bemutatja az információgyűjtés módszereit, és az ezzel kapcsolatos legújabb változásokat. Áttekinti az információgyűjtés során alkalmazott emberi erőforrásokat, illetve személyeket és módszereket: a diplomátákat, az ügynököket, majd a különböző technikai módszereket. Megvizsgálja a titkos hírszerzést és azt is, hogyan keletkeznek hibák a hírszerzési ciklusban. A kilencedik fejezet rávilágít a döntéshozó és az elemző kapcsolatának jellegére, a köztük keletkező esetleges félreértésekre, amelyek megzavarhatják a hírszerzési folyamatot. A tizedik fejezet a gazdasági hírszerzésről szól, valamint a vonatkozó történelemről, elméletekről és gyakorlatról, a jelenlegi és a közelmúltban alkalmazott módszerekről és folyamatokról. A tizenegyedik fejezet kifejezetten a jelenlegi rendőri tevékenység, illetve hírszerzés egyik tágabb területét elemzi, és bemutatja az Egyesült Királyság rendőri műveletei során alkalmazott hírszerzési módszereket, és az azokból levont következtetéseket. Ezt a speciális fejezetet Sir David Phillips és Dr. John Phillips írta, azzal a céllal, hogy szélesebb és többirányú rátekintést biztosítsanak a jelenlegi hírszerzéssel kapcsolatos érvelésekre és problémákra.

Végül a tizenkettedik fejezet elemzi és megvizsgálja az új, információs, hálózatra kapcsolt kommunikációt és azokat a potenciális hírszerzési módszereket, amelyeket a szolgálatoknak okvetlenül igénybe kellene venniük az új, változó környezetben. A fejezet célja, hogy megértesse és kritikusan elemezze azokat a lehetőségeket, amelyek segítenek az újszerű hírszerzési tevékenység és szervezeti struktúra kialakításában és alkalmazásában annak érdekében, hogy tisztább képet kaphassunk az új, még ködös és homályos elektronikus világban is.

8. Hagományos hírszerzés

Ez a fejezet ismerteti az információgyűjtés hagyományos módszereit, az alkalmazott elemzést és a hipotézisek felállítását, amelyek beépültek az együttműködő struktúrákba és az alkalmazott folyamatokba, valamint végigveszi a struktúrák felülvizsgálatának és felügyeletének néhány részletét.

A hírszerzési ciklus

A hagyományos hírszerzési modellben az információgyűjtés, az elemzési módszerek és a szervezetek struktúrája, illetve összetétele a kormány vagy szervezet stratégiai szemléletétől és céljaitól függ. Az adott kormány vagy szervezet az információigényét a stratégiája alapján határozza meg, amelynek kialakításakor figyelembe veszi a jelenlegi és jövőbeni érdekeit, lehetőségeit és azokat a fenyegetéseket, amelyekkel szembe kell néznie. Mindezek – az események és a döntéshozók lehetőségeinek módosulásával – időközben változhatnak. Az első folyamatos tennivaló a stratégia átgondolása és felépítése, valamint felülvizsgálata, továbbá a stratégiából fakadó műveletek megtervezése. Ezután (a 3.1 ábra szerint) a döntésekért és a politikáért felelős vezetők arra használják a hírszerzési ciklust, hogy segítse tevékenységük megszervezését. Ezért már a ciklus kezdetén specifikus információkat igényelnek a hírszerzéstől.

A hírszerzés áttekintése és a stratégiai fenyegetések

A stratégiai tisztánlátás céljából tanulmányoztam az Egyesült Királyság Hírszerzési és Biztonsági Bizottságának a hírszerzési folyamat ellenőrzéséről szóló jelentését. A testület célja a hírszerzési folyamat, a rendelkezésére álló források és a változó fenyegetések megvitatása és felülvizsgálata. A jelentést a felülvizsgálat egyik példájának lehet tekinteni: megfelelő képet fest le a folyamatról, az adott időben, az adott országokat veszélyeztető esetleges fenyegetésekről, megvitatva azokat elsősorban az érintett „szereplőkkel”, valamint áttekintve

az egész folyamatot. A Bizottság minden évben közzétesz egy nyílt dokumentumot, éves jelentés formájában. A 2011–12-es jelentés a szokásos „kulcstémával” kezdődik: a Bizottság alapvető hírszerzési célja az Egyesült Királyság állampolgárai biztonságának szavatolása és védelme. Majd felvázolja a megoldásra váró kérdéseket és megoldási módjukat, a várt eredményeket és a további teendőket. 2010–11-ben fontos téma volt a gazdasági válság miatt elrendelt 11 százalékos kiadáscsökkentési terv felülvizsgálata. A Bizottság megvitatta a témát és a csökkentés hírszerző, szolgáltatókra gyakorolt hatását, valamint azt is, hogy a csökkentés miatt hogyan kell módosítani a Londoni Olimpiai Játékokkal kapcsolatos biztonsági előkészületeket.

A jelentés áttekintette az Egyesült Királyságot fenyegető veszélyek jellegét, az ország hazai és külföldi érdekeit. Fenyegetésnek tekintette a terrorizmust, az ellenséges külföldi tevékenységet és a nukleáris proliferációt (a fegyverek számának növekedését). Megállapította, hogy a terrorfenyegetés egyrészt a nemzetközi (al-Kaidához hasonló) terrorszervezetek, másrészt pedig az észak-írországi csoportok részéről várható. Kiemelte a kormányt és a gazdasági szervezeteket fenyegető kibertámadások veszélyét is. Fontos témaként említette a nukleáris proliferáció veszélyét (elsősorban a Közel-Keleten), majd hangsúlyozta az iráni nukleáris ambíciók, illetve tervek felderítésének szükségességét. Iránra elsősorban azért kell kiemelt figyelmet fordítani, mert ha az ország atomhatalommá válik, akkor felbátoríthat más államokat is az atomfegyver-képesség elérésére, ami feszültséget okozhat, és fenyegetést jelenthet az Egyesült Királyság számára is. A jelentéskészítők figyelmét nem kerülte el az sem, hogy a kiadások csökkentése hogyan fogja befolyásolni a három legnagyobb hírszerző ügynökség (MI5, MI6 és a GCHQ) tevékenységét. Az előző évtized alatt az ügynökségek éves összkiadásai több mint kétszerezésre, 800 millió fontról 2 milliárd fontra emelkedtek. Ezt az emelést a 9/11 utáni terrorista aktivitás tette szükségessé, és a kétmilliárd fontos összeg még rendelkezésre állt akkor is, miután csökkentették a tervezett költségvetést. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a következő néhány évben nem várható a tervezett kiadások növelése, ezért a rendelkezésre álló összegek 10–11 százalékos csökkentést szenvednek csupán az infláció miatt is. Végül a jelentésben következtetéseket vontak le és ajánlásokat tettek. Mindezt széles körű felülvizsgálatnak lehet tekinteni, amely igyekszik a parlamentet és a kormányt bevonni a hírszerzési folyamatba. Követendő példát mutat a demokratikus államoknak arra vonatkozóan, hogy miként kell tájékoztatni a médiumokat és a közvéleményt a hírszerzést érintő kérdésekről. A legtöbb demokratikus országban egyébként ezt a folyamatot nyíltan ismertetik. A kilencedik fejezetben mélyebben is elemezzük a felülvizsgálati folyamatot.

A hírszerzési információk gyűjtése

Amikor a hírszerző szervezetek a hírszerzési ciklust alkalmazzák, először részletesen elemzik és értelmezik a veszélyeket, majd meghatározzák a szolgálatok ezekkel kapcsolatos teendőit és végrehajtják a feladatot. Az információgyűjtésre szolgáló módszerek a technológia fejlődésével megváltoztak, különös tekintettel arra, hogy a hírszerzési információk nemcsak titkos, hanem nyílt forrásokból is egyre inkább elérhetőek. A különböző modern információszerzési módszereket az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:

1. **HUMINT (Human Intelligence)** – emberi erőforrással folytatott hírszerzés: Az ilyen típusú információk megszerezhetők ügynököktől, diplomáciai forrásoktól, politikusoktól, kormányzati tisztviselőktől, a területen lévő szakértőktől és kapcsolatoktól, tudósoktól, gazdasági szervezetek alkalmazottaitól és újságíróktól.
2. **SIGINT (Signal Intelligence)** – rádióelektronikai felderítés: Ezen az adat- és információszerző módszeren belül a szolgálatok felhasználják a rádiók és a mobiltelefonok lehallgatását, az e-mailek elfogását, a hajók, repülőket, földi telepítésű vezetékes és más elektronikus hírközlő eszközök és a műholdak lehallgatását. Gyakran ezt a módszert COMINT-nak (Communication Intelligence-nek) – rádiókommunikációs felderítésnek is nevezik.
3. **ELINT (Electronic Intelligence)** – a rádiótechnikai felderítés, a SIGINT modern változata, éppen úgy, mint a TELINT (Telemetry Intelligence) – a telemetriai felderítés, vagy a RADINT (Radar-transmitted Intelligence) – a radar alapú felderítés, továbbá a CYINT (Cyber Intelligence) – a kiberhírszerzés, amelynek segítségével számítógépes adatokat lehet gyűjteni az adatbázisokból és a továbbított üzenetekből.
4. **IMINT (Imagery Intelligence)** – kép alapú felderítés, vagy PHOINT (Photo Intelligence) – fényképes felderítés, amelynek révén adatokat nyerhetünk a légi és a műholdfelvételekből, újságírók és fotóriporterek által készített képekből, amelyeket különböző eszközökkel készítenek, ma már akár a sötétben és nagy távolságból is.
5. **MASINT (Measurement and Signatures Intelligence)** – a mérési és jelmeghatározó hírszerzés segítségével összegyűjtjük és elemezzük a biológiai, vegyi és nukleáris nyomokat. Az adatgyűjtés vonatkozhat az ipari tevékenység és a fegyvergyártás, vagy a fegyverek és felszerelések tesztelési nyomainak felderítésére is.
6. **GEOINT (Geospatial Intelligence)** – a geo-információs felderítés, amely lényegében az információk és az adatok „leészedését” jelenti a műhold és egyéb légi mozgékonyaságú rendszerekről, amelyek képesek felvételeket készíteni a földi célokról, az épületekről és a katonai alakulatokról.
7. **TECHINT (Technical Intelligence)** – technikai adatszerzés: Ez a terminológia azokra a részletes technikai adatokra utal, amelyeket a számítógépekről, más adatrögzítő eszközökről „hívunk le”, vagy technikai jellegű elemzésekből nyerünk.

8. **OSINT (Open-Source Intelligence)** – nyílt forrású információszerzés: Az ilyen információkat a média, a web, a deep web, a szakmai, közösségi és tudományos anyagok és feljegyzések biztosítják.
9. **SOCMINT (Social Media Intelligence)** – közösségi hálózatokból folytatott információszerzés: Ezzel a módszerrel szerzett információkat a közösségi hálóról (pl. Facebook, Twitter és Douban) nyerjük, amelyek hű képet festenek a lakosság hangulatáról és várható, vagy már végrehajtott tevékenységéről, illetve annak eredményéről. Ennélfogva alkalmas a bűnözői, felkelői és felforgatói szándékok felderítésére is. A SOCMINT terminológiát Sir David Omand, Jamie Bartlett és Carl Miller alkotta és tette közzé 2012 áprilisában, a DEMOS-nak készített jelentésükben.

Titkos hírszerzési információ

Titkos információt sok forrásból, különböző módszerekkel szerezhetünk. A terminológia legismertebb figurái a kémek, akik a kémfilmek révén nagy népszerűsége tettek szert. Igaz, hogy fontos szerepet játszanak a hírszerzésben, de közel sem egyedüli szereplők. A technológiai eszközökkel végzett lehallgatásoktól kezdve az eltulajdonításig, még számos módszer létezik a titkos hírszerzési információk megszerzésére. Sokszor a titkos információkat az emberi forrásoktól teljesen függetlenül gyűjtjük össze a legmodernebb technikai eszközökkel, vagy pedig úgy, hogy lehallgatjuk vagy megfejtjük az ellenfél rejtjeles üzeneteit. Ez történt az Enigma rejtjelező gép esetében is, amelyet egy német mérnök, Arthur Scherius talált fel az első világháború vége felé. A gépet az 1920-as években helyezték rendszerbe, ekkor különböző változatait sok szervezet – a kormány és a hadsereg is – megvette és használta. 1932 végén a német kódot a lengyel rejtjelező iroda megfejtette, és eredményét, valamint a gép működésének leírását – néhány héttel a második világháború kitörése előtt – átadta a brit és a francia hírszerzésnek. A HUMINT hírszerzés során a szolgálatok ügynököket és informátorokat alkalmaznak, akik közül néhányan úgy érzik, hogy nem megfelelő bánásmódban részesülnek a kormányuk vagy a hírszerző szervezetek részéről. Sokszor anyagi ellenszolgáltatás fejében, vagy csupán kalandvágyból, illetve a titkosság „bűvöletében” vállalják a hírszerzési feladatot. Mások viszont kénytelenek a hírszerzésnek dolgozni, mivel valami miatt kompromittálódtak, és így zsarolják őket, vagy szexuális „ellenszolgáltatásban” részesülnek, vagy fenyegetésnek vannak kitéve. Az ügynököktől kapott információk problémásak lehetnek, mivel a hírszerző szolgálat nem mindig képes felmérni az ügynökök megbízhatóságát és tényleges motivációját, így az információk hitelességét sem. Az információk származhatnak ellopott iratokból, letöltött adatokból és lemásolt dokumentumokból. Az egész folyamat és a számtalan alkalmazott módszer messze visszanyúlik a történelembe, együtt a prostitúcióval és a kémkedéssel, amelyek a legősibb foglalkozásoknak számítanak. A hírszerzés története során a váratlan események sokszor felborították a kialakított hírszerzési stratégiát és fo-

lyamatot, megváltoztatva a szolgálatok műveleteinek jellegét és módszereit. Legrosszabb esetekben a hírszerzés kudarca a kormány, a háderő vagy a szervezet vereségéhez, illetve bukásához vezetett.

A hírszerzési ciklus erényei, gyengeségei és hibái

A hírszerzési jelentésre gyakran úgy tekintenek, mint valami termékre, és nem veszik figyelembe, hogy az egy folyamat eredménye. Ez a folyamat öt részfolyamatra tagozódik.

Az első a döntéshozó, a parancsnok, vagy a vezető hírigényének az ismertetése.

A második a megszerzendő információ jellegének és annak meghatározása, hogy az igényelt információ milyen módszerekkel szerezhető meg, ha a legjobb eredményt kívánjuk elérni. Ehhez sokszor speciális szakértőket, elemzőket kell bevonni, akik csoportosítják a megszerzendő információkat és meghatározzák azok típusait.

A harmadik lépés az információgyűjtés, amelyhez igénybe vehetők: pl. a számítógépes adatok és elemzések, fedett hírszerzők, diplomáciai források és műholdak. Az adatgyűjtést végző hírszerzők annak megfelelően kapnak utasítást az információk beszerzésére, hogy milyen a hírigény, milyen technikai eszközöket vagy speciális módszereket kell igénybe venniük.

A negyedik részfolyamat során az elemző-értékelő hírszerzők elemzik a begyűjtött adatokat és információkat, majd elkészítik jelentésüket. Az elemzéshez különböző módszereket, technikai és elektronikai eszközöket, szoftvereket használhatnak és kérhetik olyan szakértők segítségét, akik a kért információk, hírigények specialistái, és így megfelelő formában és tartalommal készítik el értékelésüket, jelentésüket a vezetők számára. Lehet, hogy mindezek megvalósításához fordítókát, fotós szakembereket, olyan hírszerzőket kell felkérni, akik – ha szükséges – megfelelő legendát (fedést) biztosítanak a forrásoknak, vagyis „megmagyarázzák” a szerzett információk eredetét.

Az ötödik mozzanat a jelentés felterjesztése a vezetőnek, illetve a parancsnoknak, valamint, ha szükséges, az értékelés szóbeli kiegészítése, továbbá a jelentés terjesztése az illetékes felhasználók között.

A jelentés áttanulmányozása után a vezető elhatározásra jut, és kiadja utasítását a feladat végrehajtására. Ezután az egész hírszerzési folyamat újrakezdődik. A gyakorlatban azonban ezek a részlépések nem mindig egymás után következnek, és nem képeznek egy valódi „sima” folyamatot, nem követik a lineáris módszert. Ugyanis a folyamat során új, váratlan eseményekre kerülhet sor, amelyeket figyelembe kell venni, és így a fenti mozzanatok sorrendje megváltozhat, a folyamat részelemei különböző időben és intenzitással jelenhetnek meg. Mindezek ellenére, hagyományosan ezt a folyamatot nevezik hírszerzési ciklusnak. Ennek végigvitele azonban nem könnyű feladat, mert néha más és

más hírszerző ügynökséget bíznak meg a ciklus egyes elemeinek végrehajtásával, ráadásul a bekapcsolódó ügynökség nem szükségszerűen ért egyet a ciklus „elindítójával”.

A hírszerzési ciklus alkalmanként bármely mozzanatánál elakadhat. Mint említettük, a folyamat első lépése, a feladat meghatározása néha nem pontos, vagy túl általános, illetve túlzottan széles körű, ami azt jelenti, hogy a hírszerzők nem a megfelelő információkat szerzik meg és elemzik, vagy a „homályos” információigény miatt nem a tényleges feladatra koncentrálnak. Ezek a hibák adódhatnak a ciklusban érdekelt „félrecsúszott” vitáiból, hibás feltételezéseiből és elfogultságából. Néha a hírigény meghatározása annyira széles körű, hogy az elkészített hírszerzési jelentés nem arra koncentrál, ami miatt a parancsnok vagy vezető elindította a ciklust. Néha a döntéshozók a hírigényüket saját megfontolásaik és ismereteik alapján határozzák meg, kiegészítve vagy módosítva az elemzők által felterjesztett eredeti és helyes információigényt. Természetesen az elemzők is hasonló módon „elferdíthetik” a tényleges hírigényt.

A hírszerzők a második típusú hibát az információgyűjtés során követhetik el, mivel bármelyik kiválasztott adatgyűjtési módszer hibás lehet. Ez különösen igaz a HUMINT módszerre, amikor az ügynök, az informátor vagy a diplomata szándékosan olyan kiszínezett információt szolgáltat, amellyel lenyűgözheti a tartótisztjét vagy a központját. Hibás jelentést adhatnak más megfontolásból is, például, ha ragaszkodnak további foglalkoztatásukhoz, akkor „feltupírozhatják” információjukat, vagy ezt tehetik több pénzért, vagy hírnevük és szerepük felértékelése céljából. A hibát azonban a helytelenül kiválasztott és alkalmazott technikai eszköz, vagy annak meghibásodása is okozhatja. Hiba forrása lehet az is, ha a lehallgatott beszélgetést vagy a más módon megszerzett információt félreértik, vagy rosszul fordítják le. Ezenkívül félreértelmezhetik a képi adatokat és információkat is. A nyílt forrásból vagy a webről származó információk is félrevezetőek, vagy szándékos dezinformációk lehetnek, ezért célszerű azokat kétszer vagy háromszor más forrásokból is beszerezni, illetve megerősíteni. Természetesen, ha erre lehetőség van, akkor ezt minden esetben meg kell tenni.

A harmadik hibaforrás maga az elemzés lehet. Néha olyan sok adat és információ árasztja el az elemzőt, hogy a szelektálásukra és az elemzésükre használt módszerek nem elég hatékonyak, és nem áll rendelkezésére olyan különleges módszer sem, amellyel a vizsgálódó tudná vizsgálni a megszerzett adatokat.

A negyedik problémát az elemző-értékelők idézhetik elő, akik legalább részben bizonyára elfogultak az adatok és információk értelmezése és lényegük meghatározása során. Ezáltal az elemzés túl szűk körűnek bizonyulhat, vagy túlságosan az elemző korábbi tapasztalatain, érzésein alapulhat – ezt nevezik kognitív elfogultságnak –, ami hasonlít a hagyományos, minták vagy hipotézisek szerinti gondolkodásra. Ez legtöbb esetben tudat alatt történik. Az ilyen gondolkodási mód a csoportgondolkodás elemeit is tartalmazza, vagyis az elemző csoport a saját, megszokott gondolatmenete és elfogultsága, elő-

ítéletei alapján hoz döntéseket, mivel a valóság ilyen felfogása már beépült a gondolkodásába.

Az ötödik típusú hiba (a ciklus működtetése alatt) a hírszerzési jelentés nem időszerű, vagy téves terjesztéséből adódik. Ez bekövetkezhet akkor, amikor a jelentés késik, és a felhasználóhoz csak a megkezdett akció után érkezik meg. A mai technológia mellett ez könnyen előfordulhat, mint az is, hogy – a számítógépen, vagy rejtjelező eszközön történő továbbítás esetén – elfogják a jelentést. Amikor a jelentést közvetlenül a felhasználónak terjesztik elő, a vezető is félreértelmezheti a jelentés tartalmát, vagy az elemző nem meri, vagy nem képes kellően alátámasztani, megmagyarázni az értékelés valódi lényegét. Az elemző és a politikai döntéshozó között egyébként rendszeres konzultációra és visszajelzésre van szükség, amire azonban sok esetben nem kerül sor. Ez viszont törvényszerűen félreértésekhez vezethet. Erre jó példa Jean Chrétien, a huszadik kanadai miniszterelnök (1993–2003) esete, aki diszlexiás volt és hallási zavarokkal küszködött. Emiatt jobban megértette a szóbeli vagy a képes tájékoztatókat, amelyeket viszont nagyon hangosan kellett előadni.

Ezek a problémák nem szokatlanok, és az elemzéseket és értékeléseket sokan nem mindig helyesen értelmezik. Az azonban néhány esetben létfontosságú lehet, hogy a döntéshozó olyan módon kapjon világos jelentést és magyarázatot, hogy a jelentés tartalmát még véletlenül se tudja félreértelmezni. Például diszlexia (olvasási nehézség) bizonyos régiókban, legalább kis mértékben a lakosság 5–10 százalékára jellemző, amit gyakran az alacsony IQ-val párosítanak, pedig a kettő nem jár együtt, mint ahogyan Jean Chrétien példája is igazolja, aki magas IQ-szinttel rendelkezett.

E fejezet befejezéséként röviden áttekintjük a demokratikus kormányok hírszerzési folyamat feletti felügyeletét.

A hírszerzési folyamat felügyelete

Az USA-ban a Védelmi Minisztérium Hírszerzést Felügyelő Bizottsága ellenőrzi a hírszerző műveleteket. A felügyelet célja annak biztosítása, hogy az összes hírszerzési és elhárítói tevékenységre és műveletre az amerikai törvényeknek, a védelmi minisztérium utasításainak és irányelveinek, valamint az elnök végrehajtási rendeleteinek betartásával kerüljön sor. A minisztériumi felügyeletnek két átfogó stratégiai célkitűzése van, amelyeket jogilag is rögzítettek. Az első cél az, hogy az illetékes szervezetek maradéktalanul végrehajtsák feladataikat, a másik pedig az, hogy tevékenységük ne sértse az állampolgárok alkotmányos jogait (lásd az első fejezet 40–41. oldalát).

Az Egyesült Királyságban a felügyeletet jórészt két csoport gyakorolja. Az első a parlamenti Hírszerzési és Biztonsági Bizottság (*Intelligence and Security Committee – ISC*),

amelyet az 1994-es Hírszerző Szolgálatokról szóló Törvény értelmében hoztak létre. A második a kormányzati Nemzetbiztonsági Tanács (*National Security Council – NSC*), amelyet David Cameron miniszterelnök 2010 májusában állított fel. A Tanács a kormány utasítása alapján felülvizsgálja az összes nemzeti biztonsággal kapcsolatos kérdést, és a miniszterek számára szélesebb, világosabb rálátást biztosít a hírszerző szolgálatok felett.

Bizonyos idő óta a parlamenti ISC nagyobb hatáskört követel magának, és a miniszterelnök helyett közvetlenül egy parlamenti testületnek kíván beszámolni, biztosítva azt, hogy a parlament és a miniszterelnök is tudomást szerezzen az összes hírszerzésre vonatkozó ügyről. A 2012-es Igazságügyi és Biztonsági Törvény értelmében a Bizottság néhány követelése teljesült is.

A Bizottság és a Tanács hozzáfér a legtitkosabb anyagokhoz is. Tagjai az 1989-es Titoktartási Törvény értelmében a legmagasabb titkossági minősítéssel rendelkeznek. Felelősek a SIS (az MI6), a Biztonsági Szolgálat (az MI5) és a GCHQ politikájának, akcióinak, költségvetésének és tényleges kiadásainak ellenőrzéséért. A két testület beszámoltatja a különböző ügynökségek vezetőit és az illetékes, kormányzati és Whitehall-beli részlegeket, valamint áttekinti és megvitatja az operatív műveleteket és a hírszerzési folyamatokat, elsősorban az amerikai és a kanadai, másodsorban a baráti országok operatív főnökeivel. A Bizottság megbeszélései általában titkosak. Jelentéseket készít az általa legfontosabbnak ítélt témákról, és általában írásban válaszol azokra a kérdésekre, amelyeket a parlament vagy valamelyik miniszter intéz a Bizottság felé. Ezenkívül minden évben összeállít egy nyílt jelentést, amely tartalmazza a Bizottság szerepét, kezdeményezéseit, elvárásait és javaslatait.

A kormányzati Nemzetbiztonsági Tanács újabban megkérdőjelezi más felügyeleti szervek, például az Egyesített Hírszerzési Bizottság (*Joint Intelligence Committee – JIC*) tevékenységének hasznosságát, amely a miniszterelnöki kabinet részét képezi, és igyekszik irányítani a különböző szolgálatokat, valamint tanácsot adni a kabinetnek a biztonsággal és a hírszerzéssel kapcsolatos ügyekben. Ezenkívül a JIC igyekszik felügyelni a három ügynökség (MI5, MI6, GCHQ) prioritásainak meghatározását is. Azonban, ahogyan az egyik vezető beosztású hírszerző ismerősöm mondta: ezzel kapcsolatban az a probléma, hogy a JIC-en belül minden részlegnek saját napirendje és elképzelése van, és mindegyik hajlamos saját szerepének, politikai fontosságának propagálására, ahelyett, hogy a hírszerzési erőfeszítések koordinálására koncentrálna. Bizonyos mértékben hasonló aggályok merültek fel az Egyesített, Terrorizmust Elemző Központ (*Joint Terrorism Analysis Center – JTAC*) vonatkozásában is, amely szervezet a kormányt és más testületet hírszerzési értékelésekkel lát el, különös tekintettel a terrorizmusra és az egyéb biztonsági, külpolitikai vonatkozású kérdésekre. A JTAC fő célja a terrorellenes prioritások meghatározása a három hírszerző szolgálat számára, valamint újabban hasonló céljai vannak a kiberterrorizmussal kapcsolatban is.

A döntéshozó és az elemző kapcsolatát a kilencedik fejezetben fogjuk megvitatni.

9. Az elemző és a döntéshozó közötti kapcsolat

Ez a fejezet áttekinti azokat a kérdéseket, kapcsolatokat és problémákat, amelyek az elemzők, vezetők és döntéshozók különböző szerepeiből és személyiségéből adódnak.

A hírszerző-elemző és a kormányzati döntéshozó közötti kapcsolatnak jónak és rendszeresnek kell lennie, ha nagyobb hibák nélkül meg akarják érteni egymást. Sherman Kent szerint: „Nincs fontosabb aspektusa a hírszerzési tevékenységnek, mint az, hogy maga a hírszerző és azok, akik felhasználják termékét, megfelelő kapcsolatban legyenek.”⁴⁵ Kent kifejtette, hogy a jó kapcsolat ápolására mindkét félnek nagy figyelmet kell fordítania, mert egyébként a kapcsolat könnyen megromolhat.

Az elemző és a politikus viszonya körüli problémák rögtön nyilvánvalóvá válnak, amikor a felmerült kérdések értékelésére és alapos vizsgálatára kerül sor. A politikus célja az általa képviselt nemzet helyzetének javítása, ha kell, megváltoztatása. Azért helyezték ebbe a pozícióba, hogy végrehajtsa a rábízott feladatokat. Sok politikus már a megválasztásakor megtervezte feladatai végrehajtási módját. A rájuk bízott feladatokat politikai, gazdasági, társadalmi és saját személyes szempontjaik alapján közelítik meg. Ezenkívül gondolkodásukat befolyásolhatják a hírszerzési jelentések, a különböző értékelések, a személyiségük és szokásaik.

Azonban a politikai döntéshozókra nagymértékben hat az is, hogy elárasztja őket napjaink információtömege. Ma kevés személyiség képes hibátlanul megfelelni a politikai döntéshozó szerepnek, és kiválasztani, helyesen értékelni a számára legfontosabb információt, így egyértelmű, világos döntéseket hozni. Ha rendelkezik is ezekkel a tulajdonságokkal, még akkor is csak úgy tud megfelelni a követelményeknek, ha igénybe veszi az elemzők szelektáló képességét, segítségét és értékelését. Azonban – mint minden kapcsolatban – a két fél viszonyában, kölcsönös megértésében és együttműködésében is lehetnek nem csupán jó, hanem nehéz időszakok is, amikor viták, problémák és nem várt tényezők akadályozhatják együttműködésüket.

A kormányzatban a két fél közötti legnyilvánvalóbb probléma a munkahelyi alkalmazásuk eltérő módjában keresendő. Általában az elemző meghatározatlan idejű – felvételi teszten és hozzáértésen alapuló – alkalmazásban áll, és nem a társadalom egyik nagy

csoportja választja meg, mint ahogyan a politikai vezetőt. Ha esetleg megbízatása nem határozatlan idejű, akkor sem valószínű, hogy szerződésének lejáratát ideje egybeesik a választási ciklus befejeződésével. Az üzleti életben a vezérigazgató vagy a gazdasági igazgató állása gyakran az elért profittól, illetve a részvények árának alakulásától függ. A politikai döntéshozó és az elemző kapcsolatát Wittgenstein filozófiája alapján is lehet értelmezni, aki szerint egyes csoportok másként beszélnek ugyanazt a nyelvet, és bizonyos kifejezéseket másként értelmezik. Vagyis a nyelvet, a fogalom jelentését saját gyakorlati életükhöz igazítják. A tudományos életben használt nyelv például más értelmezést nyer a közéletben, vagy az üzleti és vallási életben. Hasonló különbség fedezhető fel még egy adott nagyvállalaton belül is, amikor a kereskedelmi igazgató, a pénzügyi főnök és a vezérigazgató megvitatja a lehetséges növekedési stratégiát, a feladatokat, a várható eredményeket és az üzleti taktikát. Mindegyikük a saját szempontjai alapján, saját személyiségének megfelelően közelíti meg a problémákat. Nézőpontjaikat természetesen az is befolyásolja, hogy mi az általuk irányított részleg álláspontja, valamint a vita többi résztvevője hogyan ítéli meg partnereit és véleményüket, valamint a vitával kapcsolatos háttér-információkat. Gyakran a vita eredménye, illetve a közösen meghatározott feladat közel azt tükrözi vissza, amit ők és a részlegeik eleve elterveztek. Ez azonban – szokás szerint – nem így történik a katonaságnál, ahol a szervezeti struktúrát és a személyi állomány kapcsolatait a hierarchikus viszonyok határozzák meg, ami a történelem során először a római haderőnél vált nyilvánvalóvá. A római struktúrát a modern időkben is sokszor alkalmazták, azzal a különbséggel, hogy a vezetőket politikai megfontolás alapján nevezték ki. Például az Egyesült Királyságban a védelmi miniszter politikai kinevezett, aki a miniszterelnöknek jelent, az USA-ban a legmagasabb rangú politikai kinevezett és a haderő főparancsnoka maga az elnök. Az üzleti életben általában a vezérigazgató vagy a gazdasági igazgató felelős a politikai stratégia kialakításáért, akiknek az elemző részleg vezetője jelent.

Minden esetben már a kapcsolat kezdetén egyértelműen tisztázni kell, hogy mennyire tér el a döntéshozó és az elemző álláspontja a stratégiai kérdésekben, hogyan értelmezik a hírszerzési értékelésekben leggyakrabban használt terminológiákat, illetve az olyan szavakat, mint a lehetőségek vagy az alternatívák. A két fél nem mindig egyformán él az adatgyűjtés és a hírszerzési folyamat lehetőségeivel, és más szempontok alapján vizsgálja a híreket és a hírszerzési információkat, valamint azt is, hogy hogyan lehet azokat megszerezni. Ez az eltérés egyébként érthető is, hiszen mások az általános megfontolásaik és eltérő okok miatt alkalmazzák a hírszerzési folyamatot is. Ráadásul munkájuk közben eltérő nyomásoknak vannak kitéve a kormány, illetve a saját vagy valamilyen külső szervezet részéről. Ezenkívül a politikai vezetőre a kormány, a rivális társszervek és különböző nemzetközi szervezetek vezetői is nyomást gyakorolnak.

A politikai vezetők gyakran korlátozott tudás birtokában foglalják el posztjukat, és nincsenek teljesen tisztában a beosztásukkal járó történelmi „teherrel”. Nem tudják

⁴⁵ Strategic Intelligence for American World Policy, 11. fejezet, Producers and Consumers of Intelligence, p. 180.

pontosan, hogy milyen gazdasági alapokon nyugszik a nemzet vagy a szervezet. Milyen problémákkal kell megküzdeni a szervezet vezetése során? Milyenek a szervezeten belüli kapcsolatok, és kik azok a személyiségek, akikkel a vezetőnek foglalkoznia kell? Mi a kormány, illetve a vezetés jelenlegi stratégiája a különböző kérdéseket illetően? Ezenkívül természetesen sok más kérdés is felvetődik. Mindezek mellett a politikai vezető is „magával hozza” a saját kérdéseit és elképzeléseit, miközben tevékenységét külső hatások érik azok részéről, akinek kinevezése előtt ígéreteket tett, akikkel szoros kapcsolatban van, vagy akikkel javítani vagy lazítani kívánja kapcsolatát, illetve akiket meg akar ismeri. Emellett számolnia kell az adott személyzettel, a vezető testülettel és az elemzőkkel, akik együttműködést várnak el tőle. Sok esetben a vezető munkarendje nem teszi lehetővé, hogy elegendő időt töltsön az elemzőkkel. A politikai vezető hivatalba lépésekor jellemzően találkozik az elemzőkkel, és valószínűleg elsősorban olyan témákról kér információt, amelyeket már részben ismer. Ezt csupán azért is megteszi, hogy „tesztelje” a tájékoztatási rendszert, hogy az adott témával kapcsolatban újabb véleményeket hallhasson, vagy csak azért, hogy felmérje az elemzők képességeit és magatartását.

Rendkívül fontos, hogy a politikai vezető és az elemző már kezdetben jó légkört teremtsen a további együttműködéshez. Az Egyesült Királyságban a kabinetfőnök az első hivatalnok, akivel a miniszterelnök találkozik, amikor elfoglalja irodáját a Downing Street 10-ben. A miniszterelnök első munkanapján a kabinetfőnök első javaslata bizonyára az, hogy a miniszterelnök hozzon minél hamarabb döntést arról, miként reagáljon a kormány egy esetleges atomtámadásra, ha netán a miniszterelnök elhalálozna. A miniszterelnöknek alá kell írnia azokat a dokumentumokat, amelyekben utasítást ad a brit nukleáris csapásmérő erő parancsnokának, illetve annak, aki – halála esetén – átveszi az ország irányítását, hogy azonnali nukleáris válaszcsapást mérjen, vagy ne, vagy esetleg az új vezető döntsön a csapás elrendeléséről, vagy inkább a tárgyalásról. A legtöbb nyugati demokráciában már a kormányfők hivatalba lépésekor kialakul a kapcsolat a politikai döntéshozó és a titkár, illetve az elemző között. Ez a jelenség már évszázadok óta témát ad színpadi daraboknak Shakespeare *Lear királyától* kezdve Sir Tim Rice népszerű, szórakoztató dalszövegeiig vagy a Sir Elton John-féle *Az orosz királyig*. Utóbbi példánkban ez abban a kiváltságos hódolatban nyilvánul meg, amellyel reggelente a királyt illetik, amint hízelgően beszámolnak az állatok helyzetéről. Volt alkalmam beszélgetni olyanokkal, akik az általunk vizsgált kapcsolat témájában közvetlenül érintettek. A hírszerző tisztek és a politikai vezetők kapcsolatát illetően egyértelműen elmagyarázták a problémákat. A hírszerzési tájékoztatás és a hírszerzési ciklus rendszerének működése jelentős mértékben a két fél kapcsolatától függ. A tisztnak teljesen tisztában kell lennie a politika döntéshozó témára vonatkozó álláspontjával és azzal is, hogy lényegében mit akar elérni, és azt milyen határidőn belül. Mindkettőjüknek pozitívan kell a témához és egymáshoz viszonyulniuk. A hírszerzőtisztnak úgy kell elkészítenie és előadnia értékelését, hogy az

egyértelmű, részletekre kiterjedő legyen, és megfeleljen a vezető elvárásainak és tervei-nek. Világosan ki kell fejtenie mindazt, amit a témáról tud. A helyzetre és a vita tárgyát képező emberekre vonatkozó megcáfолhatatlan bizonyítékokat világos érveléssel alá kell támasztania, javaslatot kell tennie a kérdés megoldására, fel kell vázolnia a feltételezhető szcenáriót, az ellenfél valószínű szándékait és az üggyel kapcsolatos várható eredményeket. Tudomásul kell vennie, hogy a végső döntés a vezetőt illeti meg, de mindkettőjüknek tudniuk kell, hogy a másik milyen forrásokra szeret támaszkodni, és az ügy megoldása-ként milyen eredményt szeretne elérni. A hírszerzőtisztnak számolnia kell azzal, hogy értékelését néha felhasználják, néha nem, vagy pedig kiegészítésként beépítik egy másik döntési folyamatba. A második világháború során a brit tudományos hírszerzés főnöke, Reginald Victor Jones óva intett mindenkit attól, hogy a saját vagy a szervezete érdekeit a döntéshozó érdekei fölé helyezze. Ezt ő „a rangelső tiszt felé mutatott túlradó tisztelet szindrómájának” nevezte, ami azt jelenti, hogy „a beosztott tiszt nem azt jelenti felettesé-nek, amit kellene, hanem azt, amit a parancsnok hallani szeretne”. Ez a jelenség a független hírszerzés problémás voltában gyökerezik, és mindig is a hírszerzés és a politika közötti kapcsolatok egyik kulcsproblémája volt. A hírszerzési jelentés rávilágíthat a tényekre, a probléma hátterére és a lehetséges megoldásokra, de nem szabad merev véleménynek, vagy pontos jóslásnak tekinteni, hanem csak egy olyan értékelésnek, amely sok igazságot és tényt, de néhány vagy számos ismeretlen tényezőt is magában rejt. Lényegében egy háttérfüggöny, illetve háttérfestmény, egy „színdarab megírása”, a későbbi sikeres előadás céljából. Vagyis csak egy színdarab, és nem a biztos jövőkép fotója.

Néhány hírszerzőtiszt, akikkel alkalmanként beszéltem, grimaszokat vágott, amikor a döntéshozó és a hírszerzőtiszt viszonyáról kérdeztem őket. Az egyik rangidős tiszt a SIS-től elmagyarázta, hogy ez a kapcsolat sok esetben kiforratlan és bizonytalan, valamint tevékenységük egyik leggyengébb láncszeme. Ez egyrészt annak tulajdonítható, hogy a vezetőknak saját terveik és elképzeléseik vannak, és „köszölgő” szerepük feljogosítja őket önálló terveik megvalósítására. Másrészt, néhány esetben, a hírszerzést is saját terveik, javaslataik megvalósítása eszközének tekintik. A hírszerzők és szervezeteik néha ki vannak téve a magas rangú politikai vezetők és hivatalaik nyomásának, hogy olyan információkat szerezzenek, amelyek alátámasztják a vezetők saját stratégiai, politikai vagy napi céljait. Erre csaknem minden korból és országból lehetne példákat találni a különböző szervezete-k részéről, beleértve a kormányokat, a rendvédelmi, katonai és gazdasági szerveket. Tony Blair kormánya annak idején tagadta, hogy célirányosan olyan hírszerzési információkat kért, amelyek elősegítették az Irak elleni támadás eldöntését. Most már csaknem egyér-telművé vált, hogy a kormány néhány részlege sok energiát és időt fordított arra, hogy a hírszerzők olyan bizonyítékokkal álljanak elő, amelyek megfelelnek a miniszterelnök kí-vánságainak. Erre a Chilcot-féle vizsgálat során derült fény, amely megállapította, hogy az iraki konfliktus kezdeti szakaszában a hírszerzési információkat az illetékesek úgy „tálal-

ták”, hogy azok támogassák az invázió ügyét, jöllehet a háború elindításának céljából közvetlenül, illetve szándékosan nem manipulálták az információkat. A volt miniszterelnök helyettese, Lord Prescott azt mondta a kivizsgáló bizottságnak, hogy ideges volt a felterjesztett jelentések miatt, mivel néhány csak „fecsegésen alapult”. Az egyik MI6-nél szolgáló hírszerzőtiszt (akit SIS2-tanúként regisztráltak) a következőt jelentette: „Az eredmények produkálása érdekében kifejtett nyomás oda vezetett, hogy kapkodtunk, eltekintettünk az előírásoktól. ... Azt hiszem, ki kell mondanunk, túlzottan vágyódtunk az elismerésre.” Egy másik MI6-os tiszt (SIS1) beismerte, hogy 45 perc alatt kellett véleményt formálniuk, „ami hiú ábránd volt... mielőtt meggyőződünk volna az információ hitelességéről”.

Az iraki fegyverzetről készült hírszerzési értékelés egyik fő problémája az volt, hogy hiányoztak az igazán pontos és fontos adatok, valamint az értékelésükre adott időkeret – mint sok más esetben is – rendkívül rövid volt. Azonban más országok szolgálatait közül voltak olyanok, amelyek kiegyensúlyozottabb, realisabb értékelést készítettek még a bizonytalan, vagy nem ellenőrzött adatokból is. Például a kanadai Jean Chrétien kormánya nem azonnal csatlakozott a háborút sürgető koalícióhoz, és nem azonnal támogatta Irak leroanasát, jöllehet az USA erős nyomása alatt állt. Ez a kanadai késlekedés és tévovázás utólag teljesen ésszerűnek tűnik, ha figyelembe vesszük az akkori körülményeket.

A döntéshozó és az elemző között rendszeres megbeszélésre van szükség, de kapcsolatuk nem lehet se túl közeli, se túl távolságtartó. Ha túl távol állnak egymástól, akkor a kölcsönös megértés lehetősége könnyen elillanhat, ha pedig túl közel, akkor „megfertőzheti” őket a csoportgondolkodás „betegsége”, ami miatt a döntési folyamat elvesztheti objektivitását. Tony Campbell, a kanadai hírszerzés volt vezetője, a *Házastársak vagy vitapartnerek*ben leírja, hogy amikor Chrétiennek döntenie kellett az iraki kérdésben, a hírszerzési értékeléseket az általa jól ismert média híreivel vetette össze. Campbell megjegyzi, hogy tágabb értelemben véve mind a hírszerzés, mind a média ugyanazt a tevékenységet végzi: gyűjti, majd elemzi és terjeszti az adatokat. Azonban szűkebb értelemben a kettő között óriási különbség van: először is a tulajdonjogot illetően (az egyik közösségi, a másik pedig nem), másodszor a felhasználók vonatkozásában (az egyiket a nagyközönség használja fel, a másikat pedig a döntéshozók); valamint a *modus operandi*t érintően is (az egyik nyíltan működik, a másik pedig zártkörűen, illetve titkosan). Szerinte ezek a különbségek nyilvánvalóan feszültségekhez vezetnek, amelyek napjainkban fokozódnak és egyre érezhetőbbé válnak, mivel – egyéb tényezők mellett – a globális információs forradalom érezteti hatását, valamint a demokratikus kormányok egyre kevésbé tudnak ellenállni a „kísértésnek”, hogy „politizálják” a hírszerzést.

Most pedig továbbmegyünk Campbell témájának vizsgálatával, megnézzük, hogy „hol találkozik” a hírszerzés a gazdasággal, majd áttekintjük a piac és a gazdasági hírszerzés összefüggéseit.

10. Gazdasági hírszerzés

Ez a fejezet áttekinti a gazdasági hírszerzés történetét, folyamatait és célkitűzéseit, valamint azt, hogy ezek a folyamatok miként járultak hozzá olyan hírszerzési módszerek kifejlesztéséhez, amelyeket más területeken is széleskörűen alkalmaznak.

A számítógép-rendszerek, az adattároló és elemző szoftverek széles körű elterjedése előtt rendkívül nehéz volt időszerű, alapos gazdasági hírszerzési értékeléseket készíteni. Az elektronikai újítások megjelenéséig a rendelkezésre álló gazdasági adatok és információk mennyisége minimális volt, ezért az adatgyűjtés és az elemzés sem lehetett hatékony. A legtöbb gazdasági döntést nagyon hiányos és pontatlan vélemények, eladási és vételi adatok, előző tapasztalatok, szóbeszéd és ebéd közben hallott hírek alapján hozták meg. Az így szerzett szegényes adatokat kiegészítették még a cégek mértékadó alkalmazottainak – az állomány 2-3 százalékának – véleményével is.

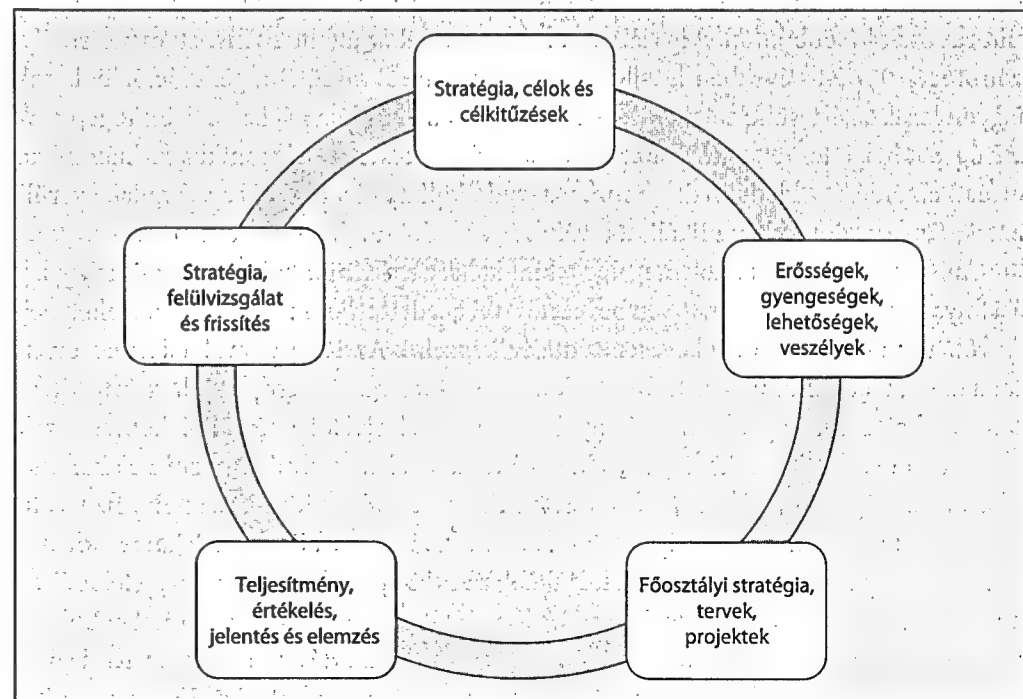
A nagy gyártási folyamatok esetében a cégek a könyvelési feljegyzéseket használták fel arra, hogy általános képet kapjanak a fejlesztési és eladási lehetőségekről. Erre azonban csak az események után (például a gyártás befejezésekor és regisztrálásakor) kerülhetett sor. Tehát nem lehetett megbízhatóan előre tervezni és kalkulálni. Az ilyen elemzések általában túlnyomórészt a belső folyamatokra támaszkodtak. A vállalatok ezek alapján igyekeztek megtervezni a termelést, az eladást és a fejlesztést, ami sikeres is lehetett, amikor a piac egyenletesen bővült. Azonban, ha a piac hektikusan működött, vagy a rivális cégek piaci aktivitása megváltozott, lehetetlen volt előre jelezni a várható eladásokat. A gyártási folyamat a nyersanyagok és a félkész termékek beszerzésével kezdődik, amit részben a lineáris munkafolyamat időtartama határoz meg. Ez a kezdés és a befejezés időpontjához kötött program vég nélkül ismétlődött és unalmassá vált, elbátortalanította az elemzőket (és az újtókat), és csaknem lehetetlenné, illetve feleslegessé tette a visszajelzéseket. Vagyis nem volt visszajelzés arra vonatkozóan, hogy a folyamat során mi volt jó és mi volt rossz a folyamatban, ami javíthatja vagy ronthatja a cég piaci pozícióit. A tágabb értelemben vett termelési ciklus addig tartott, míg a terméket előállították, raktárba helyezték, vagy eladták, majd minden előről kezdődött. Azonban sokszor túl sok vagy túl kevés terméket raktároztak el, mivel a piaci kereslet-kínálat viszonyát nem tudták megbízhatóan felmérni. Ezt a lineáris folyamatot a mezőgazdasági termelési folyamathoz lehet hasonlítani, amely a vetéssel kezdődik, majd az öntözéssel, a műveléssel, a begyűjtéssel, az aratással, talán az őrléssel és az élelmiszergyártó üzemhez történő szállítással folytatódik, majd az utolsó vevő vételével fejeződik be. Ezután a termelési ciklus újakezdődik.

Az utóbbi 50 évben a gazdasági életben radikális változások mentek végbe az adatok

hozzáférését, felhasználását, elemzését és gazdasági hírszerzési információvá alakítását illetően. Kezdetben, ötven évvel ezelőtt, még a sorozatgyártás ösztönözte a gazdasági folyamatot, majd az újonnan megjelenő számítógépes hardver és szoftver fokozatosan átvette a gyártási folyamat vezérlését és a lényeges, rutinszerű elszámolási és könyvelési feladatokat. Az új technológia hatékony felhasználása és működési területeinek adaptálása évtizedeket vett igénybe, mielőtt képessé vált átfogó stratégiai adatok befogadására és elemzésére. Ezután a technológia hasznosítása kiterjedt a gazdasági élet minden területére: a vevők vásárlási szokásainak elemzésére, piaci kihatásainak értékelésére, a piaci, a szolgáltatási és az árazási politikára, valamint a mélyebb elemzések elvégzésére is. Ezek jelentősen elősegítették egy átfogóbb, globális stratégia kialakítását, amely felvázolta a versenytársak tevékenységét, a piaci változásokat és a növekedési lehetőségeket. Az 1960-as években megkezdődött a döntéseket támogató rendszerek kialakítása is, ami a következő három évtizedben egyenletesen folytatódott. Ezeket az újításokat számos területen fokozatosan bevezették, amihez hatékonyan hozzájárult a számítástechnikai folyamatok decentralizálása, amikor már egyéni és vállalati felhasználók is elemezhetik saját és mások adatait. Az üzleti életben alkalmazott információs technológia (IT) területén a gazdasági hírszerzésnek ez a szélesebb értelmezése használatos manapság is céljai meghatározására. A nagy tömegű adatelemzést szolgáló alkalmazások sokszor igen költségesen szerezhetők be, és telepítésük is sok pénzbe kerül. A gazdasági hírszerzést szokás az IT részének tekinteni, noha az IT területén kívül időközben megváltozott a gazdasági hírszerzés meghatározása, ráadásul az IT-menedzserek szemlélete is átalakulóban van. Ebben a fejezetben még visszatérünk erre. Az elmúlt két-három évtizedben a gazdasági hírszerzés fokról fokra hangsúlyt váltott, és míg az adatok elemzése során korábban kizárólag az IT-osztály technikájára és módszereire támaszkodott, manapság jóval mélyebbre hatoló, támogató jellegű eljárást alkalmaz arra, hogy a vezetők a menedzsment minden szintjén megfelelő stratégiát alakíthassanak ki, műveleteket tervezhessenek és hatékonyan irányíthassanak. A gazdasági hírszerzést már nemcsak adatfeldolgozásnak tekintik, hanem számos más módszert társítanak a fogalomhoz, amelyek képesek elemezni a gazdasági tevékenység különböző területeit. A cél az, hogy egy adott vállalkozás különböző osztályainak világosabban érthető feladatokat és iránymutatást adjanak, a tevékenység tervezéséhez pedig a korábbinál szélesebb, egyúttal stratégiai szempontból fókuszáltabb vezetést biztosítsanak. A gazdasági hírszerzés napjainkban az adatok és az elemzési tevékenység széles spektrumát öleli fel. Ezek az elemzések kiterjedhetnek a nyereség növelésétől a veszteség csökkentésén át a növekedési előrejelzésig, az új termék létrehozásáig, a tervezésig és a marketingig, továbbá a mindent magában foglaló vállalati stratégia kialakításáig és megvalósításáig. A folyamat általában valamilyen elgondolás (vízió) bejelentésével veszi kezdetét, amelyet a döntéshozó (a vezérigazgató, az ügyvezető igazgató, a pénzügyi igazgató, vagy a rangidős stratégiai menedzser) fogalmaz meg, amely folyamatot már hírszerzési ciklusnak lehet nevezni.

A gazdasági hírszerzési ciklus

A gazdasági célkitűzések és feladatok meghatározása után a stratégia felvázolása, megvitatása, leírása, átvizsgálása és belső ismertetése következik. Erre az alapra épülnek fel a gazdasági szervezet részlegeinek tervei és új projektjei, amelyeket írásban is rögzítenek. Mielőtt a részlegek terveiket visszajuttatnák megfontolásra, módosításra és jóváhagyásra a felső vezetéshez, előbb saját körükben megvitatják, figyelembe veszik az elhangzott kérdéseket, javaslatokat és bírálatokat, lehetővé téve a szükséges változtatásokat (lásd: 10.1 ábra). A megadott határidőn belül megkezdődik a tervezett tevékenység végrehajtása, az elért eredmények regisztrálása és elemzése, mielőtt elvégeznék a szükséges javításokat az eredeti terven. Ezután az egész folyamat újrakezdődik. A ciklussal szemben felvetett bírálatok legtöbbször arra irányulnak, hogy a döntési folyamatba nem vonják be mélyen és érdemben a vállalat alkalmazottait, pedig erre nagy szükség lenne. A munkatársak csak így tudnának azonosulni a cég céljaival, és így szerezhetnének konstruktív tapasztalatokat munkájuk jobb elvégzéséhez. Azonban erre sokszor nem kerül sor, mivel a vezetés nem veszi jó néven ezeket az egyébként döntő fontosságú véleményeket és bírálatokat. A vezetés szempontjából ezt a folyamatot talán úgy értékelik, mint időpocsékolást, mint felesleges „befelé fordulást”, ami nem eredményez új, előremutató hírszerzési értékelést. Ennek el-

10.1 ÁBRA: Gazdasági hírszerzési ciklus

lenére, ha a hírszerzési ciklust hatékonyan vezérelnék, akkor jól hasznosíthatnák az alkalmazottak véleményét, aktivitását, a piaci és a vállalatban belüli lehetőségeket, valamint a yevőbázis vásárlási szokásait. Ezenkívül a vezetés pontosabban felmérhetné a közelmúlt vállalati eseményeit és az alkalmazott stratégia sikereit és kudarcait, valamint azok okait.

ESETTANULMÁNY:

Gazdasági hírszerzés

Az elektronikus környezet változásai akkor váltak teljesen világossá számomra, amikor az 1980-as években befejeztem egyetemi tanulmányaimat és – másokhoz hasonlóan – elkezdtem az írógépet használni szakdolgozataim megírásához, amelyeket a filozófiai és irodalmi diploma elérése céljából készítettem. Akkor még közülünk csak kevesen értették az új személyi számítógépekhez. A Warwick Egyetem könyvtárában már rendelkezésre állt egy új számítógépes – tudományos írásokat és információkat tartalmazó – adatbázis, amelyet én is igénybe vettem.

Az egyetem befejezése után teljes időt alkalmazást nyertem az egyik számítógépes heti magazinnál, mint a helyettes szerkesztő asszisztense. Akkor döbbsentem rá, hogy a számítógép megjelenésével drasztikusan megváltozott a világ. A változás legjelentősebb hatásai a legtöbb munkahelyen az 1980-as években érződtek. Valójában ez az óriási változás csak később jutott el igazán a tudatomig, amikor áttanulmányoztam a személyi számítógép 1960-as években lezajlott történetét, amiről a szüleim generációjából csak nagyon kevesen értesültek. Az 1980-as évek kezdetén a kiadói világban a számítógép csak az írógépet helyettesítette, felgyorsítva a cikkek elkészítését és elektronikus formátumban történő elküldését a kiadóknak, ahonnan a szedő kiiktatásával egyből a nyomdába kerülhettek. Ez volt addig a legdrasztikusabb változás a kiadói tevékenység területén.

Abban az időben a kiadók még úgy tekintettek az egész munkamenetre, mint új gyártási folyamatra, ami azonban a web bevezetésével kezdett teljesen megváltozni, amelynek a jövőbeni potenciálját még kevesen tudták elképzelni. Az 1990-es évek elején az üzleti élet kezdett teljesen új utakra térni, amikor a Jane információs csoportjához szegődtem el. Mint általában a hagyományos könyvkiadók – amelyek előfizetésekből, konferenciák szervezéséből és hirdetésekben szerezték bevételeiket –, kezdtünk átváltozni elektronikus információs céggé. 1992-ben a Jane bevételeinek 40 százaléka a hirdetésekben származott, de volt olyan kiadványa is, amely esetében ez a mutató 80 százalék volt. A Jane kiadói tevékenységének hagyományos jellege leginkább az évkönyvek rendszeres megjelenésében mutatkozott meg (pl. a *Jane's Fighting Ships* kiadásában). A jelentős tapasztalatokkal és elkötelezettséggel rendelkező szerkesztők, akik nagy érdeklődést tanúsítottak a hidegháború vége után bekövetkezett katonai és védelempolitikai változások iránt, az írásaikat csak az események után – legkorábban általában csak egy év elteltével – tudták kiadni.

Röviddel 1993 után havi kiegészítő kiadványokat készítettünk minden évkönyvhöz, majd egyik fejlesztéssel és kutatással foglalkozó kollegámmal ellátogattunk a chicagói *Encyclopedia Britannica*-hoz, és ott megismerhettem üzleti problémáikat és válságos helyzetük orvoslására készült terveiket. Az enciklopédia a 1750-es években a skót felvilágosodás leírásával kezdte tevékenységét. Könyveit először három kötetben adta ki, amelyek a francia Diderot-i *Encyclopédie* és más könyvekre válaszul jelentek meg. A Britannica kötet- és eladási száma sikeresen alkalmazkodott a 20. század piaci követelményeihez. A második világháború után a nyugati felső- és középrétegek családjai, akik előnyös oktatásban kívánták gyermekeiket részesíteni, a kiadó biztatására megvették a Britannica gyermekeknek készített számain. Természetesen a kiadó ravaszul „rájátszott” a szülők ambícióira: A valóság azonban az volt, hogy a gyermekek csak a könyvek kis részét olvasták el, a többi pedig csupán a polcot díszítette, mint a múzeumi kiállítási darabok. A cég olyan eladási hálózatra támaszkodott, amelynek ügynökei házról házra jártak a módosabb körzetekben, és felébresztették a szülőket „lelkiismeretét” gyermekeik oktatását illetően, hogy rávegyék őket a könyvek vásárlására. Az eladói hálózat kezdte uralni a céget, és egyre nagyobb jutalmat és jutalékot követelt az eladások után. A hálózat agresszív módszere a Britannica sikereinek „motorjává” vált.

Azonban amikor a számítógép elterjedt, és szoftverek otthoni alkalmazása lehetővé vált, az új versenyformához történő alkalmazkodást minden cég egyik elsődleges feladatának tekintette. A Britannica viszont nem jól reagált az új kihívásra, mivel az eladási ügynököktől azt követelte, hogy fogadjanak el kisebb jutalékot, ha a kiadványt szoftvercsomag formájában adják el. A Microsoft tárgyalta a Britannica és más cégek vezetőivel is, de végül a *Funk and Wagnalls* enciklopédiát vette meg, amelynek szoftverváltozatát Encartának nevezte el. Ezt és a többi szoftver enciklopédiát az ügynökök hasonló módon adták el a szülőknek, mint régebben a könyveket, de most azt javasolták nekik, hogy vegyenek gyermekeiknek személyi számítógépet egy beprogramozott enciklopédiával, ami kevesebbe került, mint a nyomtatott enciklopédia. Ez volt az egyik olyan fejlemény, amely a Britannica hanyatlását okozta, amit már előre éreztem a náluk tett látogatásom alatt. A Britannica a kiadvány utolsó nyomtatott változatát 2010-ben adta ki, majd áttért az elektronikus terjesztésre. Az Encarta 2011-ben jelent meg utoljára, miközben a Wikipedia növekedését és ingyenes használatát idézte, mint saját gazdasági bukásának egyik okát.

Tanulva ebből a bukásból és más hasonló eseményekből, újrafogalmaztuk a Jane információs csoportjának stratégiáját, és elkezdtünk a régi iskolát követő, nyomtatott írásokat közlő kiadóból és hirdetőből számítógépes elektronikus adatbázissá és konzultációs céggé átalakulni. Sok évig tartott, amíg elértük kitűzött céljainkat, de sikerült megháromszorozni bevételeinket, pedig drámaian – gyakorlatilag 20 százalék alá – csökkentettük hirdetéseinket. Mivel a tevékenységünk többi területén előreléptünk, a nyereségünk nagyobb volt annál, amit el tudtunk érni a régebbi Jane kiadási modell alkalmazása során.

A veszteséges üzletet feljavítottuk, és évente csaknem 20 százalékkal növeltük nyereségünket. Az előző tevékenységem alatt a Lloyd's of London Pressnél, a BBC Video Worldnél szerzett tapasztalataim, de különösen az új elektronikus kiadói munkánk révén összegyűjtött ismereteink alapján (amelyeket az Encyclopedia Britannicáról és más cégekről készített esettanulmányok során szereztünk) sikeresen átalakítottuk a hagyományos kiadói modell szerint működő vállalatot egy elektronikus, hálózatba kapcsolt informatikai kiadói és konzultáns céggé. Az átszervezés sikerében nagy szerepet játszott azoknak a módszereknek az alkalmazása, amelyeket ebben a fejezetben leírt gazdasági hírszerzési értékelések és elemzések segítségével honosítottunk meg.

Az üzlet sikeréhez az is hozzájárult, hogy csökkentettük az elkülönült irodák számát, és közös, nyílt munkatermeket alakítottunk ki, valamint a kávéautomatákat olyan központi helyre telepítettük, ahol a különböző osztályok alkalmazottai összejöhetnek és eszmét cserélhetnek. Ezenkívül, globális elérhetőségünk érdekében, irodákat nyitottunk az USA-ban, Ausztráliában, Szingapúrban, Párizsban és még néhány más országban. Csökkentettük a vezetési struktúra piramisjellegét, és a decentralizáció révén interaktívra és „gondolkodóbbá” formáltuk vezetési stílusunkat. Kérdés-felelet találkozókát és konferenciákat, vezetői előadásokat és vitákat rendeztünk a termeléssel és a szolgáltatásokkal kapcsolatos stratégiánkról és terveinkről. Minden publikációnkat igyekeztünk ellátni elektronikus frissítési lehetőségekkel, aktuálizált adatokkal, és – ahol szükségesnek találtuk – nyomtatott verzióval. Ugyanakkor tisztában voltunk a környezet folyamatos változásával is, és ennek megfelelően új termékekkel jelentünk meg, valamint új módszerekkel elégitettük ki vásárlóink változó kívánságait. Sőt, felkértük őket, hogy látogassanak el hozzánk, ahol bemutatjuk egész tevékenységünket; miközben elmondhatják, hogy miként tudják hasznosítani termékeinket, és hol fedeztek fel hibákat. Azt is megígértük, hogy látogatásuk alatt nem fogjuk őket vásárlásra rávenni. Ezekkel a módszerekkel a századfordulóra átfarmáltuk vállalatunkat: az egész átszervezés öt évig tartott.

Közben arra ösztönöztük alkalmazottainkat, hogy vegyenek részt a számítógépes átképzéseken. Ennek során rájöttünk, hogy koruk lényegében nem befolyásolta hajlandóságukat. Általában az idősebb és a fiatalabb generáció egyaránt megértette az átképzés szükségességét és hasznosságát. Azonban mindkét korosztályból voltak olyanok, akik nehezen tudtak változtatni hagyományos gondolkodásmódjukon és munkamódszereiken, így nekik tovább tartott az új környezethez történő alkalmazkodás. Elsősorban meggyőzéssel, az átképzés céljainak ismertetésével vettük rá őket, hogy folytassák átképzésüket. A kezdetben a hagyományos módszerekhez ragaszkodó beosztott és vezető állományból csak kevés dolgozót kellett elbocsátanunk, és újakat csak később, az üzlet fellendülése után vettünk fel. A személyi állomány és a vevők tapasztalatai alapján, valamint a stratégiai és mozaik típusú tervezési folyamat segítségével, a Jane számára egy új üzleti modellt építettünk fel.

A stratégia fejlődése

Hasznos lehet és elősegítheti a meglévő gazdasági stratégia kifejlődésének a megértését, ha egy kicsit visszamegyünk az időben, és áttekintjük a stratégia fejlődését és a különböző megközelítési módokat. Nyugaton a második világháború után a gazdasági stratégia egyre szakszerűbbé vált, ahogyan az iparágak áttértek a háborús igények teljesítéséről a növekvő és tökéletesedő piac követelményeinek kielégítésére. A gazdasági hírszerzés is intézményessé formálódott, amikor 1958-ban Hans Peter Luhn, az IBM kutatója és az információ visszakeresésének kutatásával foglalkozó osztály vezetője, az *IBM Journal*-ban megírta, hogy: „A gazdasági hírszerzés azt a képességet teremti meg, amely biztosítja, hogy megértsük a jelenlegi tények közötti összefüggéseket, mégpedig olyan módon, hogy útmutatást adjon az elérendő célokhoz vezető tevékenységünk számára.”⁴⁶ Ez egyébként magának az általános hírszerzésnek is kiváló definíciója, de mivel egy IT-kutatás során keletkezett, elsősorban a technológiára, különösen a számítógépes és az elektronikus területre koncentrál. Arra törekszik, hogy tanulmányozza, miként lehet technikailag információvá alakítani az adatokat, majd az információkat tudássá – és megfelelő elemzés után –, gazdasági hírszerzési értékeléssé. A következő két-három évtizedben Luhn definíciója az alkalmazott gazdasági hírszerzésben is tágabb értelmezést nyert, ami hozzájárult a gazdasági döntések és tevékenységek jobb megalapozásához.

Luhn későbbi cikkében, az *A Business Intelligence System*-ben kifejtette: „A gazdasági hírszerzésnek megfelelő információt kell biztosítani az egyének, csoportok, osztályok, sőt nagyvállalatok feladatainak végrehajtásához.”⁴⁷ Ebből jól látható, hogy Luhn a gazdasági hírszerzést tágabb értelemben is definiálta, mivel rájött, hogy a számítógépen rögzített adatok célirányos összesítése és elemzése sokkal jobban segíti a vezetőket a vállalatok előtt álló feladatok megértésében és értékelésében, mint a termelési ciklusról szerzett tapasztalatok, a vezetői értékelések, a megérzések és a belső konzultációk.

A gazdasági hírszerzési folyamat első lépése a vállalat tevékenységének, valamint a piaci és versenytársaihoz viszonyított helyzetének felmérése és megértése. Ez elősegíti olyan stratégiai értékelés elkészítését, amely rögzíti, hogy a vállalat az eddigi tevékenysége során meddig jutott el, milyen eredményeket ért el. Ez lehetővé teszi egy világosabb kép felvázolását a jövőbeni tervek elkészítéséhez. Egy ilyen értékelés még kormány szinten is megvalósítható. 2012. május 3-án a BBC Radio 4's Today programjában Mervyn King, a Bank of England elnöke elmondta, hogy bárcsak több időt szentelt volna az előző pénzügyi válság tanulmányozására és értékelésére, ami nagy segítséget jelentett volna a 2008-as pénzügyi szükséghelyzet kezelésében.

⁴⁶ H. P. Luhn, *A Business Intelligence System*, (1958) *IBM Journal* Vol. 2, No. 4, pp. 314–319.

⁴⁷ *IBM Journal*, Vol. 2, No. 4, pp. 314–319.

A hagyományoknak megfelelően a piacokon és a nagyvállalatokon belül a régebbi üzleti események értékelésére csak ritkán kerül sor, mivel a gazdasági hírszerzési ciklus alapvetően az általános, hagyományos hírszerzési ciklus elvei szerint működik, és mindkettő túlságosan a meglévő, jelenlegi környezetet veszi figyelembe. Ez azt jelenti, hogy a vezetők és az igazgatók először felvázolják az általuk elképzelt üzleti perspektívát, és csak ezután intéznek kérdéseket és szabnak feladatokat a hírszerzők felé, ráadásul általában csak az adott konkrét témával kapcsolatos jelenlegi és a közeljövőben várható helyzet értékelésére adnak utasítást. Az így kapott hírszerzési értékeléseket hasznosan és hatékonyan fel tudják használni az azonnali, taktikai feladatok megoldásához, de ez nem a legjobb módja annak, hogy megértsék és helyesen megtervezzék a jövőbeni tennivalókat. A gond az, hogy a hírszerzési ciklushoz hasonlóan a gazdasági hírszerzési ciklus is nagyon hasznos az igazgató/menedzser számára, azonban sokszor nem teszi lehetővé, hogy az elemzők teljes körűen megvizsgálhassák a jelenlegi helyzet előzményeit, vagy olyan jövőbeli eseményeket, előrejelzéseket vessenek fel az elemzésben, amelyek nem fordultak meg a vezetők fejében, és amelyeket egyáltalán nem vettek fontolóra. Az adott valóság vagy a lehetséges jövő megértésére irányuló minden kísérletre érvényes, hogy a kiszámíthatatlán, de lehetséges eseményeket is szükséges végiggondolni, sőt alkalmanként számításba venni. Mielőtt a hírszerzés ezen ágánál is megvizsgáljuk a lehetséges jövőbeli eseményeknek ezt a csoportját, fontos áttekinteni a gazdasági hírszerzés hagyományos és történelmi alkalmazását, valamint ezek hatásait.

A gazdasági hírszerzés története

Emberemlékezet óta a gazdasági vállalkozás célja új vásárlók megnyerése, valamint a termékek és szolgáltatások jövedelmező, növekvő eladása a meglévő vevőknek. Ezt természetesen a különböző szervezetek más és más módon érik el, még azok a vállalkozások is, amelyek részben vagy teljesen a törvényes kereteken kívül működnek. A gazdasági hírszerzési stratégiát mindenfajta gazdasági műveletre alkalmazni lehet. Megértésének és fejlesztésének központi módszere a piac, a riválisok és a vevők körülményeiről szóló visszajelzések, és az internetes munkafolyamatok megértése és feldolgozása. A cél: pontos, folyamatosan naprakészre javított kép kialakítása a piacról, lehetőleg olyan információk beszerzése alapján, amelyekről a versenytársaknak nincs tudomásuk. Az így kialakított kép új ismereteket nyújthat a vevők preferenciáiról és vásárlási szokásairól, saját belső szabályairól, valamint a piaccal kapcsolatos véleményükről. A vevő és a piac tökéletes megértése és értékelése kulcsfontosságú, amit gyakran sok tulajdonos és gazdasági vezető természetesnek vesz. Ennek ellenére, ezen a területen (és a piaci tendenciák vonatkozásában) tapasztalt tudatlanság meglepő módon elterjedt, mivel a vásárlók kívánságai

sokkal gyakrabban változnak, mint sokan képzelik. (Emiatt valóban nehéz követni a piac változásait.)

Néhány gazdasági elemző az értékelések kiindulópontjaként Szun-ce művét, *A háború művészetét* veszi alapul, hogy tisztázhassa a vállalkozás céljait, szándékait, és megértse vevőit, feltárja a fejlődéshez vezető lehetőségeket. Szun-ce természetesen az ellenségre gondolt, amikor az ellenfél erős és gyenge oldalai felderítésének fontosságáról írt, de az már közvetlenül az üzleti életre is vonatkozik, amikor azt hangsúlyozta, hogy jól kell ismernünk saját erősségeinket és gyengeségeinket is. E cél eléréséhez többféle adatot kell szereznünk, összesítenünk és elemeznünk: először, a saját vállalkozásunk helyzetére, másodsor a jelenlegi és a potenciális vásárlóinkra, harmadszor pedig a különböző piaci tendenciákra és értékelésekre, valamint a versenytársakra vonatkozó adatokat, továbbá olyan információkat, amelyek rámutatnak, hogy mi javítaná, vagy mi befolyásolja üzleti tevékenységünket.

A gazdasági hírszerzési modell

A gazdasági hírszerzési folyamat az elgondolás ismeretével kezdődik, majd a stratégiai tervezéssel folytatódik. Ezután a vállalat egyes részlegei – az átfogó stratégia alapján – elkészítik a lineáris gazdasági hírszerzési modellt. Ebből a folyamatból egy stratégiai teljesítménymodell készül, hogy a vállalat vezetése felmérhesse, hogy a stratégia megvalósítása feltehetően milyen fejleményekhez vezet, és erre milyen körülmények között kerül sor. A következő lépésben minden egyes részleg megtervezi a saját alkalmazási modelljét, amelynek alapján megkísérel pontos, célirányos véleményt formálni a részleg várható tevékenységének különböző aspektusairól. Végül – ahogy a gazdasági folyamat előrehalad, különböző időben és különböző célból – elemezni kell a munka részleteit, hogy megállapíthatóak legyenek a stratégiában leírt célokat segítő és gátló tényezők. Vagyis itt történik meg a kulcsteljesítmény-mutatók (*Key Performance Indicators, KPI*) alkalmazása, valamint az erősségek, gyengeségek, lehetőségek és fenyegetések (*Strengths, Weakness, Opportunities and Threats – SWOT*) feltárása, illetve a termékek és szolgáltatások szerinti alapos elemzése.

A stratégia felvázolása után, a folyamat beindulásával a gazdasági hírszerzés különböző verzióját kell igénybe venni. Így a modell ugyanabból az elgondolásból és feladatmeghatározásból indul ki, de később más és más szempontok alapján folytatódik. Ez végbemeget ugyanabban az időtartamban, mint a stratégiai tervezési folyamat a különböző főosztályoknál és osztályoknál, amelyben részt vesznek az alkalmazottak és – az objektivitás biztosítása céljából – külső szakértők is. Ezt úgy lehetne leírni, mint egy lineáris hírszerzési stratégiai (*Linear Business Intelligence Strategy*) folyamatot.

Lineáris gazdasági hírszerzési stratégia (LBIS)

A gazdasági tervek és projektek lineáris stratégiáját minden egyes főosztálynál és osztálynál ki kell dolgozni. Mindegyikük áttekinti az átfogó stratégiát, majd saját céljai felvázolásával, értékeli a munkaerő, a gyártási folyamatok és az alkalmazott technológiák helyzetét és a várható eredményeket. Kezdeti értékeléseiket felterjesztik megfontolásra és vitára az igazgatóságnak. Ezután összesítik a különböző stratégiai részfolyamatokat, amit azonban nem szabad úgy kezelni, hogy „minél hamarabb megteesszük, annál hamarabb elfelejtjük”. Ezt a folyamatot megszakítás nélkül kell végezni, amibe be kell vonni a vállalat különböző részeit, külső kutatókat, a vevőket és a szolgáltatókat. A folyamatra megfelelő időt kell szánni, különösen akkor, amikor a piacon a versenytársaknál vagy a cégen belül jelentős változások mennek végbe. Ezek után még több időt kell szentelni a következő stratégiai tervezési folyamat megvalósítására.

Sok vállalatnál a felülvizsgálati és elemző folyamat egyáltalán nem tökéletes, vagy ritkán veszik igénybe, vagy több generáció óta nem is történt meg, esetleg csak akkor hajtják végre, ha a vállalat bajba kerül, ha rájönnek a problémák létezésére, mivel nem tudják a béreket fizetni, és a bankhoz kellett fordulniuk hitelkeretük túllépése miatt, illetve annak kibővítése céljából. Ilyen esetekben „ijedtükben” gyakran pénzügyi tanácsadókhoz fordulnak, akik végrehajtják a folyamatosan elmaradt felülvizsgálatot. Ezzel szemben azok a cégek, amelyek jobban odafigyelnek műveleteik elemzésére, rendszeresen alkalmaznak olyan módszereket, amelyek valóságghű perspektívát rajzolnak fel számukra.

Stratégiai teljesítménymodell

A gazdasági elemző módszerek az elmúlt 50 évben jelentősen megszaporodtak, miután sok gazdasági iskola, tanfolyam és tanácsadói vállalat létesült, miközben az elektronikus információs hálózat, valamint a gazdasági hírek és adatok figyelemmel kísérésére szolgáló számítógépes címkézés sokat fejlődött, a gazdasági tevékenység pedig térben és időben is bővült.

A gazdasági hírszerzési modellek és módszerek felölelik a lineáris hírszerzési stratégiai és teljesítménymodellektől kezdve, az alkalmazási kutató modelleken és a kulcs-teljesítmény-mutatókon át (KPI), az erősségek, gyengeségek, lehetőségek és fenyegetések (SWOT) elemzéséig a leginkább alkalmazott módszereket (és a felsorolás közel sem teljes). Azonban a felsoroltak is jól mutatják, hogy mit kell tennünk ahhoz, hogy hatékonyan elemezzük a gazdasági hírszerzést alkalmazó gazdasági területeket.

Howard Dresner, a Gartner Csoportból (a vezető IT kutató és tanácsadó cégtől) a gazdasági hírszerzést úgy alkalmazta, hogy – a döntési folyamat tökéletesítése céljából – a tényeken alapuló rendszerek felhasználásával összesítette és összpontosította

„a módszereket és a koncepciókat”. Ezt öt lépésben tette meg, amelynek során a teljesítmény fokozására, valamint a vállalkozás céljainak elérésére és értékeinek megőrzésére koncentrált.

Ez a stratégiai teljesítménymodell, illetve annak első mozzanata, a „felmérés” segít fontossági sorrendbe rakni, piramisszerűen, illetve hierarchikusan felépíteni a teljesítménycélokat, felmérve a műveleteket és az eredményeket, a rendelkezésre álló adatok összesítésével és fókuszált elemzésével.

A második lépés az „analízis”, amely az általános adatok mély elemzését jelenti, hogy a múltbeli és jelenlegi események modellezésével feltárja a jövőképet.

A harmadik lépés a „jelentés” elkészítése, ami stratégiai és műveleti visszajelzés (feedback) révén elősegíti a vállalati vezetéssel folytatandó eszmecserét.

A negyedik lépés az „együttműködés”, amelynek az a célja, hogy összehozza a vállalat különböző részlegeit a külső kapcsolatokkal (például a beszállítókkal), egyeztesse és megossza velük az adatokat és az elkészült értékelést, a jelenlegi és a jövőbeni célkitűzéseket.

Végül, az ötödik lépés egy tudásmenedzsment-program összeállítása az első négy mozzanat koordinálására, és olyan rendszer felépítése, amely elvezet a folyamat és hatékonysága jobb megértéséhez és áttekintéséhez, valamint a kitűzött céloknak megfelelő képzéshez és tanuláshoz. Ezt közvetlenül össze kell vetni az érvényben lévő szabályzókkal és jogi előírásokkal, valamint a meglévő legjobb módszerekkel.

Miután minden részleg elkészítette a saját stratégiai tervét, elemeznie kell a célkitűzéseit és azt, hogy azok hogyan illeszkednek a vállalat átfogó stratégiájába. A részlegterveket és az új projekteket az LBIS segítségével kell megvizsgálni. Ezután a vállalat részlegei számára több alkalmazási tervet kell elkészíteni és áttekinteni. Ennek végrehajtása céljából a felülvizsgálókat és a vállalat középszintű vezetőit, valamint a folyamatban részt vevő munkatársakat el kell igazítani, hogy valóban megértsék a folyamatot és annak alkalmazási módjait. Ahhoz, hogy valóban képben legyenek, és koncentrálni tudjanak a folyamatra, ösztönözni kell őket az üzleti stratégia részletes megvitatására.

Alkalmazási kutatási modell

A folyamat a központ elemzőinek támogatására szorul. Az adott művelet részeihez adatokat kell gyűjteni és elemezni a megjelölt témával, termékkel vagy szolgáltatással kapcsolatban, majd az adatokat információvá kell egyesíteni. Miközben ez a folyamat zajlik, meg kell konkrétan állapítani, hogy az általános kép kialakításához, vagyis a készíten-dő hírszerzési értékeléshez még milyen adatokra és információkra van szükség az adott termelési folyamatról, az eladási tervekről vagy a szolgáltatásokról. Ennek végrehajtása elősegíti a legmegfelelőbb modell, illetve rendszer alkalmazását, ami javítja a vállalkozás e területeinek hatékonyságát és jövedelmezőségét.

A folyamatnak mind az öt elemét – az adatgyűjtést, az adatelemizést, azok információvá formálását („desztillálását”), a hiányfelmérést és a végső hírszerzési értékelést – fel kell használni. A „desztillált”, koncentrált értékelést jelentés vagy képes bemutató formájában kell a résztvevők elé terjeszteni. Ezután, egy újabb tájékoztatót kell tartani a felső vezetők számára, amelynek alkalmával ismét kérdéseket kell feltenni és megvitatni, a főosztályok és osztályok kijelölt tagjainak a részvételével.

Kulcsteljesítmény-mutatók (KPI)

Ezt a módszert gyakran alkalmazzák a vállalkozás legspeciálisabb területeinek a felmérésére, a pozitívumok, de leginkább a negatívumok feltárására, hogy tisztázzák a vállalat helyzetét. Ahhoz, hogy pontos és nem túl bonyolult KPI-t alkalmazzanak, belső és külső szakértőket egyaránt igénybe kell venni. A vizsgálatot célszerű gyakran elvégezni, mert csak így lehet biztosítani a termelés és a szolgáltatás hatékonyságát. A vevők számának növelése és a termelés, a nyereség és a megtakarítás növelése a legfontosabb feladat. Szélesebb körű hírszerzési módszer magában foglalhatja elemző szoftverek, adatgyűjtő és modellrendszerek alkalmazását. A vállalat működését illetően a cél az üzlet hatékony bővítése, a meglévő és a potenciális vevőkkel való kapcsolat javítása révén. A teljesítmény-mutató helyes használatához tökéletesen ismerni kell a saját vállalkozás munkamenedzmentét, az erős eladó-vevő kapcsolat kialakításának módját, valamint elemezni kell, hogy a jelenlegi és jövőbeni piacok hogyan tudják befolyásolni a cég termékeit és szolgáltatásait.

Az erősségek, gyengeségek, lehetőségek és fenyegetések elemzése

Végül ebben a fejezetben megvizsgáljuk a SWOT elemzést (10.2 ábra), amelynek az a célja, hogy megállapítsa a vállalkozás erős és gyenge oldalait, lehetőségeit és a céget fenyegető veszélyeket, ami vonatkozik az egész vállalkozásra, annak részeire, speciális szektoraira és termékeire egyaránt. Ez az elemzés jó eszköz arra, hogy feltárjuk a vállalat jövőbeni lehetőségeit, illetve a potenciális eredményeket. A módszert úgy kell felhasználni, hogy összekötjük a különböző belső tényezőket a külsők – a vevők, a szállítók és a szakértők – érdekeivel, illetve megfontolásaival, valamint a vonatkozó viták eredményeivel. A folyamatnak elemzőnek, minden lényeges részletet felölelőnek és előremutatónak kell lennie. Ahhoz, hogy valóban hatékony legyen, alapvető követelmény – mint minden más modellnél –, hogy a témára vonatkozó ismereteket az előadók lehetőleg vizuális és analitikus ábrák segítségével, legalább ketten-hárman – az objektivitás biztosítása céljából – egymástól függetlenül adják elő. Ez azért fontos, mert ezáltal a hallgatóság különböző perspektívákat ismerhet meg, és így elkerülhető a formális folyamatokra oly jellemző elfogultság is.

Összefoglaló a gazdasági hírszerzési modellről

Ezekből a különböző modellekből a vállalat kiválaszthatja a vizsgálandó területnek legmegfelelőbbeket, mielőtt konkrétan alkalmazná azokat. A kiválasztott modelleket néhányszor tesztelnie kell, mielőtt véglegesítené alkalmazását. Bármilyen méretű vállalatnak szüksége, lehetősége és megfelelő kapacitása van arra, hogy használja ezeket a gyakorlatban bevált, kifinomult elemző módszereket. A web és a felhő alapú számítógépes programok is sok elemzési lehetőséget biztosítanak, de a sikeres elemzés elvégzéséhez elsődleges követelmény a vállalkozás mélyreható ismerete, amihez hozzátartozik az is, hogy a kutatás és az elemzés során előtérbe kell helyezni a versenytársak és a tágabb piac helyzetének vizsgálatát. Az így nyert „külső” adatokat először mérlegelni kell, majd össze kell vetni a vállalat „belső” adataival, adottságaival, utána pedig meg kell határozni azokat a szükséges változtatásokat, amelyek lehetővé teszik a jelenlegi és a jövőbeni célok elérését.

	Pozitív tényezők	Negatív tényezők
Belső tényezők	Erősségek	Gyengeségek
Külső tényezők	Lehetőségek	Veszélyek

10.2 ÁBRA: SWOT elemzés

Ebben a fejezetben a gazdasági hírszerzés tágabb definíciójára összpontosítottuk a figyelmünket, aminek inkább a gazdasági tevékenység stratégiai elemzéséhez, mintsem magához a hírszerzéshez mint kifinomult adatgyűjtő és elemző tevékenységhez van köze. Egy átlagos IT-osztály munkájában kevés változás történt a relációs adatbázis feltalálása óta, amely úgy határozta meg az IT célját, mint egy kiszolgálás-orientált struktúra létrehozását. Ezt később megerősítette a rendszerezett lekérdező nyelvezet (Structured Query Language-SQL) megjelenése, amelyet az IBM fejlesztett ki az 1970-es években, eredetileg az IBM számítógépeken lévő adatok visszakeresése céljából. Az elképzelés, hogy az IT egyik funkciója a gazdasági hírszerzés legyen, még mindig érvényes, de kezd megváltozni a gazdasági hírszerzés 2.0 kezdete óta. Ezek a hatások lényegében hasonlóak a Web 2.0 és a Web 3.0 részeihez, hatékonyabban felhasználva egy kutatási szemantikát az elemzés és a kutatás elmélyítéséhez, speciális módon hírszerzési információkat biztosítva meghatározott felhasználók számára.

A gazdasági hírszerzésben az IT hagyományos és modern használata arra szorított, hogy nagymennyiségű adatot gyűjtsön és elemezzon, hogy gazdasági értékelést

nyerjen abból az elemzésből, amelyet más főosztályok kértek az IT-részlegtől. Az ilyen gazdasági hírszerzés legfejlettebb felhasználói a bankok voltak, amelyek a hitelkártyákat elemzik, és használatukat reálidőben hagyják jóvá (és hasonló felhasználók voltak a repülésirányítók is). Azonban az ilyen gazdasági hírszerzést alkalmazók többsége nem kívánta megvitatni az alkalmazott IT-elemzési folyamatot, valamint azok a szoftvercégek sem voltak hajlandóak ismertetni a technológiájuk részleteit, amelyek eladták és tökéletesítették az alkalmazási rendszereket. Ez a kölcsönös titkolódzás azonban fokozatosan eltűnik, mert – éppen úgy, mint az egyéni felhasználók, mindig többet és többet várnak el a web keresőprogramoktól – a gazdasági elemzők is egyre tökéletesebb eredményeket követelnek az IT-elemzéstől. Nem csupán teljesen meg akarják érteni az IT-folyamatokat és a bővebb elemzéseit, hanem olyan célirányosabb, tökéletesebb elemzéseket követelnek, amelyek közvetlenül kielégítik jelenlegi és jövőbeni gazdasági hírszerzési igényeiket.

Ez a folyamat fokozatosan bővül, és hatást gyakorol nem csak a kereskedelmi és gazdasági hírszerzésre. A közösségi média megváltoztatja az információk azonosításának és használatának a módját, ami természetesen kihat a gazdasági hírszerzésre is. Ma a döntéseket percekben belül kell meghozni, és az adatok közvetlenül a folyamatban lévő akciókhoz kapcsolódnak, miközben nagytömegű globális adatot kell áttekinteni. A közösségi média mai elméletének és gyakorlatának köszönhetően a szakértő és a tömeg közötti elkülönülés mértéke – legalábbis intellektuálisan – folyamatosan csökken. Azonban tágabb hírszerzési és gazdasági hírszerzési szempontból ezeknek a változásoknak az ismerete és kiaknázása rendkívül fontos, mivel nemcsak a felhasználó tevékenységét és hozzáállását befolyásolják, hanem azt a módot is, ahogyan a gazdasági, politikai, társadalmi és bűnözői cselekmények történnek és előnyt kovácsolnak a jelenlegi környezetből, valamint azt a módot is, ahogyan a közeljövőben módosítják vagy megváltoztatják a gazdaságot. Egyre inkább általánossá válik az a képesség és szakértelem, amelynek segítségével azonosítani és elemezni lehet az adattömegben a keresett információt az új, kreatív alakfelismerő programmal. És ezt már nemcsak az IT-szakértők, hanem az elemzők és a kutatók jelentős része is képes megtenni. A felhasznált adatok már sokkal közvetlenebbül kapcsolódnak az adott tevékenységhez. A következő fejezetben figyelmünket a kormányzati ellenőrzés (a rendvédelem) speciális területére fogjuk összpontosítani, és át fogunk tekinteni néhány radikális módosítást, amelyek végrehajtását két rendvédelmi vezető rendkívül szükségesnek tartja.

11. Paradigmaváltás a rendőri hírszerzésben

Sir David Phillips és Dr. John Phillips

Ez a fejezet az Egyesült Királyság rendvédelmi tevékenységének politikai és társadalmi értékelésével foglalkozik, valamint javaslatot tesz a szervezési és tevékenységi folyamat radikális átalakítására.

A fejezetet Sir David Phillips, volt kenti rendőrfőnök írta, aki elősegítette a hírszerzésközpontú rendőri tevékenység kialakítását. Munkájában támogatást kapott Dr. John Phillipstől, aki jelenleg a kenti rendőrség detektívfelügyelője.

Jelenleg egyetlen kutató közösség, magas rangú rendőrpáncsnok, hírszerző közösség, vagy a rendőri munka frontján szolgáló páncsnok sem hívta fel a figyelmet egy hatékonyabb rendőri hírszerzési folyamat bevezetésének fontosságára. Az igaz, hogy már rendelkezésre áll a Nemzeti Hírszerzési Modell, de a vele kapcsolatos intellektuális lelkesedés inkább csak népszerűségi célokat szolgál. Olyan érdemi vitákra, amelyek a hírszerzés hatékonyságának fokozását szolgálnák, még nem került sor.

Különös, hogy az ilyen jellegű vitát újjá kell élesztetni, pedig a lakosság sokkal aktívabban támogatná a rendőrség munkáját, ha tapasztalna, hogy a rendőrök jóval hatékonyabban lépnek fel azokkal szemben, akik bűnözői, terrorista vagy felforgató életmódot folytatnak. Ráadásul az is nyilvánvaló, hogy a bűnözés visszaszorításának és a terrorista törekvések felderítésének egyik legeredményesebb módja egy hatékonyabb hírszerzés alkalmazása lenne. Belenyugodni abba az egyébként népszerű megoldásba, hogy elég csak fokozni a rendőrök utcai jelenlétét, azaz „láthatóságát”, meglehetősen helytelen, költséges és hiábavaló módszer, mivel általában csak kevés információt biztosít és csak kevés eredménnyel jár. A láthatósághoz való ragaszkodás két kétségbe vonható feltételezésen alapul: először azon, hogy a rendőrök jelenléte biztonságérzetet kelt a lakosságban; másodsor azon, hogy elrettenti a bűnözőket és a garázda elemeket.

Mindkettőben van valami igazság, de nem sok. A rendőri jelenlét biztonságérzetet keltő jellege eleve nem lehet eléggé hatékony, ha (a jelenlegi szűkös létszám mellett) csak felszínes, sőt jelképes lehet. A rendőrök láthatósága alig rettent el a kábítószer-terjesztőket, az áruházi tolvajokat, a csalókat, az óvatos betőrőket, az utcai rablókat, valamint a részeg garázdákat és a szexuális bűnözőket stb., akik egyszerűen kívárik a járőr tovább-

haladását. A hírszerzésnek éppen az lenne a célja, hogy annyi információt szerezzen a bűnözésről és annak „művelőiről”, hogy eleve megelőzze a bűncselekmények elkövetését, és ezt a célt el is lehet érni.

Láthatóság, láthatatlanság

Nagy problémát jelent, hogy még a vezető rendőrök sem ismerik fel igazán a hírszerzés jelentőségét. A műveleti problémák eléggé láthatóak, de az előrejelzések és a taktikai elképzelések nem. Amit a rendőrök látnak, az elsősorban a „mennyeség”, a tömeg. Betéve tudják, hogy rendvédelmi oldalról milyen tényezők segítik elő a bűnözést, a bűnözői környezet kialakulását. Ilyenek lehetnek: a szolgálat erőforrásai és feladatai közötti egyensúlyhiány, a közintézmények közötti együttműködés hiánya és a bűncselekmények visszaszorításának – ügyészség által kreált – bürokratikus akadályai. Szám szerint tudják idézni a bűnesetek csökkenését, ami elemzői szempontból eleve pontatlan, mivel sok eset kimarad a statisztikából, ugyanis a bűnözés jellege már sokban különbözik az 1950-es években kategorizált esetektől. Ráadásul sok bűntény felderítetlen vagy ismeretlen marad (például a kábítószeresek áruházi lopásai, a személyazonosság eltulajdonítása, a kommunikációs csalás, a kibernetikai bűnözés, az illegális szerekkel való kereskedelem és a feketepiaci tevékenység stb.). Megfelelkezvén ezek kihagyásáról, a rendvédelmi statisztika fellengzősen beszámol a hagyományos kategóriákban elért sikerekről: például a gépkocsilopások számának csökkenéséről, ami egyébként nemcsak a rendőri munka eredményességének, hanem annak is köszönhető, hogy egyre kevésbé éri meg kisebb kategóriájú járművet lopni, mivel azokat már nagyon olcsón lehet venni.

A belügyminisztérium által „kategorizált” és felsorolt bűncselekmények napjainkban már nem felelnek meg a hivatásos bűnözők által elkövetett bűnöknek. Ezért a statisztikában jelzett cselekmények csökkenése nem egyezik meg a lakosság tapasztalataival. De talán még fontosabb megjegyezni, hogy a rendőrség csaknem kizárólag azokat az eseteket rögzíti és vizsgálja, amelyeket a lakosság bejelent, vagyis a bűnözéssel nem a megelőzés szempontjából foglalkozik. Ha ezt tenné, akkor a hírszerzés hiánya rögtön világosan látszódná. A terrorizmussal kapcsolatban azonban kissé más a helyzet. A tragédia után azonnal a megelőzés elmaradását vizsgálják, hogy megállapítsák: a hírszerzés miért nem jelezte előre a tragédia esetleges bekövetkezését, hogy arra, illetve annak megelőzésére fel lehessen készülni.

Nem meglepő, hogy általában a megelőzésre a rendőrség nem különösebben ügyel, mivel ezzel kapcsolatban a lakosság nem fejezi ki aggodalmát, illetve kevés bejelentést tesz. A rendőrpáncsnok a problémákra egyszerűen úgy reagál, hogy több rendőrt vezényel az utcákra, vagy „polgárőrséget” szervez, jóllehet az ilyen megoldások eddig kevés

eredménnyel jártak, alig érték tetten a bűnözőket, vagy riasztották el a bűncselekmény elkövetésétől. Mindezek alapján ki lehet jelenteni, hogy legjobb esetben is, a rendőrkárör, vagy a polgárőrség csak közvetlen tetten érés, csak a közvetlen jelenléte esetén volt képes megelőzni a bűncselekményt. A jelenlétük szintje azonban – a nem kiemelten őrzött körzetekben – attól függ, hogy milyen nagy körzetet kell lefedniük, és ezt hányan teszik. Tehát ilyen módszerrel hatékony megoldást egyszerűen nem lehet biztosítani, még akkor sem, ha a rendőröket mentesítjük a papírmunka alól. A jó megoldás tehát az, ha a megelőzésre koncentrálunk, fokozzuk a felderítő tevékenységet, ha közvetlenül ellenőrizzük a feltételezett elkövetőket, a visszaeső bűnözőket, korlátozzuk lehetőségeiket. Sajnos, ez a gondolkodás azonban nem illik abba a programba, amelynek a célja „a lakosságot megnyugtató, biztonságérzetet keltő rendőri jelenlét biztosítása”.

A fentiek ellenére a közvélemény elvárja, hogy a rendőrség rendelkezzen hírszerzési kapacitással, de sem a lakosság, sem a politikusok nem igazán érdeklődnek annak hatékonyságáról. Az igazság az, hogy a rendőrségi központok folyosóin kívül a hírszerzési kapacitás csak a bírósági eljárások alatt kerül szóba, amikor a védőügyvédek „megtámadják” a hírszerzési dossziékat, hogy megakadályozzák az ügyészeket abban, hogy feltegyék a veszélyes bűnözőket a hírszerzés listájára.

A hírszerzés és a rendvédelem

A hírszerzéssel kapcsolatos irodalom csaknem teljes egészében a nemzetbiztonságról szól. A legtöbb ilyen anyag amerikai, ami nem meglepő, mivel az amerikai védelmi költségvetés 10 százalékát a hírszerzési területekre fordítják. Ennek ellenére, még az USA-ban is sokan kétségbe vonják a rendőrségi hírszerzési adatgyűjtés jogosságát és törvényességét akkor, ha nem egyértelmű, hogy a célszemély, illetve a gyanúsított bűncselekményben vesz részt. Aránylag kevés forrást biztosítanak a hírszerzési adatgyűjtésre, mivel az elkülönül a rendőrségi nyomozásoktól. Talán a legnagyobb hiányosság az, hogy a rendőrség nem helyez kellő hangsúlyt az elemzésre és a bűnmegelőzési stratégiára. Ez különösen feltűnő, mivel a nemzetbiztonsági területen az operatív tevékenység leglényegesebb eleme az információgyűjtés. Ha a forrás és az információja megbízható és ellenőrizhető, a hírszerzési értékelés is helytálló, és sokkal kevesebb spekulatív elemet tartalmaz. Emiatt a legtöbb hírszerző szolgálatnál az adatszerző hírszerzők sokkal nagyobb befolyással rendelkeznek, mint az elemzők, annak ellenére, hogy az „összes lehetséges forrásból” dolgozó elemző elsőrendűségének biztosítása a hírszerzés elméletének egyik legfőbb alaptétele. A hírszerzési irodalomban az információgyűjtés témája kiemelt helyen szerepel (HUMINT, SIGINT, ELINT, IMINT), de alig tekintik a hírszerzés lényegének, pedig számos kérdés merül fel a HUMINT programok alkalmasságáról.

A stratégiai értékelések a nemzetbiztonsági területen természetesen elsőbbséget élveznek, de ez a rendőri területre egyáltalán nem jellemző, ahol a taktikai koncepciók sokkal hasznosabbak. A bűnözést illetően is vannak stratégiai vonatkozású jellegzetességek és tendenciák, de kevés bűnöző gondolkodik kampányszerűen, azaz hosszabb távlatokban. Jóllehet a bűnözői területek bizonyos értelemben szervezetlenek, de vannak olyan megkülönböztető jellemzőik, amelyek stratégiai jellegű elemzést érdemelnek. Talán teljesen felesleges azon elmélkedni, hogy a bűnözői hálózat és a bűnözési rendszer tanulmányozása során készült hírszerzői jelentés stratégiai vagy taktikai-e, de biztosan eléggé specifikus ahhoz, hogy katonai értelemben a stratégiai kategóriába lehetne sorolni. Az ilyen megkülönböztetés azért fontos, mert a stratégiai doktrína általában hangsúlyozza, hogy nem érdekelt a műveletek részleteinek ismertetésében, miközben a taktikai hírszerzési jelentéseknek gyakorlatilag nincs értelme és értéke, ha műveleti szinten nem hasznosítják. A hírszerzési irodalom – amely a stratégiai információkra koncentrálna – ritkán ismerteti az operatív felhasználó és a hírszerzési információt készítő közötti szoros együttműködés szükségességét, pedig valószínűleg ez a kapcsolat járul hozzá a hírszerzési jelentések hatékony hasznosításához.

A hírszerzési erőfeszítések többnyire taktikai jellegűek, és nem szorosan integrálódnak be a rutinszerű műveletekbe, pedig ez biztosítaná a rendőri munka eredményességét. Vagyis a jobb eredmény elérése céljából nem elég a parancsnoki munka hatékonyságát vagy a hírszerző állomány képzettségét fokozni, hanem minden területen általánossá kell tenni a hírszerzési értékelések felhasználását. E vonatkozásban határozott javulást eredményezne, ha a hírszerzést a fő rendőri tevékenység szerves részének tekintenék, nem pedig úgy, mint valami fontos, de alapvetően marginális aktivitást.

Létezik egy korunkra jellemző és csaknem elkerülhetetlen jelenség a mai információs rendszerben, amely kihatással van az első vonalban szolgáló rendőrök tevékenységére is. Ez a jelenség abban rejlik, ahogyan a mai emberek a mindennapjaik során élnek az információs technológia – az internet és a kézben tartható elektronikus eszközök – lehetőségeivel. A valódi paradigmaváltás inkább abban rejlik, ahogyan a modern ember az információhoz viszonyul, mivel nem úgy tekint rá, mint a memória egyik tárházára vagy hordozójára, hanem mint egy azonnal, közvetlenül rendelkezésre álló elektronikus forrásra. Így a változást nem a hírszerzési elméletek inspirálják – legyenek azok meggyőzőek, vagy kritikusak –, és nem is a jelenkori rendvédelmi elméletekből fakadnak, amelyeket – ahogyan kissé csípősen megjegyeztük – inkább politikai, mintsem műveleti megfontolások motiválnak. A változás valószínűleg abból ered, amit „második felvilágosodásnak” vagy „információs kornak” lehet nevezni. Másként fogalmazva abból a technológiai nyomásból, amely elkerülhetetlen egy olyan korban, ahol a digitális technológia csaknem univerzális magánhasználat mellett, a rendőri rendszerek özönvíz előttieknek tűnnek. Ennek a technológiai nyomásnak végül át kell szivárognia és meg kell változtatnia a hírszerzői gondolkodás alaptételeit. A hírszerző

közösségnek ügyelnie kell arra, hogy ne ragaszkodjon makacsul azokhoz a módszerekhez, amelyek igénylik és bizonyítják magas szintű szakértelmét, és ez a ragaszkodása ne váljék a fejlődés gátjává azáltal, hogy veszélyesnek tartja a hírszerzési szakmára az információhoz történő univerzális hozzáférést. Valójában, ahogyan feltételezhető, a régi paradigmának – az elemző által irányított hírszerzésnek – még mindig létjogosultsága van ott, ahol a nehezen felfedhető bűnözői csoportokra koncentrálni, és a leleplezésükre univerzális hírszerzési profilt tehet elérhetővé a bűnüldöző szervek számára.

Az új technológiai lehetőségeket azonban sokkal hamarabb hasznosítani lehet, mint a Nemzeti Hírszerzési Modellt, mivel alkalmazásával a hírszerzés a nyomozás központi elemévé válik, és sok esetben a hírszerzés információi alapján kezdeményeznek nyomozást. Ez jelenti a „hálózati központúságot”, amely egyrészt technikai beruházást igényel, másrészt annak megértését, hogy ez a módszer nagy lehetőségeket rejt magában, harmadrészt a vezetés hajlandóságát, hogy olyan műveleti feltételeket teremtsen, amelyekben a módszer jól érvényesülhet. Összefoglalva: a paradigmaváltás összhangba hozza a hírszerzési kapacitást a modern általános rendőri gyakorlattal.

Ha a hagyományos hírszerzési modell nem megfelelően értékeli a felderítésből származó előnyöket, akkor az új modell orvosolhatja ezt a hiányosságot. Amikor a járőröző, vagy rutin nyomozást végző rendőr az új modell révén olyan információhoz jut, amely jelentősen megkönnyíti munkáját és olyan lehetőségeket és nyomokat tár fel, amelyek a régi gyakorlat mellett rejtve maradtak volna, akkor nem kell újabb eligazításért fordulnia a parancsnokához, és önállóan, megbízható információ birtokában hajthatja végre a gyanúsított letartóztatását. Tehát a technológia ereje, „nyomása” egyesül a követelmények „vonzó erejével”, ami az alsó szinttől a felsőig érvényesül. Ezért – szokatlan módon – az új modellben nem lenne szükség a parancsnok közvetlen irányítására, legalábbis akkor nem, ha az operatív gyakorlat eléggé liberális ahhoz, hogy a műveletek során önálló kezdeményezést biztosítson a rendőrnek.

Pontosan hogyan lehet egy ilyen rendszert kialakítani? Először is a modern számítógépes szoftver sokoldalúsága az, amely lehetőséget biztosít. Bizonyos értelemben az internethez hasonló rendszerről van szó. Az internet-felhasználóknak nem kell felkészítő tanfolyamot végezniük, vagy kézikönyvet, leírást tanulmányozniuk; nem ellenőrzik tevékenységüket, működési szabályok nem korlátozzák internetezésüket, de mégis ügyes, szabadon működő felhasználókká válnak. Megtanulnak helyes kérdéseket feltenni és intuitív megoldásokat találni, rájönnek, hol érhetnek el sikereket, megismerkedhetnek a műveleti rendszerekkel, és képessé válnak bonyolult kommunikációs műveletek végrehajtására is. A rendőrség számára is ehhez hasonló modern hírszerzési rendszereket, a rendőröknek pedig hasonló „műveleti szabadságot” kellene biztosítani. Ahelyett, hogy a rendőr viszszaemegy a rendőrállomásra, hogy kutasson a nyilvántartásban (amely nem biztos, hogy tartalmaz az ügyéhez kapcsolható adatokat), követnie kellene a nyomokat, egyidejűleg

kiderítve azok eredetét is. Ezért lehetővé kellene tenni számára, hogy kinyerje az előző fájlokból a szükséges információkat; hozzáférjen releváns képekhez és térképekhez; felhasználjon grafikus agyagokat is az elemzéshez; átnézze a gépjárművek azonosítására szolgáló adattárat; valós időben megkapja és jelentse az ügyre vonatkozó információkat; priorálja a gyanúsítottakat; ellenőrizze a gyanús járművet és az elfogatóparancsok listáját stb. Amennyiben az összes műveletnek ugyanaz a relációs adatbázisa, akkor a tudakozó rendőr és az elemző képes megtalálni és összekapcsolni minden olyan rendőrségi ügyet, amelyhez valamelyik személynek, helynek, gépjárműnek vagy bármilyen „entitásnak” köze volt. A nyomozás során lényegében képeket kell mozaikokból összerakni. Az ehhez szükséges mozaikok lehetnek például: az események sorozata, a személyleírások, a csoportosulások, a gyanúsítottak előéletei, a bűncselekményekhez szükséges ismeretek megszerzésének módja, a bűnözői utánpótlási vonalak, a bűnözők mozgása, eljárásmodja és hajlama, valamint a friss hírszerzési adatok. Ennek alapján a rendőrök felderíthetik a bűnözőket és tetteik motivációit, azonosíthatják őket, és összeállíthatják a végső „bizonyító erejű képet”. Nagy előrelépést jelentene, ha a terepen működő operatív tisztek élhetnének ezzel a lehetőséggel, márpedig az ehhez szükséges technológia már elvileg rendelkezésre áll.

Talán nem lenne túl merész gondolat, ha az ilyen változások bevezetését – Thomas Kuhn terminológiáját felhasználva – paradigmaváltásnak neveznénk.⁴⁸ Lehet, hogy ez egy öntelt meghatározása lenne azoknak a változásoknak, amelyek a hírszerzés világának egy viszonylag kis szegletében történnek, de minden más kifejezésnél jobban jellemzi a változásokat. Nem csupán előrejelzést fejez ki, hanem azt is, hogy megváltozik a gondolkodásmódunk.

Anélkül, hogy hangsúlyoznánk a Kuhn kategóriájával való azonosságot, megállapíthatjuk, hogy nálunk is szükség van hasonló paradigmaváltásra a következők miatt. Először is a jelenlegi rendőrségi hírszerzési modell túl nehézkes ahhoz, hogy a helyszínen hatékonyan lehessen alkalmazni, tehát okvetlenül szükségünk van új, hatékony módszer meghonosítására. Másodszor, le kell küzdenünk az operatív tisztek új módszerekkel szembeni ellenállását, akik sok esetben a paradigmaváltást szakértelmük elleni támadásnak tekintik. Ezt úgy lehetne leküzdeni, ha a műveletekhez egyre több elektronikus információt biztosítanánk. Így a hálózat felhasználói – beleértve az elemzőket is – a feladatokkal kapcsolatban azonnal következtetéseket vonhatnak le. Az így felrajzolható hírszerzési képek lehetővé tennék a hálózaton önállóan tervező tisztek számára azonnali operatív akciók végrehajtását. Az információhoz való hozzáférés – amelyet „népszerűvé” tehet

⁴⁸ *The Structure of Scientific Revolution* (University of Chicago Press, 1962). Az írás megvizsgálja az alapvető feltételezésekben és paradigmákban zajló változást az uralkodó tudományos elméletekben.

a hírszerzési modellekhez, értékelésekhez történő közvetlen kapcsolódás – előidézhetheti a megszokott művelési paradigma „automatikus” megváltozását.

Ily módon, bizonyos értelemben, a hírszerzést már nem egy „produktumnak”, hanem egy „módszernek” definiálhatjuk. Érdemes most egy kis kitérőt tennünk abba az irányba, hogy a hírszerzést heurisztikus – megértést elősegítő – szempontból vizsgáljuk. Tekintettel arra, hogy a modern technológia lehetőségei elkápráztatnak bennünket és túlzott önbizalomra készítetnek, ügyelnünk kell arra, hogy gondolkodásunk reális alapokon nyugodjon. Dr. Lambert és dr. Scholz⁴⁹ szerint a filozófusok három szakaszt különítenek el az ismeretekkel kapcsolatban: megismerni azt, ami történik, illetve ami van; mi az, amit ismerünk és azt hogyan ismertük meg; végül megérteni annak használatát, amit ismerünk. Ez az utolsó – a nehezen befogadható Wittgensteinhez kapcsolódó – szakasz csupán a „használat jelentésével” foglalkozik, és nem törődik a másik két szakasszal; azzal, ami létezik (az ontológiával, a lételmélettel) és azzal, hogy amiről tudunk, azt hogyan ismertük meg (vagyis az episztemológiával, az ismeretelmélettel). Ha most elfogadjuk azt, hogy a használat a lényeges, akkor elmerengünk azon, hogy az interneten folytatott megszakítás nélküli böngészési lehetőség – ami a kivételezett helyzetben lévő internetes közösség (a hírszerzési internetes hálózat) számára rendelkezésre áll – nem határozza-e meg a korábbihoz képest újfajta módon a hírszerzés egészét. Természetesen mindvégig abból a feltételezésből indulunk ki, hogy ez a meghatározás megfelel a valóságnak. A hálózatközpontú modellben a használat megváltozása nem is annyira az információ minőségében, hanem az adatutánpótlás gyorsaságában és a szinte azonnali asszociációk kialakításában jelentkezik. A hírszerzés ilyen módon a nyomozás részévé válik, és nem a nyomozás alternatívájának kell tekinteni. A hírszerzési szakemberek elkerülhetetlenül az adatgyűjtés és elemzés új módszerei után kutatnak, hogy csökkentsék a bizonytalan tényezők számát. Ez lényegében nem más, mint a meglévő paradigmában lezajló evolúció. Azonban az új modell által indukált „paradigmaváltás” inkább az információk egyetemes és azonnali felhasználásáról, és nem a mögöttes elmélet megváltozásáról szól, noha erre utal, hogy megváltozik a felhasználás módja. Az elmúlt évtizedben a nemzeti hírszerzési modell révén megfelelő hírszerzési értékelésekkel és iránymutatásokkal láttuk el a hírszerzési folyamatot, egyúttal „a feladatszabó és koordináló csoportok” segítségével bizonyos rendet teremtettünk a hírszerzés hivatalos alkalmazásában. Más szóval, kialakítottunk egy alkalmazható működési doktrínát. Ennél azonban jóval tovább kell lépünk egy olyan szintre, ahol a „felhasználói közösség” saját módszert (adaptációt) dolgoz ki és használ az azonnali információ-hozzáférés céljából.

⁴⁹ Dale Lambert, Jason Scholz, *A Dialectic for Network Centric Warfare, Proceedings of the 10th International Command and Control Research and Technology Symposium (ICCRTS)*, MacLean, VA, 2005. június 13–16.

„Központúság”

Anélkül, hogy félretennénk a formális és még érvényes paradigmát, felmerülhet bennünk a kérdés: a „felhasználó közösség” képes-e működni a formális kereteken kívül, és képes-e az információ használatát a saját közvetlen követelményeihez igazítani? A különbség abban rejlik, hogy a hírszerzést főleg arra használjuk-e, hogy egy adott témát elemezzünk és abból koncentrált értékelést készítsünk, vagy pedig úgy használjuk, mint egy általános problémamegoldó eszközt, amely az információkhoz közvetlen hozzáférést biztosít. A jelenlegi hírszerzéssel kapcsolatos írárok tele vannak tüzdelve a központúságra utaló olyan kifejezésekkel, mint az információcentrikus, hírszerzéscentrikus, hálózatcentrikus és célcentrikus. Így, a „hálózatcentrikus” kifejezés a hírszerzési munkában természetesen nem kifejezetten utal a digitális csodákra, az azokat „hordozó” és gyakran láthatatlan hálózatra. Inkább azokat az újdonságokat jelöli, amelyek az információs csatornákból áramlanak, és azokat a jelentős eszközöket, amelyeket a bőven áramló adatok kezelésére használnak. Másként fogalmazva, a hírszerzés mint eszköz átférmálódik a modern információs hálózat elérhetőségével és azokkal a számítógépes elemző eszközökkel, amelyeket a modern gépesítés biztosít. A hírszerzési rendszerek automatikusan előnyt kovácsolnak az információs kor vívmányaiból, de sokszor a „minőségi” átalakító hatás nélkül, amelyre egyébként képesek lennének. A rendszer szokásos használata – még akkor is, ha óriási tömegű információt biztosít – csak kibővíti a rendszer határait, de nem változtatja meg az üzleti tevékenység módját és „minőségét”. Legjobb esetben is csak jobb információkat biztosít a döntések meghozatalához. A „hálózatközpontúság” viszont ennél sokkal többet ajánl, lehetővé teszi a hírszerzés jellegének és használatának megváltoztatását, jelentős hatást gyakorolva az adott gazdasági folyamatra.

Állami vállalatok, hadseregek, rendőri szervek és kereskedelmi cégek, mint a hírszerzési információk tipikus felhasználói, eredendően hierarchikusan felépített szervezetek. Az általános paradigma szerint hírszerzési rendszereik műveleti és taktikai információkat szereznek, elemeznek és értékelnek egy titkos, illetve bizalmas környezetben. Ezután értékeléseiket felterjesztik a vezetőknek vagy a parancsnokoknak, akik műveleti döntéseiket eljuttatják az alárendeltjeiknek. A hírszerzési ciklus csúcspontja a vezetési, illetve a parancsnoki szinten van, és a vezetés-irányítás hierarchikus modelljének erősítését szolgálja. A hierarchia napjainkban olyan negatív hangzású kategória, mint a bürokrácia, de valójában a koordinálás logikus eszköze az egyébként nagy és nehezen kezelhető szervezetekben. A háború például a hierarchikus vezetés nélkül számtalan, zavaros kis csatározásokká fajulna, bárminemű stratégia vagy taktika alkalmazásának mellőzésével. Az egész szervezet igazi ereje nem a részei erejének egyszerű összegzésében, hanem azok koordinálásában rejlik. A hierarchia nem egyszerűen csak egy patológia – ahogyan néhány szociológus állítja –, amely a nagy szervezetekhez köthető fogalom, hanem egy működő

rendszer, jöllehet magában hordozza a félreértések és késések lehetőségét. Az információt a hagyományos, általános hírszerzési modellekben sokszor nagy titkosság övezi, és ahhoz csak kevés vezető fér hozzá, akiket viszont kötnek a hierarchikus rendszabályok, ami miatt a „terepen” tevékenykedő személyzet nem – vagy csak késéssel – kapja meg az információt, ami működési, kommunikációs zavarokhoz vezet. Következésképpen, bárki bármit is mond, a modell mint módszer nem hatja át az egész szervezetet.

Mint modellt könnyű bírálni. Ahogy Robert Clark⁵⁰, a modern elemző és író megjegyezte, a „ciklus” megnevezés önmagában hibás, mivel a folyamat inkább lineáris, mintsem ciklikus, ugyanis gyakran lerövidítik vagy megszakítják működését. Mivel az új információk állandóan megváltoztatják a hírszerzési képet, a siető felhasználók felborítják a folyamat hierarchikus rendjét és igyekeznek minél előbb eredményekhez jutni, ezért a modell egyre inkább lineárisává válik, sokkal kevesebb visszajelzéssel, mint amennyire szükség lenne. Végül a működéssel és a „csak az tudja, akinek szüksége van rá” elvvel kapcsolatos mérőv rendszabályok elakadásokhoz, rugalmatlansághoz, félreértelmezésekhez és késedelmekhez vezethetnek.

Clark szoros interaktív kapcsolat kialakítását javasolja a modell felállításáért felelős elemző és a felhasználó – azaz a vezető – között. Azonban a hírszerzési értékelésre vonatkozó koncepciója túlságosan az elemző – és részben az adatszervező – szakértelmére támaszkodik. Ennek ellenére a problémákat összetett és magas szinten közelíti meg (pl. a nemzetbiztonság és a hadviselés szintjén), de azok megoldásához a bőséges, de sokszor homályos forrásanyagok szakértői értékelésére van szükség. Ennek ellenére Clark „célmodelljét” jól össze lehet kapcsolni a hálózat-központú elmélettel. A célmodell lényege egy olyan hálózatban rejlik, amelynek variációit különböző felhasználók, különböző célokból érhetnek el, néha taktikai szinten, valós idejű interakció révén, néha pedig tervezési célokból.

A hálózat-központú elméletet leginkább a tevékenység taktikai fázisában alkalmazzák. A hagyományos hírszerzési rendszer homályos és késedelmes jellegére a katonaság a legérzékenyebb. A modern technológia lehetővé tette a katonaság számára, hogy világosan lássa a régebben homályosnak tűnő problémákat, és így hihetetlen gyorsasággal mérje fel a harcászati vagy a hadműveleti helyzetet, pontos csapást mérjen az ellenségre, gyorsan manőverezzen, és ha szükséges, gyorsan áthelyezhesse tüzerjét. A modern, gyors reagálású katonai képesség és annak háromdimenziós jellege azt eredményezi, hogy egyszerűen nincs idő a ciklus és a hierarchikus folyamat befejezésére. Ezért a vezetési és az irányítást, valamint a döntésekhez szükséges hírszerzési információkat okvetlenül decentralizálni kell, mert ha erre nem kerül sor, akkor a rendelkezésre álló fegyverzet elveszti hatékonyságát, illetve hasznosságát.

⁵⁰ Robert M Clark, *Intelligence Analysis, a Target-Centric Approach* (CQ Press, 2004).

A tudós dr. Scholz,⁵¹ aki az ausztrál hadseregnek dolgozik és az alternatív információcentrikus szemlélet híve, elmagyarázza, hogy az új folyamat miként mozdul el a központtól a „perifériák” felé, és demokratizálja a döntéseket, gyors helyi egyeztetést idézve elő az alacsonyabb szintű parancsnokok között, hogy kihasználhassák a hálózat felhasználása révén feltárt, gyorsan változó lehetőségeket. Az egységes célkitűzése (amelyet régebben a hierarchia biztosított) az eredménye annak a – kibővült ismeret birtokában hozott – döntési folyamatnak, amelyet a hálózat nyújt számukra.

Ebben a hálózatközpontú szcenárióban az operatív tisztek információt hívhatnak le, majd továbbíthatnak a hálózaton. A rendelkezésre álló modern szoftverekkel a bőségesen áramló adatokat gyorsan lehet összesíteni, át lehet tanulmányozni és elemezni. Az ilyen automatikus szoftverek nagyban elősegítik a döntések időbeni meghozatalát, mivel az eredmény gyorsan lehívható, és kiegészíthető a meglévő ismeretekkel. A kutatóprogramok már képesek nemcsak az adatok szintetikus (generált) kutatására, hanem szemantikai és kognitív kutatására is. A hálózaton lévő bőséges adatokban és a cselekményekről szóló leírásokban sok rendellenesség és téves utalás is található, ezért célszerű az információ tényleges értelmét alaposan megvizsgálni. Interaktív programok végig tudják követni a felállított szcenáriókat, nyomon követhetik a gépi úton szerzett információkat, és szimulálhatják a különböző megoldásokat.

Rendőrségi szempontból lényeges követelmény, hogy a felhasználók olyan széles hálózatát hozzunk létre, amely különböző szintű és igényű, különböző hozzáférésű rendőrökből tevődik össze. Minimális követelmény, hogy általános és azonnali hozzáférést biztosítsunk az alapvető hírszerzési értékelésekhez és azokhoz az összesített háttér-információkhoz, amelyek az adott ügyben érintett személyekről, bűnözőkről, helyszínekről, gépjárművekről vagy egyebekről készültek. A hírszerzési szempontból gyanús személyek alkalmasságának ellenőrzése tippeket adhat más bűnözők és bűncselekmények utáni helyszíni vagy gépi nyomozásokra. Az elemzők, akik a bűnözés tanulmányozására szintetikus modelleket állítanak fel (pl. a bűnözőkről és szervezeteikről készült táblázatokat és grafikonokat, meghatározva azok fő működési területeit és szerepét), úgyiszlén „feldobják” a hálózatra az értékelésüket, mint valós idejű adatokat, amelyekkel a nyomozók és a járőrök kiegészíthetik ismereteiket. Vagyis hozzáférhetnek az összes, üggyhöz kapcsolódó információhoz, majd ezek tisztázása után a nyomozók és a járőrök újabb részletekhez juthatnak, amelyeket ők is feltehetnek a hálózatra. A nyomozást felügyelő tisztek és vezetők figyelemmel kísérhetik az egész nyomozást, és bármikor közbeléphetnek, új utasítást adhatnak a nyomozás érdekében.

Innen oda jutni

A hálózatközpontúság nemcsak azt jelenti, hogy növeljük a központi nyomozást elősegítő információk számát, hanem azt is, hogy megfelelő műveleti rugalmasságot biztosítunk az olyan alkalmi összefogáshoz és egyetértéshez, amelyet Dr. Scholz a hadseregnek javasolt. Nem elég a lehetőségek hálózati feltárása, a művelet sikeréhez szervezeti készenlét is szükséges, ami lehetővé teszi kisebb szakértői akciócsoport alkalmazását. A cél az, hogy a bűnözői közösséget információinkkal „tartsuk ellenőrzés alatt”, megfosztva legfontosabb előnyétől, az ismeretlenségtől.

Sajnos napjainkban, mint ahogyan említettük, az új „polgárőr mantra” – ami nem más, mint egy kétséges, nosztalgikus visszatérés az 1950-es évek rendőrségi modelljéhez – háttérbe szorította a hírszerzésre alapozott rendőri tevékenységet. Pedig a statisztika és a józan ész azt diktálná, hogy elvessük azt a leegyszerűsített hitet és feltételezést, amely szerint a rendőri jelenlét önmagában is elrettentheti a bűnözőket. A járőrözésre kijelölhető állomány és a lefedendő terület közötti arány csupán egy a százhoz. Ráadásul, a mai igazságszolgáltatási rendszer nem olyan hatékonyan támogatja a rendőrséget, mint az 1950-es években tette. A fenti – egyébként tiszteletreméltó – reformok, illetve a jóindulatú polgári és rendőri járőrözések alig csökkentik a bűnesetek számát. A hivatásos bűnözők és a sorozatos csalók visszaesési statisztikája is azt sugallja, hogy velük szemben személyesen kell fellépni. Vagyis bármilyen reform csak akkor lehet sikeres, ha hatékony felderítést folytatunk ellenük. A járőrözés fokozásával elérendő biztonság csak egy merő ábránd, ha figyelembe vesszük egyrészt annak magas költségeit, másrészt az igazságügyi intézmények erős vonakodását a megelőző, elrettentő hatású büntetések kiszabásától. Ha a rendvédelmi modellt hatékonyabbá akarjuk tenni, akkor fokoznunk kell munkánk célirányosságát és akcióink eredményességét, de mindkettőt csak pontosabb információk birtokában lehet elérni. A hálózatközpontú megközelítés mellett szól, hogy eszközöket ajánl az egész művelet végrehajtásához azáltal, hogy hozzáférést biztosít a hírszerzési „világhoz”, fokozatosan és hajthatatlanul feltárva a bűnözés legrejtettebb zugait is.

Ami a terrorizmust illeti, a rutin biztonsági feladatokat ellátó rendőröket úgy értékelik, mint a hírszerzési tápláléklánc végén futó, örködő és ellenőrző egyedeket. A terrorellenes harcban csak azért alkalmazzák őket, hogy információfoszlányokat gyűjtse-
nek, amelyek önmagukban keveset érnek, de a láthatatlan hivatásos hírszerzők elemzése után valamilyen általános következtetés levonására még alkalmasak lehetnek. Ezek az információk azonban csak ritkán érnek annyit, hogy azok alapján valamilyen rajtaütést lehetne végrehajtani konkrét terrorista célpontok ellen. Azonban az új szcenárióban az első vonalban szolgáló járőrök és operatív tisztek aktív hálózat felhasználókká válnának és ennek megfelelő tudatossággal és képességgel rendelkeznének. Mivel folyamatosan információhoz jutnának, és bármikor hozzáférnének a legfrissebb információkhoz, önállóan

⁵¹ D. A. Lambert – J. B. Scholz, *A Dialectic for Network Centric Warfare*.

és gyorsan reagálhatnának, sőt dönthetnének akciók végrehajtásáról, azok bevonásával és egyetértésével, akik a hálózaton – mint felhasználók – elérhetőek.

A jelenkori fenyegetések – különösen az iszlám szélsőséges mozgalmak – egyik fő jellemzője, hogy nehezen behatárolhatóak, illetve meghatározhatóak. Ezek a mozgalmak nem hagyományos módon szerveződnek, szétszórtak, vezetésük „megfoghatatlan”, támadásaik pedig aszimmetrikusak; frontvonalbeli tagjaik ideiglenesek és közülük néhányan öngyilkos merényletre készülnek, úgy működnek, mint az egyetlen csapásra tervezett lövedékek. A szélsőséges, illetve terrorista mozgalmak széles, általában szegény, nyugatgyűlölő támogatói körrel rendelkeznek. Követőik nyugati értelemben véve ésszerű érvekkel nem meggyőzhetőek, és motivációik nagyon változatosak. Az ellene folytatott harc a hagyományos elhárítói módszerekkel eredménytelen, szinte lehetetlen beépülni a terrorista hierarchiába csupán azért is, mert nincs hagyományos szervezeti felépítése.

A jövőbeni hírszerző szolgálatoknak meg kell kockáztatniuk, hogy a hálózaton széles hozzáférési és visszajelzési lehetőséget biztosítanak azoknak a személyeknek, akik kiemelt biztonsági területeken dolgoznak. A vezetői és a biztonsági személyzet, különösen a szállítási szektorban rá lesz kényszerítve, hogy változtasson szemléletmódján, és a szervezet fizikai biztonságát érintő fenyegetéseket mint a vállalkozásukat leginkább veszélyeztető tényezőket kell kezelniük. Nagyobb összegeket kell beruházniuk a hírszerzési világhálózathoz történő csatlakozás és több biztonsági szakértő, elemző alkalmazása érdekében, akár a biztonsági őrök és a különböző ellenőrök számának csökkentésével is. Ez egy új egyensúly kialakításához vezethet a fizikai és az elektronikus kutatás, illetve ellenőrzés között, ami viszont nem egyszerűen csak másik elektronikus berendezés beszerzését, hanem annak újragondolását jelenti, hogy miként lehet kutatni a tömegesen áramló, emberekről és szállítmányokról szóló adatok között, és hogyan kell a legális és ellenőrizhető szállításokat és utazásokat elkülöníteni a gyanús mozgásoktól. A biztonságért felelős személyzetnek el kell majd sajátítania a gyors, sőt az azonnali reagálási képességét is.

Csaknem minden terrortámadás után lefolytatott nyomozás kimutatta, hogy a terroristák a támadás tervezése és elkövetése közötti időszakban hagytak maguk után elég nyomravezető jelet ahhoz, hogy ha azokra valaki rákérdezett volna, meg lehetett volna előzni a támadást. Azonban az ilyen nyomok észlelésének a készsége az egyének tájékozottságától, illetve felkészültségétől függ. Ilyen készség kialakítása részét kell hogy képezze annak a tanulási kultúrának, amelyet minden biztonságra figyelmet fordító szervezetnek erősítenie kell.

A paradigmaváltás koncepcióját azért választották ki a sokoldalú hírszerzési hálózat számára, mert az egyének intellektuális elfoglaltsága, illetve „szűk látókörűsége”, de leginkább a munkahelyükön uralkodó intellektuális légkör akadályozhatja világos gondolkodásukat. Azzal a problémával és veszéllyel kell szembenéznünk, hogy ha olyan nemzetközi

vonatkozású eseteket vizsgálunk, amelyek nyilvánvalóan stratégiai lépéseket tennének szükségessé, sokszor nem az előrejelzésünk és értékelésünk számít, mivel azokat felülírja a katonai és politikai szükségszerűség. A rendőrségnél ez a kényszerítő erő nem annyira erős, de logikája nem ismeretlen. Az elképzelés, hogy a rendvédelem során csak (és okvetlenül) a legkisebb erőszakot szabad alkalmazni, valamint az a politikai „lelkesedés”, hogy a rendőrség jóindulatú, javító, nevelő szándékú intézkedésekkel hajtsa végre intézkedéseit, aláássa olyan erők létrehozását, amelyek hosszú távon is alkalmasak a bűnözés és a terrorizmus elleni harcra.

A bűnügyi igazságszolgáltatásnak is hasonlóan negatív a hozzáállása. Vonakodik elzárási ítéleteket hozni, egyrészt azért, mert az sértheti a „liberális érzelmeket” és sokba kerül, másrészt pedig az alternatív, „átnevelő” megoldásokat részesít előnyben, amelyek azonban eddig kevés eredménnyel jártak, tehát csak állandósították a visszaesési statisztikát. Így a rendőrfőnökök, bírók, a felsőház elnöke (az igazságügyi miniszter) és az államtitkárok olyan „puha” módszerekkel kívánnak fellépni a bűnözés ellen, ami nem áll összhangban a bűnözők „keménységével”.

Tehát a hírszerzési értékelés hasznosítása érdekében történő paradigmaváltás valódi fontossága nem abban rejlik, hogy új irányelveket vezetünk be, hanem abban, hogy meggyőzzük a politikai döntéshozókat arról, hogy ahol helyesen alkalmaztuk a hírszerző jelentéseket, ott ismételten pontosnak és eredményesnek bizonyultak. Azonban erre sincs csodaszerünk. A vitákban és a konfliktusokban a mai taktikai siker holnapra semmivé válhat. Az emberi engedékenységi miatt csak kevés rövid távú és több hosszú távú megoldás létezik. A legtöbb, amiben reménykedhetünk, az, hogy alaposan áttekintjük helyzetünket, találmányok leszünk és alkalmazkodunk a változó környezethez. De bizonyára csak akkor lesz többször igazunk, és csak akkor tévedünk kevesebbet, ha részrehajlás nélkül elemezzük operatív helyzetünket, és elég bölcses leszünk ahhoz, hogy objektíven értékeljük saját munkánk hatékonyságát.

12. Stratégiai hírszerzés a 21. században

Ez a fejezet megvizsgálja a mai környezet megértéséhez szükséges jelenlegi és új elemző módszereket. Példákat sorol fel arról, hogy az új elektronikus globalizálódó környezetben – a hatékonyabb munka érdekében – hol változtatták meg a tradicionális módszereket. A fejezet arra is javaslatot tesz, hogy miként lehet a híreket és az elméleteket naponta felhasználni az információk összesítésére és célirányos felhasználására, hogyan célszerű a hírszerzési adatokat és jelentéseket terjeszteni a döntéshozók, a rendvédelmi szervezetek és a kormánysszervek, valamint a hírszerzésben dolgozók között.

A fejezet rámutat arra, hogy rendszeres tájékoztatásokra és vitákra lenne szükség ahhoz, hogy megszüntethessük a részlegcsoportgondolkodását, folyamatosan figyelemmel kísérhessük, elemezhesük és értékelhesük az eseményeket. Áttekinti a lineáris, a ciklikus, a szenáriós és a mozaik-hírszerzési módszereket, hasznosságukat és hatékonyságukat. Ezt a stratégiai módszerhálózatot hatékonyan fel lehet használni arra, hogy a hírszerzési folyamatot történelmi, jelenkori és jövőbeni perspektívába helyezzük, ami objektívebb, kevésbé elfogult és világosabb képet biztosít számunkra a jelenlegi és a várható helyzetről.

Hagyományos, modern és posztmodern hírszerzés

A jövődőlés beépült az ember pszichéjébe. A jóslás és az előrelátás, valamint a megvalósításában való hit ösztöklélt bennünket a tervezésre és olyan módszerek kidolgozására, amelyeket hatékonyan felhasználhattunk a vadászat, a mezőgazdaság, a vallás, a miszticizmus, a tudomány, a filozófia és a hírszerzés területén. Jóslataink sikerét és kudarcát néhány spekuláns kihasználta megélhetése biztosítására, annak a többségnek a kárára, akik fogadásokat kötöttek különböző helyeken, a kaszinókban, a tőzsdéken és a pénzpiacokon. Fogadási stratégiájuk alátámasztása vagy megváltoztatása szempontjából nagyon hasznos a jövőbeni eredmény és a másik fogadó fél lehetőségeinek és szándékainak, valamint „hitrendszerének” a helyes megítélése. Ebből is látható, hogy a jelenlegi és a jövőbeni realitások elemzése hatékonyan előmozdíthatja saját akcióink vagy szervezetünk tevékenységének sikerét. Az új fenyegetések és a modern technikai eszközök módosítják

a makrógazdaságot és az ország geopolitikai helyzetét, valamint a különböző szervezetek tevékenységét, ezért a hírszerzési elemzések módszerein is változtatni kell. Ahogyan a történelem is bizonyítja, ezek a változások szükségessé teszik a szervezetek struktúrájának átszervezését, mivel információgyűjtési módszereik és elemzési folyamataik már nem felelnek meg a kor követelményeinek. Ezenkívül, hogy valóban megértsük a valódi helyzetet, rendkívül fontos a szervezeten belüli elfogultság, az elvárások és az ügyfelek (felhasználók), a politikai döntéshozók véleményének átvizsgálása, és az elkészített elemzés perspektívájának újbóli áttekintése.

A folyamat a vezető elgondolásának és az abból fakadó stratégiai tervnek az ismertetésével kezdődik. Ennek során fel kell vázolni a jelenlegi helyzetet és a szervezet jövőbeni szándékaira vonatkozó elgondolásokat. Gyakran ez a stratégiai folyamat túlságosan rövid távú marad, mivel a döntéshozó aktuális elvárásai vezérlik, ezért a hírszerzési ciklus csak a stratégia rövid távú elemeit tartalmazza. Sokszor a hírszerzési folyamat a 24 órás hírszolgáltatást követi, ami komolyan befolyásolhatja azt, hogy a döntéshozó milyen témákra összpontosítja figyelmét. Történelmi távlatokba visszatekintve gyakran a politikusok irányították a médiában zajló folyamatokat, ami most sokat változott. A folyamatos globális elektronikus hírközlés révén az irányítást sokszor átveszik az általános médiumok, blogok, közösségi háló és az internet. A politikai vezetők megkísérelték legalább részben visszaszerezni az irányítást, ezért médiagurukhoz fordultak segítségért, akik újságírókból álló csapatokat hoztak létre az újságírók „figyelemmel kísérésére”, véleményük viták útján történő befolyásolására, vagy a média, illetve a web híreinek „kiegészítésére”, bízván abban, hogy sikerül a híreket a megbízójuk érdekeinek megfelelően manipulálni. Az ilyen elhárító jellegű akciók gyakran előtérbe kerültek, amikor a változó környezetben az új eseményeket kellett értelmezni.

Egy másik stratégiai tervezéssel kapcsolatos probléma az, hogy a tervezők hajlamosak pozitív jövőképet és eredményeket felvázolni, lerövidítve a végrehajtási időket, alulbecsülve a várható költségeket, túlbecsülve a sikerek lehetőségét, alig véve figyelembe az esetleges negatív tényezőket. Van azonban egy másik téves hajlam is, amely túl nagy figyelmet fordít a magára a stratégiai tervezésre mint kötelező tevékenységre, miközben elfeledkezik a folyamat által várt eredményekről. Ezért miután a stratégiai terv összeállt és a jelentés elkészült, a következő alkalomig irattárba helyezik, majd a folyamatban részt vevők a rövid távú tervre támaszkodva, a hírszerzési ciklus variációit felhasználva, úgy tesznek, mintha foglalkoznának a jelenlegi és a lehetséges jövőbeni helyzet értékelésével.

Az ismert és jól alkalmazott hírszerzési módszerek, amelyek a hírszerzési ciklusból erednek, még gyakran használatban vannak a meglévő gazdasági, rendvédelmi, kormányzati és hírszerző szervezeteknél. Teljesen egyértelmű, hogy a legtöbb hírszerzéssel foglalkozó kormányzati szerv még nem hajtotta végre azokat a változtatásokat, amelyeket az új környezet szükségessé tenné. Még mindig a régi és hagyományos, elavult struktú-

ramodellen alapuló módszerek variációit alkalmazzák. De kissé hátrább kell lépünk és alaposan meg kell néznünk a jelenlegi hírszerzési struktúrát, hogy megállapíthassuk: a jelenlegi időkeret miért vezérli túl gyakran a politikát, és miért nem tekintünk a jövőbe? Most pedig átvizsgálunk néhány napjainkban használatos folyamatot és azt, hogyan lehetne azokat kijavítani és kibővíteni.

Négyfajta lényeges tradicionális hírszerzési adatgyűjtést és tervezést ismerünk, amelyek mindegyike pozitív és negatív sajátosságokkal egyaránt rendelkezik.

Az első típus aktuális hírekkel és elemzésekkel látja el a politikai döntéshozókat. Az USA-ban három olyan kiemelkedő hírszerzési értékelés létezik, amelyeket ebbe az első típusba sorolhatunk: a napi elnöki tájékoztató (*Presidential Daily Brief*), amelyet az elnök a fő tanácsadóival tart; a nemzetközi hírszerzői szemle (*Worldwide Intelligence Review*), egy másik CIA-értékelés, amelyet elektronikus úton terjesztenek néhány törvényhozói politikus között; és a külügyminiszter reggeli összefoglalója (*Secretary's Morning Summary*), amelyet a külügyminisztérium állít össze kifejezetten a miniszter és a vezető tisztségviselők számára. Ezeket a tájékoztatókat az előző napon és éjjel készítik, majd kora reggel felterjesztik a döntéshozók kis, belső csoportjaihoz és a fő tanácsadókhöz. A tájékoztatóval kapcsolatban kérdéseket lehet feltenni, amelyekre az illetékesek választ adnak, vagy utánanéznak a témának.

Abból a célból, hogy ezeket a hírszerzési tájékoztatókat még hatékonyabbá tegyék, a hírszerző szolgálat megalkotta a saját Wikipédiáját, az Intellipédiát, az FBI pedig létrehozta a saját Bureaupédiáját. Az Intellipédiát 2005-ben fejlesztették ki és 2006-ban lépett működésbe; részben válaszként a 9/11-es hírszerzési kudarcra. A projektet részben a Galileo Awards inspirálta, felbátorítva az amerikai hírszerzőket, hogy dolgozzanak ki új terveket az információk jobb megosztására. Az Intellipedia információ-megosztó online rendszerét jelenleg 16 amerikai hírszerző ügynökség és néhány egyéb nemzetbiztonsági szervezet használja. Háromféle minősítésű – szigorúan titkos, titkos és bizalmas – információkat biztosít a felhasználók számára. 2010-ben a rendszer több mint egymillió oldalt tartalmazott, 5000 napi cikkel és körülbelül 100 000 felhasználóval. A Bureaupedia gyakorlatilag egy Wiki-rendszer, amelyet az FBI azért állított fel, hogy tárolja és állandóan frissítse az ügynökök információit és kapcsolódjon az Intellipediához. Ben Bain a *Federal Computer Week*-től a Bureaupédiát és az Intellipédiát tudáskezelő rendszereknek írja le a 2008 szeptemberében megjelent cikkében.

A második típusú hagyományos hírszerzési adatgyűjtés és tervezés – amelyet mi lineáris hírszerzési megközelítésnek nevezünk, és gyakran úgy emlegetünk, mint hírszerzési ciklust – legalább hat fázisból áll: irányítás, adatgyűjtés, összevetés, elemzés, áttekintés és terjesztés. Ebben a hagyományos egydimenziós módszerben a katonai parancsnok megadja hírigényét vagy kiadja hírszerzési utasítását, információkat és hírszerzési jelentéseket kérve a jelenlegi és a várható hadműveleti helyzetéről. A hírszerző részleg a rendelkezésére

álló információforrások és eszközök mátrixa alapján értékeli a helyzetet, adatokat gyűjt, majd elemzi és értékeli azokat. A rangidős elemzőtiszttel ellenőrzi a jelentést, majd felterjeszti a parancsnoknak. Ez a módszer a hadműveleti hírszerzés esetében igen hatékony, és a jelentés a művelet során azonnal hasznosítható. Azonban a szélesebb körű, hosszabb távú tervezésre és becslésre már nem elég hatékony.

A harmadik típus a Szenárió vagy előrejelző tervezés, az úgynevezett „Red Teaming”, amelynek alkalmazása során az elemzők előrejelzéseket állítanak össze a döntéshozók számára. Ezzel a módszerrel összekötik az ismert tényeket; vagyis a demográfiai és földrajzi adatokat, a katonai listákat és a politikai információkat a szubjektív értékelésekkel vagy a várható jövőképpel. Ezek a Szenáriók valószínűnek tűnő, de nem várt helyzeteket és problémákat foglalnak magukban. A Szenáriók fő értéke az, hogy lehetővé teszik a politikai döntéshozók számára, hogy – „az éles helyzet átélése nélkül” – tanuljanak a hibákból. A Szenáriók hátránya talán az, hogy általában a „hivatalos jövőt” vizsgálják, vagyis a jelenlegi trendeket egyenes vonalú grafikonnal vetítik előre a megadott időszak végéig. Természetesen bizonyos helyzetekben nagyon hasznosnak bizonyulnak, amikor csak egy-két előre megjósolt tényező változik meg, például a piaci fejlemények megváltoztatják az olaj árát, amiből feltárhatók a változásból fakadó gazdasági következmények. Azonban a Szenáriók hamisnak bizonyulhatnak, ha számos „időérzékeny” társadalmi folyamatról van szó, amelyek hatásai előre nem felbecsülhetőek, illetve ha a hatásuk a becsült szintnél sokkal komplikáltabb és erősebb. Ez a helyzet hasonlít ahhoz, amit Clinton *A közelgő anarchia* című (lásd 54. oldal) cikkéből kiolvasott, és amelyhez hasonlókat az USA-ban hagyományosan a Nemzeti Hírszerzési Értékelések hivatottak előre jelezni. Ezt a folyamatosan frissített dokumentumot a Nemzeti Hírszerzési Tanács hozta létre a hírszerző közösség információinak a felhasználásával, hogy folyamatos rálátást biztosítson a legfontosabb nemzetbiztonságot érintő fejleményekre. Mindenesetre a választási lehetőségek és a potenciális eredmények megvitatásának vagy jobb megértésének egyik módjaként a Szenáriós előrejelzés kilép a szokásos keretekből, és segít az elemzőknek megtörniük a csoportgondolkodást.

Gerald Ford elnöksége idején, 1976-ban, az akkori CIA-főigazgató George H. W. Bush megbízott egy kis kompetitív elemző részleget, hogy vizsgálja felül az amerikai külpolitika Szovjetunióról készített hivatalos értékeléseit és feltételezéseit, az ezzel kapcsolatos amerikai politikai stratégiát, és dolgozzon ki egy másik vagy harmadik elgondolást. A részleg elkezdte megvizsgálni az enyhülési folyamatot, elemezte a vonatkozó adatokat és a titkos információkat, köztük a Szovjetunióról készített nemzeti hírszerzési értékelést is. Megállapításait *Team B*-nek nevezték el, amely merőben eltért a hivatalos *Team A*-tól, illetve annak értékelésétől, vagyis a hírszerző közösség stratégiai következtetéseitől. Bizonyos értelemben ez a szovjet helyzet jobbközepes megközelítése volt, amit később Ronald Reagan elnök is kedvezően fogadott; aki az enyhülési folyamatot politikai és részben állampolgári felülvizsgálatnak vetette alá.

A negyedik típusú tradicionális adatgyűjtés és tervezés a stratégiai hírszerzési módszer (STRATINT), amely egy sokkal tágabb perspektívában elemzi és tervezi a nemzeti és nemzetközi jövőképet, a szándékokat és tennivalókat.

A mozaik hálózati módszer

A mozaik szót a hírszerzés elméletén belül többféleképpen használják, ami általában a hírszerzési adatgyűjtés különböző módjaira utal. Az amerikai haditengerészeti minisztérium értelmezése szerint a szó azt jelöli, hogy a hírszerzők olyan látszólag érdektelen adatokat és információkat gyűjtenek, amelyek összeállítva új hírszerzési információt alkotnak. A folyamatot az USA-ban gyakran bírálják, mivel azt sugallja, hogy a kormány, illetve a hírszerző szervezet a bűncselekmények elkövetése előtt bármikor adatokat és információkat gyűjthet az állampolgárokról, ami sérti az alkotmányban rögzített személyes szabadságról szóló jogait. A mozaikmódszer azonban felhasználja a hagyományos, a modern és posztmodern adatgyűjtő és elemző módszereket, hogy egy szélesebb körű, ugyanakkor fókuszált képet biztosítson a többi szereplő álláspontjáról, valamint a saját belső – stratégiai időszakra vonatkozó – véleményekről. A mozaik hálózati módszer a jelenlegi problémákat és elemzéseket történelmi, politikai, gazdasági és kulturális szempontból egyaránt vizsgálja, kivetíti a trendeket és a mutatókat, hogy megállapítsa, mi idézte elő a jelenlegi helyzetet. Gyakran összeveti ezeket a trendeket a különböző földrajzi, kulturális és szociális csoportosulásokkal, hogy felvázolhassa az új helyzetből fakadó lehetséges jövőképeket. Ez az elemzés azonban nem egyenes vonalú. A valódi előnye az, hogy ötletgazdag tervezési folyamatra és a csoportgondolkodás mellőzésére ösztönöz.

Ha ennek a módszernek az alkalmazását az előző fejezetben vizsgált négy tradicionális módszerrel együtt „kötelezővé” tesszük, akkor az új elemzés és a különböző típusú gondolkodásmód önmagától is új modelleket állít fel, és a régi, szűkebb látókörű „konzervatív” hírszerzési ciklus fokozatosan elveszti jelentőségét. Az egész folyamat egységesebb, „kollektív” megközelítést tesz lehetővé, amelyben a strukturáltabb információszerzés és a posztmodern elemzés együttes alkalmazása többféle hírszerzési információ megszerzéséhez vezet. Ez semmilyen következményekkel sem jár a hírszerző szervezet struktúrájára. A specialisták és az általános elemzők egy csoportot alkotnak, hogy konzultálhassanak egymással. Ezáltal sokat javulhat az információ-megosztás és az érdemi vita is. Az ilyen elemzés standard részét kell hogy képezze bármilyen, bárhol zajló lényeges információs folyamatnak. Ez azt jelenti, hogy alkalmazást nyerhet a vállalati, a kormányzati és a katonai folyamatokban egyaránt. Ezért a folyamatról és a kommunikációs rendszerről tartott vitát nem szabad csak a vállalati stratégiai szakértőkre, a katonaságra vagy a hírszerzőkre

hagyni: minden érdekelt szervezetnek meg kell fontolnia, melyik módszer biztosít számára valóban hű képet a valóságról.

Ahogy azonban a környezet változik, és – különösen – ahogyan az új média, az információ és a tömegkommunikáció egyre nagyobb szerephez jut, másfajta struktúrákra és folyamatokra van szükség, ha az új környezetet egyértelműen működőképes perspektívába kívánjuk helyezni. Ma a hálózati szervezési struktúra hatékonyabb, mint a régi piramis típusú vezetési szervezet. A horizontálisan vizsgálódó folyamatsorozat hatékonyabban közelíti és határozza meg az új realitásokat, mint akármilyen egyetlen folyamat. Ez az új megközelítés elég gyakran előtérbe kerül, amire szükség is van, ha hozzá kívánunk férni a folyamatosan változó, objektív hírszerzési információkhoz a hírszerzési kudarcok elkerülése céljából.

Az egyik legnagyobb jelenkori hírszerzési kudarc az arab tavasz előrejelzésének elmaradása volt. Az ilyen kudarcokat a jelenlegi helyzetre fordított túlzott figyelem és a hírszerző szolgálat szervezeti hiányossága idézi elő. Ehhez hozzájárulhat a szélesebb látókör hiánya is. A közösségi hálózatok figyelése – köztük természetesen a Facebook, a Twitter és a hasonló hálózatokon zajló üzenetváltás és társalgás ellenőrzése – bizonyára sokkal pontosabban feltárta volna azokat a törekvéseket, amelyek már elterjedtek Észak-Afrikában és a Közel-Keleten. A világ más részein az emberek – akiknek rokonaik, vagy ismerőseik voltak az említett régiókban – a hálózaton lezajlott beszélgetésekből már sejthették, hogy valami készül Észak-Afrikában, illetve a Közel-Keleten. Ez a fajta megfigyelés önmagában nem képes előre meghatározni az eseményeket, de világosabban jelzi a trendeket, és segít megérteni a lehetséges végső fejleményeket. Sok kormány nagy zavarban van, amikor meg kellene magyaráznia állampolgárainak a megfigyelések szükségességét. Ez jelentős hatást gyakorol az állampolgárok kormánnyal szembeni alkotmányos védelmére, de valóban nem könnyű magyarázatot találni. Az ezzel kapcsolatos érveléseket folytatni kell, mivel az új elektronikus környezetbe illeszkedett személyek és csoportok jelzik, hogy a kormány és a jogrendszer hagyományos nézetei már nem felelnek meg a globalizálódó, hálózatba kapcsolt világ követelményeinek.

A hírszerző szervezetek struktúrája sok esetben nem követi a környezetében történt változásokat. Mint a régebbi és hagyományosabb újságírás területén, a hírszerző ügynökségek elemzői igen különleges szerepet játszanak, és nagy felelősséget vállalnak. A tunéziai elemzők elsősorban a saját országukban zajló eseményekre ügyeltek, és kevésbé foglalkoztak azzal, hogy az ottani fejlemények milyen hatással vannak más országokra. Egyiptom már nem az ő hatáskörükbe tartozott. Vagyis az elemzők, illetve a hírszerzők nem tekintik feladatuknak – ha erre külön nem kapnak utasítást –, hogy megvizsgálják azt, hogy az egyik helyen zajló események milyen hatással vannak más országokra. Ezeknek a hatásoknak a megfigyelése és elemzése a helyi ügynökökre, tanácsadókra és kémekre hárult. 2011 júniusában az egyik volt hírszerzőtiszt a *Prospect* amerikai magazinnak

a következőket mondta: „Mi régebben az egyiptomiaktól, a líbiaiaktól, az észak-afrikaiaktól és a tunéziaiaktól és a Nyugat-barát pakisztániaktól kapott információkra támaszkodtunk... Most mindezek a feladatok ismét közvetlenül a CIA-t terhelik.”⁵² Hozzátette, hogy a CIA még mindig a hidegháború alatt kialakult szervezeti és hiedelemrendszerbe zárva működik.

Mivel az utóbbi időkben hiányoznak a hosszú távú elemzésekre vonatkozó igények, az illetékes szervezetek nem kérték a helyzet stratégiai értékelését. Ezért az elemző inkább a rövid távú, tényszerű eseményekre és scénáriókra koncentrál, így egyre kevesebb hosszabb távú elemzés készül. Természetesen e vonatkozásban is vannak különbségek az ügynökségek között, és néhány hosszabb távra is készít értékeléseket, de többségük a 24 órás hírközlés és válaszadás folyamatának keretei között tevékenykedik.

Úgy vélem, a stratégiai, műveleti és taktikai módszereknek magukban kell foglalniuk a folyamatosan megjelenő hírek és riportok hírszerzési szempontból történő értékelését is. Egy olyan új hírszerzési ciklust kell kidolgozni, amely elismeri és felülvizsgálja a hagyományosan használt modellek problémáit. Rendszeresen használni kell és meg kell vitatni a scénáriós előrejelző módszereket, ugyanúgy, mint a szélesebb látókörű mozaikmódszert, amely határozottan szakít a csoportgondolkodással és a kulturális elfogultsággal, ugyanakkor rendszeres, „személyre szabott” értékelést ad a döntéshozó számára a jelenkori kompetitív helyzetről. A folyamaton belül olyan gyakori találkozókat kell tartani, ahol az elemzők, a hírszerzőtisztok és a rendvédelmi vezetők, valamint a politikai döntéshozók kicserélhetik véleményüket és meghallgathatják az elemzők és a döntéshozók tájékoztatóit.

Megvizsgálunk és elemzünk minden egyes hírszerzési modellt és módszert, valamint az egymáshoz való viszonyukat is. Azonban vannak olyan – minden szervezeti struktúrára és munkafolyamatra kiható – változások, amelyeket fel kell ismernünk és figyelembe kell vennünk a vizsgálódásunk során. Az első az információs forradalom és az újonnan alkalmazott technológia és szoftver hatása, a második pedig a növekvő globális hálózatok befolyása a munkafolyamatokra és a számtalan alkalmazottat foglalkoztató gazdasági szervezetek struktúrájára. Ezek a hatások kezdik radikálisan megváltoztatni az emberek munkáját és általános tevékenységét. Egyre több mozgással járó munkát és egyre kevesebb helyhez (irodához) kötött feladatot kell végrehajtaniuk. A munka már többet jelent, mint a munkahelyre bejárni és ott dolgozni. Hagyományosan, a munkakörnyezet meghatározta magát a tevékenységet, mivel ott zajlott le a munkafolyamat. A munkahelyen és az azon kívül töltött idő jellemezte a tevékenység fő fázisait:

⁵² Michael Scheuer, a CIA Osama bin Laden-egységének egykori főnöke, akit Bronwen Maddox idéz. In: *What should we expect from our spies?*, *Prospect Magazine*, 2011. május 6.

Napjainkban az irodai munka jellege megváltozott, a feladatot szinte bárhol, bármikor végre lehet hajtani. Az otthoni, az utazási és a munkahelyi környezet egyre inkább egybeolvad. A munkahely mint társadalmi közösség szintere lassan „történelemmé és régi paradigmává válik”. Az elvégzett munkát egyre kevésbé mérik idővel. A dolgozó teljesítményét az eredményei és a célkitűzések, a műveletek érdekében kifejtett erőfeszítéseinek hatékonysága határozza meg. A globalizálódó informatikai hálózatok biztosítják a mozgásban lévő dolgozó tevékenységét, közelebb viszik az ügyfeleihez és azok érdekeltiségeihez. A munkatársak anélkül dolgozhatnak, hogy fizikailag együtt lennének, és nem szükséges olyan gyakran találkozniuk, mint régebben. Az a nevetséges gyakorlat, hogy a sokszor az egymás közelében ülő dolgozók e-maileket küldözgetnek egymásnak, hibás előfutára volt a fenti új folyamatnak. Ráadásul, mint ahogyan a legtöbb hivatalban, illetve irodában, nem lehetett igazán felmérni az elvégzett munkát és bizonyítani a kitűzött célok érdekében kifejtett erőfeszítés mértékét. A szakértők, az ügyfelek, a vezetés és az elemzők közötti együttműködés erősödni fog, és a szoftver-elemzőprogramok mérni fogják az eredményeket és a tényleges teljesítményeket. Ha figyelemmel kísérik és folyamatosan tökéletesítik a folyamatot, a hatékonyság fokozatosan nőni fog. A munka, a személyes és a társadalmi élet közötti határok elmosódnak. Ez feltehetően fokozni fogja a hatékonyságot, de az elszigeteltség érzését is, amit sokan nagyon negatív fejleményként fognak értékelni.

Ezek a változásokból fakadó hatások egyre jobban érződnek majd a hírszerző ügynökségeknél is. A régi mintájú, fizikailag elkülönült irodai környezet – mint a Langley, vagy az MI5 Thames House parancsnokság – úgy tűnik, hogy paradigmaváltásra szorul. A modern elemzőnek a döntéshozó környezetéhez kell kapcsolódnia és állandóan „kéznél kell lennie”, hogy figyelemmel kísérhesse azokat a területeket, ahol elemzésre van szükség. Meg kell látogatnia a szakértőket, és folyamatosan eleget kell tennie a mindenkori hírszerzési elemzési követelményeknek. Ez az új szervezeti struktúra és folyamat valójában azzal kezdődik, hogy feltesszük a kérdést: mennyi helyhez kötött és elkülönült irodai területre van szükségünk, és mennyire hatékony a munkahelyi környezet? Az olyan elemzés, amely nem igényel folyamatosan működő, titkos és zárt hálózatot, bárhol elvégezhető, „útközben” és otthon egyaránt. A munka jellegétől függően, egyre inkább hetente csak egyszer-kétszer (esetleg havonta) van szükség az irodában végzett elemzésre.

A hagyományos hírszerzési folyamat főleg a politikai döntéshozó hírigényeinek kielégítését szolgálja, miközben a lehető legjobban betartja a műveleti elemek előre meghatározott sorrendjét. A hírszerzési folyamat azonban könnyen megszakadhat. A legtöbb hírszerző ügynökség, rendvédelmi szervezet és vállalati tervezési főosztály felhasználja a hírszerzési ciklus valamelyik változatát. A kormányzati szerveknél már évtizedek – sok esetben már a szervezet felállítása – óta ugyanazokat az általuk kiválasztott és meghonosított módszereket alkalmazzák. Azonban új módszereket is kidolgoztak és használnak, amelyek közül az egyik sikeres változat említést érdemel.

A hírszerzési folyamatok áttekintése

A hírszerzési folyamatok tervezőinek és a hírszerző szervezeteknek folyamatosan figyelembe kell venniük a hírszerzést befolyásoló technológiai és elméleti változásokat, amelyek új hírszerzési lehetőségeket kínálnak. A döntéshozók és a tanácsadók, valamint a területen dolgozó rendőrök számára olyan hírszerzési adatokat, képeket és információkat kell szolgáltatni, amelyek célirányosak és kielégítik konkrét igényeiket. Ezt csak úgy lehet hatékonyan megvalósítani, ha a szervezetek meg tudnak felelni az új kihívásoknak, és minden évben felülvizsgálják és ellenőrzik, hogy struktúrájuk megfelel-e a jelenlegi műveleti és technológiai követelményeknek. Ez a felülvizsgálat kiterjedhet a szervezet hatékonyságának és gyengeségeinek elemzésére, valamint annak tisztázására, hogy szükség van-e a szervezet – mai hírszerzési követelményeknek és a leghatékonyabb módszereknek megfelelő – átalakítására.

Az egyik olyan új módszer, amelyet alkalmazni kell a döntéshozók, stratégák és rendvédelmi vezetők hatékony és célirányos tájékoztatására, az, hogy azonnali akciót kiváltó híreket, elemzéseket és hírszerzési jelentéseket küldünk számukra. Ezeknek a „küldeményeknek” a felhasználó kézben tartható készülékére kell érkezniük, hogy az adott ügyet azonnal és mélyebben megvizsgálhassa, kérdéseket tehessen fel, tisztázhassa a részleteket és a pótlólagosan érkezett adatokat, vagyis még a helyszínen felhasználhatóvá tegye a beérkezett információkat. A merev, tradicionális, formális struktúrák, a kormányzati alapú szervezetek jól tükrözik régi történelmünket, igazolni próbálják létüket és költséges fenntartásukat. Ezért sokszor megtartják eredeti formájukat, és kevés hajlandóságot mutatnak megváltoztatására. A gazdasági szervezetek esetében azonban teljesen más a helyzet. Igaz, hogy saját maguktól azok sem kívánnak sokat változni, de a külső tényezők, az új piaci követelmények arra kényszerítik őket, hogy megváltozzanak, vagy pedig tönkremennek. Gyakran a „szögesdróttal körülzárt, illetve bebetonozott” hagyomány biztosítja a meglévő műveleti modell túlélését és magas fenntartási költségei folyósítását. A hírszerzés belső, titkos problémái csupán a szervezési nehézségek egy részét jelentik. Hasonló problémákat okoznak a technológiai és a társadalmi változások is, amelyek szintén módosítják azokat az elvárásokat és módszereket, amelyek szükségessé teszik a változtatásokat. Ahogyan sok szociológus és történész is mondja, a társadalom gyakran radikális átalakuláson megy keresztül.

Valaki minden évtizedben elmagyarázza, hogy helyileg mennyire hatékony és globálisan mennyire drámai a legutolsó paradigmaváltás. Ezt a nagy népszerűségnek örvendő Alvin Toffler, szociológus és jövőkutató 1965 nyarán írta le, amikor felvázolta az általa vélt jövőt a Horizon Magazinban: Elképzelésének lényegét közölte a Reedbook és a Playboy is, mielőtt műve megjelent volna könyv formájában, *Future Shock* (Sokkoló jövő) címen. A könyvet egy dokumentumfilm is követte, Alex Grosshoff rendezésében és Orson Welles

közreműködésével. Toffler szerint a legtöbb ember számára a világ túl gyorsan változik ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjon az új viszonyokhoz: „Az elmúlt 300 évben a nyugati társadalom a változás viharában sodródott... A változások egyre nagyobb sebességgel, egyre erősebb hatással söpörtek át az ipari országokon.”⁵³ Aki egy ilyen helyzetben a saját meggyőződését és érzéseit kívánja kifejezni, az valamilyen aktuális, jelentős változásra igyekszik ráirányítani a figyelmet, azzal a magyarázattal, hogy most egy gyökeresen új jelenségnek vagyunk szemtanúi. Azonban ezeknek a változásoknak a sebessége a világ más és más részein és a különböző társadalmakban állandóan változik. Némelyik földrengésszerű, radikális és széles körű. Jelenleg a legradikálisabb változások nyugaton a gazdasági és az informatikai környezetben zajlanak, amelyek kihatnak a társadalom más területeire is.

Ha történelmi példákat idézünk fel a mai makrogazdasággal kapcsolatban, akkor rájövünk, hogy miért van szükség történelmi jellegű elemzésekre. Pénzügyi válságok mintegy tízévenként rendszeresen kirobbannak. A legkorábbi inflációs válságot Dionüszosz „jegyezte fel” a Kr. e. 4. században Szirakuzában. A Franciaországgal vívott százéves háború Angliát 1340-ben pénzügyi válságba sodorta; az 1637-es hollandiai tulipános válság, az 1720-as déltengeri és a Mississippi-válság Angliában, illetve Franciaországban szintén jól ismert példák. A 19. században minden hatodik-nyolcadik évben csődökre, gazdasági visszaesésekre és pénzügyi összeomlásokra került sor az USA-ban és Európában. 1893-ban Ausztráliában is bankcsődök zajlottak le. A 20. századi válságok keleten és nyugaton egyaránt előfordultak: elég említeni az 1910-es sanghaji gumiválságokat, és természetesen az 1929-es Wall Street-i összeomlást, amelyet – a fejlett világban még mindig az eddigi legnagyobbnak tartott – nagy világválság követett. Ezekről a válságokról szóló hírek és hírszerzési információk, valamint azok előrejelzése még mindig a kormányok egyik nagy problémáját képezi, mivel csak ritkán látják előre a bekövetkezésüket. Sokszor nehéz megállapítani, hogy mi okozza a válságot; pedig a jelzések és az adatok mélyén feltárhatók lennének a kiváltó okok, ha azonosításukra és megértésükre az elemzők és a politikusok több időt szánának.

A pénzügyi válsághoz hasonlóan, a Szovjetunió összeomlását és a 9/11-es terroristaműveleteket sem sikerült megfelelő módon előrejelezni a nyugati döntéshozók számára. A tágabb értelemben vett jelentős technológiai változások általában drámaian módosították és megzavarták a katonai hírszerzést. Az amerikai polgárháborúban a géppuska feltalálása megváltoztatta a támadás módszereit. Ennek ellenére a géppuska és a mély futóárok használata – ami utóbbi előnyeirre már a rómaiak is rájöttek – sosem volt teljesen beintegrálva a hírszerzési stratégiákba és tervekbe, és nem vették figyelembe a Somme-i csatában sem. Sajnos az előző következményekből általában keveset tanulunk, és így

⁵³ *Future Shock* (New York: Bantam Books, 1971) p. 9.

a lehetséges jövőbeni akcióink felvázolását még nem igazán illesztettük be a gondolkodás-módunkba.

A hírközlő rendszerek fejlődése nem légüres térben ment végbe, nem csak a nagyközösségre és a kormányokra volt hatással. Ez az információs forradalom gyökeres változásokat okozott a hagyományos médiumokban is, amelyeknek előre tudniuk kellett volna a közelgő változásokról, mivel mindennapi életükhöz tartoztak. Mi lehet annak az oka, hogy még a médiamogulok sem tudták a változásokat megjósolni, és azokra felkészülni? Ennek az oka a tradicionális gazdasági szervezetek felépítési módjában és a társadalomban elfoglalt helyükben, szerepükben és kultúrájában keresendő. Az újságok, folyóiratok és könyvek kiadói is integrálódtak a hagyományos termelési folyamatba, amely a hírszerzési ciklushoz hasonlóan működik. A kiadók és szerkesztőségek ahelyett, hogy közvetlenül megkérdeznék olvasóiktól, miről szeretnének olvasni, úgy gondolják, ismerik ügyfeleik kívánságait, vagyis azoknak az igényeit, akik megveszik, előfizetik a nyomtatott termékeket. Az információkat a sajtónyilatkozatokból, a képekből, a riportokból, más médiumokból (telefon, vagy személyes beszélgetés révén), újságíróktól, fotóriporterektől, interjúkból és hirdetésekből gyűjtik össze. Némelyik kiadvány szigorúan elkülöníti hirdetéseit az érdemi szövegektől, mások viszont nem. A cikkeket, interjúkat, elemzéseket a szerkesztők bemutatják a kiadóknak, majd vita, válogatás és vezetői döntés után megszerkesztik az oldalakat. Ezután korrektúrázzák az írott szöveget, ellátják címekkel, egyes írások kikerülhetnek, új hírek bekerülhetnek, esetleg helyet cserélhetnek. A kész cikkek a nyomdai vezetőhöz kerülnek, aki utasítást ad a betűszedésre. Először elkészül a kefelevonat, amelyet ismét ellenőriz a kiadó, és csak ezek után kezdődik a nyomtatás, az összerakás és a hajtogatás. Az összehajtogatott példányokat csomókba kötik, majd járművekre helyezik, amelyek eljuttatják az újságokat az újságárusokhoz, a boltokhoz, illetve az elosztókhoz, amelyek feladják az előfizetőknek.

Aztán ezt a bonyolult, hosszadalmas folyamatot hirtelen megzavarta a számítógép megjelenése, amely először a drága kézikönyvekre mért csapást. A személyiszámítógép-gyártók úgy vélték, hogy akkor tudják jól eladni termékeiket, ha egy enciklopédia betársul az üzletbe. Azt a büntudatot, amelyet a szülők éreztek, ha nem vették meg gyermekeiknek a *Children's Britannicát*, most a PC, illetve a Microsoft által rátelepített *Encarta* használta ki. Így a szülők azt hitték, hogy a PC megvételevel előnyt biztosítanak gyermeküknek a tanulásban az *Encarta* által nyújtott pótlólagos ismeretekkel, ami elhessegette büntudatukat. Az *Encyclopedia Britannica* szempontjából a konkurencia váratlanul, szinte a semmiből bukkant fel. Ez alkalommal nem hagyományos kiadói versenyről volt szó. A kézikönyv üzleti modellje – amely terjesztői hálózatának jelentős jövedelmet biztosított – gyakorlatilag majdnem összeomlott. A modellt azonban nehéz volt megváltoztatni. A nyomtatási és egyéb gyártási költségek és eladói jutalékok nagyon magas összegekre rúgtak, az új *Encarta* adatbázis költségeihez képest. De ami még lényegesebb volt, a régi

üzleti modellt, amely a szülőket komoly költsékezésre ösztönözte, egy másik váltotta fel. A hagyományos kiadói tevékenység más elemeivel szemben is „elektronikus lázadás” tört ki. Ahogyan az elektronikus lehetőségek mindenki számára elérhetőbbek lettek, a hagyományos kiadói modellek jelentéktelenné váltak. Miként a rádió részben kiszorította az újságot, a televízió a rádiót, a PC is megváltoztatta a tradicionális médiát. Az internet ennél még radikálisabb változást idézett elő, módosítva nemcsak a kiadói tevékenységet, a rádió és a film jelentőségét, hanem a PC- és a telefonpiacot is, ahol előtérbe kerültek a könnyen mozgatható termékek.

Most egy kissé különböző, de lényegében hasonló folyamatnak lehetünk szemtanúi a stratégiai információk és a hírszerzés területén is. Éppen úgy, ahogyan a hagyományos kiadói szervezési struktúrák nehezen alkalmazkodtak, vagy képtelenek voltak alkalmazkodni, az információs forradalom szétzúzza vagy felforgatja a tradicionális információs és hírszerző szervezeteket, ami teljesen váratlanul éri a szervezet vezetőit. Mint már említettük, kulturális forradalom zajlik le körülöttünk, ami legalább még egy évtizedig tart, és a változások vihara elárasztott több gazdasági szektort (például a kiadói területet is), éppen úgy, mint a kormányokat, és azok polgári és katonai szervezeteit. Azonban – és itt az „azonban” szót nagyon fontos kiemelni – ezekből a radikális változásokból sok valódi hasznot húztunk. Ahogyan a jezsuita gondolkodó és filozófus Pierre Teilhard de Chardin az 1930-as években leírta *Az emberi jelenség* című művében (amelyet halála után, 1955-ben adtak ki, magyarul 1973-ban), néha a katasztrófák a tudás, a vállalkozási kedv (vagy kényszer) és a hozzáértés lényeges javulásával járnak. Teilhard de Chardin szerint a tudás felhalmozódik, rétegesen elraktározódik az ember agyában, javítja a koncentrálókézséget és a gondolkodásmódot. A felhalmozott tudás rétegei lehetővé teszik számunkra, hogy részei és egyidejűleg szereplői legyünk az egész világnak. Vagyis szerinte kozmopolitákká válunk, érzékenyen reagálunk a világ csaknem összes jelenségére. Ezt ő nooszfrénának⁵⁴ (az emberi tevékenység által megváltoztatott világnak, planetáris tudatnak) nevezte, ami gyakorlatilag az internet lényegét fejezi ki, noha természetesen akkor még nem létezett, amikor a könyvét írta. Jennifer Cobb Kreisberg úgy véli, hogy a filozófus „fél évszázaddal előre látta a világháló megjelenését”.⁵⁵

Hírszerzési szempontból milyen tanulságot vonhatunk le ebből? Nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy igenis a legtöbb válságról vannak előre látható adatok, de túl egyszerű lenne a lakossággal elhitetni azt az elképzelést, amely szerint csak össze kellett volna rakni ezeket az adatokat (ahogyan 9/11 esetében állították) és le kellett volna belőlük vonni a megfelelő következtetéseket, és így meg lehetett volna előzni a katasztrófát. Ez

⁵⁴ A görög 'nous' kifejezésből, jelentése: 'elme', 'tudat'.

⁵⁵ In: *Globe, Clothing Itself with Brain. Wired*, 1995/ 3, június.

a koncepció már azért is téves és túlzottan leegyszerűsített, mivel rengeteg adattal állunk szemben. Bármennyi „hasznos információ is volt az adatok között”, valójában soha nem tudott rámutatni azokra a fontos tényezőkre, amelyek alapján azonosítani lehetett volna a veszélyre utaló jeleket, arról nem is beszélve, hogy egyáltalán össze lehetett volna kötni ezeket a jeleket és így előre lehetett volna jelezni, vagy megelőzni a terrorakciókat. Az amerikai hírszerzési kudarcok listája többek között tartalmazza a kubai rakétaválságot, a Szovjetunió összeomlását és az indiai rakétakísérleteket. Ez a lista meglehetősen hosszú, és azokat a szervezeteket érinti, amelyeknek előre kellett volna jelezniük a közelgő veszélyeket. A CIA a Kongresszusnak készített új éves jelentésében „fájdalmas ébresztőnek” nevezte az 1999 májusában, a koszovói háború idején történt téves bombázást. A CIA akkori igazgatója, George Tenet azonban már két hónappal hamarabb, 1999 májusában riadót fújt egyik jelentésében, körvonalazva az amerikai hírszerzés hiányosságait, és intézkedéseket adott ki a helyzet orvoslására. Fő törekvése arra irányult, hogy a hírszerzés tartsa folyamatosan naprakész állapotban a katonaság adatbázisát, és ne csak akkor frissítse fel, amikor valamilyen nagyobb válsághelyzet ezt mindenképpen szükségessé teszi. A következőket írta *A stratégiai célkitűzések az amerikai hírszerző közösség számára* készült jelentésében: „Ahhoz, hogy támogathassuk ezeket a műveleteket, a hírszerző közösségnek pontos és naprakész adatbázist kell kialakítania, méghozzá többé-kevésbé folyamatosan, nem pedig utólagos kényszerből.”

A kínai nagykövetség amerikai bombázása után számos felülvizsgálat zajlott le az amerikai védelmi minisztériumban. Kiderült, hogy a bombázók által használt adatbázis, amely a belgrádi épületek rendeltetését (használóit) tartalmazta, már elavult volt. A B-2-es bombázó 1999. május 7-én éjjelkor egy 2000 fontos irányítható bombát vetett a nagykövetség épületére, megölve három alkalmazottat. „A nagykövetség balesetszerű bombázása Belgrádban felhívta a figyelmünket az adatbázisaink folyamatos frissítésének rendkívüli fontosságára”, állapította meg Tenet az 1999-es Kongresszusnak tett jelentésében. „Ebben az évben figyelmeztetést kaptunk, hogy nem lankadhat éberségünk azokon a területeken, amelyek rutinszerű tevékenységet igényelnek, vagy egyszerűen feledésbe merülnek.” 1999. novemberben, az egyik vezető hírszerző interjút adott az újságíróknak a bombázási incidensről és annak okairól. „A lényeg az, hogy ezek (az adatbázisok), amelyek célkijelölésre szolgáltak, nem voltak naprakészek, és ennek az okát feltétlenül meg kell állapítanunk.” Természetesen nagyon könnyű utólag kijelenteni, hogy az eseményt meg lehetett volna előzni, ha megfelelő adatok álltak volna rendelkezésre, vagy ha az adatbázis nem lett volna elavult. Azonban a legújabb matematikai elméletek is kimutatták, hogy egy komplex rendszeren belül néha nemcsak nehéz, de lehetetlen is előre megjósolni az eseményeket. A komplexitás elmélete szerint az összetett folyamatokat éppen azért nem lehet előre látni, mert túlságosan összetettek. Ezt gyakran úgy emlegetik, mint a pillangó effektust. Egy pillangó az amazoni dzsungelben, röptében rendkívül kismérvű légmozgást idéz elő,

ami végül vihart kelt Észak-Európában. A számítógépes szimulációk is azt igazolták, hogy nincs olyan biztos tényező, amely alapján jóslni lehetne, és néha nemcsak egy, hanem számos bizonytalan tényező idéz elő bizonyos jelenségeket. Egy adott adatcsoport, egy adott időben helyes előrejelzést biztosíthat, de az adatok könnyen változhatnak, ami más eredmény kialakulásához vezethet. Az adatgyűjtésre és elemzésre természetesen szükség van, de a scenáriótervezés szintén nélkülözhetetlen. Ezért, jóllehet az sem teljesen tökéletes, de a négyütemű hírszerzési scenárió-rendszer sokkal eredményesebb és hitelesebb, mint az egyszerű, hagyományos hírszerzési ciklus.

Napjainkban a döntéshozók elvárása jelentősen megváltozott, és a komplex információ és adatrendszer ellenőrzése, elemzése nehéz és néha már kezdetben is kiszámíthatatlan. A hírszerzési folyamat egyes jellegzetességeiben hasonlít más összetett rendszerekhez, a rendszer ismeretének és megbolydulásának hatásai az ipar és a kormány számos alkotóeleménél is érzékelhetőek. A stratégiai vezetési elmélet, amelyet a 20. század második felében számtalanszor definiáltak és újradefiniáltak, a hírszerzési elméletből fejlődött ki. 1985-ben Ellen-Earte Chaffee leírta, hogy miket tart az elmélet fő elemeinek. Az elmélet a gazdasági vállalkozást a piachoz és a kompetitív környezethez igazítja. Ez a környezet komplex és olyan jól átgondolt tevékenységet tesz szükségessé, amely már nem felel meg a tradicionális formulának. Az egész folyamat részben előre tervezhető, részben pedig nem, jóllehet az egész szervezetben folyamatként kell végigfutnia, ráadásul a gondos tervezés mellett taktikai válaszokat, illetve változtatásokat is figyelembe kell venni a működéséhez. Ez nem áll távol Clausewitz nézeteitől, amelyek azt tartalmazzák, hogy a katonai szervezeteknek és parancsnokainak milyen válaszokat kell adniuk a háború kihívásaira. Az 1980-as években sok gazdasági tanácsadó ismét felfedezte a katonai stratégiában rejlő, üzleti szférában hasznosítható lehetőségeket, és ismét elővette Szun-ce, Clausewitz, valamint Mao Ce-tung könyveit, és átformálta gazdasági stratégiai könyvekké. Ezek a könyvek a gazdasági közösségnek katonai lelkesedést kölcsönöztek és az eredeti szerzők keményvonalas stratégiáját kínálták: Szun-cétől az üzlet taktikai jellegét, Clausewitztól a piac és a gazdasági verseny ködös, bizonytalan természetét egy olyan környezetben, ahol sok tényező tisztázatlan, előre nehezen meghatározható, ahol a gazdasági hírszerzés bármikor tévútra léphet, ahol az elemzők értékelése, elfogultsága és motivációi létfontosságúak a gazdasági vezető számára. Maótól pedig megtanulták a gazdasági műveletek „gerilla” típusú vezetését.

Különböző hírszerzési perspektíva

Ahogy Christopher Andrew a Cambridge-i Egyetemről magyarázza, a jelenlegi hírszerzési felülvizsgálatokat és elemzéseket bele kell helyeznünk történelmi perspektívába is. Ő különösen a scenáriókat és a jövőbeni trendelemzéseket javasolja történelmi szempontból is megvizsgálni. Szerinte azokat, akik ezekkel a kérdésekkel foglalkoz-

nak, két csoportba lehet osztani. Olyanokra, akik a jelent elemezve azt mondják, mi már láttuk ezt, és megegyezik régebbi tapasztalatainkkal, ezért figyelembe vesszük; és olyanokra, akik csak keveset, vagy semmit sem vesznek át a múltból, miközben elmagyarázzák, hogy az új perspektíva most tárulkozik elénk. Legtöbb elemző a második csoportba tartozik és állítja: kevés releváns elemet hasznosíthatunk a múltból, a történelem csaknem teljesen irreleváns a jövő szempontjából. Sajnos a rövidtávúság szemlélete a hírszerzési modellek és folyamatok fő támpontjává vált, és egyre inkább terjed az a kultúra, amely nem számol a múlttal, mivel azt állítja, hogy a jelenlegi értékelések sokkal többet érnek, relevánsabbak, mint a történelmi tanulságok.

Christopher Andrew szerint:

„Az írott történelem során először napjainkban jelent meg és terjedt el, hogy az összes előző generáció tapasztalata – kivéve a miénket – irreleváns a jelenlegi és a jövőbeni politika, valamint a hírszerzési elemzés szempontjából. Politikai kultúránkat egy példa nélküli mótó emésztte: a történelmi koncentrálóképeség hiánya és betegsége.”⁵⁶

Úgy vélem, Christopher Andrew értékelése valóban releváns, és ezért egyetértek vele, én is szükségesnek tartom egy új hírszerzési struktúra kialakítását. Javaslom a nyolc különböző elemekből álló hírszerzési folyamat meghonosítását.

Az új hírszerzési modell

Az alábbi réteges modellt a kiadói és tudományos tevékenységem, valamint a nyílt hírszerzési forrásokból merített tapasztalataim alapján állítottam össze. A modellt néhány szervezet – amelyek tevékenységébe az évek során én is bekapcsolódtam – már használta.

A folyamat bemutatását a taktikai, a tervezési, majd a strukturális elemek részletezésével kezdem, de mielőtt az egész folyamat elkezdődne, szükség van a vízió (az elgondolás) és a feladat ismertetésére, amely meghatározza a célkitűzéseket és magát a konkrét célt. Ez képezi a diagramszerű modell központi részét. A víziót és a célkitűzéseket általában a döntéshozó vázolja fel, illetve határozza meg, amely áthatja az egész folyamatot. A vízió és a feladat ismertetése gyakran a gazdasági, vagy egyéb szervezet szándékainak lényegét is felvázolja. Azonban a víziót és a feladatot úgy kell tekinteni, mint két különböző elemet. A vízió az értékeket és az irányt közvetíti a külvilág felé. Gyakorlatilag egy marketing-

⁵⁶ Christopher Adrew, *Intelligence Analysis needs to look backwards before looking forwards. History and Policy*, 2004. június.

üzenet. A feladat ismertetése felvázolja a célokat és a siker elérésének módját. Ezt az üzenetet már a belső munkatársaknak szánják. A gazdasági életben az üzlettársak és a részvényesek, de leginkább a vezetők tájékoztatására szolgál. A vízió és a feladat meghatározása hihetetlenül fontos, mivel az jól átgondolt célokat határoz meg a szervezet számára. Katonai területen ez általában az ellenség leírását, értékelését és legyőzésének módját tartalmazza. A kormányok esetében ez képezheti a nemzeti növekedési stratégiát, vagy például „a környezet megóvását a jövő számára”. A Coca-Cola feladata 2012-ben „a világ felfrissítése... az optimizmus és a boldogság inspirálása az értékek és a jobb életforma biztosításának elősegítése” volt. Egy másik vízióismertetés Tony Blairtől hangzott el, mielőtt 1997-ben miniszterelnökké választották, amikor felrajzolta „új munka” és „harmadik út” vízióját.

STRATÉGIAI HÍRSZERZÉS – POSZTMODERN MÓDSZER

1. Feladat és vízió – politikai vezetők határozzák meg
2. Napi tájékoztatás és vita – az elemzők és a döntéshozók részvételével
3. Hírek és elemzések – folyamatosan naprakész állapotba hozzák a gyorsan változó adatokat, információkat és hírszerzési jelentéseket
4. Hírszerzési ciklus – a hírigenyt a döntéshozók határozzák meg
5. Stratégiai tervezés – a tervezett jövő hosszú távú áttekintése
6. Szenáriótervezés – a jövőbeni lehetséges fejlemények
7. Mozaikmódszer – a különböző szereplők eltérő véleményéből kialakított történelmi, jelenlegi, jövőbeni és stratégiai perspektíva
8. Tervezési konferencia – az eredmények, problémák és a folyamatok megvitatása, minden negyedik vagy hatodik héten

12.1 ÁBRA: Stratégiai hírszerzés – posztmodern módszer

Miután a küldetés (feladat) és a vízió (elgondolás) ismertetése megtörtént, a folyamat vezérli az információgyűjtést az elemzés és a hírszerzési értékelés módját, jöllehet – amint a 12.1 és 12.2 ábra összehasonlítása mutatja – nincs pontosan meghatározva a folyamat útja. Az viszont nagyon fontos, hogy a folyamat összes állomását (elemét) érintsük, miközben a lineáris sorrend változhat, mivel „nincs kőbe vésve”. A különböző szervezeteknél a sorrend időnként és képességbeli korlátok miatt módosulhat.

Ezért második ütemként a napi munkafolyamat találkozósorozattal kezdődhet, feltehetően minden műszak vagy munkaciklus kezdetén. Itt megvitatják az aktuális kérdéseket és feladatokat, valamint végrehajtási módjukat. Ezekben a találkozókban részt vesznek az adott területen dolgozó vezetők (tiszték) és elemzők. Ez a találkozó készíti elő a döntés-

hozóval történő megbeszélést. A munkamenetben bekövetkezett paradigmaváltás miatt ezek a találkozók virtuálisan, elektronikus úton is történhetnek, mint ahogyan ez így is zajlik le sok vállalat esetében az egymástól nagy távolságra lévő, sőt más időzónában lévő részlegek között. Azonban ahol lehet, előnyösebb a személyes megbeszélés, ami közvetlenebb és emocionálisabb légkört biztosít, és jobban elősegíti a kölcsönös egyetértést, mint az új technológián keresztüli kommunikáció.

Ezeknek a találkozóknak 20-30 perces, rendszeres, naponta ismétlődő személyes megbeszéléseket kell előkészíteniük a döntéshozókkal, akik ismertetik a témával kapcsolatos álláspontjukat, valamint adat- és hírigényüket, az elemzők pedig ismertetik és megvitatják a legújabban megszerzett és a rövidesen összegyűjtendő adatokat és hírszerzési információkat.

Harmadik lépésként a friss híreket, elemzéseket és hírszerzési információkat kell kiszűrni a jelenlegi események és hírek fókuszált értékelése révén. Az így összegyűjtött és fókuszált információkat elektronikusan elküldik a politikai döntéshozóknak, és hasonló folyamatot használnak, hogy kapcsolatba lépjenek másokkal és közöljék velük a változó híreket és hírszerzési információkat. Így például kapcsolatba lépnek a rendvédelmi tisztekkel, akik folyamatos információkat kapnak a területükön folyó akciókról. Az aktuális hírek és információk, valamint elemzések tehát eljutnak az elemzőkhöz, a szakértőkhöz és a döntéshozókhöz, a területen dolgozó rendvédelmi tisztekhez, a hordozható, vagy a helyben telepített számítógéprendszeren keresztül. Ez a folyamat javítani fogja a kapcsolatokat és a kommunikációt. A kölcsönös kommunikációs alkalmak és a kérdés-felelet típusú beszélgetések szaporodni fognak, erősíteni fogják azt az érzést, hogy a fogadó fél nincs egyedül, képes lesz gyorsan releváns kérdéseket feltenni és hírszerzési információkhoz jutni. Arra is képes lesz, hogy elküldje saját információját az adatbankba és a hálózaton lévő partnereihez. Természeténél fogva ez az érintkezési folyamat megváltoztatná a szervezet struktúrájának a jellegét és a módszereit is. Az információ gyűjtése, elemzése, a politika végiggondolása, az aktuális ügymenet és – a jelenlegi információkat felhasználó – döntéshozókkal fenntartott kapcsolat megváltoztatja az információ felhasználásának, az érintkezésnek és a kérdések felvetésének a módját is.

Negyedik a lineáris (ciklikus) hírszerzési folyamat, amely hasonló ahhoz az elemzéshez, amelyet évszázadokon keresztül a problémák elemzésére és értékelésére használtak, és még mindig az információgyűjtés részét képezi. Ez lehetővé tenné a döntéshozók számára, hogy információt kérjenek és kapjanak az általuk meghatározott témákban. A folyamatnak ezt a részét középtávú hírszerzési kilátások, kérdések, viták és eredmények képezik. A hírszerzési ciklus alkalmanként hozzájárul az aktuális hírek és az elemzési folyamatok kiegészítéséhez, mert – tekintettel arra, hogy az új tájékoztatási folyamatból (a második lépésből) összpontosított információkhoz és hírszerzési eredményekhez lehet jutni – a döntéshozók részéről kérdések és pótlólagos információigények merülnek

fel, olyan javaslatokkal és hírszerzési eredményekkel együtt, amelyeket szeretnének majd visszajuttatni a folyamatba.

Ötödik a stratégiai tervezési folyamat, amely alkalmas időközönként zajlik le (fél-évente-évente), amelybe be kell vonni elfogulatlan külső szakértőket, hogy átnézzék a folyamatot és a stratégiai jövőképet. Jóllehet a részeredmények tisztázásához néha meg kell állni, de a stratégiai folyamatnak folyamatosnak kell lennie, és az információkat legalább hetente fel kell frissíteni az újakkal. A stratégiának legalább 1-5 éves időszakot fel kell ölelnie, és figyelembe kell vennie a környezet és a jövőkép várható változását. Hagyományosan az ilyen tervek elkészítése sok szervezetnél csak a szabályok betartása céljából, gyakorlati megszokásból készül, és a keletkezett papírtömeget a következő alkalomig az irattárba helyezik. Az ilyen gyakorlatnak természetesen nem sok értelme van, mert a stratégiai tervezésnek valósnak, a szervezet környezetét felmérő, a szervezet működését befolyásoló pozitív és negatív tényezőket értékelő, a tevékenységet javító jellegűnek kell lennie. A kormányzati vagy a gazdasági tervezőknek meg kell kérniük a kormány illetékeseit, illetve ügyfeleit, vagy olyan kívülálló szervezeteket, amelyekkel együtt, vagy amelyeknek dolgoznak, hogy fejtsek ki véleményüket, mi az, ami a szervezetnél jó, és mi az, ami rossz, min kellene változtatni.

A hatodik elem a jövőbeni lehetőségek és a lehetséges eredményeket felvázoló szcenáriótervezés. Ez azt a célt szolgálja, hogy megértsük és felmérjük a jelenlegi tevékenységből és stratégiából eredő végeredményeket. A szcenáriókat néhány hetente felvázolhatjuk, elemezhetjük, vitának vethetjük alá, és bemutathatjuk (akár személyesen, vagy elektronikusan). Ezt a következőképpen hajthatjuk végre. Először fel kell sorolnunk a folyamatban részt vevő fontosabb szereplőket, azonosítanunk kell az alapvető kérdéseket és problémákat. Határidőket és időkereteket határozzunk meg a szcenáriók számára. Véglegesen azonosítjuk a résztvevőket, és felvázoljuk azokat a folyamatokat és trendeket, amelyek vezérelni fogják a jövőbeni szcenárió, majd feltárjuk az ismert és ismeretlen, illetve a bizonytalan tényezőket, a lehetőségeket és az esetleges legrosszabb helyzetet. Ezután ideiglenesen rögzítjük, megvitatjuk és kijavítjuk a szcenárió. Megvizsgáljuk, hol, hogyan és meddig kell még pótlólagos információkat szereznünk. Értékeljük a lehető legjobb és legrosszabb szcenárióváltozatot, meghatározzuk, hogy mit kell a szervezeten belül megváltoztatnunk, és milyen geopolitikai és gazdasági változásokra lehet számítani. Az egész folyamatnak úgy kell működnie, hogy állandóan megkérdőjelezze a csoportgondolkodást, valamint bizonyos helyzetekről és eseményekről a társadalomban kialakult merev, általános véleményeket.

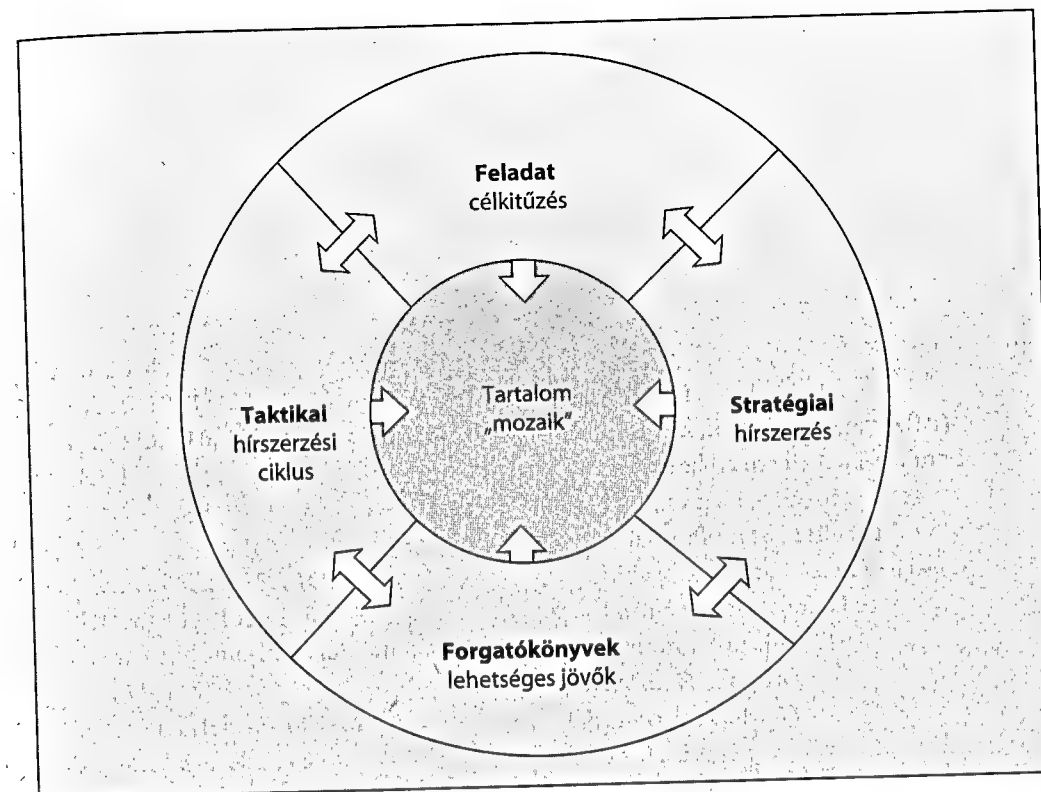
A hetedik elem a mozaik hálózati módszer. Ezt azért használjuk, hogy történelmi perspektívába helyezzük a hírszerzési folyamatot, hogy az elemzők és a felhasználók a különböző szereplők szemszögéből is jobban megértsék a mai helyzetet, figyelembe véve azok kultúráját és elfogultságát. A mozaikmódszer alkalmazásakor szemantikailag

elemezhető adatbázisokat és hálózatokat, valamint vizuális eszközöket veszünk igénybe, hogy megfelelő háttérperspektívát biztosítsunk a jelenlegi scenáriónak vagy a mostani helyzetnek. Nagyon fontos lett volna történelmi perspektívába helyezni azokat a feszültségeket, problémákat és törekvéseket is, amelyek előidézték az észak-írországi, a vietnami, az iraki és az afganisztáni konfliktusokat, valamint az arab tavaszt. A módszer alkalmazása jó szolgálatot tenne a jelenlegi kormány és bármely szervezet elemzése során is. A mozaikmódszerrel elemezni lehetne a különböző személyiségeket és szervezeti elemeket, be lehetne adataikat táplálni az összekapcsolt, szemantikusan elemezhető adatbázisokba is. Ez lehetővé tenné az elemzőknek és a döntéshozóknak, hogy tömören, lényegre törően feltárják a jelenlegi és jövőbeni kiemelt területekre vonatkozó pszichológiai és szervezeti preferenciáikat. Például a jelenlegi kormányzati vagy szervezeti struktúráról készült mozaikelemzés hasznos adatokat szolgáltatna a különböző személyekről és csoportokról, vezetőkről és tanácsadóikról. Ellenőrizné és feljegyezné a különböző szereplők közötti preferenciákat és kapcsolatokat. Feljegyezné az eseményeket és azt is, hogy az egyes személyek hogyan viszonyulnak az adott eseményekhez, és így képes lenne jelezni a jövőbeni preferenciákat. Alapvetően a mozaikmódszer áttekintene különböző jelenlegi eseményeket és lehetőségeket az ellenfél szempontjából, és megállapítaná, hol tér el az ellenfél véleménye a mi perspektívánktól, és miért. A folyamat megszakítás nélküli, és az adatbázisra kerülne az elemzők és a politikai döntéshozók számára, hogy kiegészíthessék, kérdéseket tehessenek fel és ellenőrizhessék a folyamat menetét.

A könyvem írásakor azt a módszert választottam, hogy körvonalaazom a mozaik hálózati módszert (4. és 11. fejezet) és figyelembe veszem más érdekelt felek véleményét is.

Végül a nyolcadik ütemben havonta vitákat kell tartani arról, hogy mennyire volt releváns és hasznos a döntéshozók számára a legújabbban felterjesztett hírszerzési értékelés, mi volt sikeres és miért, illetve más adat és értékelés miért nem felelt meg: a perspektíva hiánya, a tényszerű hibák, a rossz időzítés vagy egyéb okok miatt.

Van a folyamatban néhány olyan alapvető elem, amelyeket meg kell vizsgálni: ezek a folyamat működési módjára és gyakorlati megvalósítására vonatkoznak. Az objektivitás és az őszinte igazmondás létfontosságú. Nem szabad automatikusan követni a döntéshozók és a tanácsadók valódi, vagy annak tűnő kívánságait. A jelentés lényege a tények közlése. A meghatározott időkeretben, a lehető legőszintébben kell tájékoztatni a vezetőket a tényleges helyzetről. Az egyik jelenlegi és gyakran idézett probléma a hírszerzési jelentés érvényessége, illetve időszerűsége. A hagyományos hírszerzési modellekben bevetéskor a parancsnoknak órákon belül friss információkra volt szüksége. Ma a globalizálódó világban a döntéshozóknak szintén kevés idő áll rendelkezésükre, és ezért gyors információk felterjesztését várják el. A hírszerzési információknak lényegre törőnek kell lenniük. A rövidségnek nagy szerepe van, mivel a döntéshozók és a parancsnokok csak a megfelelő időben (és általában gyorsan) hozott döntések alapján lehetnek hatékonyak.

12.2 ÁBRA: Egy folyamatos, interaktív, összefüggő folyamat

Ezért célirányos és valóban a témára vonatkozó válaszokat, illetve jelentéseket várnak. Az összes általunk tárgyalt hírszerzési folyamatnak fókuszálnak kell lennie. Az elemzéseket, a scenáriókat és a háttérmozaikokat tömören, írásos vagy szóbeli értékelésekben kell jelenteni.

Név- és tárgymutató

7/7 16, 33, 43

9/11 7, 16, 18, 32–33, 43, 46, 86–99,

112–113, 116, 117–118, 122, 137, 178,

185, 187

A, Á

adatelemzés 8, 23, 150, 160

elemzés 141–142

elemző és döntéshozó közötti kapcsolat
144–148

helytelen értékelés 147–148

hírszerzési értékelés 38

hírszerzési folyamatok áttekintése
184–185

posztmodern stratégiai hírszerzési
módszer 24–26

stratégiai kérdések 145–146

Afrika 44–45, 63

alkalmazási kutatási modell 157, 159–160

Andrew, C. 11, 189, 190

arab tavasz 8, 15, 16, 20, 43, 48, 181, 194

Ázsia 15–16, 60, 97

B

Babbage, C. 102

Bacon, F. 119

Barclay, J. 11, 112

Beardie, E. 102

bűnözés *l.* nemzetközi bűnözés, dark web,
helyi bűnözés

C

Carr, E. 101

Central Intelligence Agency (CIA)

elektronikus média hatása a modern
hírszerzésre 65–66

fedett műveletek 110–111

hidegháború előtt és után 41–42

kormányzati weboldal 51

Shamrock-projekt 41

Chardin, P. T. de 187

Chesterton, G. K. 43, 44

Clark, R. 29, 171

Copeland, D 49

CS

Csiang Ce-ja 73

D

dark web 85, 100, 107, 108

deep web 5, 21, 85, 99, 105, 106, 107, 139

Dél-Amerika 15, 45

demokrácia 28, 42, 55, 146

válasz a pénzügyi válságra 92

változó hírszerzési módszerek 40–41

Dumaine, C. 11, 49

E

egészségügyi fenyegetések

betegségek 39, 49, 95, 96

vírusfertőzések és járványok 32

- Egyesült Államok 19, 41, 54, 83, 95
 diktatórikus ideológiából eredő
 jelenkori fenyegetés 47
 elektronikus média hatása a modern
 hírszerzésre 27, 65
 elhárítás 40, 70, 74, 108, 109, 110,
 111–123
 felfogóképesség 114
 Global 3.0 hatásai 86–99, 100
 hidegháború utáni megfontolások 27,
 44, 131
 hírszerzés a hidegháború előtt és után
 10, 27, 36, 40, 41, 44, 45, 49, 50, 54,
 56, 81, 84, 85, 86, 87, 89, 95, 131,
 132, 152, 182
 kapitalizmus válsága 96
 kubai rakétaválság 132, 188
 kudarcokból levont tanulságok 42, 46,
 47, 181, 188
 összeesküvések 111, 112, 115, 122, 123
 összeesküvés-elméletek 112, 113, 116,
 117, 123
 példa a kognitív elfogultságra 124, 141
 salemi boszorkányok 122
 Shamrock-projekt 41
 új hírszerzési modell szükségessége
 190
 válasz a pénzügyi válságra 84, 92, 93,
 97, 133, 155, 185
 Egyesült Királyság 19, 52, 66, 113, 114,
 135, 136, 137, 142, 145, 146, 163
 diktatórikus ideológiából eredő
 jelenkori fenyegetés 47
 elektronikus média hatása a modern
 hírszerzésre 27, 65
 elhárítás 40, 70, 74, 108, 109, 110,
 111–123
 hírszerzési műveletek felülvizsgálata
 összeesküvés-elméletek 111, 112,
 115, 122, 123
 lőporos összeesküvés 118, 119, 120,
 121, 122
 stratégiai hírszerzés áttekintése 8–26
 új hírszerzési modell szükségessége 190
 elfogultság *l.* kognitív elfogultság
 elhárítás 6, 40, 53, 70, 74, 85, 96, 108, 109,
 113, 115, 117, 119, 121, 123
 fedett tevékenységek 110–111
 fogalma és hatásköre 109–110
 emberi erőforrással folytatott hírszerzés
 (HUMINT) 138, 139, 141, 165
 Európa 15, 18, 23, 40, 50, 58, 64, 86, 87, 91,
 92, 95, 108, 117, 185, 189
 antiterrorista szervezetek 51–52
 Global 1.0 94
 Global 3.0 89, 97
 kapitalizmus válsága 96–97
 katonai hírszerzés története és irodalma
 77–78
 kulturális sajátosságok 125
 szélesebb körű fenyegetések és változó
 perspektívák 49
 F
 Facebook 15, 23, 48, 68, 139, 181
 fedett tevékenységek 110–111
 fegyverek 7, 9, 44, 66, 76, 108, 132, 133,
 137, 138
 feladatszabás 25
 gazdasági hírszerzés 157–158
 hírszerzési ciklus 80
 posztmodern stratégiai hírszerzési
 modell 24–26
 új hírszerzési modell 190–191
 fenyegetések 7, 8, 18, 22, 23, 27, 28, 29,
 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 43,
 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
 70, 86, 94, 133, 136, 157, 158, 160,
 174, 176
 diktatórikus ideológia 47

- hagyományos hírszerzési módszerek
 áttekintése 27
 SWOT elemzés 157, 158, 160, 161
 új hírszerzési módszerek és eljárások
 szükségessége 135
 üzleti hírszerzés 82, 83
 Finkelstein, S. 32, 33
 Franciaország 51, 129, 185
 Friedman, M. 92
 Friedman, T. 94
 G
 gazdasági fenyegetések
 Global 3.0 hatásai 87–88
 globális hírszerzés 93
 globális válasz a pénzügyi válságra
 92–94
 információs és technológiai válság 16
 kapitalizmus válsága 96–98
 stratégiára való hatás 32
 szélesebb körű fenyegetések és változó
 perspektívák 49–50
 új fenyegetések 40
 változás szükségessége 42
 geo-információs felderítés 138
 globalizáció 5, 7, 13, 20, 27, 56, 57, 65, 84,
 85, 87, 88, 89, 92, 98, 99, 100, 128, 133
 Global 1.0 94, 114
 Global 2.0 94, 95
 Global 3.0 50, 86, 94, 97
 hidegháború utáni megfontolások
 44–46
 kapitalizmus válsága 96–97
 szélesebb körű fenyegetések és változó
 perspektívák 50
 GY
 gyermekek
 kizsákmányolása 91
 prostitúció 108
 H
 háború *l.* még katonai hírszerzés/
 felderítés
 elektronikus média hatása a modern
 hírszerzésre 27, 65
 kibertámadások 20, 133, 137
 kubai rakétaválság 1962 132, 188
 Szun-ce, *A háború művészete* 157
 titkos hírszerzési információ 139
 új fenyegetések 22, 176
 hadművelési hírszerzés/felderítés 70, 71,
 179
 hálózatok 13, 15, 20, 21, 22, 23, 88, 96,
 108, 139, 181, 182, 183, 194
 értékelés, elemzés 182
 globalizáció hatásai 88–89
 globalizáció új fázisai 99
 hálózatközpontúság 170–172
 információs forradalom hatása 23
 paradigmaváltás 174–175
 helyi bűnözés 20, 37
 hidegháború 41–43, 44–46, 131–133, 152,
 182
 hírszerzési ciklus 5, 6, 8, 10, 13, 18, 24,
 25, 31, 37, 50, 51, 55, 69, 77, 79, 80, 81,
 83, 135, 136, 138, 140, 141, 146, 150,
 151, 152, 156, 170, 177, 178, 180, 182,
 183, 186, 189, 191, 192, 195
 hírszerzési információk feldolgozása 27
 hírszerzési folyamat két része 79
 hírszerzési folyamat öt szakasza 140
 katonai felderítés 69–71
 mozaik hálózati módszer 180–183
 új hírszerzési modell 190–195
 változások áttekintésének szükségessége
 184–189
l. még hírszerzési ciklus
 hírszerzési modellek 8, 18, 21, 24, 48, 88,
 158, 169, 171, 190, 194
 alkalmazási kutatási modell 159–160

- mozaik hálózati módszer 6, 25, 180, 189
 mozaikmódszer 24, 26, 34, 135, 180, 182, 191, 193, 194
 posztmodern stratégiai hírszerzési 24, 26
 stratégiai tervezés 193
 stratégiai teljesítménymodell
 szcenáriótervezés 193
 üzleti hírszerzés 82–83
 hírszerző szolgálatok 8, 16, 17, 18, 21, 28, 30, 35, 37, 51, 66, 68, 127, 131, 137, 143, 174
 hidegháború előtt és után 41–42
 Central Intelligence Agency (CIA) 51
 fedett műveletek 85, 110
 Shamrock-projekt 41
 elektronikus média hatása a modern hírszerzésre 65–66
 MI5 52, 137, 143, 183
 MI6 52, 137, 143, 148
 Hollerith, H. 102
 Huang Si-kung 73, 75
- I**
 Immerman, R. 45
 információ
 adatgyűjtés 7, 14, 17, 30, 33, 35, 67, 69, 71, 79, 80, 138, 140–141, 145, 149, 160, 165, 169, 178, 180, 189
 dark web 107–108
 deep web 105–106
 elektronikus médiumok hatása a modern hírszerzésre 65–68
 hírszerzési ciklus 79
 hírszerzési információ 29
 információszerzés 35
 internet kezdetei és fejlődése 100–105
 nyílt forrásból származó információ 30–31, 35
 internet 5, 8, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 35, 45, 48, 58, 87, 95, 100, 101, 102, 103, 107, 127, 156, 166, 167, 169, 177, 187
- J**
 Janis, I. 124
 Japán 17, 27, 45, 87, 89, 92, 98
 járványok 32
 Jones, H. 35
 Jones, R. 147
- K**
 kábítószerek 108
 Kahn, B. 103
 kapitalizmus válsága 96
 Kaplan, R. 54
 katonai hálózatok (MILNET) 107
 katonai hírszerzés/felderítés 73, 76, 77, 80, 81, 185
 hidegháború előtt és után 41–43
 Kína 71–76
 Machiavelli, A. *fejedeleme* 77–78
 módszerei 69–71
 ősi mediterrán térség 76–77
 kémkedés 35, 71, 76, 139
 információgyűjtés 35
 Szun-ce jelentősége 72
 Kent, S. 36, 39, 43, 44, 49, 83, 132, 144
 kereskedelmi hírszerzés 162
 Keynes, J. 92
 kibernetika 20, 22, 27, 164
 Kína 15, 22, 23, 27, 45, 50, 51, 63–64, 69, 89, 91, 97, 98–99, 101, 108, 129, 188
 katonai felderítés történelme és irodalma 71–76
 kognitív elfogultság 124, 141
 kormányok 7, 8, 9, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 40, 46, 47, 48, 50, 64, 65, 69, 73, 76, 82, 84, 85, 86, 88, 90, 92, 99, 101, 107, 108, 109–112, 114, 117, 118, 119, 123,

- 127, 129, 131, 142, 147, 148, 185, 186, 187, 191
 kormányzati weboldal – CIA 51
 kölcsönös összeköttetés *l. még* hálózatok 15
 környezeti fenyegetettség 32
 stratégiára való hatás 32
 új fenyegetések 40
 környezeti jelzések és „társalgások” 5, 60–64
 első feljegyzett fogalmak és képek 62–63
 fejlődéstörténet 63–65
 kezdetek 60–61
 papír feltalálása 64
 Közel-Kelet 16, 58, 63, 64, 97, 117, 137
 arab tavasz 8, 15, 43, 48, 181, 194
 ősi mediterrán katonai felderítés 76–77
 közösségi hálózat 22, 23, 100, 106, 181
 közösségi hálózatokkal folytatott információszerzés (SOCMINT) 139
 központúság 170–172
 Kreisberg, C. 187
 kubai rakétaválság, 1962 132, 188
 kulcsteljesítmény-mutatók 157, 158, 160
 kultúra 37, 47, 51, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 77, 82, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 99, 101, 110, 111, 112, 114, 119, 120, 124, 125, 126, 131, 133, 174, 180, 182, 186, 187, 190, 193
 gazdasági folyamatok hatása 127–128
 hidegháború előtt és után 41–43
 öltözködési sajátosságok 129–130
 kutatóprogramok 172
- L**
 Lambert, D. 169, 172
 Li Jing 76
 Licklider, R. 103
 lineáris gazdasági hírszerzési modell 157
 lőporos összeesküvés 118–119, 120, 121, 122
 Luhn, P. 82, 155
 M.
 Machiavelli, N. 5, 77, 78
 Marx, K. 96, 127
 McClellan, G. 124, 125
 McLuhan, M. 13, 91
 Mearsheimer, J. 44
 média 5, 27, 34, 45, 46, 47, 49, 56, 92, 94, 95, 104, 106, 110, 111, 114, 116, 119, 120, 127, 128, 139, 148, 162, 177, 181, 186, 187
 elektronikus média hatása a modern hírszerzésre 65–66
 első újság 64
 hírközlő eszközök ellenőrzése 40–41
 információszerzés 34–35
 korai tudás- és információhordozók használata 58
 környezeti jelzések és „társalgások” 60–65
 nyomtatott médium hatása 57–58
 összeesküvés-elméletek 112–113, 116–117
 propaganda 119–121
 rendőri kudarcok 48
 sajtószabadság hatása 115
 új hírszerzési módszerek és eljárások szükségessége 84
 új médiumok hatásai 57–58, 58–60
 Mérés és Jelmeghatározó Hírszerzés (MASINT) 138
 MI5/6 41, 52, 137, 143, 148, 183
 mobiltelefon 15, 84, 87, 98, 105, 138
 globalizáció új fázisa 81–82
 információgyűjtés 34–35
 információs forradalom hatása 22

- kommunikációs technológiák 90
 új hírszerzési módszerek és eljárások
 szükségessége 84
 modellek *l. még* hírszerzési modellek 8, 18,
 21, 24, 48, 88, 158, 169, 171, 190, 194
 mozaik hálózati módszer 6, 25, 180, 193,
 194
 mozaikmódszer 24, 26, 34, 135, 180, 182,
 191, 193, 194
N
 nemzetbiztonság 42, 54, 66, 68, 85, 165,
 166, 171, 178, 179
 nemzeti konfliktus
 kognitív elfogultság példái 124–125
 legújabb fenyegetések és kudarcok
 az Egyesült Királyságban 48
 új fenyegetések 39–40
 nemzetközi bűnözés 7, 20, 32, 90, 91
 nemzetközi monopóliumok 89–90
NY
 nyílt forrású információszerzés 30, 31,
 131, 141
 információszerzés 34–35
 nyílt forrásból származó hírszerzés
 (OSINT) 139
 politikusok általi használata 54
O
 Oroszország *l. még* Szovjetunió
 17, 27, 41, 44, 49, 131, 179, 185, 188
Ö, Ő
 ősi földközi-tengeri térség 63, 76–77
 összeesküvések 6, 85, 115, 118, 122, 123
 elektronikus média hatása 111–112
 ellentmondások hatásai 113
 lőporos összeesküvés 118–119
 megerősítés hiányából fakadó
 problémák 113–114
 összeesküvés-elmélet 113, 116–118,
 123
 sajtószabadság hatása 115
P
 pénzpiacok 39, 89, 176
 posztmodern 41, 55
 új stratégiai hírszerzési modell 23–26
 hidegháború utáni megfontolások 45
 propaganda 6, 14, 16, 21, 22, 40, 47, 50,
 74, 77, 85, 107, 108, 109, 110, 111,
 113, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 123
 prostitúció 39, 91, 96, 108, 139
R
 rádió 21, 35, 59, 60, 65, 100, 103, 104,
 115, 132, 138, 155, 187,
 rádióelektronikai felderítés (SIGINT)
 138, 165
 rádiótechnikai felderítés (ELINT) 138
 rendőri/rendvédelmi hírszerzés 6, 163,
 165, 167, 169, 171, 173, 175
 rendvédelem 6, 162, 165, 175
 Rich, B. 58
 Richards, Julian 83
S
 sajtószabadság 115
 Saussure, F. 129
 Scholz, J. 169, 172, 173
 Shamrock-projekt 41
 stratégiai hírszerzés 10, 14, 16, 18, 20,
 22, 24, 26, 35, 36, 37, 54, 55, 68, 87,
 94, 132, 176, 191
 SWOT elemzés *l. még* fenyegetések 157,
 158, 160, 161
SZ
 Szovjetunió *l. még* Oroszország
 17, 27, 41, 44, 49, 131, 179, 185, 188

kubai rakétaválság, 1962 132, 188
 Szun-ce 49, 71, 72, 73, 76, 83, 157, 189

T

taktikai/harcászati hírszerzés/felderítés
 51, 71, 166, 195
 globalizáció új fázisának hatása 84, 87,
 94, 95, 96, 97
 katonai hírszerzés fajtái 41, 43, 69, 70,
 80
 új hírszerzési modell 190
 technikai hírszerzés/adatszerzés
 (TECHINT) 17, 138
 technológiák 21, 23, 67, 68, 84, 90, 101,
 127, 128, 132, 158
 változások a munkában és
 a hálózatokban 88, 89
 terrorizmus 7, 18, 20, 39, 49, 54, 85, 96,
 133, 137, 143, 164, 173, 175
 diktatórikus ideológiából eredő
 jelenkori fenyegetések 47
 Global 3.0 86–99, 100
 javaslatok paradigmaváltásra 163–175,
 183, 184, 192
 összeesküvés elméletek 111, 112, 115,
 122, 123
 rendőri/rendvédelmi hírszerzés/
 felderítés 163–175
 tervezés 10, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 29, 31,
 32, 37, 44, 45, 46, 48, 50, 55, 70, 71,
 74, 75, 77, 78, 81, 82, 99, 112, 125, 136,
 150, 154, 157, 158, 171, 174, 178, 189,
 190, 191, 193,
 előrejelző tervezés 179
 hagyományos módszer 180
 jövőbeni realitások elemzése 176–177
 mozaik hálózati módszer 180–183
 új hírszerzési modell 190
 titkosság 30, 31, 33, 43, 46, 66, 74, 139,
 143, 171

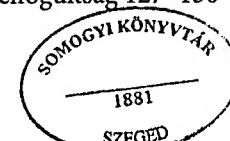
Toffler, A. 184, 185
 történelmi perspektíva 189, 193, 194
 demokratikus befolyások 40–41
 felderítési módszerek 69–71
 gazdasági hírszerzés 66, 69, 81–84,
 149–150, 152
 Global 1.0 94
 Global 2.0 95
 Global 3.0 95
 hidegháború előtt és után 41–43
 hírszerzési ciklus 79–81
 internet 101–105
 Kent nézetei 35–37, 43–44
 kínai katonai felderítés 71–76
 kulturális előítéletek 128
 Machiavelli, A *fejedelem* 77–78
 ősi mediterrán felderítés 76–77
 összeesküvések 111
 propaganda 119–120
 salemi boszorkányok 111
 változó hírszerzési igények 43–44
 Twitter 15, 48, 68, 139, 181

Ú

új hírszerzési modell 6, 190
 mozaik hálózati módszer 193
 napi munkafolyamat 191
 stratégiai tervezés 193
 szcenáriótervezés 193

Ü

üzleti hírszerzés 81–82, 83, 87, 159–160
 esettanulmány 152–154
 Global 3.0 hatásai 87–88
 hidegháború előtt és után 41–43
 hírszerzési ciklus 151–152
 kezdetek és fejlődés 81–82, 156–157
 kezdeti nehézségek 149–150
 kulcsteljesítmény-mutatók 160
 kultúra és elfogultság 127–130

lineáris gazdasági tervek 158
 megfelelő modell kiválasztása 161–162
 stratégia fejlődése 155–156
 stratégiai teljesítménymodell 158
 SWOT elemzés 160

V

vezetési struktúrák 21, 55, 125
 vírusok 32, 39

vízhiány 39, 50, 133
 vízió l. még feladatszabás 15, 24, 25, 150,
 190, 191

Vu-ce 73

Vu-csi 73

W

weboldalak l. még internet 15, 105, 106,
 107

HÍRSZERZÉS A 21. SZÁZADBAN

A MOZAIKMÓDSZER

A magánélet és a munka területén egyaránt jelen lévő digitalizáció egyre növekvő adatmennyiségeket (*Big Data*) eredményez. Az összekapcsolódó és kölcsönös függőségeken alapuló globalizált világ, az internet biztosította szabadság (*Deep Web, Dark Web*) és a 24 órás hírtelítettség új korszakot nyitott a hírszerzés területén is. Alfred Rolington a 21. század kihívásaira válaszoló, szoros nemzetközi együttműködésen alapuló stratégiát ismertet.

A szerző – olyan nagy múltú szakemberek bevonásával, mint Sir Colin McColl (MI6), R. James Woolsey (CIA) és Sir David Phillips – könyvében a hírszerzés elmúlt korszakait ismerteti és elemzi. Szó esik a 20. századi világháborúk vagy épp a hidegháború formálta hírszerzési szemléletváltásokról, egészen a 9/11 kiváltotta legújabb helyzetig, melynek bemutatása a szerző által javasolt stratégia, a mozaikmódszer ismertetésével zárul.

Alfred Rolington

Hírszerzésre szakosodott biztonságpolitikai szakértő, aki az elmúlt harminc évben tanácsadóként szolgált mind a katonai – NATO, CIA, MI6 – és kereskedelmi hírszerzés, mind a bűnüldözés területén.

9 789638 74863 8

2500 Ft